
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00103202 8

DEN DANSKE KOMEDIES OPRINDELSE

EILER NYSTRØM

DEN DANSKE KOMEDIES OPRINDELSE

OM SKUEPLADSEN OG HOLBERG

KØBENHAVN OG KRISTIANIA 1918
GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG

Salgsoplag 500 Eksemplarer

KBHVN. - NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)

FORORD

„Denne Overgang, der skulde føre til et Nationalteater, vilde være en af de allermærkeligste, hvis man kunde gennemskue den; men Efterretningerne ere paafaldende magre og utilstrækkelige". Det er N. M. Petersens Ord, hvor han i sin Litteraturhistorie under Omtalen af Holbergs Virken kommer til det Tidspunkt, da der var ved at udvikle sig en fast Skueplads, hvor den danske Komedie snart skulde vinde Indgang som en Erstatning for de fremmede Skuespil, der trivedes ved Hoffet og ageredes af vandrende Komedianttrupper.

N. M. Petersen har Ret. Denne Overgang maa erkendes som en af de allermærkeligste i dansk Kulturs Historie. At Landets Sprog fandt Vej til Skuepladsen, er i sig selv et Fænomen, der sætter Skel; men dertil kommer, at de Komedier, der uløseligt er knyttet til den første danske Skueplads og staar som Indgang til moderne dramatisk Digtning i vort Modersmaal, er saa ejendommelige i Indhold og Støbning, at de endnu kan betragtes som Mønstre paa gode komiske Skuespil. De ældes ikke, de mister ikke deres Tiltrækning. Paa Skuepladsen virker den Holbergske Muse kaad, sprælsk og bidende som for to Aarhundreder siden.

Desværre har N. M. Petersen ogsaa Ret i, at Efterretningerne er paafaldende magre og utilstrækkelige. De er det stadig, til Trods for, at der siden denne højtfortjente Litteraturforskers Dage er fremkommet adskillige Aktstykker, som kaster Lys over den første danske Skueplads. Men de er alle af en usammenhængende og brudstykkeagtig Karakter. Bortset fra enkelte Monografier har heller ingen følt sig tiltrukken af den Opgave at give en historisk Fremstilling paa Grundlag af dette Materiale.

At Materialet er af en saadan Beskaffenhed skyldes flere Aarsager. En Række Akter i Danske Kancellis Arkiv, der maa have indeholdt værdifulde Oplysninger, er tilintetgjort ved arkivmæssige Kassationer allerede i det attende Aarhundrede. Praktisk talt er kun de bevaret, der har ført til en under Kongens Haand udfærdiget Ekspedition; af andre findes Uddrag i de saakaldte Supplikbøger, medens der af henlagte Sager kun er Rester tilbage. Man maatte indgive, ikke een men

mange Ansøgninger for at opnaa et Resultat; en Mand, der 1736 blev Birkedommer paa Læsø, havde i Løbet af elleve Aar søgt 145 Gange om Bestilling. Andre Arkiver, der vilde have givet Oplysninger i det foreliggende Tilfælde, er paa nogle faa Stumper nær forsvundne; det gælder Borgrettens Arkiv, Fattigdirektionens Arkiv og de ældste Dele af Politimesterens Arkiv, det gælder ogsaa Storkanslerens og de skiftende Hofmarskallers Embedsarkiver. Breve og Papirer af mere privat Natur om den første danske Skueplads er næsten alle gaaet tabt. Dertil kommer, at Datidens Aviser kun sparsomt ved at berette om den nye danske Scene, af enkelte er endda kun et begrænset Antal Numre bevaret; Holberg selv omtaler den i almindelige Vendinger og kommer blot undtagelsesvis ind paa Detaillen. Endelig var den tidligste danske Skueplads næsten gaaet i Glemme i det attende Aarhundrede, der var ingen Forstaaelse af, at dette Kulturfænomen havde historisk Interesse og man havde ladet Mindet om det dø bort. Hvad J. H. Schlegel skrev om Skuepladsens Historie (1764) var blot en yderst nødtørftig „Vorbericht" til et Par af Broderens dramaturgiske Afhandlinger, og Fr. Schwarz's kortfattede Efterretninger (1785) viser, at der selv i snævre interesserede Kredse var en lidet fyldig Overlevering om Skuespillene i Frederik den Fjerdes Tid. Men siden er Forstaaelsen kommet og dermed Mindet vakt til Live. I det sidste Aarhundrede har Lærde som Rasmus Nyerup, Werlauff og Chr. Bruun, Teaterkyndige og Holbergforskere som Rahbek, Overskou og Julius Martensen gransket efter det danske Teaters Oprindelse — uden at nogen fyldestgørende og sammenhængende Fremstilling dog hidtil er bleven Frugten af disse Studier.

Det staar mig derfor klart, at det baade er en vanskelig og en utaknemlig Opgave, jeg har givet mig i Kast med, naar jeg har taget hele dette Spørgsmaal op til Behandling. Vanskelig fordi Stoffet er utilstrækkeligt paa mange Punkter, saa at Forskeren hvert Øjeblik føler Grunden svinde bort under sig, utaknemlig fordi mange af de Kendsgerninger, jeg har at fremføre, maa være kendt i Forvejen. Men jeg har søgt at stille det foreliggende Stof i ny Belysning, at finde de manglende Bindeled, at bringe Orden i Enkelthedernes Kaos og faa dem ind i den historiske Udvikling, hvor de som Led hører hjemme. Tidligere Efterforskninger har væsentlig bevæget sig inden for Kancelliarkivets Rammer; jeg har afsøgt alle Arkivterritorier, hvor der var noget Haab om Udbytte, og skønt den sidste Opsøgning altid er den vanskeligste og mindst lønnende, fordi det Stof, der ligger paa de

slagne Veje, alt er fundet frem, saa er det dog lykkedes at fremdrage nye Aktstykker og Oplysninger, og ved kritisk Prøvelse har jeg søgt at udnytte det hele Kildestof til det yderste. Jeg har paa dette Grundlag, i Forbindelse med et nøjere Studium af Repertoiret i det Omfang det kendes, stræbt at bygge en sammenhængende Skildring op, saa udtømmende som muligt, men mørke Punkter er der, og det vil der sandsynligvis vedblive at være i al Fremtid.

At det indledende Afsnit, Baggrunden hvorpaa den danske Komedies Oprindelse tegner sig, er gjort saa udførligt og gaar saa stærkt i Enkeltheder, som Tilfældet er, har sin Grund i, at ogsaa denne Periode foreligger utilstrækkeligt og utilfredsstillende oplyst. Overalt har det været nødvendigt at ty til Kildematerialet for at konstatere hvad der virkelig vidstes og derigennem faa et paalideligt Overblik over, hvorledes Forholdene laa ved Holbergs Fremtræden som Lystspildigter.

Emnet bevæger sig paa Grænsen mellem Kultur- og Litteraturhistorie, men hører dog nærmest Kulturhistorien til. Mit Forsøg paa at løse Opgaven er sket ud fra dette Synspunkt. Jeg beskæftiger mig med de historiske Forhold overvejende set under en kulturhistorisk Synsvinkel og kommer kun i mindre Grad ind paa Litteraturhistoriens Enemærker. Mine Resultater er væsentlig indvundet ad rent historisk Vej, jeg har ikke følt mig kaldet til at gaa ind paa nærmere litteraturhistoriske Betragtninger.

De omfattende, gennem flere Aar fortsatte Studier, som Arbejdet har medført, vilde det ikke have været muligt at føre til Ende, om ikke *Carlsbergfondet* havde understøttet mig. For denne velvillige Støtte beder jeg Direktionen modtage min ærbødige Tak. Udgiveren af Holbergs Samlede Skrifter, Bibliotekar *Carl S. Petersen*, har jeg ligeledes Tak at bringe. Han har udvist megen Interesse for det foreliggende Arbejde og har i flere Tilfælde ydet mig kærkommen Bistand.

INDHOLD

I
DEN DANSKE KOMEDIES HISTORISKE BAGGRUND

INDLEDNING

Scenekunsten i Danmark, som den øvedes af oplærte Komedianter, var indtil Holberg kun en Genklang af den Udvikling, der fuldbyrdedes ude i Europa. Det var Dønninger af fjerne Bølgeslag, som skyllede mod vore Strande. Vandrende Bander kom hid og biede en Stund inden de drog videre, Kongen tog dem undertiden i Tjeneste og holdt dem fast. Det var ikke altid de sletteste, der søgte til Norden, man støder paa Navne, som der siden gik Ry af i Hjemlandet. De bragte os hvad de bød deres Landsmænd, godt og ondt, og i samme Form; Landet var for lidet til at de kunde bygge sig en Eksistens inden for dets Grænser, Kendskabet til de fremmede Sprog, de talte, for almindelig i visse Kredse til at være en Hindring; for den store Hob var Øjenlyst nok. Disse fremmede Komedianter, hvis Virksomhed strakte sig over mere end et Aarhundrede, fra Slutningen af det sekstende til nogle Aartier ind i det attende, bragte Renæssancens Drama til Danmark, om end i mange Tilfælde i en fordærvet og ukendelig Skikkelse.

Det førholbergske danske Drama falder paa en enkelt Undtagelse nær sammen med den saakaldte Skolekomedie og staar uden organisk eller umiddelbar Forbindelse med det moderne Teater. Skolekomedien hører Kirken til og har sine Rødder i Middelalderen. Utvivlsomt har Gejstligheden herhjemme som andet Steds opført bibelske og moraliserende Kirkedramer for Menigheden, kun er sikre Efterretninger derom ikke naaet til vor Tid[1]). Mysterier kendes overhovedet ikke paa dansk Grund, Moraliteter og de mere folkelige Fastelavnsspil kun som Skolekomedie. Skolekomedien blev ivrig dyrket ved Landets Latinskoler i det sekstende og syttende Aarhundrede og hørte til Hoffets Forlystelser paa et Tidspunkt, da det fremmede Skuespil endnu ikke havde vundet Hævd. Omkring 1630 er denne ældre Form for dramatisk Kunst ved at dø ud, dog spores den i Afkroge af Landet helt ned til Aar 1700, i enkelte Tilfælde endogsaa senere[2]).

[1]) Sml. Birket Smith, Materialier til Skuespillets Hist. i Danmark før Kalmarkrigen (i Studier II, 62 ff.).

[2]) Den tidligste Udsigt over Skolekomedien i Danmark er leveret af J. H. Schlegel i hans forkortede Oversættelse af Slanges Christian d. Fjerde I

Men det er ikke Grundvolden, hvorpaa det moderne Teater bygger. Den danske Skueplads staar ligesom Holbergs Digtning uden egentlige nationale Forudsætninger. I Litteraturen har Holbergs Lystspil en enlig Forløber i „Grevens og Friherrens Komedie“, den lille dramatiske Satire, der tillægges Mogens Skeel. Afgjort skiller den sig ud fra den gamle Bibelkomedie og Fastelavnsfarce, er dannet over Molière og er lykkedes forbavsende godt i mange Enkeltheder, men som Skuespil lidet betydende og navnlig lidet egnet til Opførelse, hvad Hensigten heller ikke var. Den maa være skrevet senest 1675[1]). Lige saa interessant det er at kunne paavise Kunstkomediens Eksistens i dansk Litteratur paa saa tidligt et Tidspunkt, lige saa urimeligt er det, at Skeels Komedie var Ledestjernen, Holberg gik efter, Sporet han fulgte[2]). Hans egne litterære Forudsætninger og Forholdene som de havde udviklet sig maatte føre ham ad den Vej, han slog ind paa som Lystspildigter. Herrestandskomedien blev ikke trykt, og skønt den levede en rum Tid i det skjulte (derpaa tyder de mange Afskrifter, der er bevaret), falder Holbergs Virken saa længe efter, at den uden Tvivl da var halvt eller helt glemt; intet lader formode, at han har kendt dens Eksistens. Men selv om saa var, saa finder vi i hans Digtning Mesterskabet, i hint Forsøg kun et Tilløb. Det er ved Holberg Skellet skal sættes. Han bygger umiddelbart paa europæiske Forudsætninger ligesom det nationale Teater staar, ikke paa dansk men paa europæisk Grund. Det er den fremmede Scenekunst, bragt hertil af fremmede Komedianter, der skaber Betingelser for dets Fremvækst.

ENGELSKE KOMEDIANTER

Bekendt er det, at allerede Frederik den Anden tog en Bande engelske Instrumentister i sin Tjeneste og beholdt den i syv Aar (1579-

(1757). Af Peder Topp Wandal findes en „Efterretn. om Danske Skuespil“ som Fortale til Gyldendals Samling af Skuespil I og II (1776 og 78), af P. V. Jacobsen en indholdsrig Afhandling om Skuespil og Skuespilforfattere i det 16. Aarh. i Hist. Tidsskr. V (1844), S. 495 ff. Emnet er sidst og mest indgaaende behandlet af Birket Smith, dels i Indledninger til en Række Udgaver, dels i enkelte særlige Afhandlinger (samlet i „Studier på det gamle danske Skuespils Område“ I-II). — Om Dramet før Holberg se J. Paludans Afhandling i Hist. Tidsskr. 5. R. II og Renaissancebevægelsen i Danmarks Literatur, S. 329 ff.

[1]) Komedien omtales i Juli 1675 i et Brev fra Christoffer Lindenov til Griffenfeld (Fridericia i Biogr. Lex. XVI, 36).

[2]) Birket Smiths Mening, at „Holberg end ikke her gjorde andet end gaa videre i et for længe siden anvist Spor“ (2. Udg. af Komedien, S. 14, og Studier I, 271), vil næppe kunne billiges.

86). Utvivlsomt var det denne Bande, der 1585 legede i Raadhusgaarden i Helsingør, da Publikum „red“ Plankeværket til Lavrids Skrivers Gaard ned[1]). At Forestillingen, som øjensynlig var en offentlig Opvisning, fandt Sted i Helsingør, var næppe nogen Tilfældighed, thi dels residerede Kongen i disse Aar jævnlig paa det nyopførte Kronborg, dels var Helsingør paa Grund af den stærke Frekvens, som Sundtoldens Opkrævning medførte, netop en for saadanne Forestillinger gunstig Plads; de velbeslaaede Skippere, der ofte i Uger og Maaneder havde krydset paa Søen, var et taknemligt Publikum og saa ikke saa nøje paa Skillingen. Efter de sparsomme Oplysninger, der foreligger, er det vanskeligt at henføre Truppen til en bestemt Genre, men det er rimeligt, at dens Medlemmer hørte til de halvt musikalske, halvt dramatiske engelske Komedianter, der kendes fra Tiden før Shakespeare; en af dem kaldes Danser. Han var iøvrigt Italiener, ikke Englænder.

En anden Trup engelske Instrumentister, der i Sommeren 1586 kom i Kongens Tjeneste, har navnlig i Udlandet vakt Opmærksomhed, fordi man blandt dens Medlemmer finder nogle af Shakespearetidens betydeligste Komedianter, Thomas Pope, George Bryan og den bekendte Grotesk-Komiker William Kemp. Formodningen om, at Shakespeare selv ved denne Lejlighed var i Danmark, savner derimod Begrundelse i de foreliggende Aktstykker. Umuligt er det vel ikke, at den store engelske Digter personlig har gæstet de Egne, han henlægger sine Hamlet-Scener til, men lige saa rimeligt er det, at han kender Omegnen ved Helsingør af Beretninger, som de engelske Instrumentister og Komedianter har bragt med hjem. Kemp forlod Landet efter nogle Maaneders Forløb, de øvrige forblev en Stund endnu, ikke ret længe, og gik derefter i Kurfyrsten af Sachsens Tjeneste. De kaldes udtrykkelig Instrumentister og Springere, hvad der bestemt tyder paa, at det var en musikalsk-dramatisk Komediant- og Ekvilibristtrup, ved hvilken William Kemp da midlertidig maa have medvirket som Klovn. Derimod er det tvivlsomt, om der er ageret egentlige Komedier, allerede af den Grund, at Truppen kun talte fem Medlemmer foruden Kemp og hans „Dreng“; Forestillingerne kan have bestaaet af Dans og Deklamation til Musik af Giger, af Spring og Narrekunster og Kemps improviserede Monologer, muligvis indlagt i smaa dramatiske Situationer. Komedianterne maa have betjent sig af det engelske Sprog, thi som det udtrykkelig fremgaar af Ytringer i en Skrivelse fra Frede-

[1]) Tidligst oplyst af P. V. Jacobsen, anf. Sted, S. 525. I det originale Byregnskab (i LAS) staar tydeligt „red“; „rev“ vilde være ortograferet: reff ell. lign.

rik den Anden til Kurfyrsten forstod de ikke Tysk og en af Kongens Enspændere maatte ved Afrejsen følge dem[1]).

Det var de første Bander af fremmede Komedianter, der gæstede Danmark, i alt Fald de første, hvis kunstneriske Prestige efter hin Tids Maalestok var uomtvistelig. Til disse engelske Trupper ved Frederik den Andens Hof knytter der sig i Teaterhistorien iøvrigt den Mærkelighed, at de staar som Indledning til de vidtløftige Gæstespil af engelske Komedianter i Tyskland, Østrig og Nederlandene i Tiden omkring Aar 1600 og derefter[2]).

Kristian den Fjerdes Interesser gik mere i Retning af det rent musikalske. Hans Kantori var mere mandstærkt end Faderens. Navnlig Tyskere og Italienere stod i hans Tjeneste som Instrumentister, kun faa Englændere[3]). Men Skuespil var ingenlunde banlyst ved Hoffet. I Kongens unge Aar ageredes Skolekomedie paa Slottet og ved Kroningsfestlighederne 1596 omtales en Trup Komedianter og Springere, atten i Tallet, som Kongens Svoger, Hertug Henrik Julius af Brunsvig, sendte herop. Utvivlsomt var det engelske Komedianter (en Formodning, som allerede den danske Musikhistoriker V. C. Ravn har fremsat), sandsynligvis Thomas Sackvilles berømte Trup, der gennem flere Aar stod i den dramatisk interesserede Fyrstes Tjeneste[4]). Engelske Komedianter berejste nu jævnlig Fastlandet og maa ogsaa ved andre Lejligheder have søgt til Danmark, hvor de tidligst dukkede op. Deres Tilstedeværelse kan ganske vist ikke konstateres i danske Kilder, men Efterretninger fra Udlandet peger i den Retning. Saaledes har den tyske Folklorist og Litteraturhistoriker, Prof. Johannes Bolte, fremdraget en Supplik af 28. Juli 1616 fra to Englændere John Green

[1]) Skrivelsen, der er trykt af Bolte i Shakespeare-Jahrbücher XXIII, 106, er af 25. Septbr. 1586 og findes i Auslendisch Registratur 1586-88, Fol. 215 (RA); her findes ogsaa de to andre smstds aftrykte Skrivelser fra Kongen til Kurfyrsten. Brevene fra Kurfyrst Kristian til Fred. II ligger i Tyske Kanc. udenr. Afdel. Sachsen I[1] (RA); et Brev, dateret Weydenhain 19. Oktbr. 1586, der ogsaa angaar de engelske Instrumentister, er allerede trykt hos Cohen, Shakespeare in Germany, S. XXIV, efter Koncept i Dresden. Originalen ligger i Kbhvn.

[2]) Om de engelske Instrumentister og Komedianter i Danmark i Fred. II's Tid se bl. a.: V. C. Ravn i For Ide og Virkelighed 1870 I, 75 ff.; Adolf Hansen i Tilskueren 1900, 549 ff.; Cohen, Shakespeare in Germany (1865); Johannes Bolte i Shakespeare-Jahrbücher, anf. Sted; E. Herz, Englische Schauspieler u. englisches Schauspiel zur Zeit Shakespeares in Deutschland, Hamburg u. Leipzig 1913, passim og Kort; Mantzius, Engelske Theaterforhold i Shakespearetiden, 170 f.

[3]) Sml. Hammerich, Musiken ved Christian d. Fjerdes Hof (Kbhvn. 1892).

[4]) Jvfr. For Ide og Virkelighed anf. Sted, Johannes Meissner, Die englische Comoedianten zur Zeit Shakespeares in Oesterreich (Wien 1884), 31, og Shakespeare-Jahrb. XXIII, 103.

og Robert Reynolds, der henvender sig til Raadet i Danzig for at opnaa Tilladelse til at agere under Markedet i denne By, og i den Anledning lader falde en Ytring om, at de kommer fra „der löblichen Cron Dennemarcken“ [1]). John Green, som var Principal for en af de mest ansete engelske Komediantbander, var en Mand med Tro paa sit Kald. „Vist er det“, erklærer han over for det højvise Raad, „at Livets Gang ikke kan fremstilles mere kunstfærdigt end i Komedier og Tragedier, der afspejler Menneskenes Gøren og Laden, Godt og Ondt, saa at enhver kan lære at kende sig selv.“ Reynolds var Komiker og anses for Skaber af den tyske Pickelhering [2]).

Dog har denne Konges Regeringstid ikke mange egentlig dramatiske Forestillinger af professionelle Komedianter at opvise — maaske kun fordi vor Viden er begrænset paa Grund af det ret fattige Kildemateriale. Werlauff formoder, at Festspillene ved den udvalgte Prinses Bryllup i 1634, de to tyske Dramer af Hans Lauremberg og en Tragedie med lystig Person, ageredes af en indkaldt Trup [3]), og rimeligvis har han Ret. Et andet af Bolte publiceret Aktstykke [4]) tyder i hvert Fald paa, at en Trup engelske Komedianter ved denne Lejlighed var i København. Føreren Arend Ärschen eller Asken (der senere forekommer i Forbindelse med Robert Reynolds) havde efter sit Udsigende været i den polske Kong Sigismund III's Tjeneste og var ved dennes Død (April 1632) bleven afskediget; Truppen havde derefter været i Holland, ved det danske Hof, hos Hertugen af Holsten-Gottorp, i Königsberg, og søgte saa i Sommeren 1636 til Danzig. Det passer godt ind i Tidsfølgen, naar Besøget i Danmark sættes til Oktober 1634, da Fyrstebrylluppet fandt Sted. Der er iøvrigt intet i Vejen for, at disse engelske Komedianter kan have opført Laurembergs tyske Dramer. De engelske Trupper paa Fastlandet havde efterhaanden tillempet sig efter Forholdene, havde lært Landets Sprog for med større Held at kunne agere deres Komedier for det tyske Publikum; Komedianterne talte Tysk, mange af dem var maaske allerede paa dette Tidspunkt af tysk Oprindelse og førte blot Navn af „engelske Komedianter“, fordi det karakteriserede Arten af deres Skuespil og desuden var en utvivlsom Anbefaling. Tragedien „Von den Tugenden und Lastern“, hvori den lystige Person, Hans Bratwurst, som det ofte er Tilfældet, betjener sig af det plattyske Maal, kan dog næppe antages

[1]) Bolte, Das Danziger Theater im 16. u. 17. Jahrh. (Hamburg u. Leipzig 1895), 47 ff.

[2]) W. Creizenach, Die Schauspiele der englischen Komödianten (Kürschners Deutsche National-Litteratur Bd. 23, 1889), Indledning. Pickelhering-Figurens hollandske Oprindelse tror tyske Teaterhistorikere ikke mere paa.

[3]) Werlauff 285 jvfr. Christian den Fjerdes egenh. Breve III, 252.

[4]) Anf. Skrift, S. 63 f.

at høre til de engelske Komedianters eget Repertoire, det er øjensynlig et Lejlighedsspil, et Led i det storartede Fyrværkeri, der afbrændtes samme Aften Tragedien opførtes (Vielsesdagen den 10. Oktbr.). Det er nærmest en allegorisk Moralitet, hvor Dyderne optræder under Navne som Fides og Charitas, Lasterne som Prinsesse Calumnia, Grev Tyrannus etc., og Temaet er den evige Strid mellem de gode og onde Magter. Stykket er iøvrigt tit omtalt og der skal ikke dvæles nærmere ved det her[1]).

Hvis det virkelig er et af de engelske Komedianters Stykker, tillempet efter Forholdene og Anledningen, hører det i hvert Fald til disse Truppers ringeste. Medens de tidligst kendte engelske Komediantbander, nemlig de to Trupper ved det danske Hof i Frederik den Andens Tid, som allerede antydet, væsentlig maa have været indrettet paa smaa Sangspil og Dansestykker, de saakaldte „Jigs“[2]), lagde de senere omrejsende engelske Trupper Hovedvægten paa det egentlige Komediespil, Dramer og Tragedier, der i ydre Skikkelse ligner dem, vi kender fra Shakespeares Haand. At der i Henseende til Poesi, Karaktertegning og Menneskeskildring er et Svælg mellem Shakespeares Stykker og de andre, behøver ikke nærmere at paavises, men Grundlaget er ofte det samme, enten det nu er et Sagn eller et ældre litterært Arbejde, der har egnet sig til Dramatisering og med Begærlighed er grebet af den omrejsende Komedianttrup.

Et enkelt Drama, der vides at være spillet af Greens Trup, som bevislig har gæstet Danmark, kan tjene som Eksempel paa de engelske Komedianters Repertoire. Det er i den foreliggende Redaktion paa Tysk og kendes kun i et Tryk fra 1677 under Titlen „Tugend- und Liebesstreit“[3]), medens Stykket (eller et lignende) tidligere er givet under andre Navne. Det handler om en Kongedatter fra Cypern, der bærer skjult Elskov til en venetiansk Hertug, opsøger ham under mange Farer og kommer i hans Tjeneste forklædt som Yngling; hun faar det i hendes Situation lidet tiltrækkende Hverv at bejle for sin Herre til en Dame, der imidlertid ikke bærer Genkærlighed til ham, men tvertimod forelsker sig i hende selv, forklædt som hun er — etc. Man ser let, at Emnet er i Slægt med „Helligtrekongers Aften“, øst af samme Kilde, af Shakespeare dog benyttet med større digterisk

[1]) Trykt i: Trivmphvs Nuptialis Danicus, Copenh. 1635. Sml. Memoirer og Breve XX.

[2]) Sml. Johs. Bolte, Die Singspiele d. engl. Komödianten u. ihrer Nachfolger (1893), Indledning.

[3]) Trykt hos W. Creizenach, Die Schauspiele der englischen Komödianten. Om de engelske Komedianters Repertoire se ogsaa Tittmann, Die Schauspiele der Engl. Komödianten in Deutschland (Deutsche Dichter des 16. Jahrh., 13. Bd., Leipzig 1880) og E. Herz, Engl. Schauspieler u. engl. Schauspiel (Hamb. u. Leipzig 1903).

Frihed og poetisk Opfindsomhed. Selv i den tyske Form er Stykket ingenlunde uden Flugt og af en vis dramatisk Spænding, der har kunnet holde Publikum i Aande; Replikkerne falder rapt og kvikt, skønt Dialogen mellem de optrædende alvorlige Karakterer ofte er stiv og affekteret, hyppig endog har en Duft af Kancellistil over sig, med de vidtløftige Tiltaleformer og Titulaturer, man er vant til at træffe i Supplikker og lignende Skriftstykker fra hin Tid. Des mere saftig er til Gengæld Komediens Pickelhering-Figur, som betjener sig af Udtryk og optræder i Situationer, der tydelig viser dens Afstamning fra Middelalderens og det sekstende Aarhundredes Fastelavnsspil med deres Platheder og udprægede Hang til scabrøse Udmalinger[1]. Bl. a. lader han Bukserne falde. Da Stykket i den foreliggende Form er ageret for en fyrstelig Tilskuerkreds i sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede, kan man forestille sig, hvor primitiv Sansen for det komiske har været flere Menneskealdre forud og over for et Publikum, hvor den lystige Person ikke i saa høj en Grad har haft nødig at lægge Baand paa sine Løjer. Trods alt er Figuren vittig, ikke uden Slægtskab med Molières og Holbergs forslagne Tjenerskikkelser.

TYSKE OG NEDERLANDSKE VANDRETRUPPER

Den tyske ambulante Scenekunst har umiddelbart sit Udspring fra de engelske Komedianter. Endnu paa Trediveaarskrigens Tid var de tyske Vandretrupper i deres Vorden og kunde ikke staa Maal med Englænderne. Det er allerede udviklet, hvorledes de engelske Trupper, tilskyndet af Omstændighederne, optog i deres Midte tyske Elementer, vel i mange Tilfælde havarerede og hjemløse Studenter, og efterhaanden lærte Tyskerne dem da efter ringe Evne Kunsten af, dannede selv Bander og bemægtigede sig deres Repertoire. Tyske Teaterhistorikere mener dog at kunne paavise egentlige engelske Komedianttrupper i Tyskland endnu omkring Aarhundredets Midte[2].

De tyske og nederlandske ambulante Bander dukker først op i Danmark i Frederik den Tredjes Tid, thi de tyske Studenter, der 1629 og 33 søgte at faa Konsistoriums Tilladelse til at agere i København, maa utvivlsomt henføres under Skolekomedien. Tyske Studenter, som Trediveaarskrigen havde trængt bort fra Højskolerne i Hjemlandet, var i Mængde søgt til det danske Universitet, hvor de dannede en afsondret Kaste. Kun om den Forestilling, de 1633 stræbte at faa sat i Scene, foreligger nærmere Oplysninger, og det bibelske Emne,

[1] Jvfr. paa Dansk „Den utro Hustru“.
[2] Herz, anf. Skr., S. 58 ff.

Judith og Holofernes, ikke mindre end deres Paaberaabelse af, at Disciplene i Vor Frue Skole aarlig plejede at agere, peger afgjort i Retning af Skolekomedien[1]).

Fra Frederik den Tredjes Tronbestigelse laa disse tyske Trupper jævnlig paa Gæstespil hos os. Der kendes nogle Eksempler og formodentlig er Efterretningerne gaaet tabt om adskilligt flere. Selv i den „bedrøvelige Belejringstid" ageredes der Komedie i København, hvilket Biskop Hans Svane dog mente kunde give Anledning til „adskilligt, som bedre var ladt end gjort og hvorved den højeste Gud til videre Straf tilbørligen kan opvækkes". Der udstedtes ogsaa et kongeligt Missive til Borgmestre og Raad (10. Jan. 1660) om at tilse, at sligt ikke gik for sig[2]). Efter Krigens Afslutning tog Komedianterne fat med fordoblet Kraft, ikke blot i Hovedstaden, ogsaa i Provinsen; spredte Meddelelser lader formode, at saadanne Trupper jævnlig har ageret paa Raadhussalene i de større Byer[3]).

I København søgte man endog at indrette et fast Tilflugtssted for disse skiftende Komedianttrupper. En driftig Mand, der paa denne Maade troede at kunne skabe sig et indbringende og tiltrængt Aktiv, fattede Ideen, og Kongen støttede ham dels med Privilegium, dels med gratis Byggegrund.

Manden hed Andreas Joachimsen Wolf. Han var Hollænder, ikke Bandeprincipal, som Werlauff og Overskou mener, men blot „Komediantforvalter". Formodentlig var han oprindelig Købmand[4]) og kom hertil omkring 1660 fra Amsterdam med en Del Varer, som han afsatte til Standspersoner; kontante Penge var der ikke mange af mellem Folk efter Svenskekrigenes nys overstaaede haarde Prøvelser, og den fremmede Købmand fik forarmet Jordegods i Stedet, som ingen

[1]) Ny kirkehist. Saml. III, 138 og 196 ff. (Orig. i Konsistoriums Arkiv, i Pakken: Documenter ang. Studenterne). Sml. Werlauff 283 f. — Overkous Formodning (S. 81), at det var de samme unge Mennesker, der i Følge Schützes Hamb. Theater-Geschichte gav Stapelii Irenaromachia i Hamborg, foreligger der intet om.

[2]) Sjæll. Miss. 1660, Nr 34 (RA), jvfr. K. D. V, 690 f.

[3]) Komedianter i *Odense:* se Molbechs Uddr. af Bircherods Dagbøger, S. 73, og Karl Schmidt, Meddel. om Skuespil og Theaterforhold i Odense, S. 2; i *Viborg:* se nedenfor S. 22; i *Nyborg:* se Stolpe, Dagspressen i Danmark II, 194. Komedianterne i Odense, der optraadte i Oktbr. 1661, har sikkert ikke det fjerneste med Andreas Wolf at gøre saaledes som Overskou mener (S. 103), snarere kunde man gætte paa den Trup højtyske Komedianter (vistnok Carl Paulsens Trup), der i April 1662 kom til Danzig efter at have gjort Rejsen fra Danmark over Lybæk (Bolte, Das Danziger Theater, S. 93).

[4]) Den hollandske Teaterhistorie kender ham kun fra hans Virksomhed i København (se J. A. Worp, Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland, II, Groningen 1908, S. 46).

havde Raad eller Lyst til at overtage. I Foraaret 1662 var han da ogsaa i den Situation, at han selv maatte søge kgl. Beskærmelsesbrev for sine Kreditorer, hvad han ogsaa fik[1]).

Under disse Forhold er det han fatter Ideen til Oprettelse af et Komediehus, som han paa sin Hollandsk kalder „Schouwburg". Hans Forbillede er Amsterdamer-Teatret[2]). Han forestiller Kongen, hvorledes København ene blandt andre kongelige og fyrstelige Residensstæder mangler et Komediehus, at han er i Stand til at oprette en saadan Schouwburg og forsyne den med Komedianter, der forstaar at spille Tragedie og Komedie, og at skaffe den fornødne Garderobe og andre dertil hørende „Instrumenter", d. v. s. Dekorationer og Maskiner. Sandsynligvis har han paa dette Tidspunkt haft Forbindelse med tyske og hollandske Vandretrupper, der maaske allerede tidligere har gæstet Danmark eller ønsket at drage dette Land ind under deres Virkeomraade, og derfor har han kunnet give Kongen Løfter. Hvad han til Gengæld forlangte, fik han. Hans Privilegium af 12. Decbr. 1662 lød paa fri og arvelig Grund til Komediehuset og tyve Aars Eneret til at agere i Sjælland; han og hans Folk, indtil tyve i Tallet, skulde staa under Hofrettens Jurisdiktion og nyde samme Ret som Hoftjenere — hvilket tyder paa, at Komedianterne halvvejs skulde betragtes som Hoftrup. Men han maatte da ogsaa iværksætte noget, „som ikke gement er eller af nogen ordinær Komedianter er bleven set", og han skulde hver Uge erlægge en Guldkrone eller nitten Mark dansk til en tysk Kirke paa Kristianshavn[3]).

Grunden han fik anvist var beliggende paa Slotsholmen, saa vidt man kan skønne omtrent der, hvor nu Mellembygningen mellem Slottet og Slotskirken staar. Tøjmester Peder Kalthoff havde brugt den som Haveplads og den maalte tyve sjællandske Alen i Bredden, halvtreds i Længden[4]). Aarstiden var imidlertid ikke egnet for Bygge-

[1]) Sjæll. aabne Breve 1662, Nr. 71.

[2]) Om det hollandske Teater i den heromhandlede Periode henvises til C. N. Wybrands mønsterværdige Arbejde Het Amsterdamsche Tooneel van 1617-1772, Utrecht 1873 (akademisk Prisskrift).

[3]) Sjæll. aabne Breve 1662, Nr. 208; selve Bevillingen tidligst trykt i Nyerups Kiøbenhavns Beskr., S. 667, derefter hos Overskou (103 f.) og i K. D. III, 570 f. Overskou har i Tillæget (262 ff.) givet en Fremstilling af Komediehusets ydre Historie paa Grundlag af Aktstykker i RA. Endvidere har Vilh. Møller i „Tilskueren" for 1902 skrevet en længere Artikel om dette „Københavns første Teater" (S. 617 ff.), hvortil baade er benyttet Arkivsager og tyske teaterhistoriske Publikationer; der er nedlagt et stort Arbejde i Afhandlingen, men der er adskillige meningsforstyrrende Fejllæsninger og Misforstaaelser.

[4]) Sjæll. aabne Breve 1663, Nr. 150, jvfr. K. D. III, 588, og Hist. Meddel. om Kbhvn. III, 66.

arbejder og Komediehuset rejste sig først i Foraaret eller Sommeren 1663; Efterretninger om dets Udseende og Indretning fattes, men man tør gaa ud fra, at det har været en simpel Tømmerbygning. Dets Saga blev kun kort, dog ikke uden en vis Interesse.

Wolf var Komediantforvalter og agerede ikke selv; han engagerede en Komediantmester, som da indtraf med sin Bande. Wolf var virkelig i Stand til at præstere noget, der „ikke var gement", thi Manden han bestilte hid var Michel Daniel Treu eller Drey, en af Tysklands faa fordelagtigt bekendte Bandeprincipaler i det syttende Aarhundrede. Han indtraf midt i Januar 1663 fra Lybæk[1]). Det nye Teater var ikke opført, men Wolf havde sikret sig Boldhuset, hvor Kongen indtil videre havde givet ham Lov til at anrette „Komedier, Tragedier og andre saadanne Aktioner og Leg"[2]).

Det følgende Aar agerede Michel Daniel (som han hyppigst kaldes) i København. Han havde forpligtet sig for et Aar og sit Løfte holdt han. Tiden umiddelbart efter Opførelsen af det nye Komediehus var gunstig for dramatisk Ageren, thi samme Efteraar indtraf de store Festligheder i Anledning af Prinsesse Anna Sofies Forlovelse med den sachsiske Kurprins. De foreliggende udførlige Beretninger[3]) omtaler ganske vist ikke de tyske Komedianters Medvirkning ved de dramatiske Forestillinger ved Hoffet, hverken paa Teatret i Skoven ved Frederiksborg[4]), hvor en Operaballet (Il Cadmo) og en Skovidyl (Die Waldlust) opførtes, eller paa Københavns Slot, hvor endogsaa Amagerne gav Tøndeslagning og Gaasetrækken tilbedste, skønt det var uden for Fastelavnstiden; men selv om der ikke har frembudt sig Lejlighed til at agere for de kongelige Herskaber, er det kun naturligt, at det store fyrstelige Følge og de mange fremmede, der søgte til Byen, er tyet til Komediehuset, som laa saa tæt op til Festens Centrum. Michel Daniel holdt ud til efter Fasten det følgende Aar, men dermed var ogsaa foreløbig hans Optræden i København til Ende. Den 16. April 1664 drog han til Malmø med en lille Flok af sine Komedianter og blandt disse Johan Velten[5]).

[1]) Copenhagenisch Guarnisons-Journal (Kbhvns Kommandantskabs Arkiv i Krigsministeriets Arkiv) 1663, 12. og 13. Jan., 18. April, 10. Juni.

[2]) Sjæll. Miss. 1663, Nr. 2, sml. K. D. VI, 378.

[3]) Danske Saml. 2. R. II, 155 ff. og 173, Sjæll. Miss. 1663, Nr. 378.

[4]) J. G. Burman Becher har i Kronijk van het Historisch Genootschap XV (Utrecht 1859), S. 123 ff. skrevet en Artikel om Hollandsche tooneelspelers in Denemarken. Han siger her, at Wolfs Komedianter og denne selv medvirkede ved Skuespillene i Frederiksborg. Men det har næppe noget paa sig. Komedianterne var jo iøvrigt slet ikke Hollændere.

[5]) Copenhagenisch Guarnisons-Journal, anf. Dato. Johan Velten har altsaa været i Sverig, i hvert Fald som menig Komediant (sml. Jul. Paludan,

I dette Navn har man en Maalestok for Teatrets kunstneriske Niveau. Englands og Frankrigs Scenekunst staar allerede da paa et højt udviklet Trin, medens det syttende Aarhundrede for det tyske Teater endnu er dets Lære- og Vandreaar; men Johan Velten er det Midtpunkt, hvorom tysk dramatisk Kultur i denne Periode samler sig. Han er Tysklands første Aktør, der skaber sig et anset Navn, om han end ikke er den Reformator, man har villet gøre ham til. Ganske vist falder hans Navnkundigheds Aar et Tiaar længer fremme i Tiden, men allerede det, at hans Optræden paa Københavns første Teater kan eftervises, taler til dets Fordel. Hans Forekomst i Danmark i April 1664 (rimeligvis har han ogsaa ageret her det foregaaende Aar) som Komediant i Michel Daniels Bande kuldkaster iøvrigt flere af den tyske Teaterhistories nyeste Resultater, hvorefter Johan Velten, der 1661 i Leipzig var promoveret til Magister, først i 1665 eller 67 skulde have begyndt sin Løbebane som Komediant ved en anden tysk Vandretrup, Carl Andreas Paulsens Bande, som i disse Aar gav Forestillinger i Leipzig. Han ægtede Principalens Datter og sluttede sig til Truppen[1]).

Carl Paulsens Trup, der ogsaa staar højt blandt det syttende Aarhundredes tyske Komedianter, gæstede netop København, mens Michel Daniel var i Sverig. Carl Paulsen havde i April forgæves søgt at faa Lov til at agere under Markedet i Lyneborg og har da formodentlig søgt til Norden, hvor de tyske Komedianter var vel anskrevne, og hvor han efter al Sandsynlighed havde været før[2]). I et Kancellipas, der 14. Septbr. 1664 udstedtes for ham, siges, at han den afvigte Sommer havde opholdt sig i København og givet Forestillinger, men nu var til Sinds at drage andet Steds hen[3]). Maaske har han en Tid forsøgt sig i Provinsen, thi det kan konstateres, at han i Begyndelsen af August indtraf til København fra Køge[4]); derimod kan det umuligt (saaledes som man har antaget) være Carl Paulsens Bande, der daglig agerede i Bergen i Tiden fra Juli til Oktober[5]).

Da Michel Daniel atter i Begyndelsen af September vendte tilbage

Har mag. Joh. Veltens skådespelaretrupp uppträdt i Stockholm? i Samlaren 1890).

[1]) Om Velten se navnlig: Carl Heine, Johannes Velten, Halle 1887 (Diss.); H. A. Liers Artikel i Allgem. Deutsche Biographie XXXIX; Bolte, Das Danziger Theater, S. 100 ff.; Berthold Litzmann, Johannes Velten, Legende und Geschichte (i Archiv für Theatergeschichte II, Berlin 1905, S. 56 ff.).

[2]) Sml. Note 3 til S. 18.

[3]) Patenten 1664-65, Fol. 193 (RA).

[4]) Copenhag. Guarnisons-Journal 1664, 9. Aug.

[5]) Mikel Hofnagels Optegnl. i Norske Mag. II, 221 f., og Huitfeldt, Christiania Theaterhist., S. 25.

til København over Helsingør (Velten var stadig med)[1], stod det slet til med Andreas Wolf. Komediantforvalteren var før han gav sig i Lag med Teaterentreprisen en Mand paa Fallittens Rand og Komediehuset med dets Privilegier synes ikke at have hjulpet ham ud af hans betrængte Stilling. Herbergereren, der husede hans Komedianter, havde gjort ham ansvarlig for deres Fortæring, havde trukket ham for Retten og søgt at faa Indførsel i hans Gods, og et Par kongelige Drabanter, der havde Pant i Komediehuset for ikke overvættes store Summer, forlangte det udlagt. Kongen vilde dog ikke give Huset til Pris, men bestemte, at de skulde have deres Fordringer betalt af de Indtægter, der kom ind, naar det benyttedes efter sit oprindelige Øjemed. Michel Daniel sluttede sig ved Genkomsten til Wolfs utilfredse Kreditorer. Han havde endnu en Sum til Gode for den Tjeneste, han selv og hans Hustru havde ydet under Komedierne i det første Aar, og han lod Wolf indstævne for Hofretten, der dømte ham til at betale. Men ogsaa Michel Daniel stødte paa Kongens Uvilje mod at lade Komediehuset gaa over paa andre Hænder; i Stedet for at komme i Besiddelse af det, saaledes som han ønskede, anvistes der ham den samme Udvej til at faa sin Fordring betalt som de to Drabanter: at holde sig til Spilleindtægten[2]).

Komediantforvalterens Stilling var altsaa for saa vidt betrygget som Kreditorerne var nødt til at gaa paa Akkord. Michel Daniel har sandsynligvis ogsaa givet Forestillinger i Efteraaret (1664), men næppe været tilfreds, thi han forlod Hovedstaden i Aarets bedste Spilletermin, Tiden mellem Helligtrekonger og Fasten. Midt i Decbr. drog han bort og vendte først i April 1665 tilbage; han havde været i Viborg, hvor der i Snapstingstiden, som endnu faldt i Aarets Begyndelse, var gyldne Dage for Gøglere og Komediantspillere[3]). Samme Aar forlod et større Antal Komedianter København og indskibede sig til Danzig; da et Par af Navnene genfindes i Michel Daniels tidligere Bande, maa det antages, at det var hans nuværende Trup, der tog Afsked med Danmark[4]). Blandt disse bortdragende nævnes Joh. Velten ikke.

[1]) Copenh. Guarn.-Journ. 1664, 4. Septbr. I Listen over hans Komedianter, der er meddelt af Vilh. Møller (anf. Sted, S. 628), skal rettelig læses: Christian *Grantz* (et andet Steds: Grams) og Michel Jacob *Nandelstadt.*

[2]) Sjæll. Miss. 1664, Nrr. 157, 337 og 497. I en Obligation, Wolf havde udstedt til Treu i April 1664, lover han at levere: einen guldnen mantell, einen bunten polnischen rocke und zwei romanische kleider.

[3]) Snapstinget flyttedes stadig længer frem i Aaret og blev sluttelig 1786 fastsat til Juni ligesom Sjællandsterminen.

[4]) Copenh. Guarn.-Journ. 1664, 10. Decbr., 1665, 7., 10. April, 3. Juni, 12. Juli, 7. Septbr.

Det næste Aar, Komediehusets sidste, kendetegnes ogsaa ved Navne, der har god Klang blandt det syttende Aarhundredes Vandretrupper. Det var denne Gang Hollændere. Kort før Fastelavnen 1666 indtraf fra Lybæk Jan Baptista van Fornenburgh (der her kaldes Johan Papist) og i hans Følge bl. a. en Jacob von Reindorff[1]); tvivlsomt er det, om det kan være den bekendte Jacob van Rijndorp, som ogsaa senere besøgte Danmark og endnu levede 1733, men den hollandske Teaterhistorie kender kun denne ene af Navnet[2]). Gæstespillet varede kort, i April afrejste de hollandske Komedianter til Stockholm. De befordredes med Kongelig Majestæts Jagt „Grønne Papegøje" og Dronning Sofie Amalie fik senere (i Novbr. s. A.) af sin Gemal godtgjort 800 Rdr., som hun havde „forstrakt til de hollandske Komedianter"[3]); Hoffet benyttede sig altsaa af Truppens Tilstedeværelse og lønnede den rigeligt. Skønt Wolfs Komediehus endnu stod, synes Hollænderne at have spillet paa Boldhuset og Raadhussalen[4]). Wolfs Virksomhed var iøvrigt nu til Ende; i Sommeren 1666 købte Kalthoff Komediehuset, lod det med Kongens Tilladelse nedbryde og anlagde atter Have paa Pladsen[5]).

Komediehusets Forsvinden skræmte dog ikke de tyske Vandretrupper bort. Dramatiske Forestillinger maa i disse Aar have været ret almindelige i København, siden Børnehuset ansaa det for Umagen værd at gøre Fordring paa en Andel i Komedianternes Udbytte, hvilket Kancelliet gik med til, saaledes at Børnehuset hver Uge skulde nyde en Dags Gevinst foruden det, som hver Spektator godvillig vilde give (kgl. aabent Brev af 29. April 1667)[6]). Af den sidste Slags Afgift er der dog næppe flydt store Summer i Børnehusets Kasse. Det var navnlig Carl Paulsen, Hamborger af Fødsel og saaledes paa en

[1]) Samme 1666, 19. og 20. Febr. De andre, der nævnes, hed Thriol Pompeur, Salomon Ferno og Hermanus Bruchß.

[2]) Jacob van Rijndorp overtog Truppen i Haag efter Fornenburgh og skrev en stor Mængde Dramer. Om ham se Worp, tidl. anf. Skrift II, 239 f., og Jul. Schwering, Zur Geschichte des niederländischen u. spanischen Dramas in Deutschland (Münster 1895), S. 41 ff.; Schwering siger, at han fødtes omkring 1660, og hvis det er rigtigt, kan det naturligvis ikke være ham, der gæstede Kbhvn. 1666. Om Fornenburgh kan ogsaa henvises til Schwering, S. 35 ff.

[3]) Cop. Guarn.-Journ. 1666, 10. April; Rentek. Ekspeditionsprot. 1666-67, Nr. 2870. — Som bekendt gav Jan Baptista Anledning til Oprettelsen af Lejonkulans Teater i Stockholm. Se nærmere herom Oscar Wieselgren, Bidrag till kännedomen om 1600-tals dramat i Sverige, akad. Afhandl., Upsala 1909.

[4]) RA. Afregninger VIII, 23, og Worp II, 47 (efter en Oplysning fra Kbhvn. gennem Johannes Bolte).

[5]) Sjæll. aabne Breve 1666, Nr. 78 (K. D. III, 645).

[6]) Samme 1667, Nr. 148 (K. D. III, 657).

Maade den danske Konges Undersaat, som søgte hertil i de nærmest følgende Aar. Han optræder hyppigt under Navnene Carl eller Carl Andreas, uden sit sønderjydske eller holstenske Patronymikon[1]. I Septbr. 1666 kom en Trup fra Stralsund, maaske i Haab om godt Udbytte i Anledning af Prinsesse Anna Sofies Bryllup med den sachsiske Kurprins; men i saa Fald blev Haabet beskæmmet, thi Brylluppet fandt Sted i lige saa stor Stilhed som Forlovelsen var fejret med Pomp og Pragt for tre Aar siden. Utvivlsomt var det Carl Paulsen, der slog sig til Ro i København for en Stund; endnu i Febr. 1667 er han her i Landet og har Ærinde til Frederiksborg. En Tid var han derefter paa Vandring i Nordtyskland, men dukker atter op i den danske Hovedstad i Foraaret 1669[2]. Saa kommer der et Par Aar, da Forholdene ikke egner sig for den tyske Bandes Optræden i København; dels engageres der 1669 en fransk Hoftrup, dels indtræffer Landesorg Aaret efter i Anledning af Frederik den Tredjes Død. Men siden vender han jævnlig tilbage.

I Foraaret 1671, kort efter Sørgeaarets Udløb, var Carl Paulsen i København[3] og i Marts 1672 skal han have faaet Tilladelse til at agere to Gange ugentlig[4]. Hans Ophold dette Aar maa ikke have været af lang Varighed, thi i Maj og Juni træffes i Riga de „højtyske Komedianter“, der næppe kan være andre end Carl Paulsens Trup. Her er det, at en Udsending fra Czar Alexej Michailowitsch søger at bevæge Mag. Velten, Czarlus (ɔ: Carl) og deres tolv Fæller tillige med Sangerinden Anna Paulsen i København til at begive sig til Kejserhoffet i Moskov. Den gaadefulde Anna Paulsen, som Overskou gør saa meget af, er dermed identificeret; uden al Tvivl er det en Datter af Carl Paulsen, der er blevet tilbage i København[5].

I Slutningen af Aaret søgte Carl Paulsen atter til Danmark uden at have efterkommet Kejserens Kald. Han var aldrende, træt af den bestandige Omflakken og havde ikke turdet indlade sig paa den lange og besværlige Rejse. Den gamle Komediant ønskede Ro og fik sin Landsmand Otto Sperling d. y. til at gøre sin Indflydelse gældende hos Hamborgs Øvrighed for at han der kunde nedsætte sig og finde

[1]) „Pandßen“, som ældre Teaterhistorikere ogsaa kalder ham, er en Læsefejl, der skal stamme fra Gothaischer Theatercalender 1784 (Aargangen findes ikke paa vore Biblioteker). De vekslende Navneformer har bevirket, at han er bleven opfattet som flere forskellige Personer.

[2]) Copenh. Guarn.-Journ. 1666, 16. Sept., 1667, 28. Febr., 1669, 27. Marts, 5. April.

[3]) Samme 1671, 24. April.

[4]) Overskou 112. Efterretningen er øjensynlig rigtig, men hvorfra den stammer, er uvist. I alle andre Tilfælde er det lykkedes at efterspore Overskous Kilder.

[5]) Bolte, Das Danziger Theater, S. 97, Overskou 112 f.

et blivende Tilflugtssted[1]). Disse Bestræbelser synes ikke at være lykkedes og Carl Paulsen maatte fortsætte sit omflakkende Komediantliv; han kom atter til København og gav Forestillinger paa Raadhussalen i Jan.-Febr. 1673 og Aug.-Septbr. 1674[2]). Endnu en kort Tid, indtil 1678-79, kan hans Spor følges i Nordtyskland, Østrig og Sachsen, men derpaa forsvinder han.

Hans Svigersøn og fornemste Kunstfælle Johan Velten overtog Truppen. Om det er sket før eller efter Svigerfaderens Død, har de tyske Teaterhistorikere ikke Rede paa, sikkert er det blot, at Velten med egne Komedianter 1678 optræder ved den sachsiske Kurfyrste Johan Georg II's Hof. Men allerede i 1675 træffer vi ham i Danmark som Bandens (maaske dog kun midlertidige) Principal[3]). Werlauff meddeler, at den danske Konge 14. Januar 1676 udstedte Pas til Kiel for „Vores Komedianter", men han ved mærkelig nok om disse Komedianter kun, at de havde tyske Navne[4]). Werlauff kendte meget vel Johan Velten og hans Betydning for det syttende Aarhundredes tyske Skuespilkunst, men til Trods herfor har han ikke lagt nøjere Mærke til dette Aktstykkes Indhold. Passet lyder nemlig paa: Johan Velthen med Hustru, Amme og tre Børn, Christofer Schubardt og Hustru, Martin Händler, Gotfried Salzsieder, Christian Janezky, Johan Trenchner[?], Christian Vogel, Anthoni Blum, Johan Otto Rasch, Jacob Farley, Johan Wulf og Gotfried Bogazky[5]). Udtrykket „Vores Komedianter" kunde tyde paa, at Carl Paulsens eller Veltens Bande paa dette Tidspunkt var Hoftrup, saaledes som Overskou opfatter det[6]), men Forholdet har dog sikkert været det, at man lejlighedsvis benyttede de mere fremmelige

[1]) Otto Sperlings Brevkonceptbog (Gl. kgl. Saml. 4to 3092 V, 1) 7. Decbr. 1672, trykt hos Bolte, anf. Skr., S. 98.

[2]) Kbhvns Stadskæmners Regnskab 1673-74, Fol. 139, og 1674-75, Fol. 132 (Thottske Saml. Fol. 711 og 12). Notitsen i det ældste Regnskab trykt af Nyerup i Borger-Vennen 1819, S. 208 (men med forkerte Datoer) og efter Nyerup genoptrykt af Bolte. Ligeledes trykt i Oluf Nielsens Kjbhvns Hist. V, 301. Om Komedianternes Besøg i Sommeren 1674 findes en Notits i et enkelt bevaret Børnehusregnskab (RA); Afgiften til Børnehuset var 19 Rdr. 5 Mk.

[3]) Denne Kendsgerning rokker i betænkelig Grad Berthold Litzmanns Argumenter (i Archiv für Theatergeschichte II, 62) mod Heines Formodning, at det var Velten, der indførte Molière paa den tyske Scene. Naar Velten i 1675 kunde optræde som Bandens Principal, kunde han ogsaa 1674 have Indflydelse paa dens Repertoire, ikke at tale om 1679, da han ganske utvivlsomt var Leder.

[4]) Werlauff 288.

[5]) Sjæll. aabne Breve 1676, Nr. 18 (Koncept). Vilh. Møller har meddelt Navnelisten i sin Artikel i „Tilskueren", men efter Kancelliregistranten, der ikke stemmer helt overens med Konceptet.

[6]) Overskou 112 f.

tyske og nederlandske Bander i Stedet for at holde fast Hoftrup[1]); i Konceptet har der oprindelig kun staaet „nærværende Komedianter", medens „Vores" er tilføjet over Linjen. I Efteraaret 1675 var iøvrigt baade Kongen, Dronningen og Prins Georg i Leding og kom først hjem Lille Juleaften efter Wismars Indtagelse og nitten Ugers Fravær[2]). Men Enkedronningen, der var i København og holdt stort Hof, havde med sin udprægede Sans for Skuespil let ved at sysselsætte den tyske Trup.

En Omstændighed, som allerede Vilhelm Møller har fæstet Opmærksomheden ved, kunde tyde paa, at Veltens Tilknytning til Danmark i det første Afsnit af hans Kunstnerliv har været af afgørende Betydning for ham. Det var nemlig hos de sachsiske Kurfyrster, der stod i nært Slægtskabsforhold til det danske Kongehus, at han siden fandt Beskyttelse. Truppens Hovedtilflugtssteder var Dresden og Leipzig, men jævnlig berejste den Tyskland, baade i Syd og Nord. Til Danmark kom den ikke mere, mens Johan Velten levede.

Af Interesse maa det være et Øjeblik at se lidt nærmere paa de ældste Bestanddele af denne Komediantbande, der opnaaede saa stor Navnkundighed. Den bestod i 1676, som det udstedte Rejsepas viser, af fjorten Personer, et Antal som ogsaa senere var det sædvanlige inden for Truppen, og en af Komedianterne, Gotfried Salzsieder, var endnu 1691, kort før Veltens Død, i hans Tjeneste[3]). Der var, som det synes, kun to Komediantinder, da Kvinderollerne endnu sædvanlig ageredes af yngre Komedianter. Anthoni Blum hørte (ligesom Johan Velten) 1664 til Michel Daniel Treus Bande og foruden denne var Truppens bekendte Pickelhering Christian Janezky samt Martin Händler og Johan Wulf allerede 1666 Medlemmer af Carl Paulsens Trup[4]). Veltens berømte Bande er saaledes dannet af Elementer fra disse to Trupper, der begge jævnlig søgte til København, og det er aabenbart i Norden, væsentlig i Danmark, at Johan Velten har vundet sine Sporer. Ligesom de engelske Komedianter tidligst kan konstateres i Danmark, saaledes dukker altsaa denne Vandretrup, der er det eneste Lyspunkt i det syttende Aarhundredes tyske Teaterhistorie, meget tidligt op herhjemme.

De tyske Vandretrupper maa antages i høj Grad at have befæstet Interessen for dramatiske Forestillinger i Danmark. Snart tog Hoffet

[1]) Havde de tyske Komedianter været en fast lønnet Hoftrup, vilde det have fremgaaet af Regnskaberne.

[2]) Extr. maanedl. Relationer Septbr. og Decbr. 1675.

[3]) Fürstenau, Zur Geschichte der Musik und des Theaters am Hofe zu Dresden I, 311, Bolte, anf. Skr., S. 101.

[4]) Copenh. Guarn.-Journ. 1664, 16. April, 1666, 16. Septbr. Janezky skrives her Scornetskee.

franske Komedianter i Tjeneste og det hele Teatervæsen sattes i System. Man kan mene om de tyske og nederlandske Trupper hvad man vil, at det kun var lidet bevendt med deres Kunst, at den var plump og raa — de har alligevel haft deres store kulturvækkende Mission, i Tyskland som i Norden, ved at opdrage Folket til Forstaaelse af og Interesse for den sceniske Kunst. Ganske vist var deres dramatiske Fortolkning og Virkemidler knap nok Kunst endnu, i hvert Fald kun Scenekunst paa et Mellemstadium. Man var nu ude over Dilettantismen, som herhjemme og i Tyskland navnlig havde floreret i Skolen og ved Universiteterne — i England og Frankrig ogsaa i det bredere Borgerskab —, men endnu var den tyske Scenekunst kun lavsmæssigt Haandværk, solidt og kunstfærdigt, naar Banderne var gode. Og dette Trin i Udviklingen maatte aabenbart med for at skaffe den mere maalbevidste og forfinede franske Kunst Indgang. Det er en falsk Anskuelse, at den tyske Komedie var og altid havde været Smaafolks Tidsfordriv og kun hørte hjemme i de lavere Lag. Paa Frederik den Tredjes og Kristian den Femtes Tid er det i hvert Fald klart, at tysk Komedie har spillet en fremtrædende Rolle i Hoffets Underholdning, og selv i Frederik den Fjerdes Tid kan det bestemt konstateres, baade at tyske Trupper har faaet Adgang til at agere for Hoffet og at de intelligente Kredse har søgt den tyske Komedie. Men ganske vist blev det efterhaanden en Forlystelse fortrinsvis for de bredere Lag, navnlig fordi tysk Komedie i Tiden op mod Holberg bragtes til Danmark af tredje Rangs Komedianter og Markskrigere, som med kraftige dramatiske Virkemidler understregede hvad der maatte tiltale et naivt og i Kunsten uerfarent Publikum.

Den tyske Komedie er til Dels en Omformning af de engelske Komedianters Repertoire eller fri Tilpasning af andre fremmede dramatiske Arbejder, og er allerede paa Grund af sit lidet originale Væsen ikke af nogen høj litterær Værdi. Men Elementer deri er i Slægt med Folkedigtningens Romantik. Det usandsynlige, det overdrevne, de store Afstande i Tid og Rum, som Holberg spotter over, er et Særkende paa Naivetet og umiddelbar Tankegang og maa netop ved sin fantastiske Uhyrlighed have tiltalt et Publikum paa et vist uudviklet Standpunkt; det gjaldt om at skabe dramatiske Situationer, der kunde gaa den lidet reflekterende Tilskuer til Hjerte. Scenens Henlæggelse til fjerne Egne, der i Datiden stod med et Skær af Romantik over sig, ikke mindre end de halvt sagnagtige Figurer, Konger, Fyrster og Prinsesser, maatte ligesom Ridderromaner og Folkebøger sætte Fantasien i Bevægelse. Utvivlsomt var man herhjemme ved Tiden omkring Kristian den Femtes Regeringstiltrædelse, selv i de højest dannede Kredse, i dramatisk Henseende ikke naaet ud over dette primitive Trin.

Positivt ved vi intet om, hvilke tyske Komedier de omtalte Trupper har opført i Danmark i Slutningen af Frederik den Tredjes Tid og Begyndelsen af Kristian den Femtes, og dog kan man med en Sandsynlighed, der grænser til Vished, angive baade Titler og Indhold. En Raadsherre i Danzig, Georg Schröder (1635-1703), en velstuderet og dannet Mand, har i sin Dagbog nedskrevet Scenegang og Handling i otte af Carl Paulsens Stykker, som dennes Trup i Septbr. og Oktbr. 1669 agerede i Danzig og som den nævnte Raadsherre aabenbart har fulgt med den allerstørste Interesse[1]). Da Carl Paulsen samme Foraar havde gæstet København, tør man gaa ud fra, at disse Stykker (om ikke alle, saa dog nogle) er givet ogsaa her.

Der er imellem dem mindst to engelske Komedier, omplantede paa Tysk; den ene, som Carl Paulsens Trup spillede under Titlen „Der Prinz wird ein Schuster" er identisk med Will. Rowleys Komedie „A shoemaker a gentleman", den anden „Zuletzt bekommt der Narr doch das Beste" handler om en engelsk Sagnprins og en skotsk Kongedatter og skildrer, hvorledes England og Skotland kom under samme Scepter; denne sidste Komedie har aabenbart været meget yndet i Datiden og er allerede trykt 1620[2]). Ogsaa Komedien om „Doktor Faustus", saaledes som dens Indhold kendes af Danziger-Raadsherrens Optegnelser (der iøvrigt skal være den tidligste Indholdsangivelse af et tysk Faustdrama), menes at stamme ned fra Marlowe[3]). Faustdramer er bevislig ageret af engelske Komedianter i Tyskland og manglede sjælden paa de tyske Banders Repertoire. Af de andre Komedier, der omtales i Dagbogen, er flere af spansk-fransk Oprindelse: „Der Irrgart der Liebe" stammer i Tekst ned fra Lope de Vega, medens Titlen er laant fra Cervantes; Emnet til „Das Liebesgespenste" skal være hentet fra en Calderonsk Komedie, Sujettet til „Dulcimunda" kan føres tilbage til den spansk-franske Amadisdigtning, „Ibrahim Bassa" er dannet over en fransk Roman. Kun et af Stykkerne er af utvivlsom germansk Herkomst: den halvreligiøse Tragedie om „St. Margareta og St. Georg"[4]).

Carl Paulsens Repertoire under Bandens Optræden ved Dresdenerhoffet i Januar og Februar 1674[5]), midt imellem to Perioder, hvori

[1]) De paagældende Partier af Dagbogen trykt hos Bolte, Das Danziger Theater, S. 104 ff.

[2]) I den bekendte Samling „Engelische Comedien und Tragedien", optrykt af Tittmann i Deutsche Dichter des 16. Jahrh. 13. Bd., S. 197 ff.

[3]) Creizenach, Schauspiele der engl. Komödianten, Indledn. S. XXXIII.

[4]) Bestemmelsen af disse Stykkers Herkomst, der maaske for nogles Vedkommende er tvivlsom, skyldes væsentlig Bolte; sml. anf. Skrift, S. 110 ff.

[5]) Fürstenau, Zur Geschichte der Musik u. des Theaters am Hofe zu Dresden I, 244.

hans Trup agerede i København, indeholder ogsaa indirekte Oplysninger om, hvilke Stykker han fremførte i Danmark paa dette Tidspunkt. Der er blandt dem flere af engelsk Oprindelse, ikke blot den nævnte Komedie om den engelske Kongesøn og den skotske Kongedatter (der her gaar under Titlen „Crispino und Crispiniana"), men ogsaa „Josepho, der Jude von Venedig", utvivlsomt i Slægt med Shakespeares berømte Drama; andre er af spansk og italiensk Herkomst, saaledes „Prinz Sigismondo" og „Das grosse Ungeheuer", begge efter Calderon, og „Die verführerische Alamoda" efter Italieneren Sbarra. Her støder man ogsaa paa Molièrebearbejdelser, bl. a. „Der kluge Knecht Mascarillia und der einfältige Herr" (L'Étourdi) og „Der alte Geizhals" (L'Avare); det hænger naturligt sammen med, at Velten, der senere tilrettelagde en stor Del af Molières Komedier til Brug for Truppen, allerede nu øvede en kendelig Indflydelse paa Valget af Repertoire. Hertil kommer flere andre Stykker, der kun kendes af Navn[1]) og hvis Indhold og Herkomst er dunkel, men hvoraf nogle kan være af ren tysk Oprindelse, f. Eks. „Genoveva, Pfalzgräfin zu Trier". Intet af dem skønnes dog at stamme ned fra tysk dramatisk Digtning, der er indrømmet Plads i Litteraturen, hverken fra Opitz eller Gryphius; det syttende Aarhundredes tyske Kunstdrama var Læsedrama og opførtes ikke[2]).

Carl Paulsens og Veltens Repertoire var altsaa i sine enkelte Bestanddele — ligesom de øvrige tyske Banders — væsentlig af fremmed Oprindelse, dels Arvegods fra de engelske Komedianter, dels Laanegods fra en for tysk Væsen og Følemaade fjerntliggende dramatisk Digtning, hvis Emner maatte bjergtage Tilskuerne ved deres stærke og fremmedartede Romantik[3]). Stykkerne tilrettelagdes og bearbejdedes af Truppens Principal eller den af Komedianterne, som bedst egnede sig dertil. Det var Tidens Skik — baade Shakespeare og Molière var udøvende Scenekunstnere og blev kun Komedieskrivere, fordi Forholdene førte det med. Det forstaar sig, at de tyske Komedier udarbejdedes efter Bandens Behov, ingenlunde altid over de originale Digterværker, hyppigst vel efter de lettest tilgængelige Oversættelser. Litterære Anfægtelser hæmmede ikke Bearbejderens Syslen med det fremmede Stof, han stod frit over for det og Hensynet til

[1]) I flere Tilfælde, hvor Stykket har kunnet bestemmes, kendes dog heller ikke stort mere.

[2]) Se herom Felix Bobertag, Die deutsche Kunsttragoedie des XVII Jahrhunderts (Archiv für Litteraturgeschichte V, 1876, 152 ff.).

[3]) Der er altsaa noget om den gamle Anskuelse, at Haupt- og Staatsactionerne stammer fra Spanien, en Anskuelse, som lidt ældre tyske Forskere har søgt at slaa ned (se Prutz, Vorlesungen über die Geschichte des deutschen Theaters, Berlin 1847, 194 ff., og Bobertag i Archiv für Litteraturgeschichte V, 189).

Publikums Moro var det afgørende. Maaske var dog Velten, den dannede og vel oplærte Mand, noget mindre radikal i den Retning end mange af hans Kunstfæller.

De tyske Komedier, der er nævnt i det foregaaende, hører til den Kategori, der gaar under Navnet „Haupt- und Staatsactionen". Det vil i Almindelighed sige Aftenens Hovedstykke. Den nærmere Forklaring af dette Udtryk (hvis sidste Led dog hyppigt er udeladt) maa rimeligvis søges deri, at den stærkt dramatiske eller tragiske Handling fortrinsvis er henlagt til de højeste Kredse, blandt Konger og Fyrster[1]). Maaske blev dette Udtryk først mere gængs blandt de tyske Komedianter mod Slutningen af det syttende Aarhundrede; i det attende benyttedes det gerne paa markskrigersk Vis af Trupper, der stod langt nede paa Kunstens Rangstige, hvad der bidrog til at kaste et Skær af Komik over det. Peder Syv sondrer i sine Betænkninger om det Cimbriske Sprog (1663) mellem „Tragedier eller Sørgedigte handlende om store Herrer, og Komedier eller Frydespil om ringere Personer"[2]). Det er en rent litterær Definition, hentet fra Oldtidens Grammatikere[3]), og kan for saa vidt ikke afgive noget Holdepunkt for den udøvende Scenekunsts Terminologi, men man ser, hvorledes Forestillingen om Tragediens Væsen og Emner nøje var knyttet til de højest stillede Personer i Samfundet.

Efter det alvorlige Hovedstykke fulgte, som man ved, jævnlig et lystigt „Nachspiel", hvoraf Titler som „Der alte geizige Pantalon", „Der Speckdieb", „Pickelherings Anatomie" og „Der gestopfte Pickelhering" er hentet fra Carl Paulsens Gæstespil ved det kurfyrstelige sachsiske Hof i 1674. De er ganske sikkert ogsaa gaaet over Scenen herhjemme i disse Aar; det sidste af dem vides iøvrigt at være opført af von Qvoten langt senere (1748) i St. Kongensgade under Navn af „Den udstoppede Harlekin". Ogsaa disse komiske Efterspil var fremmed Gods, som de tyske Trupper havde tilegnet sig af det italienske Teater, Harlekinader, med disses løse Form, der tillod Ændringer og Omarbejdelser i det uendelige, næppe nedskrevne, men spillet af Komedianterne par coeur efter et flygtigt udarbejdet Kanevas eller Scenario. Om Hauptactionerne oprindelig har foreligget i saa fast en Form, at Replikken Ord til andet sloges fast, er heller ikke sikkert;

[1]) Mantzius' Forklaring (De store Skuespilleres Aarhundrede, S. 11), der har Lighed med Bobertags (anf. Afhandl., S. 186 f.), vil næppe kunne bifaldes, Dahlgrens (Anteckn. om Stockholms Theatrar, S. 11) ikke heller. Nyere tyske Forskere staar tvivlende over for Udtrykkets egentlige Betydning (se f. Eks. Litzmann i Archiv für Theatergeschichte II, 67).

[2]) Danske Grammatikere, udg. af Henrik Bertelsen, I (1915), S. 200.

[3]) Sml. Citater hos J. P. Jacobsen, Det komiske Dramas Oprindelse og Udvikling i Frankrig (1903), S. 14.

paa det modsatte kunde tyde, at saa forholdsvis faa fuldstændige Tekster er naaet til vor Tid.

Forinden vi forlader den Paulsen-Velten'ske Trup og dermed den tyske Komedie i dens Blomstringstid hos os, maa henpeges paa et Træk, der paa en Maade har Berøring med denne Komediantbande i dens Forhold til Danmark. Der eksisterer en ældre tysk Hamlet-Bearbejdelse under Titlen „Der bestrafte Brudermord", hvis Tekst kendes gennem et nu forsvundet Haandskrift, som efter de Oplysninger, der foreligger, maa antages at have været i den Spiegelberg-Denner'ske Trups Besiddelse ved det attende Aarhundredes Begyndelse[1]). Denne tyske Trup var udgaaet fra og ved Slægtskabsbaand knyttet til den Velten'ske, og dette i Forbindelse med Omstændigheder, der straks skal omtales, gør det sandsynligt, at den tyske Hamlet, som baade fra tysk og engelsk Side har været Genstand for Opmærksomhed, oprindelig hører hjemme i Carl Paulsens Repertoire. Den taaler ingen Sammenligning med Originalen, mod hvilken den er bare Vand, tilrettelagt som den er efter Vandretruppernes sædvanlige Mønster, og ganske blottet for den geniale Sjælelivsskildring, der kendetegner Shakespeares Mesterværk.

Hvad der i nærværende Forbindelse har Interesse er kun Optrinet med Komedianterne, som den tyske Bearbejder øjensynlig har kælet for; han har med begge Hænder grebet Lejligheden til at bringe sin egen Bande paa Scenen, og det uden nogen Art af Tilsløring. Den kaldes i Stykket ligefrem „hochteutsche Comödianten", netop det Navn, som den Carl Paulsen-Velten'ske Trup almindeligvis gik under, og, hvad der er endnu tydeligere, Komediantmesteren selv hedder Carl[2]). I den lange Dialog mellem den danske Sagnprins og Bandens Principal findes flere Træk, der direkte er hentet fra Virkeligheden, maaske til Dels med Henblik paa danske Forhold, som Carl Paulsen og hans Fæller maa have kendt helt godt[3]). Vi er fremmede højtyske Komedianter, fortæller Principalen, og havde gjort os Haab om at opnaa den Gunst at agere ved Hans Majestæt Kongens Bryllup, men Modvind har hindret os i at komme tidsnok; vi beder nu Deres Højhed om at maatte give en Forestilling, for at vor lange Rejse ikke skal være forgæves. Nogle af Truppens Studenter har taget Kondition i Hamborg og er saaledes faldet fra, men endnu er Banden talrig nok

[1]) Teksten hos Cohen, Shakespeare in Germany, og hos Creizenach, anf. Skrift; om Haandskriftet se Creizenach S. 128.

[2]) Sml. Creizenach S. 143 ff.

[3]) Allerede Berthold Litzmann, der ikke har kendt noget nærmere til den Paulsen'ske Bandes Virksomhed i Danmark, gætter paa denne Mulighed (Die Entstehungszeit des ersten deutschen Hamlet i Zeitschr. für vergleichende Litteraturgeschichte, Neue Folge I, Berlin 1887-88, S. 6 ff.).

til at give en god Del lystige Komedier og Tragedier. Om han da endnu, spørger Hamlet, har de tre kvindelige Komedianter i sin Tjeneste, der agerede saa vel i Wittenberg? Hvortil Mester Carl svarer, at han kun har to — hvilket stemmer med Oplysningerne i det ovenfor omtalte Rejsepas, som i Begyndelsen af 1676 udstedtes af den danske Konge for „Vores Komedianter". Den tyske Bearbejder (Joh. Velten?) lader dernæst Hamlet fremføre en lemfældig, halv gemytlig Kritik over Truppen, i sikker Forstaaelse af, at det kun kunde gøre et pudsigt Indtryk, naar Komedianterne udtalte Dommen over dem selv. Hamlet holder sig op over, at deres Støvler er uden Sporer, at deres fjerbesatte Hatte ser ud til at være benyttet som Nathuer, at Konger og Fyrster ikke ageres med tilstrækkelig Anstand etc., hvilke Korrektioner Principalen modtager med „unterthäniger Ehrerbietung". Hamlet bestemmer da, at Teatret skal opstilles i „den store Sal". Hvad man mangler kan man faa hos „Schlossbaumeister" eller paa Rustkamret, Klæder er der nok af, hvis der skulde fattes et og andet i Garderoben. I den følgende Scene befaler Kongen, at de tyske Komedianter skal agere før Aftentaflet, bagefter vil han lade sine egne Undersaatter opføre en Ballet — hvilket var Skik ogsaa ved det danske Hof. Saa præsenteres Komedien, med det fra Shakespeare bekendte Udfald, medens Hamlet bevidner Principalen sin Tilfredshed, og Optrinet ender med, at Mester Carl beder om Rejsepas for sin Bande, hvad Hamlet giver ham Løfte paa.

FRANSKE HOFKOMEDIANTER

De engelske Komediantbander, der i Frederik den Andens og Kristian den Fjerdes Tid søgte til Danmark, saa vel som de tyske og nederlandske Trupper, der senere jævnlig laa paa Gæsteri i denne Udkant af Europa, var ambulante Trupper, som kun slog sig ned for en kort Stund; det laa i disse Truppers Natur ikke at finde blivende Sted, men at friste Livet og dyrke Kunsten ved idelig Omflakken. Danmarks Hoved- og Residensstad afgav ikke blot en bekvem Station paa Vejen til det øvrige Norden, der var ved det danske Hof, navnlig i Sofie Amalies Tid, en udpræget Sans for Skuespil. Men det afgørende for disse rejsende Bander var, at der lige til Begyndelsen af 1680erne (bortset fra et ganske kort Tidsrum under Frederik den Tredje) savnedes en fast Komedianttrup.

Hoffet var dog ikke af den Grund uden Forlystelser. Ved Hoffesterne gik Ridderspil og Karruseller hyppigt paa, der var „Wirthschaften" og Maskerader, ofte arrangerede i det frie; Kongen selv

optraadte som Kulsvier, fortæller den franske Lystspildigter Regnard, der i Sommeren 1681 besøgte Danmark[1]). Undertiden bestiltes Bønderne fra Hollænderbyen ind paa Slottet for at vise deres ejendommelige Fastelavnsløjer, hvis Hoffet ikke (hvilket maaske nok saa hyppigt var Tilfældet) foretrak selv at drage til Amager i Kostume. Gøglere og Taskenspillere havde i Tiden før Fastens Indgang jævnlig Lejlighed til at vise deres Færdigheder for Majestæterne, og at de høje Herrer og Damer havde Indsigt i de Dele, lærer man af Leonora Kristines Ytringer i Jammersmindet. Da hun fra sit højtsiddende Fængselsvindue stjæler sig til at kaste et Blik paa nogle Linedansere, der optraadte for Hoffet i den inderste Slotsgaard, lader hun snedigt nok Tjenestekvinden stige op først, da hun af Erfaring ved, at Danserne ikke gør deres bedste Kunster i Begyndelsen[2]).

Balletten stod højt i Ære ved det danske Hof, hvor den havde holdt sit Indtog ved Fyrstebrylluppet i Oktober 1634. Den ageredes af Landets egne Børn. De fornemste Mænd og Kvinder, selv de højeste i Rangen og Kongehusets egne Medlemmer, kunde træde Dansen i en Hofballet[3]). Allerede den store Ballet ved den udvalgte Prinses Bryllup blev bevislig ageret af Herremænd og unge Adelsjomfruer, som gennem flere Maaneder maatte opøve sig i den koreografiske Kunst. Tidlig paa Foraaret 1634 gik der Brev til en Række adelige Fruer om i Anledning af Brylluppet at sende deres unge Døtre til København, da Kongen som det hed „til samme Solennitet og fornemme Højtid en Del unge Jomfruer foraarsages at forskrive, hvilke Vi naadigst for godt anse udi en anseenlig Ballet at skulle lade sig bruge“. De unge Damer maatte give Møde midt i Maj og siden være til Stede for daglig at kunne træffe sammen og blive undervist. De var oprindelig syv i Tallet: Lisbet Friis, Ide Lindenov, Anne Brahe Tygesdatter, Margrete Brahe Ottesdatter, Anne Gyldenstjerne Knudsdatter, Margrete Rosenkrantz Pallesdatter og Anne Katrine Buddesdatter, men endnu i Maj bestilte Kongen yderligere tre adelige Jomfruer til at medvirke ved denne Lejlighed[4]). I Frederik den Tredjes Tid blev saadanne Hofballetter hyppige, varierede med

[1]) Oeuvres complètes de Regnard I, Paris 1854, S. 28. Disse „virschats“, som han kalder dem, var en ham ganske ukendt Hofforlystelse. Om dem se Werlauff 212 f.

[2]) Om Hofforlystelser se Mejborg, Billeder af Livet ved Chr. V's Hof, S. 39 ff., og Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. V, 303 ff.

[3]) Danske Saml. 2. R. II, 157 f.; Memoirer og Breve XX, 135. — J. P. Jacobsens Skildring i Marie Grubbe af Balletten i Skoven ved Frederiksborg er i det faktiske ganske korrekt.

[4]) Christian den Fjerdes egenh. Breve III, 271, Sjæll. Tegnl. 1634, 29. Marts og 20. Maj; jvfr. Memoirer og Breve XX, S. 92. Sml. om Balletten Paludan i Hist. Tidsskr. 5. R. II, 42 ff.

Maskeoptog, mytologiske Optrin og Tableauer i Hyrdestil, arrangerede af den pragtelskende Sofie Amalie; selv deltog hun kostumeret i disse Balletter eller Optog og forstod at give sine Figurer med Ynde og Elegance. Fra flere Sider kender man Beretninger om saadanne halvt dramatiske Festoptog, som Dronningen lod opføre paa sine Enemærker, bl. a. paa Ibstrup og Dronninggaard[1]).

Balletten, i Forbindelse med Vokal- og Instrumentalmusikken, der gennem lange Tider var dyrket ved det danske Hof, affødte Interessen for Opera. De første operalignende Musikdramer, der er opført herhjemme, skal være Laurembergs „Geschichte Arions", et Festspil forfattet i Anledning af Kronprins Kristian (V)'s Hylding 1655, og det tidligere nævnte „Il Cadmo" med Musik af Kasper Förster; begge nærmer de sig Balletten. Navnlig Opera-Balletten vandt Indgang ved Hoffet og opførtes fortrinsvis som Lejlighedsspil ved større Festligheder, hvortil denne Kunstforms hele Væsen var vel egnet. Teksterne var hyppig hjemmegjort, Musikken skyldtes de kgl. Kapelmestre, af de udøvende Kunstnere nævnes omkring 1655 den franske Sangerinde La Barre[2]). Uden for Hofkredsen synes man dog endnu i Slutningen af 1670erne at være ganske ukendt med den Art „Komediantspillere, som kalde sig Operister og med Sang udføre alt det som ageres"[3]). Først med „Der vereinigte Götterstreit", der ligeledes var af indenlandsk Oprindelse baade i Henseende til Komposition og Tekst, kan den egentlige Operas Forekomst i Danmark dateres. Den opførtes offentlig i Anledning af Kongens Fødselsdag 1689 i et midlertidig indrettet Operahus, der som bekendt ved anden Opførelse kom i Brand; henimod et Par Hundrede Mennesker satte Livet til ved denne Lejlighed foruden at Sofie Amalienborg blev lagt i Aske[4]).

Alle disse Hoffestligheder, der ganske vist delvis har Karakter af Skuespil, vedkommer dog kun i mindre Grad denne Fremstilling, som gaar ud paa at eftervise de rent dramatiske Forudsætninger for den

[1]) Nyerup, Efterretn. om Fred. III, 408 ff. (sml. Gigas, Rebolledo, 221); Danske Saml. 2. R. II, 154; Tidsskr. for Kunstindustri 1895, 142.

[2]) Se bl. a. Paludan, anf. Sted, S. 53 ff., Sammes Renaissancebevægelsen i Danm. Litt., S. 316, og Udgaven af Laurembergs fire Skæmtedigte, Indledn. S. XIII; Musikforeningens Festskrift (1886) I, 15 ff.; Thrane, Fra Hofviolonernes Tid (1908), 16 ff.; Gigas, Rebolledo, 222, og Hist. Tidsskr. V, 353.

[3]) Stolpe, Dagspressen i Danm. II, 194.

[4]) Bobé, Operahusets Brand, Kbhvn. 1889 (genoptrykt i Fra Renaissance til Empire, 1916). Titelbilledet, senere gengivet i P. Hansens Ill. Teaterhist. I, 71, forestiller det brændende Sofie Amalienborg; den skurlignende Tilbygning til Venstre i Billedet er Operahuset. Sml. Architekten IX, 248, og Danm. Riges Hist. IV, 672. — Blandt de ved Branden omkomne nævnes en „Jean Pickelhering" (en af de franske Komedianter?).

nationale Skueplads. Langt vigtigere i saa Henseende er de franske Komedianttrupper, der gennem mange Aar stod i fast Tjeneste ved det danske Hof.

At Hoftruppen var fransk og ikke tysk, skønt dette Sprog laa Hoffet ulige nærmere, var ingen Tilfældighed. Den franske Skuespilkunst havde i Ludvig den Fjortendes Tidsalder naaet saa rig en Udvikling som ingensinde før, og Aktører, der stod under Corneilles, Racines og Molières Banner, havde ikke nødig som Komedianterne i de tyske Vandretrupper at drage fra Sted til Sted. Europas Hoffer kappedes om at tage dem i Tjeneste for derved ligesom at faa Glansen fra Versailles paa nærmere Hold, og netop ved det danske Hof havde Dronningen en stærkt udtalt Svaghed for franske Moder og fransk Hofpragt. Sikkert er det, at Sofie Amalie har haft en væsentlig Andel i Indkaldelsen af de første franske Hoftrupper.

Den første af disse, vi kender noget til (formodentlig ogsaa den første i Virkeligheden), kom til Danmark i Frederik den Tredjes næstsidste Regeringsaar. Der foreligger en kgl. Ordre til Kammerkollegiet af 19. Aug. 1669, hvorved der af Hofholdningens Midler anordnes 5000 Rdr., som skal udredes, „naar de til Vores Tjeneste forskrevne fransøske Komediantere ankommendes vorder", og faa Dage efter (23. Aug.) udstedes Bestalling for Truppens Leder[1]). Det er et i dansk Teaterhistorie enestaaende Aktstykke, thi ingen senere Komediant, hverken af de franske Hofkomedianter eller af de danske Aktører, i den korte Tid, disse sidste stod i Kongens Tjeneste, er udstyret med en saadan. Truppen var endnu ikke ankommen og man havde end ikke rigtig Rede paa, hvem Lederen af denne første franske Hofkomedie var, thi hans Fornavn staar in blanco i Bestallingen, der formodentlig skulde sendes til Paris som en Slags Kontrakt for overhovedet at faa Truppen herop. Komediantmesteren hed iøvrigt Jan Guillemoys du Chesnay Rosidor, og han skulde, som det hedder, „forpligt være det første muligt er at oprette og her udi Landet indføre en fuldkommen Bande af de bedste fransøske Komedianter, som findes kan, over hvilke han siden skal have fuldkommen Direktion saavel til at betale [sic] som naar nogen udygtige befindes at afskaffe og andre dygtige i Steden at sætte. Han skal og være forpligt, imedens han udi samme Vores Tjeneste forbliver, trende Gange om Ugen at agere. Steden, hvor saadan Komedie ageres skal, vil Vi hannem naadigst forskaffe hvor Os godt synes, som han siden efter sin egen Anordning kan lade indrette og bestille. Dersom Vi og naadigst til Sinds vorder, hannem paa andre Steder til at agere ville henkalde, da skal hannem

[1]) RA. Rentekammerets Ekspeditionsprot. 1669, Nr. 815, og Bestallingsprot. 1669-70, Fol. 8.

og hans underhavende paa Rejsen forskaffes fri Fordringsskab og Underholding indtil det Sted, hvor Komedie-Ageringer anordnet bliver, mens siden sig selv og sine underholde og forsyne; tilbørlig Klæder saavelsom alt andet, som til saadanne Komediers Ageringer behøves, intet undertagendes i nogen Maader, skal forskrevne Rosidor paa egen Bekostning selv forskaffe, saa og ellers samme Komediers Agering med dygtige Personer tilbørligen og vel forestaa og sig derudi af hans bedste Kunst og Eksperients flittigen og ufortreden lade bruge, og sig derhos beflittige, hvorledes samme Komediers Agering jo mere og mere kunde perfekteres og med nye Inventioner forbedres og ellers udi alle andre Maader sig saaledes skikke og forholde som det en ærlig og oprigtig Komediante eigner og bør, og han agter at svare og være bekendt".

Truppen kom først til København den 3. Decbr. 1669 og maa have været fuldt indstuderet forinden, thi 9. Decbr. agerede Rosidor sin første Komedie[1]). Hvor Forestillingen fandt Sted og hvad der spilledes, derom foreligger ikke fjerneste Antydning saa lidt som om hans Repertoire overhovedet, til Trods for at Komediantmesteren 28. Decbr. 1669 fik kgl. Bevilling til at lade trykke hos hvilken Bogtrykker i København han lystede „hvis Komødier han her repræsenterendes vorder saavelsom des Indhold og dertil hørende Argumenter og deslige af hannem selv eller af andre komponerede Materier, og dennem lade translatere og oversætte paa Danske eller paa Tyske og alene frit og ubehindret til alle og enhver sælge og forhandle"; han blev endda fritaget for den efter Forordn. af 6. Maj 1667 paabudte Censur[2]). Men Sagen var, at Truppen ikke fik Tid til at sætte sig fast — Omstændighederne gjorde dens Virksomhed meget kortvarig. Kongen døde det følgende Aar i Begyndelsen af Februar og et Par Uger efter Kristian den Femtes Tronbestigelse forelaa de franske Komedianters Afsked (21. Febr. 1670). De skulde afskaffes, det var altfor dyr en Luksus. Til Underhold for sin Trup havde Rosidor faaet tilsikret 5000 Rdr. aarlig, at regne fra det Tidspunkt Ageringen begyndte, og nu affandt man sig med ham ved at betale Halvdelen[3]).

I den følgende halve Snes Aar var der ingen fransk Komedianttrup ved det danske Hof. En Tid lang maa de tyske og hollandske Vandretrupper[4]), og navnlig Carl Paulsens Bande, der jævnlig vendte

[1]) Copenhag. Guarnisons-Journal 1669, 3. Decbr.; Afregningsbog for Hofetatens Betjente Litr. F, Fol. 133, 34, 37 (RA).

[2]) Sjæll. aabne Breve 1669, Nr. 417, jvfr. Werlauff 287, Note.

[3]) Rentek. Ekspeditionsprot. 1670-72, Nr. 9.

[4]) Hollandske Komedianter agerede for Hoffet i Fastelavnen 1681 (Overkammerjunkerens Regnskab, i Kongelige Kammerregnskaber, udgivne af E. Marquard, S. 239).

tilbage til København, være betragtet som en Slags Erstatning, thi først i Slutningen af 1681 blev en ny fransk Hoftrup indkaldt[1]).

Den sikredes økonomisk ved Sammenskud mellem Kongehusets Medlemmer og de fornemste Hofmænd. Af de 4000 Rdr. i aarlig Løn og 333 Rdr. til Rejsen herop, som Komedianterne forlangte, overtog Kongen de 1800 Rdr., Enkedronningen ydede 800, Prins Jørgen 500, Hans Høje Ekscellence (ɔ: Ulr. Fred. Gyldenløve) 300, Storkansler Fred. Ahlefeldt og Conr. Reventlow hver 200, medens de resterende 500 fordeltes paa fem af de højeste Hofembedsmænd. Truppen synes at være traadt i Tjeneste 5. Febr. 1682, fra hvilket Tidspunkt Lønnen regnedes, men opholdt sig endnu i April i Paris; over Hamborg naaede den i Maj eller Juni til Itzehoe, hvor Hoffet befandt sig, og indtraf ved Midsommertid til København[2]); endelig i Juli blev der gjort Anstalter til Opsætning af et Theatrum i Riddersalen paa Slottet[3]). I Foraaret 1684 tilførtes der Truppen friske Kræfter, som Kongen lod forskrive fra Paris gennem den danske Envoyé Henning Meiercrone[4]).

Sofie Amalie døde 20. Febr. 1685. Spil og Komedier banlystes for en Tid og det gik ud over de franske Komedianter, af hvilke Kongen kun beholdt seks og lod de andre aftakke. Men de kom ikke bort for det første, de maatte vente paa deres Tilgodehavende. Overrentemester Peter Brandt var øjensynlig ikke dette Komediantvæsen, der kostede Landet en Del Penge, gunstig stemt og holdt igen, saa at Kongen jævnlig maatte minde ham, undertiden i ret bestemte Vendinger. Men bort kom de, og de fik hvad de skulde have. I Begyndelsen af det følgende Aar (1686), da Hofsorgen var aflagt, lod Kongen atter seks nye forskrive fra Frankrig[5]).

Truppen blev saaledes stadig fornyet. Af dens Medlemmer fra Sofie Amalies Tid kendes med Sikkerhed de seks, der i Sørgeaaret var forblevet i Kongens Tjeneste, nemlig de la Garde, la Denevers, la Charton, de la Croix, Jubert og Denevers[6]). To var Aktricer, la Denevers og la Charton, den sidste de la Gardes Hustru. Til Hoftruppens ældste Bestanddele maa endvidere have hørt to Komedianter

[1]) RA. Assignationskontorets Prot. over kgl. Befalinger til Peter Brandt 1681-82, Fol. 283; Zahlkammer-Regnskab 1681, Hofstaten, Fol. 61.

[2]) RA. Partikulærkammeret: Dronning Sofie Amalie (Pakken: Diverse Sager om Komedianter, Hoffester etc.); Sjæll. Reg. og Tegnl. 1682, Maj-Juni.

[3]) Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. V, 302.

[4]) Assignationskont.s Prot. o. kgl. Bef. til Peter Brandt 1683-84, Fol. 153 og 204; Zahlk.-Regnsk., Hofstaten 1683, Fol. 167, og 1684, Fol. 88.

[5]) Samme Prot. 1685-86, Fol. 42 f., 134, og samme Regnsk. 1685, Fol. 64.

[6]) Zahlk.-Regnsk. 1686, Hofstaten Fol. 60 f.. De la Garde nævnes i Listen to Gange.

af Navnet Belleroche, en kvindelig og en mandlig, der begge senere synes at være vendt tilbage, samt Komedianten Belgarde[1]). Af franske Efterretninger kan man tillige slutte, at Nicolas Desmares, Broder til Racines bekendte Elskerinde, Marie de Champmeslé, var blandt dem, der drog bort for stedse; hans Datter, Christine Antoinette Charlotte, der skabte sig et Navn paa den franske Scene, angives nemlig altid at være født i København 1682. Efter at have begyndt sin Løbebane som Provinsaktør skal han sammen med sin Hustru være traadt i den danske Konges Tjeneste, indtil der aabnede sig Udsigter for ham i Hjemlandet; ved Søsterens Hjælp opnaaede han Ansættelse ved Comédie Française og optraadte første Gang i Marts 1685. Han var Komiker og gav bl. a. de fleste Bonderoller i sin Kollega Dancourts Stykker[2]).

De seks nye nævnes foreløbig ikke ved Navn, men man tør med god Grund gaa ud fra, at den Mand, der skulde faa saa stor en Betydning for den danske Skueplads, René Magnon de Montaigu, var mellem disse og altsaa oprindelig er kommet til Danmark i 1686[3]). Fra Sommeren 1689 haves et Mandtal over Komedianterne i Underskrifterne under et Aktstykke, der imidlertid foreligger i saa daarlig Afskrift[4]), at næsten Halvdelen af Navnene er galt læste; her nævnes Dovilles (skal være: Dorilly), Montaigu, De Meuers (Deneuers), Belleroche, M. Hatteauuert (Chatteauuert), La Rochemore, Verstang og de la Garde. Aktricerne fattes, men efter alt at dømme har Komedianttruppen været saa nogenlunde paa Størrelse med Molières, der gennemgaaende mønstrede syv Aktører og fem Aktricer[5]). Aktstykket er forøvrigt en Klage over, at Komedianterne har to Kvartalers Løn til Gode, at de aldrig kan faa hvad de skal have uden Kongens udtrykkelige Ordre og at de nu som ofte før er i den Situation, at de maa sælge og pantsætte deres Ejendele for at friste Livet; det ynkelige Klagemaal, der næppe tør tages bogstaveligt (Datidens Supplikanter

[1]) Maria Magdalena Belleroche comoeda, der nævnes som Daabsvidne 1683 og 84, er sikkert identisk med Maria Magdalena Corrare dicta Belleroche, som 1689 i Kbhvn. indgik Ægteskab med Carolo Ludoico Pallai dicto Versigni; ligeledes er formentlig den Belleroche comoedus, der nævnes 1684, den samme som Ange François Corrare de la B.; han ægtede 1687 Martha le Charton. Comoedus Belgarde fik i Marts 1683 et Barn døbt i Kbhvn. En Maria Everning dicta la Grange nævnes som Daabsvidne 14. Marts 1685. (Katolsk Kirkebog i LAS).

[2]) Se f. Eks. Émile Campardon, Les Comédiens du Roi de la troupe française, Paris 1879, S. 69, eller Ch. Gueullette, Acteurs & Actrices du temps passé, Paris 1881, S. 44 ff.

[3]) Det stemmer nøje med hans eget Udsagn (Rep. Nr. 18).

[4]) Indført i Assignationskontorets Prot. o. kgl. Bef. 1689-92, Fol. 52, sml. Overskou 266.

[5]) Régistre de la Grange, ed. Edouard Thierry, Paris 1876.

var tilbøjelige til at tage Munden fuld), affødte ogsaa denne Gang en kgl. Ordre til Overrentemesteren om „med det allerforderligste" at faa denne Sag ud af Verden, men det ser ikke ud til, at Ordren blev saa prompte efterkommet som Kongen forlangte det[1]).

Aktricen Francisca Denevers fik Rejsepas i Foraaret 1690 og næste Sommer var Montaigu i Frankrig[2]). Truppens Opløsning var nu nær forestaaende, thi Kongen bestemte i Efteraaret 1691, at de franske Komedianter skulde have deres Afsked med Udgangen af den paafølgende Marts Maaned[3]); Marts var Spilleterminens Afslutning, Fastelavnsspillene var da overstaaet. Grunden til, at Kongen definitivt agtede at skille sig ved sin franske Hoftrup, maa søges i de økonomiske Forhold. Besparelser i Finanshusholdningen tiltrængtes (netop i disse Aar optoges en Række kgl. „Forstrækningslaan") og naturligt maatte det da først gaa ud over Hoffets kostbare Komedianttrup, der kunde undværes fremfor meget andet.

Enkelte af de franske Komedianter vendte straks hjem i Foraaret 1692, saaledes Aktricen Johanna Francisca de Lan[4]), men Flertallet kom alligevel ikke bort den Gang. De kunde som sædvanlig ikke faa deres Penge. Henimod 5000 Rdr. havde de til Gode, hvilken Sum de ganske vist fik udbetalt, men for en Del kun i Anvisning paa Privatmand, der ikke blev honoreret og senere maatte indløses af Zahlkammeret. Da de alligevel laa i København, knyttedes de atter til Hoffet og forblev her endnu et Par Aar. Først fra Slutningen af Marts 1694 blev Truppen aftakket[5]). Denne Gang blev det Alvor og i Foraaret og Sommeren forlod de sidste franske Komedianter Danmark. Følgende Aktører fik Rejsepas til deres Hjemland: Jean Denevers, Jean Baptiste de Lorme de Chasteauvert, hans Hustru Martina Geneviève Girault, Julianus Bourdais Dorilly, Ange François Corrare de la Belleroche og Jean de la Garde[6]). Den sidste synes at have staaet i Spidsen for Hoftruppen i Kristian den Femtes Tid og maa mindst have været i den danske Konges Tjeneste i en halv Snes Aar; hans egentlige Navn var Bouillart, men mere vides der heller ikke om ham.

[1]) Zahlk.-Regnsk. 1689, Hofstaten, Fol. 25. De franske Komedianter er i Regnskaberne indtil 1688 opført under Rubrikken „Kunstnere og Haandværkere", derefter under „Hofbetjente".

[2]) RA. Patenten 1690, 29. April, og 1691, 14. Marts. — 1693 fik den franske Komediant Denevers Pardon for et begaaet Lejermaal (Sjæll. Miss. 1693, Nr. 233).

[3]) Sjæll. Miss. 1691, Nr. 335.

[4]) Rejsepas 1692, 5. April, i Patenten.

[5]) Zahlk.-Regnsk., Hofstaten 1691, 92, 93, 94, passim.

[6]) RA. Patenten 1694, Marts-Juni. Belleroche er maaske forblevet i Danmark endnu en Tid eller kommet tilbage, thi han fik atter Pas Aaret efter (Patenten 1695, 21. Maj).

I det hele er det daarlig bevendt med vor Viden om de Forhold, hvorunder disse tidligst indkaldte franske Komedianter virkede. Man tør gaa ud fra, at det var den franske Klassicismes Digterværker, de fremførte, væsentlig saadanne Stykker, der omtrent samtidig gik over Scenen i Paris. Kun i et enkelt Tilfælde har vi Vished. Statholder Gyldenløve gav paa Kongens Fødselsdag 15. April 1683 en Fest i sin Gaard paa Kongens Nytorv, hvor Majestæten var til Stede, og ved denne Lejlighed opførtes, foruden en Operaballet, hvortil Kingo havde skrevet Tekst[1]), tillige en fransk Komedie, „Den ubekendte". Det er tydelig nok den versificerede Femakts-Komedie „L'Inconnu" af Thomas Corneille og Jean Donneau de Visé, som 1680 var spillet i Paris af Molières og Marais' forenede Aktørtrup[2]), thi i Referatet hedder det, at der „paa det store Theatrum saas en liden Skueplads med Piller og Billeder artig siret og med Blomster udprydet, som af sig selv rørtes". I Corneilles Komedie præsenteres netop i femte Akt et saadant petit théatre[3]).

Ved selve Hoffet har den franske Komedie været en dagligdags Adspredelse, thi af den Grund underholdt man Truppen[4]). Mens Enkedronningen levede, blev der hyppigt ageret paa Sofie Amalienborg, hvor der i Hovedbygningens øverste Etage i en Sal med seks Fag Vinduer mod Haven baade var indrettet Musiktribune og Theatrum (ɔ: Scene), „stafferet med Gardiner og andet skønt Sirat" og med tilhørende Paaklædningsrum og Garderober[5]); naar der ageredes, fik Komedianterne under Taflet udleveret fire Retter Mad og et bestemt Kvantum Øl og Vin[6]). I 1684 eller 85 brugtes Skræderkroen i København i tre Maaneder til Komediehus, rimeligvis til Forestillinger for en større Offentlighed[7]). Paa Københavns Slot var der maaske endnu ikke nogen fast Scene, men paa Riddersalen kunde med Lethed gøres Anstalter til Komediers Opførelse; paa Loftet laa desuden magasineret en Mængde Dekorationer og andre Teatersager, der tidligere var benyttet ved Balletter eller dramatiske Lejlighedsspil[8]).

[1]) Rich. Petersen, Thomas Kingo, S. 312.

[2]) Régistre de la Grange, S. 247.

[3]) Extraordinaires maanedlige Relationer 1683, Maj.

[4]) I Hofmarskallens eller Hoffurerens Diarium fra Kristian V's Tid (Rostgaardske Saml. Fol. 62) omtales kun undtagelsesvis, at der spilledes Komedie, og det anføres aldrig, hvilke Stykkerne var.

[5]) Fr. Schiøtt i Architekten IX, 259, og XVI, 313.

[6]) Partikulærk.: Dronn. Sofie Amalie (Diverse Sager om Komedianter etc.).

[7]) Assignationskont. Prot. over kgl. Bef. til Peter Brandt 1685-86, Fol. 42 f.

[8]) RA. Kbhvns Slots Inventarie-Regnskab 1673 og 1679. Her nævnes en Mængde Sætstykker og Dekorationer, malet med Vandfarve paa Lærred og udspændt paa Blindramme; der var Buskads og Landskab, Skyer og Kvaderstensstykker; et Stykke var malet „udi Krigsrøstning og det danske og

Efter Sofie Amalies Død indrettedes imidlertid i den ene Ende af den store Ridder- eller Dansesal et fast Theatrum, som sandsynligvis er taget i Brug efter de seks nye Komedianters Ankomst i Aaret 1686. I 1688 blev det udvidet og forandret; fra Holmen afgaves en Mængde gammel Sejldug, mange Alen Blaarlærred indkøbtes og Børnehuset leverede rødt Klæde til at betrække de to første Rækker Bænke med. Men det er ellers ikke let at blive klar over, hvorledes det hele var indrettet. Det beskrives som et „opstaaende Theatrum", hvad der maa forstaas som en forhøjet Scene; Rummet mellem Theatrum og Salens Vægge var betrukket med malet Lærred udspændt paa Rammer, Fortæppe (Gardin) og Lysekranse var til at drage op. Foran Theatrum var yderligere et stort malet Forhæng, saa højt og bredt som selve Riddersalen, hvilket altsaa helt kunde dække den faste Scene. Det er muligt, at Skuespillet delvis er ageret paa Salens Gulv foran Theatrum, hvortil et Par Trin kan have ført op[1]. Komedianterne havde da Plads til at bevæge sig paa, selv om Theatrum kun var lille, og Ageringen kunde uhindret fortsættes, medens Sceneforandring fandt Sted; Gardinet for Theatrum kunde gaa ned, selv om det store Forhæng forblev aabent — altsaa en Ordning i Lighed med den, der benyttedes navnlig af Tyskerne i det syttende Aarhundrede. Scenens Forhæng traadte da i Stedet for det bekendte „Mittelgardin".

Tilskuerpladsen var adskilt fra Theatrum ved et Rækværk, hvad der ogsaa kunde tyde paa, at Komedianterne kom ned paa selve Salens Gulv. De fem Rækker Bænke, der omtales i Inventariet, var anbragt paa Gulvet („for ved Theatrumet"), ikke paa Scenen som det var Skik paa offentlige Teatre, thi ved de egentlige Hofscener, der ikke opretholdtes af Spilleindtægten, har denne Foranstaltning ikke været nødvendig; i det kurfyrstelige Teater i Dresden var der f. Eks. ingen Tilskuerpladser paa Scenen[2]. Disse Bænkerækker har sandsynligvis været forbeholdt Damerne og de højeste i Rangen, medens den øvrige Del af Salen har dannet et Slags Staaparterre; Kgl. Majestæts og Kongehusets Pladser var afsondret fra de øvrige ved Gitterværk[3]. At der hyppig blev ageret Komedie, fremgaar af, at det røde Klæde paa de to første Bænkerækker syv Aar efter var ganske opslidt.

lyneborgiske Vaaben midt paa, graa i graa". I Inventariet 1673 nævnes „11 gamle Træbukker, som bruges under Theatro". Ogsaa i Slotsinventariet af 1686 nævnes Teatersager, som var „brugt paa Salen i forrige Tider".

[1]) Saadanne Trin ses paa de af Mantzius (Molièretiden, S. 30 og 32) gengivne Stik af Richelieus og Ludvig XIII's Teatre.

[2]) Se Fürstenau I, 324, og det der gengivne Interiør fra 1679.

[3]) RA. Kbhvns Slots Inventarie-Regnskab 1688-1703, S. 154 f. (delvis aftrykt, ikke helt korrekt, hos Mejborg, Billeder af Livet ved Chr. V's Hof, S. 45 f.), 322 f., 328, 430, 436 f., 956 f. samt Bilag 63 A.

Efter de franske Komedianters Bortrejse i 1694 var der indtil Kristian den Femtes Død ingen fast Hoftrup. En af dem havde imidlertid knyttet Forbindelser ved det danske Hof, saa at der, naar Lejligheden kom, kunde bygges Bro mellem Fortid og Fremtid. Det var Montaigu. I 1694 var han i Frankrig, men kom i Slutningen af Aaret tilbage som Dronningens betroede Sendemand; hun havde ladet ham gøre Indkøb for sig og overdraget ham at føre de købte Varer hjem fra La Rochelle[1]). Han slog sig til Ro i den danske Residensstad, hvor han som den veldannede, noget digterisk anlagte Franskmand han var næppe har haft større Vanskelighed ved at bjerge Livet, og undertiden kan der ogsaa have været Brug for ham ved Hoffet. Saaledes 1695, da der i April ageredes Komedie paa Dronningens Fødselsdag[2]), og i Decbr. opførtes en Ballet paa Riddersalen under Andendagstaflet ved Kronprinsens Bryllup. Det store Theatrum, der syv Aar tidligere var opstillet, blev ved den Lejlighed brudt ned og et mindre indrettet i Stedet. Festbordet var anbragt foran Scenen, hvor Balletten under Maaltidet ageredes af „etliche Tantzmeister und dero Scholaren". Rimeligt er det, at Montaigu har staaet for dette Arrangement, thi Aaret efter fik han sin Betaling for nitten Balletklædninger, han i den Anledning havde ladet udføre[3]).

Ved Frederik den Fjerdes Tronbestigelse var Lejligheden kommet til at genoprette den franske Hofkomedie, og Montaigu var da ved Haanden. Kongen interesserede sig levende derfor. Saa snart Hofsorgen var aflagt, bestilte han en Trup Komedianter til København, gav dem rundelige Rejsepenge og sørgede for deres Logement. De kom hertil omkring Begyndelsen af Decbr. Aar 1700, enkelte fra Sverig, hvor Karl den Tolvte ogsaa underholdt en fransk Aktørtrup, hvis Affærer laa denne stærkt optagne Monark paa Sinde selv under hans Fraværelse i Felten. Den svenske Hoftrup stod iøvrigt under Ledelse af en Rosidor, som maaske var den samme, der tidligere havde været i Frederik den Tredjes Tjeneste[4]). Disse indkaldte Komedianter gav Forestillinger paa Boldhuset[5]), hvortil var henflyttet det lille Theatrum,

[1]) RA. Patenten 1694, 3. Novbr.

[2]) Overkammerjunkerens Regnskab, ved Marquard, S. 461.

[3]) Mejborg anf. Skr. S. 113; Kbhvns Slots Inv.-Regnsk. 1688-1703, Bilag Nr. 35; Rostg. Saml. Fol. 62 (under 7. Decbr. 1695); Zahlkassens Regnskab 1696, Hofetaten, Fol. 61. — En Lakaj fik ogsaa Betaling for „Komødiantklæder", rimeligvis leverede ved samme Lejlighed (Overkammerj. Regnsk. S. 475).

[4]) Dahlgren, Anteckn. om Stockholms Theatrar, S. 12 ff. Tessin siger i et Brev til Karl XII, at det var de sletteste, der blev antagne i København.

[5]) Boldhuset laa som bekendt paa den nuværende Ministerialbygnings Plads. Sml. A. D. Jørgensen, Udsigt over Centraladministrationens Bygningshist. (1882), S. 16.

der stod paa Riddersalen og sidste Gang var benyttet ved en Operaopførelse paa den afdøde Konges Fødselsdag 15. April 1699[1]); en enkelt Privatforestilling fandt Sted i den franske Ambassadørs Palæ[2]). Nogle af Komedianterne rejste atter bort efter Fastelavnen, men største Parten blev og Truppen kompletteredes med fire andre, som Montaigu skaffede fra Paris[3]). I Efteraaret 1701 var den nye Hoftrup organiseret og bestod af tolv Personer, syv mandlige og fem kvindelige Komedianter; den holdt sig gennemsnitlig paa denne Størrelse i de tyve Aar, den var i Kongens Tjeneste. Enkelte Aar maatte man ganske vist hjælpe sig med 10 à 11, men Tallet var jævnlig fuldt og steg mod Slutningen til 13 foruden Teatermesteren, hvis Hverv det var at sørge for Scenens Udstyr. Montaigu stod i Spidsen. Han var Mellemmand over for Kongen og Hoffet, modtog Ordrer, gjorde Indberetninger og talte Aktørernes Sag, naar de havde noget paa Hjerte; tillige var han kunstnerisk Leder, fordelte Rollerne, instruerede, ordnede Danse og Musik, forberedte og tilrettelagde Stykkerne og gjorde Ekstrakter af dem paa Fransk og Tysk. Desuden fik hans poetiske Aare et naturligt Afløb i Prologer til Forestillingerne ved de store Hoffester[4]).

Denne Aktørtrup var ingenlunde en sammenskrabet Hob af Landløbere eller en Bande letsindige Franskmænd. Adskillige Medlemmer af det lille Samfund stod gennem mange Aar i Kongens Tjeneste; Aktricerne, hvoraf flere var værdige Mødre, maa i sjælden Grad have forstaaet at bevare et tækkeligt Ydre og et godt Humør, thi først i Aarene efter 1715 blev der i noget større Omfang tilført Truppen frisk kvindelig Ungdom. Komedianterne levede et smukt, helt spidsborgerligt Familieliv, og de fleste var velsignet med en talrig Børneflok; en af dem, Jacques du Buisson, havde sin egen Gaard med tilhørende Have i St. Kongensgade, som han først i 1722 afhændede til Grev Ferd. Anton Danneskjold-Laurvigen[5]). Og deres Levefod var ikke indskrænket; naar de nu og da tog hjem til Frankrig med Orlov, rejste de jævnlig med Tjenerskab, cum famulo eller cum ancilla eller undertiden med begge Dele[6]). Af og til skete der naturligvis Ændringer i Truppens Sammensætning, nogle døde, andre tog Afsked og nye kom i Stedet, men iøvrigt synes der at have været et udmærket Sammen-

[1]) Rostg. Saml. Fol. 62 (anf. Dato), jvfr. C. C. Andersen, Kbhvns Slot (1902), S. 25.

[2]) Kbhvns maanedl. Post-Rytter 1701, Marts.

[3]) RA. Partikulærk. Regnskab 1699-1703, S. 131 m. fl. Steder.

[4]) RA. Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1705, Nr. 98.

[5]) LAS. Kbhvns Bytingsprot. 1722-24, Fol. 49.

[6]) Kun en af de franske Komedianter, De Mars, klager over sine økonomiske Forhold; han havde stor Familie og mange Kreditorer (D. Assignationsk. kgl. Resol. 1719 B, Nr. 95 a).

hold. Rimeligvis var det Montaigu, der havde den faste og lykkelige Haand til at holde sammen paa det hele.

I 1704 optoges for første Gang en Rulle over den hele Teateretat i Anledning af, at Kongen fandt det for besværligt at udrede Omkostningerne af sin partikulære Kasse og derfor overlod denne Side af Sagen til Zahlkassen, den egentlige Statskasse[1]). Foruden Komedianterne regnedes til Etaten to Sangere, en Teatermester, fire Dansemestre samt Fred. Pilloy som Balletarrangør. Komedianterne var paa dette Tidspunkt elleve i Tallet, ti faste og en Ekstra-Komediant, François Toubelle, der lønnedes højere end de andre og desuden med Kongens Tilladelse holdt en Débit af Likører og forfriskende Vande i Rosenborg Have for Hoffets Damer og Kavalerer[2]). Det var særlige Evner som Aktør, der saaledes belønnedes. Toubelle var nemlig en fremragende Komiker og havde høstet megen Ære i Karl den Tolvtes franske Trup i Stockholm[3]); hans Dygtighed kom dog kun en kort Tid den danske Hofkomedie til Gode, thi han døde allerede 1705[4]) og Montaigu arvede hans Særstilling hvad Lønnen angik. Montaigu fik fra dette Tidspunkt 400 Rdr. aarlig, medens de andre franske Komedianter maatte nøjes med 333$^{1}/_{3}$, og ved samme Lejlighed gav Kongen ham 200 Rdr. for de Prologer, han hidtil havde forfattet, samt 300 Rdr. for hans øvrige Ekstraarbejder i de forløbne Aar; men det optoges da ogsaa mindre naadigt, at Montaigu, efter at have sat endnu en versificeret Prolog i Verden til Kongens Fødselsdag 1706, forlangte den honoreret med 50 Rdr. Kongen fandt ikke, at „hannem for saa liden en ekstra Umage noget er at tillægge“[5]).

I Efteraaret 1708 tiltraadte Kongen sin store Udenlandsrejse til Italien, og der blev saaledes ikke Brug for Hofkomedien i den følgende Vinter. Montaigu, der havde faaet Permission for længere Tid, var om Sommeren draget til Frankrig med to Kvartalers Forskud i Lommen for at se de nye Stykker, der var kommet frem, og studere Spillemaaden. Han rejste standsmæssig, med Tjener, i Selskab med en af de franske Hofvioloner og Pilloys Kone Anna Cornelia, der ledsagedes af et helt lille Følge, bestaaende af syv Børn, Tjener og Pige[6]). Frederik den Fjerde var i det hele sine Komedianter en naadig Herre.

[1]) D. Assignationsk. kgl. Resol. 1704, Nr. 63.

[2]) DK. Resolutioner skrevne paa Supplikationer og Domme, 1703-4, Fol. 133.

[3]) Dahlgren, anf. Skr., S. 12, 18 f.

[4]) Danske Assignationsk. kgl. Resol. 1705, Nr. 73, sml. Overskou 267.

[5]) Samme kgl. Resolutioner 1705, Nr. 98, 1707, Nr. 11. Hertil refererer sig to Breve til Kongen fra Montaigu, trykte i Pers. Tidsskr. 6. R. III, 72 ff.

[6]) Samme kgl. Resolutioner 1708, Nr. 58; Pers. Tidsskr., anf. Sted (Brevet af 17. April 1707); Patenten 1708, 8. Juni.

De fik Løn og Underhold allerede fra deres Antagelse i Paris, selv om det varede halve Aar inden de kom herop, og dertil Rejsepenge, som Regel ogsaa ved Afskeden; da Toubelle døde, betalte Kongen Begravelsen og gav Familien en Haandsrækning. Personalet ved den franske Hofkomedie forskaanedes for Kopskatten og fritoges for Krigsstyren, der ellers ramte Embedsmændene meget føleligt, idet enhver maatte afgive en Femtedel af sin Gage[1]).

Trods Krig og Pest beholdt Kongen de franske Komedianter i sin Tjeneste. Endnu i Januar 1710 var han saa optaget af Maskerader og Komedier, at han kun daarligt kunde afse Tid til at sende Brev til Reventlow, der opererede i Skaane med den danske Hær[2]). Da Pesten brød ud i Forsommeren 1711 søgte Komedianterne sagtens bort fra København ligesom alle andre, der paa nogen Maade kunde slippe afsted[3]). Men Truppen opløstes ikke. Der spilledes dog næppe Komedie i det følgende Aar, og afgjort ikke i København. Kongen var nu stadig fraværende, i Jylland, Holsten og Nordtyskland, dels for Pestens Skyld, dels af Hensyn til Krigen. Sikkert er det imidlertid, at største Parten af Truppens Medlemmer oppebar deres Løn, kun tre, der var antaget Aaret i Forvejen, dimitteredes ved Udgangen af Marts 1711, og det var ikke Farsotens Skyld, men fordi Kongen ikke fandt dem gode nok. Han vilde have duelige Folk til at agere for sig. Montaigu benyttede da den gunstige Lejlighed til at stille Forslag om selv at rejse til Paris for at udvælge tre andre og prøve dem paa Stedet, og han fik rundelige Rejsepenge, der dog skulde afkortes i hans Gage, hvis Kongen alligevel ikke blev tilfreds[4]). Et helt Aar blev Montaigu borte. Han havde aabenbart ikke kunnet opdrive mere end to Aktører, der kunde ventes at finde Naade for Kongens Øjne, men disse to, som ansattes fra 1712, blev til Gengæld i Hoftruppen til den opløstes. I 1717 rejste Montaigu atter til Paris for at antage nye Komedianter og hjembragte denne Gang en Aktrice[5]). Han havde sin unge Hustru med, Marie Magdalene la Croix, dansk født men af franske Forældre, som nys var indtraadt i Truppen tillige med du Buissons yngste Datter.

Samtlige franske Komedianter, der stod i Frederik den Fjerdes Tjeneste i Tiden Oktbr. 1701—Septbr. 1721, anføres nedenfor[6]). Ingen

[1]) Samme kgl. Resolutioner 1705, Nr. 23, 1711, Nr. 7.

[2]) Egenh. Brev fra Kongen til Chr. Ditl. Reventlow af 25. Jan. 1710 i RA. Kongehusets Arkiv: Frederik IV (Indg. og udg. Breve).

[3]) Sml. Suhms Nye Saml. II, 11, og Hist. Tidsskr. III, 487 f.

[4]) Danske Assignationskont.'s Forestillingsprot. 1708-11, Pag. 395.

[5]) Danske Assignationsk. kgl. Resol. 1717, Nr. 57; Patenten 1717, 6. April.

[6]) Listen udarbejdet efter: Partikulærk. Regnskaber, Hof- og Civiletatens

af dem kendes fra fransk Teaterhistorie, dog har Jules og Jean Poisson rimeligvis hørt til den bekendte Aktørfamilie af dette Navn[1]).

Hoftruppen bestod i Oktbr. 1701 af:

René Magnon de Montaigu, i Tjeneste uafbrudt til 1721.
Jacques du Buisson, ligeledes.
Mad. du Buisson, ligeledes.
Mlle du Buisson ainée, ligeledes.
Mad. Chambli, i Tjeneste til 7. April 1717.
Hendes Datter, Mad. Rosette, til sin Død 20. Febr. 1719.
Claude de Hauteville, til Jan. 1704.
Mad. de Hauteville, til 1704(?).
Du Manjot, til ca. 1708.
Paul Belleville de Foy, til 1702 eller 3.
Jules Poisson, til 1717.
Roudo, afgaaet før 1704.

Senere tilkom:

François Toubelle, der traadte i Kongens Tjeneste før 1. Juni 1703 og døde i Juni 1705.

Antoinette Hauteville fra ca. 1704 til Marts 1718; blev atter indkaldt 1719 og stod i Truppen til 1721. Er muligvis identisk med den ovenfor nævnte Mad. de Hauteville.

Louis Perlis, fra ca. 1704 til 1721.
Jean Poisson, indkom fra Holland 1706, afgik Marts 1710.
Mad. Poisson, ligeledes.
Nicolas Bonnevil[le], fra April 1710 til Marts 1711.
Mad. Bonnevil[le], ligeledes.
D'Erval, fra Juli 1710 til Marts 1711.
Nicolas de Mars, fra 1712 til 1721.
Des Marais, ligeledes.
Mad. Montaigu, fra 1716 til 1721.
Mlle du Buisson cadette, ligeledes.
La Barre, Aktrice, fra 1717 til 1721.
Du Pille, fra April 1718 til 1721.
Mad. du Pille, ligeledes[2]).

Reglementer (med Af- og Tilgangslister), Sammes Afregnings- og Assignationsprotokoller, Danske Assignationskontors kgl. Resolutioner og Rejsepas i Patenten.

[1]) Sml. Mantzius, Molièretiden, bl. a. S. 127.

[2]) En Aktrice af dette Navn stod i Landés Trup i Sverig 1727 (Dahlgren, anf. Skr., S. 25).

Teatermestre var:

Vincent.

Etienne Capion, med Løn fra 1. Juli 1713, forblev i Tjenesten ved den franske Trups Opløsning.

Sangere var 1704: Develois og Renel, der synes at have været knyttet til Hofkomedien indtil 1711, hvorefter Hofsanger Meyer overtog denne Tjeneste. — *Dansemestre* var 1704: Fred. Pilloy, Le Fevre (tillige Hofviolon), Brede, Le Sueur, Issac; den sidste afgik 1704 og erstattedes af Lambert, Brede afskedigedes 1708 og 1710 ansattes Henrich Brinckman; 1721 var i Tjeneste: Pilloy, Le Fevre, Lambert, Brinckman).

Frederik den Fjerdes franske Komedianter spillede i Begyndelsen paa Boldhuset og derefter en lille Tid paa Gæthuset, hvor ogsaa de kongelige Herskaber bivaanede Forestillingerne, thi af Regnskaberne fremgaar, at Kongen paa Gæthuset havde sin egen Stol med Himmel over[1]). I de første Aar efter Tronskiftet ageredes der dog lejlighedsvis paa Københavns Slot, hvor der da blev gjort særlige Anstalter til Komediens Opførelse. Paa Kongens Fødselsdag (11. Oktbr.) spilledes 1701 i det røde Forgemak[2]), 1702 og 1703 i Riddersalen. Datidens Presseorganer, der kun sjælden gør Rede for, hvilke Stykker der opførtes, beretter saa meget des mere om det rent ydre Arrangement. I 1702 fortælles om en „rar Skueplads, udprydet med romerske Illuminationer og kunstige Lysninger, hvorudi man saa øverst paa Skuepladsen Hans Kgl. Majestæts Skilderi til Hest paa den romanske Maner fremstillet, til begge Sider de til Hest værende hver at føre paa en romanske Stang Kongens Brystbillede, hvorover Hans Majestæts Aarstal og Navn". Paa denne Skueplads spilledes i de kongelige Herskabers og Hoffets Overværelse „et artig fransk Skuespil, og efter at denne Komødie havde Ende, forflyttedes Kongens Skilderi, som stod øverst paa Skuepladsen, hvorpaa Pladsen faldt midt fra hinanden, saa man derimellem kunde straks se et dækt og med adskillige Tankebilleder udprydet Taffel"[3]). Man faar det Indtryk, at den franske Komedie ageredes i en Dekoration, hvor Kongen allegorisk hyldedes som romersk Triumfator. I 1703, da der atter gaves en artig fransk Komedie, hedder det derimod, „at Skuepladsen mangfoldige Gange udi Hast hel kunsteligen blev forandret", men ligesom det foregaaende Aar „delte sig Pladsen midt fra hinanden" da Skuespillet var til Ende, og bagved var da en Grotte med Panoramamotiver fra Hofjagterne og Frede-

[1]) Partikulærk. Regnsk. 1699-1703, bl. a. S. 167.
[2]) Kbhvns maanedl. Post-Rytter 1701, Oktbr.
[3]) Samme 1702, Oktbr.

riksborgs Omegn, „afskildret inden for Glas"; endelig aabenbaredes det straalende oplyste Taffel, der havde været skjult bag et stort Forhæng[1]). Har Theatrum ved saadanne Lejligheder været primitivt, har Rammen om Komedien været des mere prægtig, og Skuespillet har, som man ser, været nøje sammenknyttet med Taflet.

Dronning Louises Fødselsdag faldt i Eftersommeren (28. Aug.) og fejredes som Regel paa Lystslottene i Hovedstadens Omegn. I 1702 fandt Festlighederne Sted paa Gyldenlund, med Illumination („Kunstlysninger") baade i Skoven og paa Søen til langt ud paa Natten; der var opført et særligt „Operahus" (som det udtrykkelig kaldes), hvor Herskaberne bivaanede „et vel indrettet Skuespil og Komødie"[2]). Overskou forveksler dette interimistiske Komediehus i den lille nordsjællandske Lystskov med Operahuset ved Sofie Amalienborg, naar han siger, at der her allerede 28. Aug. 1702 blev givet Forestilling af det franske Selskab[3]). I 1703 fejredes Dagen paa Frederiksborg Slot, hvor Bartolomeo Bernardi efter Aftentaflet bragte „Il gige fortunato" til Opførelse paa et „dertil meget kunstig indrettet Theatro og Skueplads", hvis Symbolum var: Pro diis meritis et pro virtutibus altis; ogsaa her hedder det, at Skuepladsen „udi en Hast mange Sinde blev forandret", saa den „snart som et prægtigt Gemak, snart som en Skov og saa videre var til at se"[4]).

Imidlertid var det nye Operahus ved Sofie Amalienborg, hvortil Grundstenen var lagt i Efteraaret 1701, bleven færdigt og 26. Oktbr. 1703, paa Prins Carls Fødselsdag, spilledes der for første Gang[5]). Overskou, og efter ham andre Forfattere, meddeler, at det indviedes med Bernardis nysnævnte „divertimento teatrale", men derom foreligger i Virkeligheden intet, skønt det i og for sig ikke er usandsynligt[6]). Operahuset var tilgængeligt for Offentligheden, men Tilstrømningen synes til at begynde med ikke at have været stærk[7]). At der

[1]) Samme 1703, Oktbr. Her er ikke Tale om en Sceneordning med to Forhæng som den ovenfor Side 41 antydede, men om et tilfældigt Arrangement. Der var paa dette Tidspunkt ikke noget fast Theatrum paa Slottet.

[2]) Samme 1702, Aug., jvfr. Nystrøm, Gentofte Sogn, 240 ff.; Partikulærk. Regnsk. 1699-1703, S. 215; Riegels, Fred. IV, 1, S. 85.

[3]) Overskou 120.

[4]) Kbhvns maanedl. Post-Rytter 1703, Aug. Ravn siger urigtigt (Musikforen.'s Festskr. I, 21), at denne Bernardis første Komposition første Gang opførtes paa Kbhvns Slot, Thrane (anf. Skrift, S. 45) ligeledes.

[5]) Samme 1703, Oktbr.; Bircherods Dagbøger, ved Molbech, S. 432. Om Operahuset se iøvrigt Architekten IX, navnlig S. 283 ff.; et Operahus var allerede planlagt i Kristian V's Tid.

[6]) Overskou 120 f.

[7]) Den nedenfor omtalte Anders Gamborgs Andragende til Kongen af 17. Decbr. 1703 (trykt i Pers. Tidsskr. 6. R. III, 71 f.).

af og til opførtes Opera, under Medvirkning af fremmede midlertidigt engagerede Operister[1]), og at det nye Hus dertil oprindelig har været bestemt, er rimeligt, men saa vidt man kan skønne benyttedes det hyppigere af de franske Aktører til Opførelse af Komedier. „Operahuset“ blev efterhaanden blot et Navn.

Hovedmassen af de franske Komedianters Forestillinger maa indtil Pestens Tid være givet her, ogsaa Festspil paa Hoffets Mærkedage. I 1708 fejredes Kongens Fødselsdag paa Rosenborg, men Komedien spilledes paa Operahuset, hvorhen Hoffet begav sig[2]). Mærkeligt er det, at der ellers høres saa lidt om denne Skueplads, der efter Tidens Forhold maa have været anselig, og at den kun bestod saa kort; maaske er Forklaringen, at Publikum var for lille og for lidet interesseret til at holde en saadan Kunstanstalt paa Fode, selv om Kongen var stærkt interesseret i dens Bestaaen, maaske ogsaa, at Hoffet, til hvis Adspredelse den nærmest var bestemt, fandt den for afsides beliggende. Da Hoftruppens Virksomhed efter Pesten og Felttoget i Nordtyskland atter var kommet i sin gamle Gænge, forlod man Operahuset og begyndte at give Forestillinger paa Københavns Slot, hvor der blev bygget et Teater. Ideen var undfanget af Kongen paa den italienske Rejse — man ser det af hans Skrivkalender, hvori staar noteret: „Ein Comedien-Sahl bey dem grossen Sahl zu bauen mit ein Teatrum“, thi netop saaledes blev det indrettet[3]). I Inventarieregnskaberne omtales fra 1712 „Komedien“ paa Slottet, 1713 nævnes Kronprinsens Loge, 1716 Kongens, som dette Aar blev omtrukket med nyt forsølvet Læder[4]). Det er ikke sandsynligt, at Slotsteatret har staaet aabent for alle, men det er heller ikke rimeligt, at Adgangen altid har været begrænset til Hoffets snævre Kreds; Franskmanden Aubry de la Mottraye, der i 1720 var paa Gennemrejse i København, var saaledes til Stede ved en af de franske Komedianters Forestillinger[5]). Operahuset stod ubenyttet nogle Aar og tømtes efterhaanden; forskellige Sager, som i sin Tid var ført dertil fra Slottet, flyttedes tilbage i 1714 og Resten i 1717[6]). Samme Aar paabegyndtes en Ombygning og 1720

[1]) I Foraaret 1703 fik 10 Operister Rejsepenge af Kongen; fire af dem led Skibbrud og fik Rejsepenge for anden Gang (Partikulærk. Regnsk. 1699-1703, S. 202, 205).

[2]) Brock, Hist. Efterretn. om Rosenborg II, 17.

[3]) Kongehusets Arkiv, Kong Fred. IV's egenh. Optegnl. m. m. — Sml. Afsnittet om den materielle Skueplads.

[4]) Kbhvns Slots Inventarieregnskab 1712-22, S. 961 ff.

[5]) Voyages du Sr. A. de la Motraye en Europe, Asie et Afrique (La Haye 1727) II, 448 f. Riegels (Fred. d. Fjerde II, 424) siger, at den franske Trup kun sjælden spillede Komedie uden for Hoffet alene.

[6]) Anførte Inventarieregnsk., Bilag Nr. 4. — Paa Dronningens Fødselsdag

var Kadetakademiet indrettet i det tidligere Operahus. Det staar som bekendt endnu i en noget forandret Skikkelse.

Skal man forsøge at gøre Rede for den franske Hoftrups Repertoire, maa det erkendes, at vor Viden ogsaa her er stærkt begrænset. Der findes blandt Fred. Rostgaards Papirer et Epigram i latinske Distika[1]), nedskrevet „eodem die, quo prima vice in Magno Theatro Regio repræsentatio facta est". I Aarstallet mangler det sidste Ciffer, men da Epigrammet er fra Aarhundredets første Decennium, tør man gaa ud fra, at det er Operahusets Opbygning og Indvielse, der har inspireret Digteren. Det lyder:

Dania Cornelios nullos, nullosque Racinos
Agnovit, risus nec, Moliere, tuos.
Nempe parum prodest nullo edere scripta legente,
Et quos nulla probent Amphitheatra jocos.
Sed nova jam surgunt Friderico dante Theatra
Vatibus accedet hoc quoque Rege calor[2]).

Dette Epigram giver dog ingen overraskende Oplysninger. At den franske Klassicismes Heroer, og fremfor alle Molière, har behersket Komedianttruppens Repertoire, er paa Forhaand givet, ogsaa at dømme efter de oversatte franske Stykker, der senere kom frem paa den danske Skueplads. Vi ved, at „Amphitryon" opførtes i 1703 paa Prins Carls Fødselsdag (26. Oktbr.), da der til Aktøren du Buisson anskaffedes en skrammereret Sosie-Dragt, og i 1716, da Teatermesteren Capion kostede 6 Rdr. paa „Maskiner" til denne Komedie[3]); „Le Festin de pierre", Molières Don Juan, ageredes, uvist hvor, en Onsdag den 1. Decbr., hvilket efter Ugedagen baade kan være 1700, 1706 og 1717[4]); Pierre Corneilles Tragedie „Rodogune" vides at være spillet en Fredag den 21. Januar, men Aaret kan heller ikke her bestemmes; det kan være 1701, 1707 og 1718[5]). Dancourt og Legrand har maaske

1716 spilledes italiensk Opera (Danske Saml. III, 32, og Werlauff 323, Note 30), men Forestillingen har snarest fundet Sted paa Slottet.

[1]) Rostgaardske Saml. Fol. 151 a (UBK).

[2]) Indholdet er dette: Danmark har aldrig kendt nogen Corneille eller Racine og ikke dine Lystspil, Molière. Thi lidet hjælper det at udgive Skrifter, naar ingen læser dem, og spøgefulde Komedier, som ingen Scene spiller. Men nu rejser der sig en ny Skueplads, skænket af Frederik, og Interessen for Digterne vil komme under denne Konges Regering.

[3]) Hof- og Civiletatens Afregnings- og Assignationsprot. Ø, 261, EE, 414.

[4]) Plakat i KBK („Le Festin de Pierre, Comedie en Machine, ornée de Danses & de Changemens de Theatre que les Comediens du Roy représentent aujourdhuy Mercredi premier de Decembre", med Aktudtog paa Tysk). At det er Molières Stykke, fremgaar af Udtoget.

[5]) Plakat i KBK (Efterstykket var: La Tapisserie Vivante oder Die lebendige Tapezerey, „eine neue Comedie auff Italianische Manier mit vielen Vorstellungen gezieret").

ogsaa været repræsenteret i Truppens Repertoire, hvilket Overskou i al Almindelighed slutter sig til, skønt han i Virkeligheden intet har vidst derom[1]); Montaigu kan ved sine gentagne Rejser til Paris have lært disse noget yngre Autorers Lystspil at kende og have bragt dem med hjem. Derimod glemmer Overskou Regnard, Molières nærmeste Efterfølger, hvis Komedier ganske sikkert er gaaet mangfoldige Gange over Scenen herhjemme før Oprettelsen af den danske Skueplads, hvor de ogsaa hyppigt kom frem. Det kan konstateres, at „Le Distrait" er spillet paa Riddersalen i 1703 til Kongens Fødselsdag og den blev endnu givet paa Slotsteatret i Januar 1721[2]).

Om Truppens Spillemaade og kunstneriske Behandling af de Stykker, den tog op, foreligger endnu færre Antydninger. Næppe har Montaigu, som Komediant i Tidens Stil og som den Digter han var, følt sig altfor stærkt bunden til det skrevne Ord. Ytringer i en Indberetning til Kongen giver Fingerpeg i den Retning. I 1705, da Truppen efter Toubelles Død kun bestod af fem Aktører og fem Aktricer, skriver han, at „skønt man meget vel kan spille Komedie med fem Mandfolk, er der dog visse Stykker, som vil være temmelig defekte (fort defectueuses), om man ikke kompletterer Truppen i det mindste med een Komediant"[3]) — hvad man imidlertid ikke fik Lejlighed til i Vinteren 1705-6. Det tyder unægtelig paa, at Hoftruppen hverken har været værre eller bedre end Datidens andre Komedianttrupper, men efter bedste Evne har lempet Stykkerne efter Forholdene, som de nu en Gang var. I Mellemakten indlagdes Ballet-Divertissementer; Dansemester Henrich Brinckman blev ansat 1710 netop for at kunne divertere Tilskuerne med Dans medens Komedianterne klædte sig om[4]).

DEN TYSKE KOMEDIE I FREDERIK DEN FJERDES TID

I det foregaaende er skildret de Ytringer af egentlig dramatisk Scenekunst, der maa antages at have hørt til det bedste, som i Tiden indtil Holberg er ydet herhjemme. Gennem de mange Enkeltheder skimtes Udviklingen: Det er de engelske Komedianter, der lægger Grunden, og paa den bygger de tyske og hollandske Trupper videre;

[1]) Overskou 135.

[2]) Kbhvns. maanedl. Post-Rytter 1703, Oktbr.; Gersdorffs Dagbog 1721, 14. Jan. — Rosidors Trup i Sverig havde paa sit Repertoire bl. a. Molière, Racine, Corneille, Regnard, Pradon, Dancourt (Carl Silfverstolpe, Källor till Svenska Teaterns historia, i Framtiden 1877, S. 286).

[3]) Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1705, Nr. 73. Urigtig gengivet hos Overskou (S. 267).

[4]) RA. Rentek. kbhvnske Kontors kgl. Resol. 1710, Nr. 364.

af de første som af de sidste faar vi de fordelagtigst bekendte Repræsentanter herop; disse Vandretrupper befæster Interessen for Skuespilkunsten, der navnlig i Sofie Amalies Tid giver sig Udslag i Hoffets Forlystelser, og endelig finder de franske Aktørtrupper blivende Sted i Danmark og lægger Beslag paa Teaterinteressen i de toneangivende Kredse.

Det er som sagt det lødigste — efter Tidens Evne og Tidens Krav — og det mest væsentlige af Datidens aktørmæssige Skuespilkunst i Danmark, men det er ikke alt, og det er navnlig ikke den Kunst, der særlig tog Sigte paa de bredere Lag. Indtil et vist Tidspunkt kunde Hoffet og Folket mødes i fælles Interesse paa disse Omraader, nemlig saa længe den tyske Komedie var fremherskende. Da det franske Skuespil fik Overtaget, maatte Vejene skilles. Det var ikke blot Sproget, der satte Skel; det reflekterende franske Skuespil med den satiriske Tendens kunde ikke finde den samme Forstaaelse i de brede Lag som den naivt opfattede og raat tilskaarne tyske Komedie.

Saa vidt man kan skønne (og mange faste Holdepunkter er der ikke for et saadant Skøn) stod den tyske Komedie, saaledes som den ageredes i Danmark i Frederik den Fjerdes Dage, paa et relativt lavere Standpunkt end for et halvt Aarhundrede siden. Næppe fordi den i sig selv var gaaet tilbage, skønt Veltens Død (1692 ell. 93) vel nok maatte betyde Tilbagegang, men fordi det omgivende Milieu var højnet og Smagen forbedret, ikke mindst ved de franske Komedianters Virksomhed. Desuden fandt anden og tredje Rangs Trupper, hvis Tal i Hjemlandet utvivlsomt var øget med Aarene, vel nok hyppigere end før Vej til Danmark. For det store Folk med de primitive Begreber om Scenekunst var de slette Komedianttrupper ikke mindre velkomne end de gode.

Repertoiret var i Realiteten det samme som før, de samme Hauptaktioner, de samme lavkomiske og farcemæssige Nachspiel. Men alt synes nu, under de ændrede Tidsforhold, forgrovet og plumpt. De vulgære dramatiske Virkemidler var næppe heller bleven færre i Tal, hverken Blodet og Taarerne, der randt i Tragedien, eller de gloende Drager, der krydsede i Luften[1]). Der er liden Grund til at komme nærmere

[1]) „Karl der zwölfte vor Friedrichshall" hører i Følge sit Emne til denne Periode. Af alle Teaterhistorikere fra Overskou og Devrient er den anført som et typisk Eksempel paa en tysk Komedie, men om det er retfærdigt og om de alle har været saa ringe, skal lades usagt. Af yngre Haupt- og Staatsaktioner er det en af de faa bevarede nogenlunde fuldstændige Tekster (mange Scener er dog blot antydede). Udgivet af Heinr. Lindner, Dessau 1845 (findes ikke paa vore Biblioteker) og vidtløftig citeret i Prutz' Vorlesungen (S. 195 ff.). Stykket vides ikke at være opført i Danmark.

ind paa Enkeltheder i Spil og Udstyr, som dog væsentlig kun er kendt gennem Satiren over den tyske Komedie. Med Sindsro kan forbigaas de vel kendte Træk af de tyske Banders indre Liv og Forhold, de lavsmæssige Baand, der holdt dem sammen, den berømte Scepteraktion, der var afgørende for Antagelse som Komediant, og Fløjlsbukserne, som Novicen maatte være i Besiddelse af for at komme i Betragtning. Det er altsammen meget fornøjeligt skildret af Ifflands kaade og smidige Pen og med Gridskhed benyttet baade af ældre og nyere Teaterhistorikere. En Del sandt er der vel i denne Skildring, men ogsaa megen Digt og forvrænget Tradition, nedskrevet som den er et Hundredaar efter den Tid, vi her beskæftiger os med, og med et umiskendeligt humoristisk Sving[1]). At ogsaa Holberg overdriver, naar han skal skildre os denne Kunstart, det ligger i Sagens Natur; med sit frodige Lune kunde han ikke lade være. Det er for saa vidt godt det samme, ellers var næppe „Ulysses von Ithacia" bleven den straalende Satire over tysk Komedie, som den i Virkeligheden er[2]).

Der var gjort flere Forsøg paa at skabe et regulerende Midtpunkt for Scenekunsten, uden at disse Bestræbelser dog havde baaret Frugt. Motivet var, som det synes, virkelig at komme bort fra Smagløsheden og give Publikum en Art Garanti for Boniteten af den Scenekunst, der bød sig til fals. Allerede Andreas Wolf fik jo i sit Privilegium udtrykkelig Paalæg om ikke at bringe noget frem, der var gement eller ordinært, og en noget lignende Fordring stilledes til Nicolaus Löcke, en iøvrigt ukendt Person, der havde samlet en Bande Komedianter i Hamborg og 1680 fik kgl. Privilegium paa at agere i Kongens Riger og Lande, saaledes at ingen andre Komedianter kunde komme ham paa tvers; men saa skulde han ogsaa være betænkt paa at skaffe skikkelige (d. v. s. vel egnede) og uberygtede Personer. Saaledes hed det i den udfærdigede Bevilling, men i Konceptet var Kancelliets Tanke nærmere præciseret, idet der oprindelig havde staaet, at han skulde „tiltænkt være skikkelige Folk, vel udmonterede, derpaa [nemlig paa sin Skueplads] at holde, og ikke nogen gemene, mens altid nye og rare Komødier og Inventioner at anrette"[3]). Man læser mellem Linjerne,

[1]) A. W. Iffland, Almanach fürs Theater 1807, S. 139 ff.

[2]) Paludan, der ud fra Ulysses drager Slutninger om den tyske Komedies Stil og Sprog (Hist. Tidsskr. 6. R. II, 54), vælger sine Eksempler med Omhu; de er snarest lidt for litterært formede til at kunne høre hjemme i den virkelige tyske Komedie. Men Overdrivelser vil lige saa let kunne paavises. Overdrivelsen er jo netop Parodiens Kendemærke.

[3]) Sjæll. aabne Breve 1680, Nr. 379 (Koncept); Løches Privilegium trykt (efter Registranten) i K.D. VI, 751, hans Andragende til Kongen hos Overskou (S. 265). Han er næppe identisk med den Auditør Nicolaus Löcke, som Werlauff nævner (S. 503).

at Landet allerede paa hin Tid gennemstrejfedes af daarligt instruerede og slet kostumerede Komedianter med et usselt Repertoire, dramatiske Landevejsrøvere og Vagabonder, som Byernes Øvrighed, der almindeligvis udstedte Spilletilladelsen, ikke forstod at værge sig mod. Men det hele kom ikke til at betyde noget, da Löcke end ikke indløste sit Privilegium[1]). Heller ikke den sachsiske Komediant Joh. Aug. Uhlich, der i Marts 1705 anholdt om Privilegium som Stads-Komediant i København, hvor han agtede at nedsætte sig med Kone og Børn, har efterladt sig paaviselige Spor af udøvende dramatisk Virksomhed — og han paastod dog at have en „Bande vel øvede Personer, gode Klæder og ny Komedier“[2]).

Ud fra de samme regulerende Bestræbelser var det, at Anders Gamborg 1706 fik et lignende Privilegium, og i dette Tilfælde blev den kunstneriske Garanti, der tilsigtedes, i hvert Fald for en Tid effektiv. Anders Gamborg var i Modsætning til alle andre, der tidligere herhjemme havde haft at gøre med den aktørmæssige Scenekunst, indfødt og hørte til en anset københavnsk Borgerslægt[3]). Komediant var han ikke selv, han var blot Mellemmand, dramatisk Fødselshjælper ligesom Andreas Wolf. Forskellige Embeder og Bestillinger havde han søgt, men uden Held, og var i det hele et Stykke af en Projektmager[4]). Sin Interesse for Teatret lagde han for Dagen ved at indgive Forslag til en „Maskine“ ved Operahuset, endnu før det var færdigt, og saa vidt man kan forstaa, blev der ogsaa gjort Brug af hans Hjælp. Siden gik han videre paa denne Vej. Kort efter Operahusets Aabning foreslog han Kongen at lade ham gøre en Rejse til Udlandet for yderligere at studere Teaterteknikken og siden komme i Tjeneste ved Teatret for at der kunde være en Betjent til at tage Vare paa Garderobe og hvad der ellers anskaffedes; „thi dersom det havde vaaren sanket og forvaret“, skrev han, „som Eders Kongl. [Majestæt] udi nogle Aar allernaadigst haver bekostet af Klæder, Theatra og andet, kunde Eders Kongl. Majestæt haft et temmelig Opera i Stand, thi i Aar [1703] alene haver Eders Majestæt allernaadigst ladet bekoste Klæder for Komødianterne over for 1600 Rdr. og ikke een Klædning til gode rede“. Imidlertid fandt Kongen det ikke i Øjeblikket fornødent at antage en

[1]) Vedtegning i Sjæll. Reg. anf. Aar og Nr.

[2]) DK. Supplikprot. 1705 Jan.-Marts, Nr. 365, og Kancelliprot. paa tilsvarende Sted. Det maa være en Fejl, naar Werlauff (S. 292) siger, at han søgte Privilegiet i Marts 1695, et Aarstal, der gaar igen mange andre Steder. Om Uhlich se iøvrigt Bolte, Das Danziger Theater, S. 137, 152.

[3]) Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. V, 327, 509, Carl Bruun, Kjøbenhavn II, 67.

[4]) Werlauff 293.

særlig Betjent til denne Bestilling. Snart efter indrettedes dog et Kostumekammer paa Operahuset og der ansattes en Teatermester, men Gamborg blev det ikke[1]).

Skønt han saaledes heller ikke denne Gang havde Heldet med sig, belønnedes dog omsider hans Standhaftighed. Under Paaskud af at lægge en Hæmsko paa de fremmede Bander af Komedianter og Marionetspillere, der jævnlig kom til Hovedstaden, bad han 1706 om et Privilegium, hvorved han kunde regulere Tilførslen af scenisk Kunst, saaledes at kun de Trupper, han antog, fik Adgang til at agere; han haabede det skulde blive Kongen „til Fornøjelse“ og Staden „til Ornament“[2]). Forslaget faldt i god Jord, skønt det betød et Indgreb i Magistratens Ret; Privilegiet fik han (4. Decbr. 1706) og til dette knyttedes den udtrykkelige Betingelse, at han skulde „forskrive saadanne Personer, som med deres Spil gemene Mand kan fornøje“[3]). Kongen havde saaledes ogsaa sørget for det bredere Publikums dramatiske Opdragelse, og at Gamborg benyttede sin Bevilling, det er sikkert — men i hvor stor Udstrækning, er umuligt at afgøre[4]). Efter Pestaaret 1711, der paa flere Maader sætter Skel i denne Tids Teaterhistorie, hører man i hvert Fald ikke mere til ham.

Ind i det attende Aarhundrede benyttedes den store Sal paa Stadens Raadhus til Skueplads for de fremmede Trupper; endnu 1708 kaldes den i Regnskaberne „Komediantsalen“, men Navnet forsvinder efter at Politi- og Kommercekollegiet i dette Aar er flyttet ind paa Raadhuset og har faaet Lokaler indrettet i en Del af det store Rum[5]). Ellers tog de mere ansete Trupper deres Tilflugt til Bryggernes Lavshus, de mindre ansete til Skrædernes, der allerede i Kristian den Femtes Tid var benyttet af de franske Komedianter[6]). Begge disse Lavshuse gik til Grunde i den store Ildebrand 1728 og der kendes intet til deres Indretning før den Tid. Bryggernes Lavshus, der senere var det største og smukkeste i Byen, indtog det østre Hjørne af Skindergade og Klosterstræde; det opførtes atter efter Branden og var en mægtig Bygning, der ud mod Klosterstræde laa langt tilbage fra Gadelinjen og kun havde en lille Stump Facade mod Skindergade. Endnu i sidste

[1]) RA. Supplikker til Rentekammerets kgl. Resol. 1704, Nr. 41 (trykt i Pers. Tidsskr. 6. R. III, 71 f.) og Kammerkollegiets Protokol (Ekstraktprot.) 1704, Nr. 41; Hof- og Civiletat. Afregn.- og Assignationsprot. Ø 260.

[2]) DK. Supplikprot. 1706, April-Septbr., Nr. 687.

[3]) Sjæll. aabne Breve 1706, Nr. 198. Privilegiet trykt i Hesperus V, 441, hos Overskou (S. 124) og i K.D. VII, 790.

[4]) Ogsaa Werlauff (S. 293) misforstaar Gamborgs Opgave; det var ikke Meningen, at han skulde sætte sig i Spidsen for en indkaldt Trup.

[5]) RSA. Kbhvns Kæmnerregnskaber.

[6]) Sml. Side 40.

Halvdel af det attende Aarhundrede brugtes Lavssalen jævnlig til Koncerter. Skrædernes Lavshus var næppe mindre anseligt. Det laa i Brolæggerstræde, paa Hjørnet af Endeløsstrædet, der før 1728 var en cul de sac, som skar sig ind i Gadens nordre Side, men senere i en Vinkel førtes igennem til Knabrostræde og helt forsvandt efter Branden 1795. Lavshuset var en Bindingsværksbygning, den længste i Brolæggerstrædet, og maaske var det her, der var „en Vinkande til Skilt og en Harlekin afmalet udi Gangen"[1]). Efter 1728 rejste der sig tre mindre Privathuse paa den gamle Grund[2]).

Endnu i Aarhundredets første Tiaar fremførtes den tyske Komedie af og til af de gode gamle Trupper, der havde et grundfæstet Ry paa sig. Ved Hoffet var der tyske Komedianter i Decbr. 1701 og i April 1703 samt nederlandske Komedianter i Marts 1704. Hollænderne fik et betydeligt Gratiale, men blev dog ikke takseret fuldt saa højt som en Luftspringer og hans Folk i 1703[3]). Det var uden Tvivl Jacob van Rijndorps Bande, som paa Kongens Fødselsdag 1703 under Festspillene paa Riddersalen havde ageret en „rar Komedie" med indlagte „artige Danse"[4]). Rijndorp havde selv forfattet dette „Glædespil", der bar Titlen „De blijde geboortedag van Fredrik de Vierde, Koning der Dennen"[5]).

Ogsaa Veltens gamle Bande, som Enken i en Række Aar efter Mandens Død drog om med, og de deraf senere udskilte Trupper, Denners og Spiegelbergs, søgte til Danmark. Selv tyske Teaterhistorikere er dog saa lidt paa det rene med Udviklingen i disse Vandretruppers Makkerskab, at det bliver tvivlsomt, om det paa et vist Tidspunkt er denne eller hin Trup, vi har for os. En af dem spillede i Ribe „Der verirrte Liebes-Stand oder der durchlauchtige Bauer", der, at dømme efter Udtoget i en bevaret Plakat[6]), var en typisk tysk Komedie, dannet over et spansk eller italiensk Emne. Af Prologen fremgaar det, at Skuepladsen var Ribe Katedralskole[7]); Forestillingen maa

[1]) Hekseri ell. Blind Allarm 3. Akt 7. Sc.

[2]) Grove S. 72 og 98; RSA. Matrikul 1755, Frimands Kvarter (gl.) Nr. 78 og Snarens Kvarter (gl.) Nr. 117; sml. Werlauff 295 f.

[3]) Partikulærk. Regnskab.

[4]) Kbhvns maanedl. Post-Rytter 1703, Oktbr.

[5]) Hellwald, Geschichte des holländischen Theaters, Rotterdam 1874, S. 77.

[6]) Denne Plakat og fire andre, der er benyttet i det følgende, findes i KBK (Danske Katal. 34^3, 460). De er delvis trykt af Werlauff (S. 292 ff.) og fuldstændigt af J. Paludan i hans Afhandling: Deutsche Wandertruppen in Dänemark i Zeitschr. für deutsche Philologie XXV (1893), 313 ff.

[7]) Hier wo Apollo wohnt, wo seine Musen-Kinder | In großer Menge sind; wo mancher Kunst-Erfinder | Der Griechen Wissenschafft mit Fleiß und Mühe lehrt, | Wo man die Ziehrlichkeit der Römer Sprache hört; | Da treibt uns unsre Pflicht so etwas auff zuführen, | Daß unsre Bühne wird mit lauter Schönheit zieren. | Etc. — Prologen undertegnet L. A. D.

have fundet Sted mellem Aarene 1698-1707 og kan enten være givet af Leonhard Andreas Denners Trup eller af Mad. Veltens, hvortil Denner ogsaa oprindelig hørte. Komedien er iøvrigt dediceret og præsenteret Stiftamtmand Hans Schack og har sandsynligvis været hvad de tyske Bandeprincipaler kaldte en „Ratskomedie", en Forestilling, hvormed man oprindelig gav en Prøve paa Indholdet, men senere blot hyldede Borgmestre og Raad i den By, hvor man midlertidig slog sig ned — i dette Tilfælde altsaa Stedets øverste lokale Myndighed[1]).

Mad. Veltens Trup skal have været i København 1703[2]), hvilket er rimeligt nok, da tyske Komedianter, som nys nævnt, gav Forestillinger ved Hoffet i dette Aar. De „kgl. polske og kurfyrstelig sachsiske Hofkomedianter", som i Novbr., formodentlig 1707, spillede Hauptaktionen „Statua oder die in ein marmorsteinernes Bild verliebte Princeszin Adamira", en Bearbejdelse efter Italieneren Giacinto Cicognini, samt Nachspielet „Pickelherings doppelte Heyrath" paa Bryggernes Lavshus, maa efter Truppens Navn at dømme ogsaa være Veltens gamle Bande. Mod Slutningen af Aaret 1708 gav Christian Spiegelberg Forestillinger i København „med en fortræffelig Bande Komødianter, hvis Lige aldrig før har været her i Staden"; en anden tysk Bande var allerede i Virksomhed, men ved Gamborgs Mellemkomst kom et Samarbejde i Stand. Christian Spiegelberg var altsaa paa dette Tidspunkt selvstændig Principal, og i Sommeren 1709 befinder han sig atter i den danske Hovedstad „med sin egen havende Bande"[3]). Naturligt maa det derfor være at henføre til Vinteren 1708-9 den noksom bekendte Tildragelse, da Truppens Aktricer paa en Slæderejse over Isen fik Forfrysninger i Fødderne og den unge Jomfru Denner, Spiegelbergs senere Hustru, mistede begge sine Stortæer, saa hun i den nærmeste Tid derefter maatte agere siddende. Denne Vinter var netop usædvanlig streng og Frosten saa haard, at der over Bælterne og Sundet kunde føres de tungeste Læs[4]). Den Spiegelbergske Trup, der opholdt sig i København, vilde i Fasten til en By, der laa fire Mil søværts derfra, sandsynligvis i Skaane, men man fòr vild, blindet af Snemasserne, og naaede om Aftenen tilbage til Udgangspunktet[5]).

[1]) Sml. Schmids Chronologie des deutschen Theaters, udg. af Paul Legband (Berlin 1902), S. 25, og Creizenach, Gesch. des neueren Dramas III, 73.

[2]) Paludan, anf. Afhandl., S. 317, Note 7.

[3]) DK. Supplikprot. 1708 II, Nr. 452. Det fremgaar heraf, at Spiegelberg var Principal før 1710 (sml. Overskou 127). — Den Spiegelberg, der døde i Bergen 1732, hed ogsaa Christian, ikke Johan (Huitfeldt, Christiania Theaterhist., S. 41); maaske dog Joh. og Chr. Spiegelberg er den samme Person (se Legbands Udg. af Schmids Chronologie, S. 244 f.).

[4]) Suhms Nye Saml. II, 7.

[5]) Denne eventyrlige Hændelse, der i Realiteten ikke har stor historisk

Disse tyske Trupper, der havde stort Ry og grundlagde den tyske Skuespilkunst, synes efterhaanden at være indtruffet sjældnere og blev tilsidst helt borte. Den berømte Carolina Neuber, der med sin Mand sluttede sig til Spiegelbergs Bande i Aarhundredets andet Tiaar og senere dannede egen Trup, vides ikke at have spillet Komedie i Danmark saa lidt som den Elenson-Haack'ske, der ogsaa havde godt Lov paa sig. Det er lidet rimeligt, at disse fremragende Komedianttruppers Besøg skulde være gaaet sporløst hen. Til Gengæld kom der andre, langt ringere paa Straa, og navnlig i Provinsen stod det slet til med den udøvende dramatiske Kunst. Okulister og Empirici, der brækkede Tænder ud paa Folk, opererede for Brok og Stær og solgte alskens Arkana, slog hyppig deres Theatrum op paa Smaakøbstadens Torv for at lokke Kunder til ved Komediantspil og Pickelherings-Løjer. Ganske vist var det dem forbudt at falholde Apotekervarer, enten det var simplicia eller composita[1]), men Loven blev næppe saa nøje overholdt.

Omrejsende Kirurger var en ældgammel Kulturtype. Den franske Jonglør Rutebeuf fra Midten af det trettende Aarhundrede skildrer i en satirisk Monolog en saadan „Stærstikker“ og „Tandtrækker“, der rejser rundt til Markederne paa sit Æsel[2]). I det syttende og attende Aarhundrede var denne Type endnu i Flor i de tyske Stater. Forsynet med Privilegier af Kejseren og Kurfyrsterne drog den vandrende Kirurg og Mirakeldoktor om fra Marked til Marked, opererede blinde, kurerede for Kræft og Blæresten og solgte mystiske Lægemidler, bl. a. Theriak; jævnlig laa han i Strid med de stedlige Apotekere, som han gik i Næringen. En tysk Familie von Sytphen, der førte Adelsvaaben og fra hvilken rimeligvis de danske Baroner Zytphen-Adeler har deres Udspring, var gennem flere Slægtled privilegerede omrejsende Kirurger — Oculisten, Stein- und Bruchschneider samt Leib- und Wund-Aerzte.

Interesse, er oprindelig fortalt paa modstridende Maade af de gamle tyske Teaterhistorikere Löwen og Schmid og er gengivet af en Mængde nyere Skribenter. Devrient (Geschichte der deutschen Schauspielkunst I, 344) og Overskou (127) er helt fabelagtige i deres Stedsangivelser. Schmids Udgiver Paul Legband (S. 245) og Karl Mantzius (De store Skuespilleres Aarhundrede, 26 f.) anser Schmids Version for den troværdigste, hvilket den sikkert ogsaa er. Overalt tidsfæstes Begivenheden til Fasten 1710, hvad der allerede af den Grund er usandsynligt, at Skaane (og andet Rejsemaal kan der ikke godt være Tale om) paa dette Tidspunkt var oversvømmet af en dansk Hær, som først rømmede Landet efter Slaget ved Helsingborg den 10. Marts. Vinteren 1709-10 var ogsaa mild, Isforholdene lagde ingen Hindringer i Vejen for Flaadetransporterne (sml. Bidrag til den store nordiske Krigs Hist. II, 354, Note 4).

[1]) Forordn. 4. Decbr. 1672, Art. 30.

[2]) J. P. Jacobsen, Det komiske Drama, S. 49 f.

Stephan Sytphen (1601-66), der sammen med en Broder paa Trediveaarskrigens Tid fik Adelskabet bekræftet, drog i en Menneskealder rundt paa Professionen i det romerske Rige, i Böhmen, Ungarn, Kroatien, Sverig, Polen, Danmark og Vallakiet samt i andre fjerne Lande, som det hedder i en Ligprædiken over ham. Han var vel udstyret, thi da han 1636 sammen med en anden Okulist af samme Slægt blev overfaldet paa Landevejen af femten Ryttere, bortførte Røverne et Bytte af ni skønne Heste, Vogn, Guld og 3000 Thaler i Penge. Det var altsaa baade ansete og velstaaende Folk, og der forlyder intet om, at de havde nødigt at bruge Komediespil for at trække Kunder til. Skønt — maaske har det netop hørt til Næringen[1]).

Andre, der ogsaa drog om med et rigt Udstyr og nød en vis, omend noget betinget Anseelse, forsmaaede det i al Fald ikke. Bl. a. ikke Italieneren Sebastiano di Scio, der baade gav Komedier, Balletter og Marionetspil, og som ganske ødelagde Forretningerne for den Veltenske Trup, da den i Begyndelsen af 1690erne søgte til Berlin[2]). Baade før og senere dukker denne Italiener op hos os. I 1695 andrager han Kongen om at maatte forhandle sine Medikamenter i Riget, og det medicinske Fakultet, der blev spurgt til Raads, mente, at de i hvert Fald ikke kunde skade. Han kalder sig Sebastiano di Scio deto Harlekino, har allerede været her 1688 og søgt at blive Hofdestillatør — selv Dronningen har konsulteret ham[3]). Alene disse Lægemidlers Navne, saaledes Balsamo sympatico, Elixir proprietatis philosophicum, Balsamo per forteficatione de nervi og Spiritus antipodagricus, maatte sætte Fantasien i gavnlig Bevægelse og drive paa Helbredelsen af de Onder, de var bestemt for. Ganske vist glemte Scio at indløse sit Privilegium[4]), hvilket dog næppe forhindrer, at han kan have drevet sin Medicinalhandel og sit Komediespil i Landets Købstæder. I 1696 træffes han i Sverig[5]). Ogsaa ved Frederik den Fjerdes Hof maa han have virket en Tid, thi da han i Maj 1702 efter et nyt Ophold i Danmark drog til andre Egne for at agere og sælge secreta medica, og i den Anledning forsynedes med kongeligt Pas, kaldes han „Aulæ nostræ

[1]) Pers. Tidsskr. 5. R. III, 54 ff., og Mitteilungen des Freiberger Altertumsvereins 1903; desuden: Hauptstaatsarchiv i Dresden, Loc. 8857 Justitien-Sachen Anno 1623 og Loc. 10024 Oculisten-Privilegia, samt Stadtarchiv smstds., Acta der alhiesigen privilegirten Apothekere contra die frembden Ärtzte.

[2]) A. E. Brachvogel, Geschichte des Königl. Theaters zu Berlin (1877) I, 47 ff. Scio var ogsaa i Berlin 1701 og de nærmest følgende Aar.

[3]) Sjæll. Miss. 1695, Nr. 107; Sjæll. aabne Breve 1688, Nr. 242; Overkammerjunkerens Regnsk., ved Marquard, S. 453 m. fl. St. (han kaldes her „den italienske Harlekin"); Pers. Tidsskr. 7. R. III, 59 f.

[4]) Sjæll. aabne Breve 1695, Nr. 84, jvfr. Patenten 1695, 21. Maj.

[5]) Carl Silfverstolpe i Framtiden 1877, S. 143.

comoedus ad tempus". Medens Veltens Trup kun kunde mønstre fjorten Scenekunstnere, rejste denne Medicinal-Komediant med et Følge af 24 Personer og havde Heste med[1]).

Vor hjemlige Salomon Paulsen von Qvoten er en Affødning, i beskeden Maalestok, af disse fremmede „Empirici". Sandsynligvis er han selv Udlænding, formodentlig en Tysker, der er kommen herind som geworben Soldat; hans Navn tyder derpaa, man finder mange andre af samme ejendommelige Klangfarve i bevarede Ruller over de hvervede Tropper. Selv fortæller han som bekendt, at han stod otte Aar ved Garden til Fods. Nogle heldigt udførte Operationer, som Magistraterne i Aarhus og Horsens gav ham Attest paa, førte til, at han opnaaede et kgl. Privilegium (af 31. Jan. 1716) som Okulist, Sten- og Broksnider samt Tandbrækker. Han vilde være privilegeret Komediant tillige, men blev det ikke, skønt Ageringen utvivlsomt var det centrale i hans Virksomhed[2]). Men ogsaa uden denne Eneret kunde han give dramatiske Forestillinger, naar blot den stedlige Øvrighed indvilgede deri. Allerede for flere Aar tilbage havde han produceret sit italienske Marionetteater i Hovedstaden, men da Dukkespillet efterhaanden viste sig mindre lønnende, besluttede han i Foraaret 1716 at drage til Hamborg og samle sig en Komediantbande. Atter søgte han Privilegium som Komediant i Danmark, Norge og Holsten, og skønt han ikke fik sit Ønske opfyldt, fordi det høje Konseil fandt, at han havde spillet „til liden Fornøjelse" og alene arbejdet paa „at spille Folk Penge af Pungen"[3]), saa synes han alligevel at have sat sin Beslutning i Værk. Thi den tyske Bande, som i Tiden omkring Fastelavn 1717 agerede paa Skrædernes Lavshus og som baade var dyr med Pladserne, ringe i Tal og slet forsynet med Klæder og „Maskiner", og som desuden spillede langt ind i Fasten til Politi- og Kommercekollegiets store Fortørnelse — det var uden al Tvivl von Qvotens[4]).

Hovedstadens Publikum fordrede levende Komedianter, ude i Landet tog man endnu til Takke med Dukkespillet eller en gøglende

[1]) Patenten 1702, 7. Marts, 16. Maj, sml. Partikulærk. Regnsk. 1699-1703, S. 168, 170.

[2]) Sjæll. aabne Breve 1716, Nr. 8; Politi- og Kommercekoll. Memorialprot. 1714-16, S. 496 ff. (RSA); Hübertz, Aktstykker om Staden og Stiftet Aarhus II, 176. — Om von Qvoten, der er omtalt en Mængde Steder i Litteraturen, er navnlig givet Førstehaandsoplysninger af Werlauff (472 ff.) og Oluf Nielsen (i Kjbhvn. paa Holbergs Tid og Kjbhvns Hist. og Beskr. VI). Holger Hansen har samlet de fleste foreliggende Oplysninger i en Artikel i Tandlægebladet 1907.

[3]) DK. Supplikprot. 1716 I, Nr. 220.

[4]) Oluf Nielsen, Kjbhvn. paa Holbergs Tid, S. 231 f. At det i de der refererede og citerede Aktstykker øjensynlig drejer sig om von Qvoten, ses ved at sammenholde dem med et andet, der er gengivet i Kjbhvns Hist. og Beskr. VI, 232 f.

Pickelhering. Her laa et stort Arbejdsfelt for von Qvoten, skønt han jævnlig stødte paa Konkurrenter, der kom til Ulejlighed. I Sommeren 1717 vakte Johannes Radinius, en „fyrstelig sachsen-eisenachsk Medicinæ Practicus og Land-Operatør" med Fyrst Johan Wilhelms Privilegium i Lommen, saa stor Opsigt i den lille By Kalundborg, at det var umuligt for von Qvoten at tiltvinge sig Offentlighedens Interesse. Han rettede sine Vaaben mod Medbejlerens ømme Punkt, hans Kvalifikationer, og saaledes udæsket lod den fremmede Komediant-Kirurg von Qvoten stævne for Bytinget, men da Sagen trak i Langdrag, maatte Tyskeren forsvinde[1]). Von Qvoten var da bleven Herre over Valpladsen. Da han samme Efteraar kom til Randers, var Radinius imidlertid ogsaa der kommen ham i Forkøbet; paa Byens Akseltorv havde han med Magistratens Tilladelse opslaaet sit Theatrum for „derpaa til Liebhabernes Anseende at bruge sømmelig Spil og Lystighed"[2]). Atter gik det paa med Stævnemaal. Von Qvoten anklagede Radinius som fremmed Landløber og fik Gæsteretsdom over ham; inden trende Solemærker skulde han nedbryde sit Theatrum og forlade Byen. Men Radinius vidste ogsaa Raad i denne vanskelige Situation: han lod roligt Sagen gaa til Viborg Landsting og fik saaledes flere Maaneder at løbe paa. Forbitret og forarget klagede von Qvoten til Kongen over denne formastelige, der vovede at rejse „omkring udi Landene[3]) og mig udi min Kunst og Profession at fortrykke og forhindre ved sit offentlige Theatrum saavelsom ved sine falske Vare, som han gøgler den enfoldige Almue paa"[4]). Thi det gjorde von Qvoten nemlig ikke!

Kongen og Kollegiet rakte ham dog ingen hjælpende Haand; hans Ønske var atter et udvidet Privilegium, der kunde give ham Hals- og Haandsret over Medbejlerne, men det fik han ikke[5]). Ved Landstinget gik det ham ikke bedre; Byfogdens Dom over Radinius blev ganske og aldeles underkendt, von Qvoten maatte bære Sagens Omkostninger og Byfogden betale Kost og Tæring (Decbr. 1717). Den Randers Byfoged havde ladet sig skuffe af von Qvotens kgl. Privilegium af 1716, Landsdommerne derimod forstod, at det kun gjaldt København og ikke hjemlede ham nogen Forret andet Steds[6]).

[1]) LAS. Kalundborgs Bytingsprot. 1714-29, 129 ff.

[2]) Magistratens Bevilling af 26. Septbr. 1717, indført i den nedenfor citerede Landstingsdom.

[3]) ɔ: Rigets Provinser. Radinius var fra Sjælland draget til Fyn og derfra til Jylland.

[4]) Kjbhvn. paa Holbergs Tid, S. 244 f., og W. Mollerup, Vildskud (Kbhvn. 1917), S. 21.

[5]) RSA. Politi- og Kommercekoll. Memorialprot. 1716-20, S. 237; DK. Supplikprot. 1717 II, Nr. 262.

[6]) LAN. Viborg Landstings Domskoncepter 1717, 16. Decbr.

Foreløbig blev von Qvoten i Jylland. I Snapstingstiden (Marts 1718) drog han til Viborg, men ogsaa her bragte hans altfor emsige Færd ham kun Ulykker. Samtidig var kommet til Stiftsstaden den hamborgske Bandeprincipal Gerh. Rudolph Hascarl, og da han medførte levende Komedianter, medens von Qvoten kun havde Marionetter, var Forholdet altfor ulige; von Qvoten fik da overtalt to af Hascarls Komedianter til at træde i Tjeneste hos sig, hvad der atter medførte Retssag og Dom, som heller ikke denne Gang faldt ud til von Qvotens Fordel[1]).

Han høstede saaledes hverken Guld eller Lavrbær i Jylland. I April 1718 var han atter i Randers og søgte derfra at opnaa Tilladelse til at spille i Hovedstaden. Da han 1717 paa Grund af Fasten var bleven tvunget til at slutte sin „Skuebane", havde han lovet Spektatorerne at indfinde sig igen næste Aar med en god Bande, og havde ogsaa været i Hamborg og forsynet sig med Agenter[2]). Men Magistraten var uvillig, og von Qvoten maatte gaa til Kancelliet for at faa Lov til at aabne sit Theatrum. Denne Gang havde han Medbør — han fik den længe eftertragtede kgl. Bevilling til at spille Komedie, men den gjaldt kun Hovedstaden og kun „indtil videre". Det er den af mange Litteratur- og Teaterhistorikere efterlyste Spilletilladelse af 18. Novbr. 1718[3]), der dog ikke danner Udgangspunktet for von Qvotens Teatervirksomhed; den var begyndt før. Magistraten, der 1717 havde maattet høre Bebrejdelser af Politi- og Kommercekollegiet, fordi von Qvoten spillede ind i Fasten, hvilket var strengt forbudt (selv de franske Hofkomedianter laa stille), ønskede blot paa den Maade at fri sig for Ansvaret.

Tre Plakater, der netop stammer fra de nærmest følgende Maaneder, giver os Indblik i von Qvotens sceniske Virksomhed. De er oprindelig fremdragne af Werlauff, gengivne af Overskou og derefter omtalte af en Række senere Forfattere[4]). Alle Steder er disse „Hochteutsche Comoedianten", hvis Præstationer Plakaterne fortæller om, identificeret med Spiegelbergs Trup[5]), og dog er det ingen anden end vor egen von Qvotens nys samlede Bande. Kriterierne er mange og afgørende, rent bortset fra, at Tid og Sted passer nøje ind i Rammerne for hans Virken. Paa Skrædernes Lavshus, hvor von Qvoten stadig

[1]) Mollerup, Vildskud, S. 20 ff.
[2]) Kjbhvns Hist. og Beskr. VI, 232 f.
[3]) Rep. Nr. 1.
[4]) Plakaterne i KBK., jvfr. Werlauff 295 ff. og Overskou 135 ff.
[5]) Dog ikke hos Martensen; han er forsigtig og nævner ikke Spiegelbergs Navn, der ogsaa kun er et ganske løst Paafund af Overskou. Men han omtaler netop disse „hochteutsche Comoedianten" i Modsætning til von Qvoten (V, 120).

tyede hen, fandt disse Forestillinger Sted, og den ældste Plakat meddeler, at de gaves „mit lebendigen Personen". De store tyske Trupper, der ikke befattede sig med Dukkespil, vilde ikke haft nødig at underrette Publikum om denne Kendsgerning, derimod von Qvoten, som endnu knap nok havde sluppet Taget i Marionetterne, og for ham (der ikke var nogen beskeden Mand) faldt det mere mundret end for mange andre at kalde sin Bande „die welt-berühmte". Endvidere ses af Personlisten, at Tallet paa Komedianter var ti, medens Veltens Trup og dens Aflæggere sædvanligvis talte mindst fjorten. Dertil kommer de afgørende Momenter: dels blev disse tyske Komedier givet med „allernaadigst kgl. Bevilling", og ingen anden end von Qvoten havde paa dette Tidspunkt nogen saadan Adkomst til at agere, dels blev en enkelt Forestilling givet til Ære for Ditlev Vibe, og ham var det netop, der i sidste Instans havde skaffet von Qvoten den kongelige Bevilling. I Kancelliets Supplikbog hedder det nemlig, at „Gehejmeraad Vibe tog Supplikken til sig [for] at tale med Kongen derom"[1]).

De tre Forestillinger, vi kender gennem disse Plakater, fandt Sted i Januar og Maj 1719. Den 12. Jan. blev givet „Der groszmühtige Rechts-Gelehrte Æmilius Paulus Papinianus oder der kluge Phantast und warhaffte Calendermacher", oprindelig en Tragedie af Andreas Gryphius, men ikke helt let at kende i von Qvotens og hans Agenters Fremførelse; til Ære for Gehejmeraad Vibe opførtes 23. Jan. „Des Glückes Probier-Stein oder der im Krieg verirrte und in der Liebe verwirrte Liebes-Soldat", en god gammel tysk Komedie, der bl. a. var spillet af Veltens Trup. Den 9. Maj gik atter „Papinian", men under den ændrede Titel: „Der unschuldige Bruder-Mord oder das blutige Rom unter der Regierung des Römischen Kaysers Antonini Bassiani Caracallæ"; alene Titlen viser, at Stykket frembød rig Lejlighed til Udfoldelsen af kraftige dramatiske Virkemidler[2]). Alle tre Forestillinger endte med en Nachkomödie, som i Maj bestod af „Arleqvin eine verstellte Mumie", en italiensk Maskekomedie, hvis Sujet paa

[1]) DK. Supplikprot. 1718 II, Nr. 308.

[2]) „Adam og Eva", som Holberg i Hekseri eller Blind Allarm (4. Akt 5. Sc.) tillægger von Qvoten, kan godt have hørt til hans tyske Komedianters Repertoire, da Emnet var almindelig benyttet. I en svensk Plakat (gengivet i Faksimile i Nils Personnes Svenska Teatern under Gustavianska tidehvarfvet, Stockh. 1913, S. 54), der hverken har Aar eller Ugedag, anmelder „Hochteutsche Comoedianten" et Stykke af samme Navn til Opførelse 25. Novbr. „auf dem Kônigl. Theatro". Det Stykke, Holberg saa i sin Barndom i Norge (Epistel 332), hører rimeligvis til samme Kreds af tyske Komedier, ligeledes Sangspillet „Der erschaffene, gefallene und aufgerichtete Mensch", hvormed det nye Operahus i Hamborg aabnedes 1702 (sml. Lindner, Die erste stehende deutsche Oper, Berlin 1855, S. 4 ff. og 152).

dansk Grund er bevaret i den bekendte Casortiske Pantomime „Harlekin Skelet“.

Det har ved disse von Qvotens Forestillinger næppe skortet paa Tilslutning fra Publikums Side. Et ubedrageligt Tegn er det, at de kommitterede paa Konventhuset forlangte højere Fattigskat end han var til Sinds at yde og gik ham stærkt paa Klingen, truede med at lukke hans Komedie og sætte ham selv i Arrest[1]).

[1]) Rep. Nr. 3 og RSA. Politi- og Kommercekoll. Missiveprot. 1714-23, S. 463.

II

DEN DANSKE KOMEDIE

CAPIONS KOMEDIEHUS

Med von Qvoten, den gamle tyske Komedies sidste Repræsentant, hvis indledende Teatervirksomhed er skildret i det foregaaende Afsnit, rykker vi tæt op mod den første danske Skueplads. Et andet Navn, der endnu nøjere er knyttet til den, Capion, er ligeledes flygtig nævnt.

Etienne Capion var født i Languedoc og hørte til den reformerte Menighed i København. Omkring Aar 1700 var han i Tjeneste hos Vintapperne Paul Choppii og Pierre Poumeau, der tillige havde Tobakstolden og Konsumptionen paa visse Drikkevarer i Forpagtning. Capion solgte Vin for dem og rejste med dem. I 1703 søgte han selv at faa Borgerskab som Vinhandler. Lavet og Byens Magistrat gjorde Indvendinger, da han ikke var udlært Fasbinder, men maatte bøje sig for et kongeligt Missive (af 27. Novbr. 1703), der imødekom hans Ønske — thi som reformert kunde der tilstaas ham Lempelser; han fik Ret til at nedsætte sig, til at udskænke og forhandle Vin i store og smaa Partier, og havde forinden (7. Novbr.) taget Borgerskab, ikke som Vinhandler, men som fransk Kok[1]). Øjensynlig havde han Forbindelse med Hoffet. Allerede 1704 leverede han Champagne til Dronningens Hofholdning[2]), men godt gik det ham iøvrigt ikke; i 1705 maatte han fly fra Byen for at undgaa Kreditorerne, der truede med Arrest, i 1707, da han var kommen tilbage, blev der gjort Alvor af Trudslen og han puttedes i Gældsfængsel. Han bad saa mindeligt om at maatte afstaa sit Vinhandlerprivilegium til Underhold for sine fire smaa Børn, der ellers maatte gaa og betle, men han blev ikke bønhørt[3]).

Hans Forhold bedrede sig imidlertid efterhaanden. Under Krigen gjorde han Tjeneste som „Hof- og Stabs-Traiteur“[4]), d. v. s. han fulgte med i Felten som Marketender for Hoffet, den kongelige Suite og de højeste Officerer, og fra 1. Juli 1713 indtraadte han i egentlig Hof-

[1]) Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. og Beskr. VI, 78 f.; DK. Supplikprot. 1703, Juli-Septbr., Nr. 511; Sjæll. Miss. 1703, Nr. 403 (KD. VII, 713); RSA. Raadstueprot. 1703-4, Fol. 105.

[2]) Hof- og Civiletatens Afregnings- og Assignationsprot. Litr. P, 233.

[3]) Sjæll. Reg. 1705, Nr. 165, og DK. Supplikprot. 1705 II, Nr. 430, 431, 1707 II, Nr. 21; Rentek. Relations- og Resolutionsprot. 1705, Fol. 444.

[4]) Rep. Nr. 12.

tjeneste som Dekoratør og Teatermester ved den franske Trup, en Post, han næppe havde særlige Forudsætninger for at kunne bestride[1]). Sin borgerlige Næring som fransk Kok (Traktør og finere Spisevært) fortsatte han; i 1717 boede han i Pilestrædet[2]). Det er muligt, at Capions Forhold til Kongen og Hoffet er blevet styrket ved hans Optræden under den skotske Fribytter John Norcross' Anslag mod Kronprinsen i 1718, thi hans Datterdatter fortæller mange Aar efter i et Bønskrift til Kongen, at det var hendes Morfader, der opdagede Planerne om Prinsens Bortførelse og satte Løvenørn, den Gang Kongens Generaladjutant, i Kundskab derom[3]).

For den vindskibelige Capion var Springet fra kongelig Teatermester til privat Komedieentreprenør ikke langt, i von Qvotens Foretagender maatte han tilmed finde en kraftig Tilskyndelse. Opmuntret af det Held, der begyndte at tilsmile von Qvoten, var det kun rimeligt, at Capion, som gennem sin fleraarige Teatervirksomhed ved Hoftruppen havde erhvervet en Slags Indsigt, ogsaa forsøgte at friste Lykken. Kongen gav ham mundtlig Bevilling til Indrettelse af en Marionetscene, og mod Slutningen af 1718, netop da von Qvoten stod i Begreb med at begynde sine Forestillinger, søgte han at opnaa Privilegium, saaledes at ingen fremmede Komedianter eller Gøglere kunde agere i København uden hans Tilladelse og Tilsyn[4]). Det han attraaede var en lignende Ret som den Gamborg i sin Tid havde haft.

Skønt Sagen kom saa vidt, at Konseillet lod den indstille og referere for Kongen, strandede den dog paa den kongelige Resolution. Hvad der traadte hindrende i Vejen, var næppe andet end von Qvotens Spilletilladelse. Myndighedernes Retfærdssans, ikke mindst i saadanne Enkeltmands Smaarettigheder, er netop et karakteristisk Træk i Enevældens Administration. Capion havde under disse Omstændigheder intet andet at gøre end at træde i Forbindelse med von Qvoten. Det lykkedes dem i Forening at faa overladt til Skueplads det saakaldte lille Gæthus paa Kongens Nytorv[5]), en af Bremerholms talrige Bygninger, og her spilledes der fra 1719 til ind i 1721. Riegels refererer

[1]) Hof- og Civiletatens Afregn.- og Assignationsprot. Litr. BB, 159, samt Rep. Nr. 56.

[2]) RSA. Indkvarterings-Mandtal 1717, Købmager Kvarter Nr. 79, jvfr. Oluf Nielsen, Kjbhvn. paa Holbergs Tid, S. 212. Naar Marthe i Jean de France taler om „en fransøsk Kok i Pilestrædet“, sigtes der næppe til Capion, snarere til Matthieu Toyon eller Etienne Peche, der begge 1722-23 boede i Pilestrædet (Werlauff 65 og Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. VI, 79); den sidste nævnes som bekendt ved Navn i Jean de France.

[3]) Pers. Tidsskr. 6. R. III, 79. I Casp. Peter Rothes John Norcross' Levnet og Trekker (Kbhvn. 1756) findes dog intet, der bekræfter dette Udsagn.

[4]) Rep. Nr. 2.

[5]) Rep. Nr. 4.

efter et af Rostgaards Haandskrifter en Forestilling i 1719[1]). Ved denne Lejlighed spilledes med Marionetter „Titus Andronicus" — et Emne, der er behandlet i en af de gamle paa Tysk omplantede engelske Komedier, som i hvert Fald er beslægtet med Shakespeares Drama[2]) —, medens Rotrous Tragedie „Wenzeslaus, König von Pohlen" ageredes af Komedianter „mit königlicher Erlaubnis"[3]). Denne Oplysning, ikke mindre end den paafaldende Forening af Marionetkomedie og levende Aktører, er afgørende Tegn paa, at det her drejer sig om en af Capions og von Qvotens Forestillinger paa Gæthuset: von Qvoten havde en ved kgl. Resolution hjemlet Ret til at lade tyske Trupper spille, medens Capions Omraade foreløbig var indskrænket til Marionetterne[4]). En anden af deres Forestillinger maa have været den, der blev givet til Ære for Kronprins Kristian (VI) paa hans Fødselsdag den 30. Novbr. 1719 og som indlededes med en musikalsk Prolog i den gamle mytologiske Operastil[5]).

Rostgaard selv med flere Adelsmænd overværede den af Riegels refererede Forestilling. Ad anden Vej har vi ogsaa Underretning om, at notable Folk søgte derhen. Rud. Gersdorff noterer i sin Dagbog, at han — med et saare fornemt Selskab — den 26. Septbr. 1719 kørte til den tyske Komedie, som varede til Kl. 9. Dog udgjorde Borgerskabet Hovedparten af Publikum. Da Stadsmusikanten Bechstedt i April 1720 besværede sig til Kancelliet over, at Fodgardens Hoboister leverede Musik til Capions Komedier, hed det udtrykkelig i hans Klageskrift, at „de fleste ere af Borgerstanden, som samme frekventerer"[6]).

Ved Slutningen af 1719, da det stundede mod den gode Spilletid mellem Helligtrekonger og Fasten, maa der have vist sig opdukkende og nærgaaende Konkurrenter, thi Capion og von Qvoten gik i Endrægtighed til Kongen om det saa længe og saa ivrigt attraaede

[1]) Kan efter den hos Riegels opgivne Ugedag (Fredag d. 17.) være Febr., Marts og Novbr.; Maaneden er ikke nævnt.

[2]) Se f. Eks. Tittmann, Die Schauspiele der engl. Komödianten in Deutschland, Indledn. S. X.

[3]) Riegels, Fred. IV, 2, 427, jvfr. Overskou 139 f. Hvilket af Rostgaards Haandskrifter, Riegels sigter til, eller om det overhovedet er et af de endnu bevarede, vides ikke; Paludan har heller ikke kunnet finde det (Hist. Tidsskr. 6. R. II, 59). Riegels har benyttet sin Kilde saa frit (og tillige saa daarligt), at det er umuligt at se, hvad det er, der har foreligget ham — maaske et kort Notat af Rostgaard i Forbindelse med Indholdet af en Plakat eller Tekstekstrakt.

[4]) At Marionetspilleren i Anmeldelsen hos Riegels siges at være en fortræffelig Maître, der er ankommen hertil, strider ikke mod denne Antagelse; Capion var ikke Dukkespiller selv, han var Entreprenør og engagerede andre.

[5]) For Ide og Virkelighed 1873 I, 525.

[6]) DK. Supplikprot. 1720 I, Nr. 522.

Monopol paa Skuespil[1]), og de fælles Bestræbelser kronedes med Held. Udbyttet blev den første Sten til en dansk Skueplads, hvor fjernt noget saadant end maatte ligge deres Tanke.

I November var de to Kompagnoners Supplik gaaet ind til Kancelliet og var bleven modtaget med en vis Velvilje. Den foreløbige Resolution (Decbr. 1719) var imødekommende: „Naar de var i den Stand noget godt at kunne agere", hed det, „saa kunde deres Ansøgning dem vel vorde akkorderet; man vidste ellers ikke i hvad Stand de var, om de det ogsaa meriterede"[2]). Overvejelserne tog Tid, først næste Foraar kom Privilegiet. Von Qvoten var i Mellemtiden gaaet ud af Sagaen — han drog i 1720 til Skaane[3]) — og Bevillingen kom til at lyde paa Capion alene. Der foreligger et Udkast, som meget ligner det endelige Privilegium, men som aldrig er udfærdiget eller har faaet Kongens Underskrift[4]), maaske nærmest fordi en Passus deri om Capions Brug af det lille Gæthus kunde knytte hans Teatervirksomhed fastere til dette Sted end Søetaten fandt det ønskeligt. Privilegiet, der udstedtes 17. Maj 1720 og hvori denne Vending var strøget, afveg ogsaa fra Udkastet deri, at hans Ret indskrænkedes til Ageren med levende Komedianter. Hans Stilling efter dette Privilegium var Gamborgs lig: ingen Komediantbande skulde have Lejlighed til at faa Publikum i Tale uden gennem ham, og han skulde drage Omsorg for, at det var dygtige og uberygtede Personer, „som med deres Spil menige Mand kan fornøje"[5]). Den lavere Kunst, Marionetspillet og Linedansen, fik han derimod ikke Herredømmet over.

Otte Dage efter Privilegiets Udstedelse fik Capion Rejsepas til Holland og Tyskland for at hverve Komedianter til den tyske Komedie i København[6]). Tør man tro ham paa hans Ord gjorde han sig Umage med at faa dygtige Folk. Vist er det, at han kom hjem med en Suite Komedianter og Komediantinder og gav tyske Forestillinger paa Gæthuset i Vinteren 1720-21 med et Personale paa omkring 30 Personer[7]). Udbyttet svarede dog ikke til Forventningerne og atter var

[1]) Rep. Nr. 4.

[2]) Bruun trykker det som Konseillets Indstilling (Danske Saml. II, 356), men det er selve Kongens Resolution (DK. Ekstrakt af indk. Supplikker 28. Juni—20. Decbr. 1719, S. 162).

[3]) Wilh. Berg, Anteckn. om Göteborgs äldre Teatrar I (1896), S. 15 ff.

[4]) Rep. Nr. 5. At det ikke er endelig udfærdiget, fremgaar af, at det ikke er indført i Kancelliets Underskrivelsesbog.

[5]) Rep. Nr. 6.

[6]) Patenten 1720, 25. Maj.

[7]) Rep. Nr. 11 og 12. — Gabriel Müller, der sammen med sin Broder Christian oprindelig havde været Medlem af Veltens Bande, optraadte i Marts 1721 i Stockholm kommende fra *København* (Dahlgren, Anteckningar, S. 22); utvivlsomt har han spillet hos Capion paa Gæthuset.

det fremmede Gøgleres paagaaende Konkurrence, der tvang Indtægterne ned. Tidlig paa Efteraaret var Joh. Carl von Eckenberg kommet til Staden og havde af Jacob Løvberg, en af Byens 32 Mænd, for et Tidsrum af fire Maaneder, fra Slutningen af Septbr. til Slutningen af Januar, faaet overladt et Fjælehus paa Nytorv[1]). Den stærke Mands Skueplads laa saaledes midt i Byen og hans store Ry kunde ikke andet end drage Godtfolk til. Capion maatte nødvendigvis gribe ind. For at holde sig klar af sin Medbejlers Privilegium havde Eckenberg i det dramatiske indskrænket sig til smaa Balletter og „Burlesker" (ɔ: Hanswurst-Situationer), men Capion lod ham alligevel stævne for Politiretten og fik ham dømt. Stillingen var uholdbar, Eckenberg maatte bekvemme sig til at træde i „Kompagni og Maskapi" med Capion (Decbr. 1720)[2]).

Ved den stærke Mands Liv og Bedrifter skal ikke dvæles her. Dels kommer de os lidet ved, dels er hans Livsfata og Kunststykker tit skildret og vel kendte[3]). Blot skal bemærkes, hvad der ogsaa er sagt før, at hans danske Adelskab naturligvis er en blot og bar Fabel. Iøvrigt var „Maskapiet" mellem Capion og Eckenberg af meget kort Varighed. Den tyske Samson kunde ikke subsistere hos Capion, hans Luftspringer[4]) havde ikke Plads nok i Gæthuset og han drog atter ind i Fjæleboden paa Nytorv, der imidlertid var overtaget af den nys nedsatte Sundhedskommission, bestemt til at nedbrydes og flyttes uden for Østerport som Karantænehus[5]). I Januar 1721 var Eckenberg dristig nok til at forlange en sideordnet Eneret for sig selv, omfattende „burleske" Komedier og Akrobatkunster, og tilbød endda at nedsætte sig, købe Hus og bringe sine Midler til Landet. Capion maatte derfor gentagne Gange bønfalde Kongen om at faa sit Privilegium sikret og udvidet[6]).

Havde Capion allerede nu, i sin Teaterentreprises allerførste Aar, et Scylla paa den ene Side i Form af højst ubillig Konkurrence, manglede han paa den anden Side heller ikke et Charybdis. I Marts 1721, da han for anden Gang klagede sin Nød for Kongen, havde Søetatens

[1]) Rep. Nr. 9.

[2]) Rep. Nr. 7.

[3]) Om Eckenberg kan henvises til de i Allgem. deutsche Biographie V, 611 citerede Kilder; i dansk kultur- og teaterhistorisk Litteratur er han hyppig omtalt. Hans Hanswurst Johan Schultz, der nævnes af Bolte (Das Danziger-Theater, 160), var i Danmark i Foraaret 1721 (DK. Supplikprot. I, Nr. 291).

[4]) Reverand Sauteur (D. Saml. II, 357).

[5]) Rep. Nr. 8 og 9; K.D. VIII, 503 f.

[6]) Rep. Nr. 10, 11 og 12. Eckenberg var endnu i Byen 24. Febr. (Fastelavnsmandag) 1721, da han gjorde sine Kunster paa Slotspladsen for Hoffet; samme Dag optraadte Springeren paa Drabantsalen og til sidst spilledes tysk Komedie (Gersdorffs Dagbog, anf. Dato).

Generalkommissariat opsagt ham Gæthuset[1]), og han var allerede da betænkt paa inden Aarets Udgang selv at bygge Hus. Det væsentlige i Capions Virksomhed paa dette Tidspunkt var dog næppe de tyske Komedier, det var Assembleerne, hvor Adelen og det højere Borgerskab samledes om Spillebordene; paa Gæthuset havde Capion jævnlig arrangeret saadanne Festligheder[2]), der i Grunden laa hans Metier som fransk Kok og Traktør nærmere end Komedierne.

Af Eckenbergs Trakasserier og de Klager og Besværinger, de afFødte, fremgik Capions andet Privilegium, ulige vigtigere end det første. Det er dateret 12. Maj 1721 og blev den anden Sten til den kommende danske Skueplads. I sin Form er det ret mærkeligt, og tager man Konceptet i Haanden, ser man, hvorledes det er blevet til i to Tempi. Man er først i Kancelliet gaaet ind paa Capions Ønske om udvidet Eneret, saaledes at ikke blot ikke nogen fremmed Komediant, men heller ikke nogen Linedanser, Marionetspiller eller Gøgler herefter ustraffet kunde gøre Indgreb i hans Virksomhed; alle skulde de antages af ham for at faa Lejlighed til at øve deres Kunster. Denne Del af Bevillingen ender med den sædvanlige Passus om Forpligtelse til at holde saadanne Personer i Tjeneste, som med deres Komedier og Spil for en billig Betaling kan fornøje alle og enhver og ikke vække Forargelse ved at bringe Religionen paa Teatret eller det, der strider mod Ærbarhed og gode Sæder — og slutter: saafremt han ej denne Vores allernaadigste Bevilling vil have forbrudt[3]). Saa meget har det oprindelig været Meningen at tilstaa Capion, men derefter har Planerne om Opførelsen af et Komediehus faaet fast Form, og til den færdige Bevilling er føjet en ny Slutning, hvorved ikke alene det planlagte Skuespilhus fritages for Grundskat og Indkvartering i 15 Aar (i Konceptet har først staaet 20), men Privilegiet knyttes tillige til selve Huset — en Bestemmelse af stor Rækkevidde, der maa fastholdes for at forstaa flere Faser i den første danske Skuepladses Historie.

Er det end tydeligt, at man fra visse Sider har støttet Capion for at faa et Sted, hvor man kunde samles i festligt Lag — Retten til at holde ugentlige Assembleer for Hoffets Kavalerer og andre tilsikredes

[1]) Rep. Nr. 12. Den Bygning, der benyttedes til Komediehus, kaldes det „lille" eller det „gamle" Gæthus; Capion var pligtig til at sætte den i Stand efter Brugen, men det var endnu ikke sket i Novbr. 1722 (RA. Korrespondanceprot. for Søetatens Generalkommissariat 1721, Nr. 864, 1722, Nrr. 518 og 720). At den kunde overlades ham, hænger formentlig sammen med, at der i disse Aar saa godt som intet Skyts støbtes (sml. Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 392).

[2]) I Gersdorffs Dagbog omtales mange Assembleer, navnlig i Decbr. 1719 og de følgende Maaneder.

[3]) Rep. Nr. 13.

ham udtrykkelig i Privilegiet —, saa er det ogsaa klart, at man har ønsket at medvirke til Oprettelsen af en fast offentlig Skueplads. Hos Kongen var dette en gammel Tanke. Det fremgaar ikke blot af, hvad der er udviklet i det foregaaende, det kan læses ud af hans endnu bevarede Skrivkalender fra den store Rejse i 1709, hvori bl. a. findes en Liste over Bygninger i Dresden, som han nok kunde ønske at faa Magen til i sin egen Residensstad; øverst paa Listen staar: Das Comedien-Haus[1]). Det er næppe heller nogen helt uhjemlet Tradition, naar det i den latinske Indskrift paa Tavlen over Hoveddøren til det Skuespilhus, der i 1748 opførtes paa Tjærehusets Plads, fortælles, at Frederik den Fjerde allerede for fyrretyve Aar siden havde tænkt at rejse et Teater paa dette Sted[2]).

Capion kunde have bygget sit Hus her, om Søetaten havde været mere velvillig stemt, men da dette ikke var Tilfældet, udsøgte han sig en Plads i Nærheden. Til „Kongetorvet“, hvor Gæthuset laa, var nu knyttet Forestillingen om de offentlige Skuespil, og han søgte at holde den fast.

Kongens nye Torv var tillige Byens fornemste Plads. Kristian den Femte havde i sine første Regeringsaar jævnet Hallandsaas og søgt at skabe en monumental Bebyggelse omkring den beplantede Runddel, hvor hans egen Statue til Hest en Del Aar efter blev rejst. Flere af Rigets Stormænd havde bygget sig Paladser her: Ulrik Fred. Gyldenløve (det nuværende Charlottenborg), General-Admiral Niels Juel (nu Thotts Palæ), Storkansler Ahlefeldt (nu Hotel d'Angleterre) og Admiral Chr. Bielke (det senere Hotel du Nord)[3]). Ogsaa Kancelliraad Fred. Giese, der oprettede Giesegaard og døde som Amtmand i Ringsted 1693, havde en Gaard ved Kongens Torv, næst ved Gothersgade[4]). Admiral Henrik Spans Enke, Susanne Christine, f. Schönbach, lod sig ved Auktion 1716 tilslaa denne Gaard[5]), hvortil der hørte en stor Haveplads, som begrænsedes af Torvet, Gothersgade, Grønnegade og Lille (eller Ny) Adelgade, der langt ned i det attende Aarhundrede i Folkemunde kaldtes „Lille Grønnegade“[6]).

Paa Hørbygaard i Sjælland, som Kristian den Femte havde skænket Henrik Span 1693, havde hans Enke hyppigst Ophold. Gaarden i København med det store Grundareal var hun i Færd med at udstykke omkring 1720, og af hende købte Capion den Byggeplads, han havde Brug for til Komediehus. Til selve Torvet har han aaben-

[1]) RA. Kongehusets Arkiv, Kong Fred. IV's egenh. Optegnl. m. m.
[2]) Thurah, Hafnia hodierna, S. 202.
[3]) Sml. Carl Bruun, Kjøbenhavn II, 241 ff.
[4]) K.D. III, 738.
[5]) Admiralinde Spans Skøde til Capion.
[6]) RSA. Vurderinger, Købmager Kvarter 316, 317.

bart ikke kunnet faa Adgang, han maatte nøjes med en Mellemgrund, der strakte sig fra Gothersgade til Lille Adelgade; den havde en Facadelinje mod de to Gader paa 50 Alen og var 70 Alen dyb. I Sommerterminen 1721 ordnedes Salget og fra Hørbygaard udstedte Admiralinde Span 10. Juli 1721 Skøde til Capion, der blev hende 600 Rdr. skyldig i Anledning af dette Grundkøb; af Kaptajn Claus Thaae, som i en Aarrække havde faret paa lange Rejser i det Ostindiske Kompagnis Tjeneste og netop var vendt hjem, laante Capion 1000 Rdr. og gav Pant for Pengene i den nyerhvervede Ejendom[1]).

Capions Foretagende var snart rygtedes i Byen. Hamborger-Bladet „Hollsteinische Correspondent" kunde midt i August meddele fra København, at Kongen efter hvad der fortaltes havde skænket Capion Bygningsmaterialer fra det gamle Renteri til Opførelse af det nye „Operahus", som han havde „faaet Ordre til at opbygge og indrette"[2]). Om Rygtet var helt grundløst, lader sig næppe bestemt konstatere. Kongen var øjensynlig sin Teatermesters Planer gunstig stemt og den nye Kollegiebygning, der afløste Renteriet, blev netop færdig ved dette Tidspunkt; usandsynligt er det da ikke, at Kongen kan have lettet ham de store Byrder, han pludselig tog paa sig.

I Efteraaret 1721 blev Huset opført og imedens ændrede Forholdene sig til Gunst for Capion. Hoffets franske Komedianter, der i tyve Aar havde staaet i Kongens Tjeneste, fik pludselig Afsked. I Vinteren 1720-21 havde de jævnlig spillet fransk Komedie for Hoffet, selv da Dronning Louise laa betænkelig syg paa Slottet[3]), og endnu ved Anna Sofies højtidelige Indtog den 16. Juli 1721 synes de at have været i Virksomhed[4]). Men under Kongeparrets paafølgende Hyldingsrejse til Hertugdømmerne blev deres Skæbne beseglet. Kronprins Kristian (VI), der havde Sans for Musik, var samme Sommer draget til Sachsen for at holde Bryllup og havde lagt Udrejsen over Hamborg, hvor ikke mindst Operaen interesserede ham[5]). Paa Hjemvejen stødte Brudeparret til Hoffet i Holsten. Sammen med Dronningen besøgte Kron-

[1]) LAS. Skøderegister for Kbhvn. 1722-24, Fol. 149, og Kbhvns Bytingsprot. 1722-24, Fol. 34. — Claus Thaae: RA. Søkrigskancelliets kgl. Resol. 1730, Nr. 199 og 200; han fik Karakter som Kaptajn i Søetaten og fik Ret til at føre Flag og Vimpel, da han 1730 atter gik til Dansborg for Asiatisk Kompagni. Døde Decbr. 1742 (Klingbergs Reg.).

[2]) Hollst. Corr. 1721, 19. Aug.

[3]) Gersdorffs Dagbog 1720, 15. og 19. Novbr., 17. Decbr., 1721, 3. og 14. Jan., 18. Febr.

[4]) Kbhvns maanedl. Post-Rytter 1721, Juli. Er denne Efterretning rigtig, var Montaigu næppe med ved den sidste Forestilling. Sml. nedenfor.

[5]) Af Diarierne over hans Rejse i Thottske Saml. 4to Nr. 1681 og Ny kgl. Saml. 4to 1107 ses, at han under det ganske korte Ophold var to Gange i Operaen (8. og 9. Juli).

prinsen og hans Brud atter den hamborgske Opera, og maaske var det for at vinde ham, at Anna Sofie fik Kongen til at lade de franske Komedianter afløse af tyske Operister[1]). Der blev straks truffet de fornødne Aftaler i Hamborg og paa Tilbagerejsen udstedte Kongen fra Kolding et Patent af 19. Septbr. 1721, hvorved Johan Kayser engageredes som Direktør for en tysk Opera ved det danske Hof. 6000 Rdr. aarlig stilledes til hans Raadighed, af denne Sum skulde han lade Slotsteatret indrette til det nye Formaal og underholde to Sangerinder, fire Sangere og en tysk Komponist; Kongen sørgede for Musik og Dansemestre[2]).

Montaigu havde i Slutningen af April faaet Permission for at rejse til Frankrig[3]), men var atter vendt tilbage, da denne Jobspost indtraf. I et Digt, der rent umiddelbart virker ved sin vemodsfyldte Poesi, tolkede han over for Kongen i Thalias og Melpomenes Navn de franske Komedianters Sorg over at skulle erstattes af et „monstre harmonieux“ som tysk Opera[4]), og han skildrede — i Digtet som i en Memorial, han indgav paa egne og Fællers Vegne — de franske Komedianters triste Skæbne. Vinteren stod for Døren og nu skulde disse Familiefædre, der havde levet i Haabet om at blive i Tjenesten til de faldt fra, bryde op fra Hus og Hjem og begive sig paa den lange Rejse til Fædrelandet. De bad i hvert Fald om Løn til Udgangen af Marts, den sædvanlige Termin for Af- og Tilgang inden for den franske Hoftrup, og dertil de sædvanlige Rejsepenge; men Kongens Naade rakte ikke saa langt — han gav dem kun Løfte om Underhold Aaret ud[5]).

Kayser var forpligtet til at begynde sin Opera inden Jul. I sidste Halvdel af Oktober var han travlt beskæftiget med Nyindretning og Udvidelse af Slotsteatret — Forberedelser, hvori ogsaa Kronprinsen var

[1]) Kbhvns Post-Rytter (8vo) 1721, 12. Septbr.; Extr. maanedl. Rel. 1721, Septbr.; Ravn, Den tyske Opera i Kjbhvn. i Aarene 1721-23 (For Ide og Virkelighed 1873 I, 513 ff.); L. Koch, Christian VI's Historie, S. 6 f. — En gammel Efterretning gaar ud paa, at Bendix Ahlefeldt († 1757) som Medlem af Bestyrelsen for det tyske Operaselskab i Hamborg var meget virksom ved denne Lejlighed; den har dog næppe noget paa sig, da Ahlefeldt først 1722 indtraadte i Bestyrelsen (sml. Bobé, Slægten Ahlefeldts Hist. V, 138).

[2]) Danske Assignationskont. kgl. Resol. 1721, Nr. 118 B (jvfr. 1722, Nr. 167).

[3]) Samme 1721, Nr. 49.

[4]) Et Eksemplar af Montaigus Digt i Hielmstiernes Saml. Nr. 3016 c (KBK), optrykt hos Overskou 145 f., jvfr. For Ide og Virkelighed 1873 I, 527, Note 1. — Epilog til en Forestilling kan det ikke være, da de franske Komedianter ikke fik Lejlighed til at spille for Kongen efter at det var besluttet at indkalde de tyske Operister.

[5]) Rep. Nr. 14.

interesseret[1]) — og tog derpaa hjem til Hamborg for at hente sine Sangere. Ved Festlighederne paa Frederiksberg i Anledning af Kronprinsessens Fødselsdag (28. Novbr.) og ved hendes Indtog i Hovedstaden (18. Decbr.) medvirkede de tyske Operister, men den første fuldstændige Opera blev først opført den 30. Januar Aaret efter[2]).

Det saa en Tid ud til, at de forstødte franske Komedianter igen skulde tages til Naade, saaledes at tysk Opera kunde veksle med fransk Komedie[3]). Det blev dog ikke til noget. De havde desuden allerede taget deres Tilflugt til Capion, hvis Hus skred rask frem mod sin Fuldendelse. Han var betænkt paa at faa det aabnet ved Nytaarstid, men Haabet glippede, fordi han i sidste Øjeblik ikke var i Stand til at skaffe de fornødne „Maskiner". Aabningen trak ud — ind i det nye Aar. Mandagen den 19. Januar 1722 gav endelig de franske Komedianter deres første Forestilling i Capions nye Komediehus i Lille Grønnegade[4]).

Der fulgte nu en gylden, men kun kortvarig Periode. I Februar var Tilstrømningen til Capions Komedie- og Assemblehus meget stor, Komedier, Baller og Maskerader[5]) gik paa to Gange ugentlig, for 24 Skilling opvartedes Publikum med „galant Musik", The, Kaffe og Chokolade og en „maaske profitabel" Basset[6]). Det kom den fine Verden ret til Pas. Baron Rudolf Gersdorff, der var en stor Spillefugl og flere Gange lovede sin Kone Bod og Bedring uden at kunne holde det givne Løfte, mødte en Aften hos Capion Kl. 9; der var godt Hus baade af Masker og umaskerede, men største Parten kom først efter Midnat. Gersdorff og Kammerjunkerne Reventlow og von Osten satte sig til at spille Scherwentzel til Kl. 6 næste Morgen, Gersdorff med det Resultat, at han gik hjem 16 Dukater rigere; at han var forfrossen og træt og sov til Middag, kan ikke undre[7]).

Med Fastens Indgang tog det lystige Liv i det nye Komediehus en brat Ende. De franske Komedianter drog bort, ene med Undtagelse af Montaigu, og Capion maatte ligge stille en Tid. Da Eckenberg i April atter kom til København og atter søgte Ly i hans Komediehus, var han derfor velkommen. Med sine mærkelige Kunster, sine Kome-

[1]) Hollst. Corr. 1721, 4. Novbr.
[2]) Samme 1721, 5., 16. og 26. Decbr., 1722, 6. Febr.
[3]) Samme 1722, 16. Jan.
[4]) Samme 1722, 2., 6., 23. og 27. Jan., 6. Febr.
[5]) Rep. Nr. 15.
[6]) Hollst. Corr. 1722, 13. Febr.
[7]) Gersdorffs Dagbog 1722, 9. og 10. Febr.; 5. Febr. var han til fransk Komedie. — Ogsaa i Storkanslerinde Holsteins Hus skal der være spillet stærkt (C. A. Trier, Ulrik Adolf Holstein, S. 12 f.).

dianter og Luftspringere, kunde han dog ikke mere tilfredsstille Hovedstadens Publikum; „wiewohl nun diese Kerls", skrev Hollsteinische Correspondent, „viel curieuses machen, so ist doch der Zulauff nur schlecht"[1]).

Desuden kom Eckenberg snart i Strid med Capion og forsøgte at omgaa hans Privilegium. Uden for Nørreport havde han af Voldmester Adam Trallau købt en Haveplads, i Nærheden af Ravnsborg, og her opslog han sit Theatrum[2]); efter kun tre Ugers Forløb havde han brudt med Capion og lokkede nu de tyske Komedianter fra ham, som en Tid havde spillet i hans Hus[3]). Sommeren igennem laa de to i Klammeri med hinanden. Trods Kancelliets udtrykkelige Forbud agerede Eckenberg baade Hellig og Søgn, og gav til Borgerskabets Forargelse Stadens Tjenestefolk Anledning til vidtløftigt Levned. Magistraten var derfor meget utilfreds med hans Virksomhed, men Politiet dristede sig dog ikke til at fastslaa Rækkevidden af Capions Privilegium, om det gjaldt uden for Porten eller ikke, og henviste de stridende Parter til Kongen[4]). Paa Capions indstændige Bøn fik Politimesteren midt i Septbr. skarpt Paabud om at haandhæve hans Ret over for Eckenberg, der imidlertid havde vundet hele Sommeren for sig. Da man endelig kom for at lukke hans Bod, var han over alle Bjerge, bortrejst til Tyskland efterladende sig en Ejendom, der var belaant op over Skorstenen[5]). Langt ned i det attende Aarhundrede kaldtes Stedet „den stærke Mands Have".

Den økonomiske Misère havde allerede begyndt at faa Tag i Stadens nye Komediehus. Det havde kostet over 6000 Rdr. at opføre. Halvdelen af denne Sum var bragt til Veje, for største Delen ved Laan og Prioriteter, men den anden Halvdel havde Capion og hans Svigersøn Jacob Sayaux, der støttede ham, ingen Udvej til at skaffe. Da Sommerterminen 1722 nærmede sig, søgte de i deres fortvivlede Stilling om et kongeligt Moratorium, men uden Resultat[6]). Montaigu, der ogsaa var stærkt paa Knæerne, havde været heldigere; Kongen havde allerede i Februar givet ham Beskærmelsesbrev mod hans altfor paatrængende Kreditorer og i Marts 1722 tilstaaet ham en aarlig Pen-

[1]) Hollst. Corr. 1722, 1. Maj.

[2]) Kbhvns Bytingsprot. 1722-24 (LAS), Fol. 115. Pladsen uden for Porten maa han have erhvervet 1721 (Sjæll. Landstings Skødebog 1722-26, Fol. 13).

[3]) Rep. Nr. 20.

[4]) Rep. Nr. 19 og 21 samt RSA. Politi- og Kommercekoll. Domprot. 1716-23, Fol. 235 b.

[5]) Rep. Nr. 23; LAS. Kbhvns Politimesters Arkiv, Kancelliskrivelser 1690-1729, Pag. 171, og Kbhvns Bytingsprot. 1722-24, Fol. 94, 115.

[6]) Rep. Nr. 17.

sion paa 200 Rdr. af Postkassen for hans lange Tjeneste[1]). Han kunde ikke bekvemme sig til at forlade sit andet Fædreland, hvortil han var knyttet med stærke Baand, med en danskfødt Hustru og formaaende Velyndere.

EN DANSK KOMEDIE PLANLÆGGES

Alt staar nu rede til Oprettelsen af en dansk Komedie. Ikke saaledes at forstaa, at det er et Maal, der længe er arbejdet imod og endelig er naaet. Det er tvertimod lutter Tilfældigheder, der kæder sig sammen og lader Planerne spire frem, først og fremmest som en farbar Vej ud af et økonomisk Uføre, hvori et Par Mennesker ved Forholdenes Ugunst er stedt. Man spejder forgæves efter Begejstringen, der kunde bære Sagen frem.

Man maa fastholde, hvorledes Sagerne stod for Montaigu i Forsommeren 1722. Han var sammen med de øvrige franske Komedianter forskudt fra Hoffet. Denne gamle Aktør, „der i Grund havde udstuderet Teatret", som Holberg siger om ham[2]), var afsat fra sit Metier, som han havde dyrket i 36 Aar. Han gik nu i sit 61. Leveaar. Den livlige, let saarbare Franskmand maatte føle sig tilsidesat, og, hvad værre var, hans hele økonomiske Stilling havde faaet et Grundskud, som der maatte bødes paa; Aaret forinden havde han endda mistet sit mangeaarige Hverv som Sprogmester ved Landkadetkompagniet[3]). Hans Fæller var draget bort, men midt i Byen stod et Komediehus, der indeholdt Muligheder, naar man blot vidste at gribe Tingen rigtig an. Og skulde denne gamle udstuderede og anselige Aktør ikke kunne slutte fra Forholdene i sit Hjemland, at Molière og Regnard var i Stand til at faa Tag i Publikum, naar blot Replikken blev forstaaet? Bedre end nogen anden maatte han begribe, at Folk vilde strømme til, naar der fra Scenen blev talt i Landets Sprog — om ikke for andet, saa fordi det var noget nyt.

Ideen til en dansk Komedie maa være opstaaet hos denne fremmede, kun halvt naturaliserede Komediant, der vel nok forstod, men aldrig paa Papiret betjente sig af det danske Sprog. Kun tilsyneladende er denne Slutning paradoksal og den støttes af Kendsgerninger. Uden al Tvivl taler han sin egen Sag, naar han i Memorial til Kongen af 1. Juli 1722 beder om Tilladelse til at „indrette en Ko-

[1]) Rep. Nr. 16; Generalpostdir. kgl. Resol. 1722, Nr. 12, og Sjæll. Miss. 1722, Nr. 132.

[2]) Epistel 447.

[3]) Danske Saml, III, 46, og Pers. Tidsskr. 6. R. III, 76 f.

medie i det danske Sprog", da det er ham „umuligt for Fremtiden i det franske at vise sin Iver for Kongens Tjeneste"[1]). Altsaa kun fordi Muligheden af at give franske Skuespil er udelukket, tyer han til Landets Maal. Hans nærmere Motivering er heller ikke en national Begrundelse, men blot Panegyrik: „Skuepladsers Oprettelse har i næsten alle Nationer fulgt Rigets Blomstringstid, og Freden, som Deres Majestæt nys har skænket Folket efter en sejrrig tilendebragt, langvarig Krig, har syntes mig det mest gunstige Tidspunkt, man kunde vælge dertil; mere kyndige Folk vil fuldkomme det Forehavende, som jeg i min Nidkærhed i det mindste vil faa Æren af at have begyndt"[2]). Det var tillige et Spørgsmaal om Penge, endda saa ringe en Sum, at det maa synes udelukket, at Montaigu allerede da har haft Tilsagn eller Haab om Støtte for sin Plan fra formaaende Personligheder. Ikke mindre end det nødvendige Privilegium havde han Brug for 200 Daler til Værkets Fuldførelse, og dem bad han Kongen om[3]).

Hans Forehavende maatte bringe ham i Forbindelse med Kancelliets Oversekretær Frederik Rostgaard. Von Qvoten fik 1718 sin Spilletilladelse ved daværende Oversekretær Ditlev Vibes Hjælp, Montaigu, som af mange Aars Erfaring kendte Administrationens Praksis og vidste, at hans Memorial nødvendigvis skulde passere Rostgaard, maatte naturligt søge til ham. Han har gjort det med saa meget større Haab om Bevaagenhed som han maa have kendt ham og været vidende om den Interesse, han nærede for Teatret. En Scene af Corneilles Cid havde Rostgaard jo oversat og udgivet, da han som en ung Mand opholdt sig i Paris 1696, Operahusets Aabning havde han hilst med Begejstring. I ham fandt Montaigu en ivrig Talsmand, som den nyoprettede danske Skueplads ogsaa siden vidste at skønne paa. Kendsgerningerne foreligger i Rostgaards Prologer og i Aktørernes Nytaarsdigt, som der senere vil blive Lejlighed til at skænke en nærmere Omtale.

Mere maaske end Montaigu havde haabet og ventet fandt han Forstaaelse i de højeste og mest indflydelsesrige Kredse. Intet kunde være ham kærere, da det ikke blot gjaldt om at faa indstiftet en dansk Komedie, men ogsaa at opnaa Subsidier og allerhelst at faa den gjort til Hofkomedie. Det var utvivlsomt hans Tanke fra første Færd og

[1]) . . . dans l'impossibilité de faire à l'avenir éclater mon zèle pour le service de Vostre Majesté en parlant françois je luy demande très humblement la permission de pouvoir établir ici vne Comédie en langue Danoise.

[2]) . . . des gens plus habiles perfectioneront le dessein que mon zèle aura du moins l'honneur d'avoir commencé. Udtrykket „des gens plus habiles" skal naturligvis opfattes i al Almindelighed, ikke sigtende til bestemte Personer.

[3]) Rep. Nr. 18.

det lykkedes ham virkelig at faa den gennemført i 1728, paa et Tidspunkt, da Rostgaard forlængst var fjernet. Enten det nu skete ved Rostgaards Mellemkomst eller ikke, saa vandt han Kongens nærmeste Omgivelser for sin Sag. Storkansleren, Ulrik Adolf Holstein, og hans Hustru, selve Dronningens Halvsøster, stod i 1722, umiddelbart efter Anna Sofies Ophøjelse, i saa stor Gunst hos Kongen, at Montaigu her turde haabe paa en Støtte, som intet andet Sted var at opnaa. Og denne Støtte vandt han. Storkanslerinden var dansk af Sind, og at hun nærede Interesse for den danske Komedie, derom har vi Vidnesbyrd i det franske Digt, Montaigu rettede til hende i 1723.

Ogsaa Storkansleren omfattede Montaigus Planer med varm Interesse. Hans Indskriden i Student Høbergs Sag i Egenskab af Universitetspatron taler bestemt derfor. Mere omstridt er det, om det er ham, Montaigu i en Supplik af 13. April 1724 i sin, lidt svævende, franske Stil kalder den danske Komedies Grundlægger. Aktstykket kendes kun i Langebeks Afskrift og er uden Adressat[1]). Overskou, der her sikkert støtter sig til Werlauffs Autoritet, formoder, at det er rettet til Storkansleren, Chr. Bruun mener derimod, at Rostgaard er den unævnte Modtager[2]). Bruun har nu næppe Ret. Det er rigtigt nok, som han bemærker, at Breve til Storkansleren meget sjælden findes blandt Indlægene til Danske Kancellis Ekspeditioner, men dèr ligger Aktstykket ikke heller; Sagen ekspederedes overhovedet ikke gennem Kancelliet, men undtagelsesvis direkte fra Kongen. Det drejede sig om at faa nedlagt Forbud mod en Bande Linedansere, som Capion i Foraaret 1724 gav Lov til at benytte Komediehuset, og Sagen havde Hast, thi Kongen stod i Begreb med at rejse til Badene i Aachen. Paa denne Rejse fulgte Storkansleren med. Hoffet opholdt sig endnu 20. April paa Frederiksberg, men afrejste Dagen efter; man var 6. Maj paa Koldinghus og 13. Maj i Glückstadt[3]). Det Forbud, Montaigu ønskede, ekspederedes paa Rejsen over Fyn ved en Ordre, udfærdiget af Dronningens Hofmarskal, Chr. Fred. Holstein, en yngre Broder til Storkansleren[4]). Lige saa urimeligt det er at antage, at Oversekretæren havde at gøre med denne Sag, der slet ikke gik gennem Kancelliet, lige saa rimeligt er det, at Brevet under de foreliggende Omstændigheder er rettet til Storkansleren.

[1]) Rep. Nr. 39.

[2]) Overskou 220; Bruun udtaler først forsigtigt sin Anskuelse i Danske Saml. (II, 379 f.), senere uden Reservation i Bogen om Rostgaard (I, 300).

[3]) Andr. Hojer, König Fried. des Vierten glorwürd. Leben II, 103, samt Sjæll. Reg. og Tegnl. 1724, Maj (Dateringer).

[4]) Rep. Nr. 50 og 51. Noget egentligt Kabinets- ell. Marskallatsarkiv er ikke bevaret fra den Tid; hvad der i RA. findes under Navn af Fred. IV's Kabinetsarkiv er en senere Konstruktion.

Iøvrigt tør der næppe lægges altfor meget ind i Aktstykkets Udtryk; Øjeblikkets kritiske Omstændigheder, Ønsket om hurtigt og grundigt at faa Capions Planer forpurret, maatte opfordre til en kraftig Tilkendegivelse af den Taknemlighed, Montaigu følte sig besjælet af, og som efter hele hans Maade at udtrykke sig paa maatte iklædes blomstrende og retorisk Form. „C'est à vos bontez que la Comédie Danoise doit son origine et son prémier établissement", hedder det i Indledningen til Brevet, og i Slutningen: „C'est donc l'exclusion des spectacles étrangers que la Comédie Danoise implore de vos bontez. Cette grace, en l'affermissant affermira vostre ouvrage et l'obligera à vous regarder à jamais non seulement comme son fondateur, mais encor comme son restaurateur éternel". Udtrykkene falder i Traad med en Linje i Montaigus Digt til Storkanslerinden, hvori det hedder om det danske Teater: „Il doit à vos bontez tout l'heur de sa naissance". Det er fraseagtige Talemaader, rettet til høje og indflydelsesrige Beskyttere; de vidner om disse Personers Bevaagenhed og gunstige Bistand ved Indrettelsen af en dansk Komedie, men afkræfter ingenlunde Formodningen om, at det er Montaigu, der er primus motor.

Mest uigennemtrængelig er det Slør, der hviler over Holbergs Stilling til Skuepladsen. Hans Navn nævnes aldrig i noget Aktstykke, der angaar den, hverken officielt eller privat — og der foreligger dog nu et ret stort Antal, hentet snart sagt fra alle Kanter. Det er et Faktum, der er konstateret af tidligere Forskere og som nærværende Forfatter kun har faaet bekræftet. Det hænger maaske sammen med, at Holberg skrev sine Komedier pseudonymt. Allerede 1723 maatte man dog i visse Dele af Publikum vide, at Hans Mikkelsen var den samme som Professor Holberg[1]), og sandsynligvis er det snart sivet ud og er blevet en offentlig Hemmelighed.

Det spredte Halvlys, Holbergs egne Udtalelser kaster over disse Forhold, er imidlertid tilstrækkeligt til at fastslaa, at Tilskyndelsen til Oprettelse af en dansk Skueplads ikke er udgaaet fra ham, men tvertimod danner Udgangspunktet for hans Virksomhed som Komedieskriver. Havde Holberg ikke været, eller ikke virket som han gjorde, vilde der alligevel i 1722 være skabt en dansk Scene, men ganske vist — den vilde i saa Fald næppe være blevet et afgørende Vendepunkt i dansk Aandsliv. Holdbarheden i denne Paastand ligger klart for Dagen, naar man tager den latinske Tekst af Holbergs første Lev-

[1]) Albert Thura, Idea historiæ litterariæ Danorum, S. 355 (Bogens Dedikation til Kongen dateret 30. Novbr. 1722, Trykkeaar 1723). Her nævnes dog kun Peder Paars og Skæmtedigtene, første Tome af Komedierne var næppe udkommet. Stedet optrykt af Olsvig (Om Ludv. Holbergs saakaldte Selvbiografi, Sp. 162 ff.).

nedsbrev for sig; det er senest skrevet 1727 og er saaledes et samtidigt Vidnesbyrd. Hvor vel kendt Stedet end er, maa det citeres, fordi det kommer an baade paa Enkeltheder og Sammenhæng. Holberg fortæller, at han omsider var trættedes af den satiriske Digtning, af Arbejdet med Peder Paars og Skæmtedigtene, der kun havde bragt ham Utak, og nu havde begyndt at lægge sidste Haand paa sit tidligere paabegyndte Værk om Danmark og Norges verdslige og gejstlige Forhold. „Sed dum in hoc opere desudo", fortsætter han, „in mentem nonnullis venit ad exemplum aliarum gentium ludos scenicos danico idiomate heic instituere, & cum ex indole tam poëmatis mei qvam subseqventium satyrarum non insulsas fabulas me scripturum augurabantur, solicitor ad ea reverti, qvæ nuper ejuraveram"[1]) — ordret oversat: „Men medens jeg slider i dette Arbejde, fik nogle i Sinde efter andre Nationers Eksempel her at indrette Komedier i det danske Maal, og da de ved Beskaffenheden saavel af mit Poem [ɔ: Peder Paars] som af Satirerne, der fulgte efter, skønnede, at jeg kunde skrive ikke uvittige Skuespil, opfordres jeg til at vende tilbage til det, jeg nys havde forsvoret". Videre skildrer Holberg, hvorledes han en Stund stod paa Overvejelsens ubeslutsomme Stadium; Vennerne, endogsaa Folk af højeste Rang (primi subsellii), trængte paa, men han skræmmedes endnu af den Avind, han af Erfaring vidste den Slags Skriveri kunde opvække. Omsider gav han dog efter for sine Venners Bønner; han vendte tilbage til sin gamle Haandtering, lagde Haand paa Værket og gav sig til at skrive Komedier.

Der er ikke mindste Uklarhed i dette Holbergs samtidige Vidnesbyrd. Da man kom til ham med Opfordring om at skrive Skuespil, havde han brudt med Musen, der kun havde bragt ham i Ulejlighed, og havde besluttet at vende tilbage til en Historieskrivers fredelige Syssel. Han lader ikke med et Ord forstaa, at han selv havde tænkt paa at skrive Komedier eller skabe en dansk Skueplads.

Men som Aarene gik skete der en Forskydning i Digterens egen Opfattelse af sit Værk. Han anlagde, som naturligt var, en æstetisk Maalestok i Stedet for en historisk og følte sig som Skuepladsens rette Skaber. Det er betegnende, at Hans Mikkelsen, da første Tome af Komedierne udsendtes i 1723, ganske i Overensstemmelse med de historiske Forhold, kaldte dem „Comoedier sammenskrevne for den nye oprettede Danske Skue-Plads", medens de 1731 fik den kortere og dog mere omfattende og fordringsfulde Titel: „Den danske Skue-Plads". Allerede heri ligger øjensynlig en Omvurdering. Tydeligt kommer den frem i den danske Oversættelse fra 1745 af 1. Levnedsbrev, der

[1]) Originaludg. S. 133. Olsvig læser urigtigt deludo i Stedet for desudo og oversætter derfor galt (Holbergs 1. Levnetsbrev, 1902).

antages at være gennemset og rettet af Holberg selv. Den nylig citerede latinske Passus: in mentem nonnullis venit etc. gengives her ved: *Jeg* fik i Sinde etc. Endelig faar denne Opfattelse positivt Udtryk i Holbergs Alderdom. I Epistel 447, Fortsættelsen af de tre latinske Levnedsbreve, hedder det til Forsvar for, at han har villet paatage sig en Slags Omsorg for den under Frederik den Femte genoprettede Skueplads: „Saadant har jeg dog ikke kunnet dispensere mig for, thi saasom jeg er *en Stifter af* Skuepladsen her i Landet og har selv gjort saa mange Originaler, saa har jeg maat have et Øje til, at de nogenledes bleve vel eksekverede"[1]; i Brevet til Aktørerne af 17. Maj 1753 potenseres Udtrykket endda til „første Stifter"[2]. Der er ikke noget at sige til denne naturlige Udvikling i Holbergs Syn paa sit Livs Storværk, hans endelige Opfattelse falder sammen med vor — blot maa der ikke gøres Vold paa den historiske Sammenhæng. Dette Forhold maa ikke tages til Indtægt for en haandgribelig Opfattelse af Holberg som Skuepladsens Indstifter[3].

Man kunde indvende, at Holberg dog paa en eller anden Maade, maaske blot paa anden Haand, kunde tænkes at have givet Montaigu et Vink, der bragte ham paa Ideen om en dansk Komedie. Holberg saa allerede i sin Barndom Komediespil i Norge[4], han havde Kendskab til den tyske Komedie som den ageredes herhjemme i hans Ungdom og han har naturligvis paa sine Rejser set Skuespil opføre[5]; i Just Justesens Betænkning over Peder Paars omtales Molière, i Fortalen til Skæmtedigtene tillige Ben Jonson. Maatte man ikke tro, at Holberg allerede havde forsøgt sig som Komediedigter i sin egen stille Stue og havde Komedier liggende færdige[6]? Dertil er at sige, at en saadan Paastand er ubevislig og at Holbergs eget samtidige Vidnesbyrd strider imod den.

Imidlertid kunde man med Rette hævde, at flere af Komediefigurerne findes skitserede allerede i Peder Paars. Men heller ikke denne Kendsgerning beviser noget. Thi undersøger man et afsluttet Livsværk historisk og kritisk, vil der næsten altid i de tidligste Frem-

[1]) Originaludg. V, 25.

[2]) Overskou II, 137 (Brevet øjensynlig trykt efter Afskriften i Ny kgl. Saml. 4to Nr. 2020 n; Originalen eksisterer næppe).

[3]) Det gør f. Eks. Chr. Bruun i sit sidste Holberg-Arbejde: Om Ludv. Holbergs trende Epistler (1895), S. 109 f.

[4]) Epistel 332.

[5]) I Rom fik han endda Komedianterne paa nærmeste Hold; da de efter Jul strømmede til Byen, blev en Bande indlogeret i det samme Hus, hvori han boede (1. Levnedsbrev, Originaludg. S. 104.)

[6]) En saadan Formodning er mest direkte fremsat af Dr. Just Bing (Holbergklubbens Smaaskrifter, Bergen 1910, S. 50, og Festskriftet til Ludvig Daae 1904, S. 115).

bringelser kunne eftervises Kim til den senere Udvikling, og det vilde stride mod Naturens Orden, om det ikke var saaledes. Tilmed ligger det komiske Heltedigt og Komedierne saa nær op ad hinanden i Frembringelsestid, at det vilde være besynderligt, om der ikke var et nært Slægtskab imellem dem. Men af dette Slægtskab kan ikke sluttes, at Komedierne maatte følge efter Heltedigtet. Vil man støtte sig til Holbergs egne og tydelige Ord — og andet er der ikke her at bygge Formodninger paa —, saa vilde den Virksomhed, der var indledet med Peder Paars og Skæmtedigtene være ophørt, om ikke Skuepladsens Oprettelse havde givet den ydre Foranledning til, at Satiren yderligere kom til at flyde og fik Afløb i Komedier.

Gaar man ud fra, at Indrettelsen af en dansk Skueplads har givet Stødet til Holbergs Komediedigtning, saa følger deraf, at de tidligste Komedier først er blevet til i Sommeren og Efteraaret 1722[1]). En indgaaende Undersøgelse af dette Forhold hører ikke hjemme i nærværende Skildring, her skal kun anstilles nogle korte Betragtninger. Navnlig er det vigtigt at faa afgjort, om der under denne Forudsætning levnes Digteren fornøden Tid til at producere sine Komedier, og det maa da først og fremmest fastholdes, at man kun om de fem første med Sikkerhed ved, at de er skrevne og opførte inden Udgangen af 1722. Da første Tome udkom i 1723, sandsynligvis i Foraaret, meddelte Just Justesen i sin Betænkning, at Autor havde gjort ti andre, „som ligge færdige". Denne Forsikring behøver næppe tages bogstavelig; en Skribent som Holberg, der er sig sin producerende Evne bevidst, har Lov til at være Sangviniker og er uden Forpligtelse til at give det læsende Publikum Indblik i sin Arbejdsmaade. Man kommer maaske Virkeligheden nærmere, naar man antager, at disse ti Komedier var paa Stabelen og efterhaanden fuldførtes[2]).

Dernæst maa hele Stoffet have ligget beredt i Digterens Fantasi,

[1]) Francis Bull mener, at Tiden for de første Komediers Tilblivelse skal sættes til Vaaren 1720 (Edda III, 1915, S. 146 f.), medens Vilh. Andersen kommer betydeligt nærmere til det Tidspunkt, som nærværende Forfatter anser for det rette; han søger Begyndelsen til Holbergs Komediedigtning i Den Vægelsindede og henfører dens Affattelse til Foraaret 1722 (Afhandlingen: „Ophavet til Holbergs Komedier" i „Kritik, Sprog og Litteratur", 1914, S. 132 ff.).

[2]) Af disse ti blev kun de to første, Barselstuen og Ellevte Juni opført inden Udgangen af 1723. I Hollst. Corr. 1723, Nr. 97, meldes fra København under 12. Juni: Die Bande Dänischer Commoedianten haben von denen aufs neu verfertigten 8 Commoedien gestern eine vorgestellet [ↄ: Ellevte Juni]. Regner man de fem fra 1722 plus de to nævnte og tillige Paullis Seende Blinde, faar man otte „neu verfertigten" Komedier, der alle opførtes i 1723 og altsaa har været fuldt færdige. Men naturligvis — Komedianterne kan have faaet flere, som ikke foreløbig er kommet til Opførelse.

da Paavirkningen udefra bragte det til at vælde frem i Form af Komedier. De Typer, Holberg danner sin Komediedigtning over, er, i al Fald til Dels, urdramatiske Karakterer, Personer og Situationer, som før Holberg tog dem op, var benyttet af ældre Dramatikere og Satirikere og allerede da var europæisk Fælleseje[1]). Det samme gælder iøvrigt Shakespeare og Molière. Det er Figurer, der foresvæver ham fra hans udbredte Læsning, Skikkelser, han med egne Øjne har set paa det hollandske, franske og italienske Teater; selv forlanger han i Grunden blot, at Karaktererne i Den politiske Kandestøber, Den Vægelsindede, Den Stundesløse og et Par andre skal betragtes som originale[2]). Om de er det, er en Sag for sig. Men er det end saaledes, at Tallet paa dramatiske Urtyper er saa ringe, at Holberg nødvendigvis har maattet gribe til dem, saa staar han alligevel blandt de allerypperste ved sin originale Behandling af det fælles Stof.

Endelig maa det ikke overses, at ogsaa Samtiden undredes over, at Holberg i saa kort en Tid kunde sætte saa mange Komedier i Verden — det siger han da selv i første Levnedsbrev[3]). Han gav ikke den frugtbare Lope de Vega meget efter, han kunde staa paa eet Ben og forme over to Hundrede Replikker i en Time. Gennem Marthe i Jean de France[4]) lader han uforvarende falde en Ytring, der kaster Strejflys over hans Arbejde med Komedieskrivningen i 1722. „Det gaar med mig“, siger hun, „som med dem, der skriver Komødier, mens de skrive paa Komødien, falder dem af sig selv ind, hvorledes den skal udføres og endes“. Alt tilsammentaget indeholder rimelig Begrundelse for Muligheden af, at Holberg, selv under den Forudsætning, at han først begyndte sin Komedieskrivning efter 1. Juli 1722, var i Stand til at præstere hvad han vitterlig gjorde.

Hvem disse „nogle“ var, der efter Holbergs Udsagn fik i Sinde at indrette en dansk Komedie, derpaa er allerede givet Svar saa vidt Kilderne rækker. Det var Montaigu, der naturligt maatte knytte sin Sag til Capion, Komediehusets Ejer. I en Klage over Eckenberg af 4. Aug., netop i de Dage, da Sagen om den danske Komedie var under Forberedelse, ytrer Capion, at den stærke Mands fortsatte Virksomhed vilde „geraade til min og min arme familles total Ruin og Undergang, hvorved mig og al Formue skulde betages for at udføre den projekterte Plan til den danske Komedies Indrettelse, som jeg tillige

[1]) Eksempler herpaa findes i Paludans Afhandling „Holbergs Forhold til det ældre tyske Drama“ i Hist. Tidsskr. 6. R. II (1889).

[2]) Moralske Tanker (Rodes Udg.), S. 20; i Epistel 506, der er skrevet i hans høje Alderdom, gaar han langt videre.

[3]) Originaludg. S. 142, sml. Rahbek 121 f.

[4]) 4. Akt 1. Sc.

med Montaigu haver entrepreneret"[1]). Det staar derfor kun tilbage at undersøge, hvem der kunde antages at skjule sig bag de Venner og Folk af højeste Rang, som trængte ind paa Holberg og hvis idelige Opfordringer han endelig gav efter for.

Skønt det vistnok vil være tilraadeligt til en vis Grad at betragte „Vennerne" (der ogsaa optræder andre Steder) som en Fiktion, egnet til at give Skildringen Relief og Autoritet eller danne et Skjold, bag hvilket Autor kan dække sig[2]), saa er det dog rimeligt, naar alle Forhold tages i Betragtning, at en eller flere indflydelsesrige Mænd lod ham forstaa, at denne Sag laa dem paa Hjerte. Kunde det tænkes at være Rostgaard? Umuligt! Grev Christian Rantzau da, bekendt for sine litterære Interesser, eller Grev Chr. Danneskjold-Samsøe, om hvem Rygtet fortalte, at han stod Holberg bi under Forfølgelsen mod Peder Paars?[3]) Maaske! Eller Storkansleren, der tillige var Universitetets Patron? Her er Muligheden til Stede, men der kan ikke anføres det svageste Bevis til Støtte for den.

Interessantest og tillige mest ubegribeligt er Forholdet mellem Rostgaard og Holberg, der begge, om end paa forskellig Vis, var virksomme ved Oprettelsen af en dansk Skueplads. Vi ved, at Rostgaard halvtredje Aar før havde anklaget Peder Paarses Autor for Kongen, vi kender Aktstykkerne i denne Sag, men det er umuligt at trænge ind bag Ordene og faa fat paa de psykologiske Momenter. Vi kan konstatere, at Hans Gram har leveret Rostgaard Materiale til de Bilag, der fulgte med til Klageskriftets nærmere Begrundelse, men vi savner ethvert Holdepunkt til Afgørelsen af, om det var ham, som tilskyndede Rostgaard, eller om det var Rostgaards Præst og Foged paa Anholt, der fordrede „Skandskriftets" Forfatter draget til Ansvar, eller det endelig var Rostgaard selv, der følte sig krænket til det yderste, thi nogen overlegen Aand var han jo langt fra. Alt det kan vi ikke afgøre. Kun ved vi, at Klagen allerede i Konseillet blev afvist, og at Kongen sluttede sig til denne Afgørelse, da Sagen i Følge den gældende Praksis blev ham forelagt[4]). Holberg kunde kun være tilfreds, Rost-

[1]) Rep. Nr. 20.

[2]) Chr. Bruun, Om Ludv. Holbergs trende Epistler, S. 119 f.

[3]) Luxdorphiana S. 268, og Nyt hist. Tidsskr. VI, 400.

[4]) Et Par Bemærkninger skal hidsættes om Aktstykkerne, der som bekendt er trykt af Chr. Bruun i: Peders Paars, Kbhvn. 1862, (sml. Fred. Rostgaards Liv og Levnet S. 207 ff. og 498 ff.). De originale Aktstykker, der er gaaet ind til Kancelliet, er kasseret allerede i det 18. Aarh., fordi Sagen ikke førte til nogen kgl. Ekspedition. Bevaret er derimod Koncept til Klagen med Rostgaards egenhændige Rettelser, Afskrift af det ene Bilag og Grams originale Analyse; disse Papirer laa tidligere i Sorø, og da de maa betragtes som Dele af Rostgaards Privatarkiv, er det med Urette de er afgivne til Rigsarkivet (nu i: Fred. IV's Kabinetsarkiv, Indk. Ansøgn., Kla-

gaard maatte føle sig beskæmmet. At de har kunnet enes om Arbejdet paa den danske Skueplads, er besynderligt nok, men at Rostgaard skulde kunne gaa til Holberg og bede ham skrive Komedier i Smag med Peder Paars, vilde dog være det utroligste af alt[1]).

Om Chr. Rantzau er bekendt, at han var en anden af sin Tids Digtere, Chr. Falster, en skattet Raadgiver og med forstaaende Skønsomhed stod ham bi i hans Gerning. Det vides tillige, at han sendte Falster et Eksemplar af den nyudkomne Peder Paars, der for ham stod som „en smuk Invention og kløgtig Indfald"[2]). Men det eneste Dokument, der indeholder Antydninger af hans Interesse for den danske Skueplads, daterer sig fra 1731, da Aktørerne efter Ildebranden og Kongens Død paakaldte hans Hjælp. Derimod er der noget naturligt i den Tanke, at hvis Holberg virkelig har haft Betænkeligheder ved at tage den satiriske Digtning op paany og dermed indlede sin Komedieskrivning, saa kunde intet være mere egnet til at afstive hans vaklende Beslutsomhed end et Ord fra selve Universitetets Patron, Storkansleren Ulrik Adolf Holstein.

En Udredelse af de nærmere Omstændigheder ved Planlæggelsen af den danske Komedie kan efter Sagens Natur kun forme sig som et, paa visse væsentlige Punkter begrundet Skøn. Hvad der i det foregaaende er udviklet, støtter sig til de faa faktiske Bevisligheder, det er muligt at føre i Marken, og kan i Korthed sammenfattes saaledes: Det oprindelige Initiativ skyldes Montaigu, der nu, da alle Sunde er lukt, naturligt kommer ind paa Tanken om at give Komedier i Landets Sprog. Med eller uden Rostgaards Mellemkomst søger han Støtte paa højere Steder, og navnlig er det Dronningens Kreds, der viser Interesse for Sagen. Ogsaa Rostgaard hører til her i Kraft af sit Ægteskab med Conrad Reventlows Datter, uægte født, men lyst i

ger, Breve o. s. v.). Bilagene, der fulgte med Klagen, var: A et Eksemplar af Peder Paars, B Ekstrakt over usømmelige Udtryk ang. Anholts Land og dets Indbyggere, C do. ang. Universitetet og Religionen (sml. DK. Supplikprot. 1720 I, Nr. 125). Grams Analyse er med en senere Haand mærket A (Bruun har læst C), hvilket er galt, hvad allerede N. M. Petersen (S. 406) har lagt Mærke til. Ser man nøjere til, viser det sig, at Bilag B, som er bevaret, indeholder en Del af de Anker, der findes i Grams Analyse, blot i en omhyggeligere Udarbejdelse, og at Grams øvrige Notater hører hjemme i det savnede Bilag C. Paa Grundlag af Grams Analyse er altsaa Bilagene B og C udarbejdet, den er ikke i renskrevet Form gaaet ind til Kancelliet, som man skulde tro efter den Maade, Bruun aftrykker den paa. Hvad Thorkelin har noteret paa det vedliggende Blad, er næppe andet end et Sagn, der i det 18. Aarh. har verseret i den litterære Verden.

[1]) Chr. Bruun (Om Ludv. Holbergs trende Epistler, S. 90) og Just Bing (Letterstedtske Tidsskr. 1900, S. 296) tror det dog.

[2]) Chr. Bruun, Falsteriana, S. 130

Kuld og Køn og saaledes Halvsøster til Anna Sofie; han færdedes dog ikke hyppig ved Hoffet[1]). Dertil kommer Holbergs Medarbejderskab, for Montaigu næppe et afgørende Moment, skønt det i Virkeligheden sætter Kronen paa det hele Værk[2]).

Kongen var øjensynlig den, der var Montaigus Planer mindst gunstig stemt. De 200 Daler, han bad om, blev der ikke Tale om at bevilge ham; det havde ellers været artigt nok, om Frederik den Fjerde havde sat denne lille Grundkapital i den nationale Skueplads. Men Privilegiet fik han. Det udstedtes 14. August 1722 og var i alle Maader ligt de tidligere af samme Art, blot lød det paa Komedier i det danske Sprog; Montaigu skulde være forpligtet til at holde saadanne Aktører, som med deres Komedier kunde fornøje alle og enhver for en billig Betaling, intet maatte der forhandles, som angik Religionen eller stred mod Ærbarhed etc. Med Capion skulde han forene sig i Mindelighed, men denne skulde til Gengæld modtage billige Konditioner[3]). Montaigus Privilegium blev den tredje og sidste Sten, Hovedhjørnestenen i den Grundvold, hvorpaa den nationale Skueplads rejste sig.

SKUEPLADSEN I LILLE GRØNNEGADE INDTIL DEN DANSKE KOMEDIES LIGBEGÆNGELSE

Montaigu fik i Sommerens Løb samlet en Bande danske Komedianter. Dens Indøvelse maa være faldet ham let, da han med sin aarelange Erfaring som Leder af den franske Hoftrup havde ualmindelige Forudsætninger for at kunne „danne gode Acteurs“[4]). Tilmed var det saa heldigt, at han i sin unge Hustru havde et naturligt Midtpunkt for Kræfternes Sammenspil; dansk født, oplært som fransk Aktrice,

[1]) Chr. Bruun, Fred. Rostgaards Liv og Levnet, S. 307.

[2]) Just Bing har søgt at udrede Forholdet mellem Holberg, Rostgaard og Montaigu (Letterstedtske Tidsskr. 1900, S. 286 ff.). Han finder Spiren til Holbergs Komediedigtning i et formodet Bekendtskab og personligt Samkvem med Kunstnerparret Montaigu, opstaaet ved, at Holberg fra ca. 1717 „er bleven Stamgæst“ i den franske Hofkomedie — en Anskuelse, han fastholder i sin Levnedsskildring af Holberg i Serien „Nordmænd“ (Kristiania 1917, S. 40). Et eneste Faktum, der peger i den Retning, vil ikke kunne paavises, rent bortset fra, at det er mere end tvivlsomt, om Holberg overhovedet havde Adgang til de franske Forestillinger paa Slottet. — Karl Mantzius har i Afhandlingen „Holbergs Hus“ (Jule-Album 1903) flygtigt været inde paa Tanken om, at Montaigu har givet Impulsen til en dansk Komedie, men begrunder den ikke nærmere og drager ikke dens Konsekvenser.

[3]) Rep. Nr. 22; DK. Supplikprot. 1722 II, Nr. 106.

[4]) Epistel 447.

baade magtede hun Sproget og var hjemme i den franske Komedies Aand og Spillemaade. Oversættelsen af Molières Stykker var begyndt og Holberg havde overladt Banden de første af sine Lystspil. Den 12. Septbr. kunde Hollsteinische Correspondent meddele fra København, at Montaigu med sine Komedianter var beredt til at præsentere en „komplet Komedie" i det danske Sprog[1]). Endnu trak det dog ud en lille Tid. Først den 18. Septbr. blev det bekendtgjort, at den danske Komedie i den paafølgende Uge vilde begynde sin Virksomhed og fortsætte dermed Vinteren igennem[2]).

Onsdag den 23. Septbr. 1722 aabnedes Skuepladsen med „Gnieren", Molières l'Avare. Forinden kom Thalia alene ind paa Theatrum og fremsagde Rostgaards Indgangsvers[3]). Vel er denne Prolog skrevet af en poeta minor, men ingenlunde den danske Skueplads uværdig; den er klar og knap, og siger i nette Vendinger hvad der skal siges. Hyppig er den citeret, flere Gange trykt in extenso, men aldrig korrekt gengivet. Efter hvad der er overleveret os[4]) talte Thalia saaledes:

Trofaste *Kiøbenhavn*, mandhafte *Tvilling-Rige,*
Med Eders ædle Børn, tillader mig at sige
  I Korthed, hvo jeg er og hvad jeg farer med
  Og hvorfor jeg i Dag er mødt paa dette Sted.
Thalia er mit Navn, een Jomfrue fuld af Glæde,
Som nødig er blant dem, der sukke eller græde;
  Men heller jeg med Lyst paa Folkes Adfær seer
  Og med een skiemtsom Digt ad Verdens Galskab leer.
Fra Græker-Land jeg veeg for mange, mange Tider
Hen til det gamle Rom, og derfra jeg omsider
  Europæ beste Deel har seet og vandret om,
  Indtil paa *Danmarks* Grund jeg nu for nylig kom.
I een lyksalig Stund jeg kand med Sandhed sige
At have fæstet Foed i Nordens beste Rige,
  Hvor Gud een Salomon paa Konge-Stoel har sat,
  Dend Hand i Krig og Fred har ingen Tid forladt.
For slig een Souverain sig alle ni Gudinder,
Ja, selv Apollo ved Hands Thrones Foed indfinder,
  Og glædes hiertelig, at Kongen boer i Fred,
  Med Ønske, at dend maa bestandig blive ved.
Dernest med Ydmyghed jeg takker for dend Ære,
At ved Monarchens Haand jeg gandske tryg kand være,

[1]) Hollst. Corr. 1722, Nr. 149.

[2]) Extr. Rel. (8vo) 1722, Nr. 75.

[3]) At Prologen er af Rostgaard, ses af Aktørernes Nytaarsvers (sml. Bruun, Fred. Rostgaards Liv og Levnet, S. 298 f.). Olsvigs forkerte Anskuelse (Om Ludv. Holbergs saakaldte selvbiografi, 86) er grundig tilbagevist i Tilskueren 1914 I, 535 ff. Hvad Olsvig i dette Skrift iøvrigt ved at berette om Skuepladsens Historie er ganske tilfældigt og altsammen almindelig bekendt.

[4]) i Haandskriftet Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 1380.

Naar jeg paa dette Sted fornøyer Kiøbenhavn,
Og med mit Skue-Spill giør baade Lyst og Gavn.
Jeg har een Tegne-Bog: I dend jeg flittig skriver,
Hvad Smaa og Store Folk i begge Kiøn bedriver;
Det bringer jeg i Riim, om jeg de Stunder faaer,
Dog i ubunden Stiil det og fra Haanden gaaer.
Ved mine Systres Hielp, som have lærdt at spille
Paa mangt et Instrument, jeg veed at forestille
I ærbar Lystighed, ja ret som i et Speil,
Hvad Folkes Idræt er og hvor de tage feyl.
Jeg nævner ingen Mand, ey Stad, ey Huus, ey Gade,
Men straffer uden Frygt alt, hvis man bør at hade,
I hvor jeg det og seer, om hvem det og er sagt,
Til Lærdom for Eenhver, som derpaa giver Agt.

Trofaste *Kiøbenhavn*, mandhafte *Tvilling-Rige,*
Tvivl ingenlunde paa, at man jo og kand sige
I Eders ædle Maal hvad Andre have sagt,
Naar Konst og Øvelse til Sproget bliver lagt.
Det Eene beder jeg af denne skiønne Skare,
At sine Domme hver een liden Tid vil spare,
Og med Taalmodighed opbie anden Gang,
Om allting ey i Dag har just dend rette Klang.
Mit Selskab soret har at vilde sig bemøye
Med største Fliid og Kraft Jer alle at fornøye;
Har jeg mig vel opført, da rører Haand og Foed,
Thi Modet voxer, naar Begyndelsen er goed.

Næste Forestilling var „Den politiske Kandestøber", der opførtes Fredag den 25. Septbr. Det var første Gang et originalt dansk Stykke gik over Scenen, og Holbergs offentlige Virksomhed som Komedieskriver daterer sig fra denne Aften. Det eneste Øjenvidne, hvis Vidnesbyrd — foruden Autors eget — er naaet til vor Tid, en svensk Assessor, udtaler som sin Dom, at Komedien „var artig nog"[1]).

Skal Skuepladsens Historie fremstilles overskueligt, maa dens enkelte Sider holdes ud fra hverandre. Skuespilrepertoiret og andre Forhold vedrørende den danske Komedie vil der blive Lejlighed til nærmere at gøre Rede for i følgende Afsnit, her skal foreløbig gøres et Forsøg paa at fortælle hvad man kunde kalde dens ydre Historie.

Allerede før den danske Komedie aabnedes, havde Capion faaet Proces paa Halsen i Anledning af sit nyopførte Komediehus. Veksel-

[1]) Meddelt af Carl S. Petersen i Hist. Meddel. om Kbhvn. I, 615 ff. efter C. M. Dahlströms Rejsedagbog i Skara Stiftsbibliotek. Notitsen er indført i Dagbogen under Lørdag den 26. Septbr., men Meningen maa være, at Forestillingen fandt Sted den foregaaende Aften. Lørdagen betragtedes som Indledning til Sabbaten og der er intet Eksempel paa Lørdagsforestillinger i Fred. d. Fjerdes Tid. Ved Forordn. af 21. April 1730 blev saadanne lovformelig forbudt (§ 8).

laan og Prioriteter taarnede sig op; formodentlig har han haft lige saa ondt ved at overse sine mange Gældsforpligtelser som det er vanskeligt nu, to Hundrede Aar efter, at udrede Traadene i dette Spind. Den oprindelige Gæld til Admiralinde Span maa være bragt ud af Verden ved hendes Død i 1722, men til Gengæld maatte han rejse Penge hos Jøden Levin Isaac Wallach. Denne Mand, som i de følgende Aar var blandt den danske Komedies „paarørende", knyttet til Skuepladsen ved den Art Slægtskab, der sigtes til i Komediens Ligbegængelse, var kommen fra Hamborg og havde nylig taget Borgerskab i København som Jøde[1]. Han hørte til Byens driftigste Pengeudlaanere og Geschäftsmænd, laa idelig i Processer, ogsaa med sine egne Trosfæller, men kom til sidst selv paa Knæerne, saa han (1727) maatte bede om Protektorium, og samtidig androg om Titel af Hofjuveler for saaledes at stive sin vaklende Anseelse af — uden dog at faa sit Ønske opfyldt[2]. Til ham udstedte Capion 11. April 1722 en Veksel paa 1000 Rdr., der yderligere sikredes ved Pant i Komediehuset næst efter de 1000 Rdr., som Kaptajn Claus Thaae havde sat i det. Jøden skulde have sine Penge tre Maaneder efter og Renten var klaret forud[3]; den var med andre Ord saa ublu, at der intet derom kunde indføres i de retslige Dokumenter, om man vilde gaa fri af Aagerlovgivningens farlige Skær. Tømmerhandleren Hans Lindenhof, som formodentlig havde leveret Materialer til Komediehuset, havde endnu 600 Rdr. til Gode. Truende hang denne Fordring Capion over Hovedet, han blev indstævnet for Borgretten og der gik Dom over ham. Forgæves søgte han om kongeligt Beskærmelsesbrev — den 20. Juni 1722 blev der for første Gang gjort Indførsel i Komediehuset[4]. Hvorledes det lykkedes at ride Stormen af, faar staa hen; Claus Thaae forstrakte Capion yderligere med 350 Rdr.[5], og maaske var dette Redningsplanken, der holdt ham oven Vande.

Saa aabnedes den danske Komedie og Indtægterne begyndte at flyde. Alle Efterretninger gaar ud paa, at Begyndelsen var glimrende.

[1]) RSA. Borgerskabsbog under 8. Decbr. 1721.

[2]) RSA. Politi- og Kommercekoll. Domprotokol 1723-26, passim; LAS. Kbhvns Notarialprot. 1724-26, Fol. 681, og 1726-27, Fol. 673; DK. Oversekretærens Journal 1727, 549, og Supplikprot. 1727 I, Nr. 782. Isaac Wallach blev udvist 1728, hvorom det hedder i Jens Poulsen Drejers Kalenderoptegnelser (Uldallske Saml. 8vo Nr. 510): „D. 2den Martii blev Jøden Wallach, som hafde angivet Ober-Secr. Möinichen for at have taget Skench og Gave, forviist Byen med Koste [ɔ: Ris] paa Ryggen, siiden hand sit Angivende iche kunde beviise". Hvilket stemmer med Sjæll. Missiver 1728, Nr. 125 (jvfr. Chr. Bruun, Fred. Rostgaards Liv og Levnet, 379).

[3]) LAS. Kbhvns Bytings Obligationsprot. 1723-24, Fol. 21.

[4]) Rep. Nr. 17 og LAS. Kbhvns Bytingsprot. 1722-24, Fol. 26 og 73, jvfr. Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. og Beskr. VI, 79.

[5]) Citerede Bytingsprot. Fol. 34.

Holberg beretter, at Folk ved Førsteopførelsen af Den politiske Kandestøber stimlede sammen i Gangene uden at kunne komme ind, Hollsteinische Correspondent fortæller i Slutningen af Septbr., at Tilstrømningen er „ungemein“[1]); rundt om i Aktstykkerne om Skuepladsen finder man Udtalelser, der bekræfter, at Begyndelsen ikke kunde være bedre. Alligevel voksede Gælden fra Dag til Dag. Til Aktørerne gik 200 Rdr. om Maaneden og de øvrige Udgifter krævede en lignende Sum, men da der hver Aften kom henimod 200 Rdr. ind, skulde man tro der maatte blive Balance og et rigeligt Overskud, selv om der kun spilledes to Gange ugentlig i den første Vinter. Montaigu paastod dog, at hyppigt slog den daglige Indtægt ikke til, naar Udgiften skulde dækkes, og Forklaringen maa ligge i, at der var altfor mange Huller at stoppe[2]). Kreditorerne strømmede til nu da det gik godt ligesom Publikum til Kandestøberen, og forsøgte at redde hver sit foruden en god Opgæld. Selv den nidkære Fattigdirektion søgte blot at pine det mest mulige ud af Capion og Montaigu. Fra den Kant blev den danske Komedie slaaet i Hartkorn med Gøglet og det sædvanlige Komediantspilleri. Naar den stærke Mand i Førstningen, da der var lige saa stort et Tilløb til hans Bod som til Skuespilhuset i Lille Grønnegade nu, kunde betale 20 Rdr. ugentlig til de fattige, og de andre smaa Komedianter, som spillede med Marionetter, formaaede at yde 6 Rdr., saa maatte den danske Komedie mindst kunne sættes til 20 Rdr. for hver Spilleaften[3]). Denne ublu Fordring blev honoreret, Afgiften bestemtes til 10 pCt. af Bruttoindtægten, men nedsattes, da Montaigu og Capion protesterede, til 6 Rdr. om Ugen. Der var en vis naiv Raison i Montaigus Argument, naar han paapegede det meningsløse i at give Almisser bort af de Penge, der rettelig tilkom Kreditorerne. Maatte man ikke ogsaa først underholde de mere end tredive fattige Mennesker, der var knyttet til Skuepladsen? Ti Procent kunde man ikke give, det vilde ruinere Entreprenøren og ødelægge den danske Komedie før den endnu var kommen vel i Stand. Men var den trykkende Gæld først ude af Verden, vilde den danske Komedie bestandig kunne yde en køn Skilling til Byens fattige[4]).

Kævlerierne med Fattigdirektionen faldt i Oktbr.-Novbr. Det hjalp ikke meget, at Komediens Entreprenør gik sejrrig ud af denne Kamp, værre Farer truede. I Decbr. trak Nettet sig tættere sammen om Capion, der dog endnu holdt Stand takket være sin Evne til at rejse Penge, ikke blot hos Byens Jøder, ogsaa hos ansete Folk, der nok

[1]) Hollst. Corr. 1722, Nr. 159.
[2]) Rep. Nr. 27.
[3]) Rep. Nr. 24 og 25.
[4]) Rep. Nr. 26, 27 og 28.

kunde ønske deres Kapitaler anbragt til en fordelagtig Rente. Veksellaanene var nu steget til den truende Højde af 4500 Rdr., hvoraf de 2500 forfaldt i Decbr. 1722. Atter søgte Capion om Beskyttelsesbrev, først Moratorium paa 3 Aar, siden Salvus Conductus paa 3 Maaneder, men uden Held, og Notarius publicus begyndte at indfinde sig for at protestere[1]). Svigersønnen Jacob Sayaux, der havde endosseret en Del af Vekslerne — for over 3300 Rdr. — maatte Capion 22. Decbr. give Pantebrev saavel i Komediehuset som i Spilleindtægten, og Oberst Hartvig Asche Schack, Chef for Prins Carls Regiment, der havde 1000 Rdr. til Gode, opgav sin Vekselret og fik ligeledes Pant i Huset. Obligationen til Schack, som Capion udstedte 9. Jan. 1723, bestemte, at Summen skulde betales i fire Rater, en i hver af de følgende Terminer, og den sikrede Obersten femte Prioritet! Saa vidt var man kommen. Snart efter enedes Kreditorerne, ti i Tallet, om at give Capion Henstand i to Aar, men Akkorden strandede paa Jøden Hein Goldschmidt, der ikke vilde afstaa fra et Vekselkrav paa 650 Rdr.[2]).

En lille Stund holdt Capion dog det hele gaaende. Den glade Tid mellem Helligtrekonger og Fasten kom, og med den Maskeraderne, der kastede noget klækkeligt af sig. Men ogsaa til Komedierne var der stort Tilløb. I den sidste Uge før Fastens Indgang stoppedes Munden paa den graadige Fattigdirektion med en Maskerade og i Tilgift en Komedieaften, hvis hele Indtægt gik til de fattige[3]). Til Sommerspillene havde Aktørerne en sikker Trumf beredt i Ellevte Juni, der første Gang spilledes paa selve Terminsdagen, medens hele Byen strømmede til; Komedien var gjort efter Publikums Smag, Digteren havde af et villigt Sind sat den Madding paa Krogen, som Godtfolk løb efter.

Ingen Skyldenborg kunde være mere forgældet end Komediehusets Ejer, og han havde ingen Henrik til at klare for sig. Hvis der har været mindste Eftertænksomhed i Manden, maa han have følt de vilde Løjer paa Skuepladsen som den bitreste Galgenhumor. Knap var Stykket gaaet anden Gang, før Capion blev trukket i Slutteriet; de første 200 Rdr. til Oberst Schack var netop forfaldne i Juni Termin 1723, og man undredes over i Byen, at han ikke havde kunnet skaffe en saa beskeden Sum til Veje[4]). Kreditorerne var nu fast besluttede paa at sætte Komediehuset til Auktion og gøre sig betalt i hvad der kom ind; Capion opbød alt for at vinde Tid, var villig til at lade

[1]) Rep. Nr. 29 og LAS. Kbhvns Notarialprot. 1722-23, Fol. 305, 310.
[2]) LAS. Kbhvns Bytings Obligationsprot. 1723-24, Fol. 16 og 18; Rep. Nr. 31.
[3]) Hollst. Corr. 1723, Nr. 29 og 31.
[4]) Samme 1723, Nr. 111.

dem sætte en Fuldmægtig paa Skuepladsens Kontor, som straks kunde lægge Beslag paa hvad der kom ind ved Assembleer, Baller, Maskerader og Komedier — blot de vilde give ham Udsættelse et Aar. For Kongen klagede han bitterlig sin Nød, Kone og Børn føjede deres Bønner til hans[1]).

Ogsaa denne Gang red Capion Stormen af og Udsigterne begyndte at se lidt lysere ud. I Septbr. lagde Aktørerne frejdig ud paa ny, rustet med nye Originalkomedier og Oversættelser[2]), medens Capion i Efteraarets Løb fik ordnet et Par faste Laan i Komediehuset og dermed fik de værste Kreditorer fra Halsen. I Decbr. Termin udstedte han Pantebrev til Landetatens Krigshospital for 3000 Rdr. med 1. Prioritet i Hus og Privilegium[3]). Sandsynligvis har Oberst Schack i egen velforstaaet Interesse gjort sit til at skaffe Capion disse Penge, bistaaet af Krigskancelliforvalter Fred. Seckman, der maaske ligesom Svogeren Diderich Seckman nærede en af mere ædle Motiver udsprungen Interesse for den danske Komedie. Men iøvrigt var Laan fra Krigshospitalets Kasse, selv i private Huse, ikke nogen Sjældenhed — paa den Maade anbragte man netop Hospitalets Midler[4]). Yderligere fik Capion en sekundær Prioritet paa 600 Rdr. af en Regimentsfeltskær ved Oberst Schacks eget Regiment Johan Conr. Montzinger, medens Wallach maatte nøjes med tredje. Ogsaa Fred. Seckman kom Capion til Hjælp med en Sum paa 450 Rdr. for sin private Regning, og fik Sikkerhed i Komediehusets Indtægter[5]). Mærkelig er al den Interesse, der vistes Skuepladsen netop i militære Kredse; maaske skal Forklaringen søges i Capions Bekendtskaber fra Krigens Tid, da han tjente som Stabs-Traktør og saaledes maatte komme i Forbindelse med de høje Officerer.

Det var nu lykkedes at faa en nogenlunde fast Ordning paa Komediehusets og Capions fortvivlede finansielle Affærer. Var Heldet fra sidste Vinter vendt tilbage, var det hele kommet i sikker Gænge. Men det udeblev. Det manglede ikke paa nye Stykker, der bejlede til det store Publikums Gunst. Af Holbergs Komedier kom ikke blot Barselstuen og Det arabiske Pulver, men ogsaa de to kaadeste af dem alle, Maskerade og Julestuen, frem i Vinteren 1723-24. Det hjalp dog kun lidet, da en af Pillerne i den økonomiske Grundvold, man byggede paa, rykkedes bort. Capion havde allerede i Novbr. 1723 faaet Færten af, at Magistraten pønsede paa at forbyde ham at holde Assem-

[1]) Rep. Nr. 36.
[2]) Hollst. Corr. 1723, Nr. 157, og Extr. Rel. (8vo) 1723, Nr. 73.
[3]) LAS. Kbhvns Bytings Obligationsprotokol 1723-24, Fol. 558.
[4]) Det fremgaar af Krigshospitalets Arkivsager i RA.
[5]) LAS. Kbhvns Bytings Obligationsprot. 1723-24, Fol. 559, 647, og 1725-26, Fol. 78.

bleer; han besværede sig for Kancelliet og bad om en udtrykkelig Bevilling, men endnu var intet Forbud udstedt, og man satte Sagen i Bero indtil videre[1]). Da Forbudet virkelig kom i Febr. 1724[2]), blev der imidlertid ikke Tale om at give Capion en Særstilling. Maskerader og Assembleer vilde man iøvrigt ikke til Livs, kun Hasardspillet, som florerede ved disse Festarrangementer og som trak alle Byens Spillefugle til.

Det var det haardeste Slag, der endnu var tilføjet den danske Komedie. Med de nevtrale Maskerader og Baller som fast Støttepunkt i den daglige Økonomi havde Capion kunnet føje den danske Bande i Ønsket om at beholde Theatrum for sig selv. Utvivlsomt forstod Capion, at Bandens Eksistens beroede paa at kunne holde Konkurrenterne nede, men Nød bryder alle Love og Forholdene var nu mere mislige end nogensinde. Komediehusets Privilegier hjemlede ham Ret til ogsaa at skænke den lavere Kunst Ly under sit Tag[3]), og det var denne Nødhjælp, han greb til i April 1724, da han tillod en Linedansertrup at give Forestillinger i Komediehuset paa de Dage der ikke spilledes dansk Komedie; Aktørerne kunde højst disponere over Huset et Par Aftener ugentlig, og Linedansen traadte da i Stedet for Maskerader og Assembleer. Biindtægterne, som deraf flød, kunde Capion ikke undvære, det var et nødvendigt Tilskud til de 650 Rdr., den danske Bande var gaaet ind paa at yde ham i aarlig Leje af Komediehuset og som næppe altid faldt punktlig[4]). Det delvise Kassefællesskab, der oprindelig maa have bestaaet mellem Komediehusets Ejer og Aktørerne, var i hvert Fald nu ophørt[5]).

Overskou begriber aldeles ikke dette og er hel komisk i sin hellige Vrede over den Krænkelse, der tilføjedes den danske Skueplads[6]). Der var intet at sige til Capions Fremfærd, at anlægge en kunstnerisk eller national Maalestok er ganske uhistorisk. Men det forstaar sig, at den danske Bande maatte skride ind — det gjaldt dens Eksistens. Da var det Montaigu rettede det tidligere omtalte Bønskrift af 13. April 1724 til Storkansleren[7]). Som gammel Hofaktør maatte han føle det som en Skam at dele Scene med Linedansere og Folk af den

[1]) Rep. Nr. 38.

[2]) Extr. maanedl. Rel. 1724, Febr.; Hollst. Corr. 1724, Nr. 29.

[3]) Sml. Side 70.

[4]) Rep. Nr. 39.

[5]) Klagen over Fattigdirektionen af 10. Novbr. 1722 (Rep. Nr. 27) indgaves af Montaigu og Capion i Forening. Paa et økonomisk Fællesskab mellem Parterne tyder ogsaa den Omstændighed, at Capions Obligation til Svigersønnen Sayaux af 22. Decbr. 1722 notarialiter blev bekendtgjort for Montaigu (LAS. Kbhvns Notarialprot. 1722-23, Fol. 315).

[6]) Overskou 219 f.

[7]) Sml. Side 78.

Slags, af Holberg og Rostgaard havde han lært at skildre den danske Komedie som en Sprogets Forædler; men han glemte ikke at fremhæve de positive Betænkeligheder, der var ved at give slige Folk Raaderum: at de bragte Pengene af Landet og bortvendte Publikums Interesse fra de danske Skuespil. Det lykkedes at vinde Hoffet for disse Betragtninger — inden Udgangen af April indløb en kongelig Ordre, der forjog Linedanserne fra Komediehuset[1]).

Capion var nu fuldstændig i de danske Aktørers Vold. Han var Ejer af et privilegeret Komediehus, men kun Montaigu og hans Fæller var raadig over det. Han kunde lige saa godt fraskrive sig al Ret, hvad han da ogsaa gjorde i en Kontrakt af 11. Maj 1724. For en Afgift af 200 Rdr. Kvartalet overlod han Montaigu Komediehuset og alt hvad dertil hørte i de følgende fire Aar fra 11. Juni 1724 til 11. Juni 1728. „Samme mit Hus", hed det i Kontrakten, „maa Mr. Montaigu i samme 4re Aar bruge og føre sig til Nytte med de danske Komødier, Assembleer og videre efter det mig allernaadigst givne Privilegium, saa og efter samme allernaadigste Privilegium . . . have Magt til i mit Sted, saa længe denne Kontrakt varer, at tillade eller forhindre alle andre, som her i Staden eller paa Stadens Grund ville bruge Komødier eller andet Spil og Spektakler". Montaigu kunde skalte og valte som han selv vilde, blot forbeholdt Capion sig en Loge paa Komedien og tilsikrede sin Datter og Svigersøn, Teskænker Jacob Sayaux, Retten til at opvarte og traktere, om Sommeren i Haven og ellers i Huset, naar der holdtes Assemble[2]).

Rivaler ude i Byen havde den danske Komedie hidtil ikke været fri for, og den blev det næppe heller nu. Af Epilogen i Ulysses von Ithacia, hvori den tyske Komedie i Brolæggerstrædet omtales som noget ganske samtidigt, drog allerede Rahbek den nærliggende Slutning, at von Qvoten drev sin Virksomhed i Hovedstaden, da Ulysses første Gang opførtes. Men Overskou kunde ikke gaa ind paa Forklaringen. Digteren har netop, mente han, „for at gøre sin parodiske Fremstilling af disse ravgale Komediers Latterligheder endnu mere levende for Tilskuerne" brugt den nærværende Tid i Stedet for den forbigangne[3]). Senere Forskere har respekteret hans Argument, skønt Holberg sikkert vilde være den sidste til at finde paa saadanne Urimeligheder over for sit troskyldige Publikum; det maatte jo tilintetgøre hans Spot, om Tilskuerne ikke virkelig havde Genstanden omkring næste Gadehjørne, naar han sagde det.

[1]) Det er denne „Ordre de Sa Majesté", der sigtes til i Aktørernes Avertissement i Nouvelles de divers Endroits 1724, Nr. 34.

[2]) Rep. Nr. 40.

[3]) Rahbek 76 f., Overskou 200 f.

I de første Aar efter Oprettelsen af den danske Skueplads maa der jævnlig have været tysk Komedie i København. Naar Holberg taler om de fremmede Komediantbander, som *tilforn* trak Pengene ud af Landet[1]), saa tænker han fortrinsvis paa de store tyske Trupper, som næppe mere gæstede København efter Pestaaret; i Ulysses havde han nærmest dem for Øje saaledes som det sømmede sig for en Digter, der stod paa Højde med Molière og selv vidste det. Men derfor kunde der godt falde et Hug af til de hjemlige, mindre betydende Repræsentanter for denne Kunstretning. Von Qvotens indkaldte Komedianter (1717 og 19) og den tyske Komedie paa Gæthuset (1719-21) var allerede i mindre Format, og saaledes som Genren i Begyndelsen af Tyverne trivedes i Brolæggerstrædet var den vel nærmest en Karrikatur. Om Haupt- og Staatsaktionerne her blev ageret med levende Personer eller overvejende med Marionetter, skal ikke kunne siges; maaske var det fortrinsvis Dukkespil, men derfor lige „toutafait“ i den gamle Stil[2]).

Tilfældig ved vi, at en Marionetspiller ved Navn Chr. Corber i Efteraaret 1722 agerede i Brolæggerstrædet, og han har utvivlsomt haft Forgængere og Efterfølgere[3]), navnlig i den danske Komedies første glimrende Tid, da man næppe var nøjeseende med en Gøgler, som desuden maatte erlægge Afgift til Komediehuset. Montaigu og Capion nævner ogsaa i deres Klage over Fattigdirektionen fra Novbr. 1722 tyske Komedianter, der slipper med 2 Rdrs Fattigskat for hver Forestilling; som Ordene falder, faar man bestemt Indtryk af, at saadanne Komedianter jævnlig gæstede Staden[4]). Ved den Tid Skuepladsen aabnedes var von Qvoten ikke længere borte end i Roskilde; næste Foraar søgte han forgæves at opnaa Tilladelse til at agere tyske Komedier uden for Byen ligesom Eckenberg, men fik til Gengæld i Marts 1724 et Privilegium som Oculist paa Laaland og Falster, som han dog næppe gjorde Brug af[5]). Kort efter var han atter i København, thi

[1]) Saml. Skr. II, 540.

[2]) Den tyske Opera, der var saa nær i Slægt med den tyske Komedie, kan Holberg maaske ogsaa have tænkt paa, men den var næppe Parodiens umiddelbare Genstand, en Formening, som er fremsat af Ravn (Fra Ide og Virkelighed 1873 I, 542) og bifaldet af Paludan (Hist. Tidsskr. 6. R. II, 43 ff.). Den tyske Opera virkede i hvert Fald ikke i Brolæggerstrædet. At Operisterne paa deres Repertoire havde en „Ulysses“, betyder mindre, da Emnet er saa almindeligt. Heller ikke Martensen deler Ravns Anskuelse (V, 122).

[3]) Rep. Nr. 24, sml. Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. og Beskr. VI, 95. — I Febr. 1723 vistes paa Skrædernes Lavshus en „Kunsthest“ (Plakat i KBK. og C. E. Secher, Danmark i ældre og nyere Tid I, 1874, 625).

[4]) Rep. Nr. 27.

[5]) Kornerup, Roskilde i gamle Dage, S. 80, Rep. Nr. 34 og Werlauff 477. At von Qvoten fik et saadant Privilegium bevilget, ses af Supplikbog 1724 I, Nr. 375, men det findes ikke indført i Registranterne.

det er en Kendsgerning, at han 28. April 1724 af Skrædernes Oldermand og Kvartalsmestre lejede Lavssalen i Brolæggerstrædet fra 4. Maj for 4 Rdr. ugentlig[1]).

Den tyske Komedies Tilværelse i Brolæggerstrædet — i 1724 under von Qvotens Førerskab — overflødiggør al kunstig Fortolkning af Udtrykkene baade i Nytaarsprologus 1723, i Epilogen til Ulysses, i Forspillet til Uden Hoved og Hale og i Tvende splinternye Breve. Det er i alle Tilfælde Samtiden, der tales om. Tydeligst er maaske Ytringen i Brevet til Paulli (udkommet 1724), hvor Holberg umuligt kunde sige, at Komedier, hvis Handling strækker sig over Aar og Dag, var paa højeste Mode i Brolæggerstrædet, om den tyske Komedie for Aar tilbage var banlyst fra Hovedstaden[2]).

Ulysses von Ithacia er rimeligvis først kommet op som Terminsspil i 1724[3]). Von Qvotens Lejemaal tyder bestemt paa, at han samtidig har ageret i Brolæggerstrædet, og Aktørerne vilde have gjort sig selv en Bjørnetjeneste, om de havde forbudt ham det; bedre og mere haandgribelig Skive for Komediens Spot kunde ikke ønskes. Iøvrigt rakte Aktørernes Forbudsret, for saa vidt den var hjemlet i Kontrakten med Capion, ikke ret langt, thi fra samme Øjeblik den traadte i Kraft (11. Juni 1724), blev den illusorisk derved, at Montaigu ikke overholdt sine Forpligtelser.

Det hjalp kun lidet, at Aktørerne ved Kongebud og Kontrakter blev Herrer i Komediehuset, heller ikke, at Holberg dyngede det ene komiske Mesterværk oven paa det andet. Efter Ulysses fulgte Kilderejsen, hvis bærende Motiv ogsaa var den friske Aktualitet; det spilledes i Juli 1724, umiddelbart efter Kildetiden omkring St. Hans og Vor Frue Dag. Men det hjalp altsammen intet, Kassen var læk og Mønten gled ud, saa hastig den var kommen deri. Da Montaigu narrede Capion for de 200 Rdr., der skulde falde til 11. Juni 1724 i Følge Kontrakten om Komediehuset, var Capions Rolle udspillet. I Sommerens Løb maatte han overdrage sine Rettigheder til Kreditorerne, fik i Slutningen af August endnu rejst et lille Prioritetslaan hos sin Landsmand, Traktør Matthieu Toyon (der ogsaa tidligere havde bistaaet ham,

[1]) Kontrakt i RSA. Skræderlavets Arkiv, Pakken: Dokumenter 1662-1858. — Man kunde indvende, at denne Kontrakt ikke beviser, at von Qvoten virkelig kom til at agere i Brolæggerstrædet, og at Forbudet, som Aktørerne netop i disse Dage fik udvirket hos Kongen, maatte hindre ham deri. Det er dog ingenlunde givet. Sandsynligvis ramte Forbudet, hvis Ordlyd vi ikke kender, blot Linedanserne i Komediehuset (sml. Rep. Nr. 48), saaledes at von Qvoten, uanset Forbudet, af Capion kan have erhvervet Ret til at agere.

[2]) Martensen mener, at Holberg her har fingeret den tyske Komedies Tilværelse (V, 121, jvfr. VI, 118, Anm. 2).

[3]) Sml. Spillelisten Side 126.

naar det kneb med Vekslerne)[1]) og beredte sig paa at rejse til Norge et Par Aars Tid med en Bande danske Komedianter, som han var i Færd med at samle. Kongelig Bevilling fik han ikke[2]), men maaske er han draget afsted foruden, i hvert Fald forsvandt han for Kreditorerne, der forgæves stævnede ham[3]). Med den danske Komedie har han imidlertid intet mere at gøre — fra Sommeren 1724 gaar han ud af Skuepladsens Saga.

Isaac Wallach var Capions Hovedkreditor og blev Komediehusets egentlige Ejer. Regimentsfeltskærens Obligation havde han overtaget, Kontrakten med Montaigu maatte Capion transportere ham og i Forvejen laa han inde med to Obligationer, som Capion havde udstedt til ham selv[4]). Han gjorde nu en Dyd af Nødvendigheden og spillede den langmodiges Rolle. Det nyttede ikke stort at sætte Komediehuset til Auktion, det var vanskeligt at faa ordentligt Bud paa en Bygning med saa særegen en Bestemmelse; vilde man prisgive Huset og lade det komme under Hammeren, skulde Krigshospitalskassen først dækkes, og det var tvivlsomt, om der blev noget til Rest. Man maatte hellere se Tiden an, om Forholdene ikke skulde bedre sig, og Aktørerne fik saaledes endnu en Chance. Vinterforestillingerne gik deres Gang, Montaigu og hans Fæller spiste den knappe Fortjeneste op efterhaanden og kærede sig ikke om den Dag i Morgen, først da December Termin var inde og Lejen af Komediehuset for anden Gang forfaldt, veg Sorgløsheden for det truende Slutteri. Kreditorerne trængte nu paa og Montaigu maatte i Hast salvere sig; han fik udvirket et kgl. Moratorium paa to Aar, der udstedtes 12. Januar 1725[5]).

Da Vinterforestillingerne sluttede to Dage før Jul med Henrik og Pernille, var Tilskuerskaren tyndet stærkt ud. Montaigu havde klynget sig til Haabet om, at Aktørerne undertiden kunde faa Lejlighed til

[1]) LAS. Kbhvns Bytings Obligationsprot. 1723-24, Fol. 945; Danske Saml. II, 369.

[2]) Rep. Nr. 43.

[3]) LAS. Sjællands Landstings Skødebog 1722-26, Fol. 408, 439, Kbhvns Notarialprot. 1724-26, Fol. 104.

[4]) Rep. Nr. 46.

[5]) Rep. Nr. 44 og Sjæll. Reg. 1725, Nrr. 10 og 168. — Overskou fortæller (S. 225), at Skuepladsen i Vinteren 1724-25 levede paa Melampe indtil den ynkelig gik Fallit i Maj 1725. Øjensynlig grunder han sin Formening paa, at der i det Moratorium, Montaigu fik 18. Juni 1725, henvises til et tidligere af 12. Maj. Chr. Bruun kender tillige Moratoriet af 12. Januar, for hvilket han angiver den urigtige Dato 25. Jan. (Danske Saml. II, 383). Hvis de to Forskere havde slaaet efter i Kancelliregistranten, vilde de have bemærket, at der overhovedet ikke findes noget Moratorium af 12. Maj. Sagen er simpel nok, 12. Maj i Moratoriet af 18. Juni er Fejlskrift for 12. Jan., som er Datoen for det første. Med denne Skrivfejl falder Overskous historiske Fremstilling til Jorden.

at give en Forestilling for Kongen for saaledes at stemme Godtfolks Interesse for den danske Komedie i Vejret. Men Haabet var bristet og efter Helligdagene greb Kreditorerne til de yderste Midler. Var Montaigus Person ukrænkelig i Kraft af Protektoriet, saa var Kassen paa Komediehuset det ikke, om der blot var noget i den. Mod Slutningen af Februar 1725, kort efter Fastelavnen, kastede Kreditorerne sig over den og gjorde Arrest i dens Indhold. Man ligefrem sloges om de fattige Skillinger. Nogle var gaaet til Politiet, andre til Byfogden, og Politimesterens Betjente snappede i deres Tjenstivrighed Pengene bort for Næsen af Byfogdens Fuldmægtig, da han i Embeds Medfør mødte op med en af de mange uhonorerede Veksler[1]).

Alt Haab var nu foreløbig ude, selv Holberg synes at have opgivet Tanken om en dansk Skueplads, der kunde holde sig oven Vande. Det spores i den Omstændighed, at tredje Tome af Komedierne, da den udkom i det tidlige Foraar 1725[2]), var forskellig fra sine Forgængere deri, at Opførelsesaaret for hver Komedie var strøget og Aktørernes Navne fjernet fra Personlisterne. Holberg ansaa Skuepladsen for død. Banden var nu splittet og Montaigu maatte for at friste Livet atter slaa sig paa de sure Sproginformationer. Kreditorerne havde kun liden Fornøjelse af at trække ham for Retten for de 400 Rdr., han var skyldig for Tiden 11. Juni—11. Decbr. 1724, men gjorde det alligevel og fik Borgretsdom over ham i Maj[3]). Han tog sig det ikke nær, lod den ene Lejerate forfalde efter den anden og sørgede blot for at faa sit Moratorium forlænget paa tre Aar fra 18. Juni 1725[4]), saaledes at han var fri og frank over hele det Aaremaal, hvori den med Capion indgaaede Kontrakt var løbende.

Der var ikke noget at stille op med Montaigu. Var han en klog gammel Aktør, der havde udstuderet Teatret, havde han aabenbart ogsaa haft Lejlighed til at udstudere Byens Jøder. Isaac Wallach var nu selv ved at gaa ad undas og maatte afhænde sine Fordringer i Komediehuset. Den 4. Septbr. 1725 transporterede han dem alle, baade Kontrakten om Lejemaal og Obligationerne, til Generalmajor, Chef for Fodgarden Hans Jacob Arnoldt[5]).

Det er første Gang dette Navn forekommer i Forbindelse med Komediehuset i Lille Grønnegade. Alle Forfattere, der har haft Lejlighed til at omtale den første danske Skueplads, fortæller, at det var

[1]) Rep. Nr. 44 og 45; DK. Supplikprot. 1725 I, Nr. 288.

[2]) Den blev udbudt til Salg i Extr. Rel. af 16. Marts 1725 og omtales som nylig udkommen i Lærde Tidender af 29. Marts s. A. (sml. Hist. Tidsskr. 3. R. II, S. 11).

[3]) Rep. Nr. 53.

[4]) Sjæll. Reg. 1725, Nr. 168.

[5]) Rep. Nr. 46.

Arnoldt, der laante Capion 7000 Rdr. til Husets Opførelse, men det kan ikke være rigtigt. Intet samtidigt Dokument beretter om, at han forstrakte Capion med Penge eller paa anden Maade støttede ham — med mindre det var hans Kapitaler, Jøden opererede med og skulde bringe det mest mulige ud af. Saaledes hænger det rimeligvis sammen, vi har Beviser for, at Arnoldt i andre Tilfælde bar sig ad paa en ganske lignende Maade. En Major Henrich Esemann havde, da han skulde giftes, laant en Sum Penge hos Jøden Jacob Moses Fürst og mente ikke at have med andre at bestille, da hans Veksel pludselig var kommen i General Arnoldts Hænder. Majoren havde Vanskelighed ved at yde de høje Renter og Arnoldt tvang ham til at give Pant i sin Ejendom, som han derpaa lod sætte til Auktion (1728)[1]. General Arnoldt var i det hele en bjergsom Mand. Han var en lille Tid Ejer af Roskilde Kro, som han ligeledes fik udlagt for Prioritetsgæld, han laante Penge ud mod Veksler, bl. a. til Hofretsassessor Conrad Bøfke, der uheldigvis var umyndig ved Laanets Stiftelse og blev fritaget for at betale ved Højesteretsdom. Uden Barmhjertighed lod han sine tidligere Forbindelser sætte fast, naar de ikke kunde klare deres Gæld; saaledes gik det i 1727 Isaac Wallach og i 1728 Kommerceassessor Svend Kragh, der en Tid synes at have fungeret som hans Sekretær[2].

Æren for at have hjulpet Capion til Opførelsen af det første danske Skuespilhus tilkommer ikke Arnoldt. I en Række Breve og Memorialer fra 1728, hvori han omtaler sit Forhold til Komediehuset, staar ikke noget saadant, først i et Privilegium fra 1747, som han sikrede sig ved Skuepladsens Genaabning under Frederik den Femte, forekommer den Ytring, tidligere Forfattere bygger paa. Ser man nøjere til, stammer den fra ham selv. Da Iver Als og hans Fæller sendte Kongen Udkast til Privilegier for den nye Skueplads, fik Arnoldt, der i det sidste Afsnit af sit Liv opholdt sig i Kristiania, Udkastet til Erklæring; man vilde nødig gaa hans gamle Rettigheder for nær. Stædigt, og ud fra rent økonomiske Synspunkter forsvarede han disse Rettigheder, som han aldrig havde faaet Brug for. Man havde blot til Hensigt, skrev han, at indskrænke hans Ret og selv faa Privilegium paa al Slags Skuespil. „Med lige saadan Privilegier haver da Estine Capion

[1]) DK. Oversekretærens Breve 1730, Nr. 180-81; Sjæll. Miss. 1730, Nr. 187 (8. Maj); Major Esemann skriver 18. Febr. 1730 bl. a., at han, „vom Anfang kein Geld vom H. General-Major Arnoldt empfangen, sondern vom Juden, den er entweder mir unwißend seine Gelder zu Vernegociren gebraucht oder von denen er meine Wechßels an sich gebracht."

[2]) LAS. Kbhvns Rytterdistrikts Birks Skøde- og Pantebog Litr. B, Fol. 192 og 257; DK. Supplikprot. 1726 I, Nr. 554, og Højesterets Voteringsprot. 1728, Fol. 176 ff.; LAS. Kbhvns Notarialprot. 1724-26, Fol. 557, 1727-28, Fol. 232 og 575.

været forsynet, som anledigede mig at forskyde ham en anselig Kapital, han til et vel indrettet og bekvem Komødiehus behøvede, som og af ham paa min Bekostning blev opført, hvorefter disse Privilegier paa mig, som samme til min Betaling var overdragen, af højstsalige Kongen allernaadigst blev konfirmeret, men som allerhøjstbemeldte Hans Kongelig Majestæt ikke allernaadigst fandt Behag udi deslige Repræsentationer, saa har samme cesseret siden Anno 1729, og derved haver en Kapital af 7000 Rdr. imod 18 Aar været for mig frugtesløs og ud af Hænderne". Ytringerne i denne Erklæring[1]), der er udfærdiget af en Skriver og blot undertegnet med den 78aarige Oldings rystende Haand, kan umulig være i Overensstemmelse med de historiske Forhold. Enten har Fortiden staaet i en Taage for den gamle Mand eller han har villet besmykke sine Pengetransaktioner.

Da Arnoldt fandt det raadeligt at sikre sig Capions Hus i Efteraaret 1725, var Komedierne forlængst ophørt, og det gjaldt om at finde en passende Anvendelse for det. Af Rygter, der gik i Byen, kan sluttes, at han havde Planer om at skabe et Garnisons-Bryggeri ud af det øde Komediehus. Naar det berettes, at der allerede var givet Privilegium paa et saadant Anlæg, saa var Meddelelsen forhastet, og hele Planen strandede, da Arnoldt overhovedet ikke blev retmæssig Ejer af Komediehuset denne Gang[2]).

Det forholdt sig saaledes. Montaigus Misligholdelse af Forpagtningskontrakten og Capions deraf følgende Fallit, maaske ogsaa Pengevanskeligheder for Isaac Wallach, havde medført Restancer paa Laanet fra Krigshospitalskassen, der som en offentlig velgørende Institution ikke kunde tage uvedkommende Hensyn. Kancelliforvalteren Fred. Seckman lod derfor paa Kassens Vegne i Oktbr. 1725 gøre Indførsel i Komediehuset, som kom til Auktion og 9. Novbr. tilsloges Arnoldt for 3325 Rdr., saaledes at netop Krigshospitalskassen blev dækket; selv havde han jo i Forvejen overtaget den sekundære Pantegæld. Men Salget blev ikke approberet, fordi Arnoldt protesterede mod Konditionerne. Seckman var nemlig personlig interesseret i Husets Salg og havde faaet indskudt en Bestemmelse om, at de 450 Rdr., for hvilke han havde Pant i Husets Indtægter, skulde udredes forinden det lovlig kunde afhændes. Denne Fordring vilde Arnoldt uden om. Hos ham var Forpagtningskontrakten havnet i Kraft af Wallachs Transport, han maatte altsaa være berettiget til at oppebære Indtægterne. Der udspandt sig nu gennem Notarius publicus en Noteudveksling om dette Spørgsmaal, hvorunder Seckman hævdede med kølig Ro, at Ret-

[1]) Sjæll. aabne Breve 1747, Nr. 524. — Ogsaa Udtrykkene i Reskript af 8. Oktbr. 1728 (Rep. Nr. 71 og 72) er en let Tilsløring.
[2]) Hollst. Corr. 1725, Nr. 197.

ten var hans. Harmfuld vendte Generalen sig til Krigshospitalets Direktører, to højtstaaende Officerer, der imidlertid lod deres Kollega forstaa, at naar Hans Majestæt havde betroet Seckman Hvervet som Kasserer for Krigshospitalet, vidste denne ogsaa nok at røgte sit Embede paa rette Maade[1]).

I Decbr.-Jan. stod disse maliciøse Forhandlinger paa. Sagen holdtes svævende, Arnoldt blev ikke Ejer og Komediehuset fik vedblivende Lov til at være hvad det oprindelig var bestemt til. Begge Parter maatte foretrække en ringe Indtægt fremfor at lade det ligge hen. Det kom Aktørerne til Gode. I Febr. 1726 genaabnedes Skuepladsen med Tartuffe efter et Aars Standsning. „Uagtet den haarde Skæbne", hed det i Bekendtgørelsen om denne Begivenhed, „som de danske Komødier paa nogen Tid har maat friste, have dog de kongl. privilegerede Acteurs stræbt af yderste Kræfter og Formue til at soutenere paa deres egen Risiko dette Slags Skuespil, som saa ofte har fundet Behag hos Nationen"[2]). At Aktørerne opretholdt Komedien „paa deres egen Risiko" maa betyde, at de nu stod for Kassen, betalte Lys og Musik m. m. og delte Resten indbyrdes, uafhængig af Seckman og Arnoldt, som kun fik 10 Rdr. for hver Aften der ydedes den danske Komedie Husly[3]) — ganske paa samme Vis som en Komediantbande eller Gøglertrup, der drager fra Sted til Sted. Paa en lignende Maade maa Økonomien være ordnet allerede tidligere, efter at Montaigu havde sluttet Kontrakt med Capion om Komediehuset.

Skønt Standsningen i 1725 utvivlsomt havde genvakt noget af den gamle Interesse for den danske Skueplads, saa er Indtrykket, man faar af den righoldige Spilleliste for Tiden Febr. 1726—Febr. 1727[4]), dog næppe vejledende. Det er en Tilfældighed, at der er bevaret saa mange Plakater og andre Efterretninger, mange flere end fra Skuepladsens første glimrende Aar. Men tydeligvis gjorde den danske Bande sit Bedste for at imødekomme det store Publikum, hvis talrige Nærværelse man i saa høj Grad havde nødig. Ved Sommerspillenes Begyndelse bragtes flere nyoversatte franske Stykker paa Scenen, af og til spilledes Holberg, men Besøget sløjede stærkt af mod Slutningen af Maj, og Aktørerne drev det til at give fire Stykker paa een Aften, for at Tilskuerne ikke skulde gaa misfornøjet bort[5]). Som Terminskomedie gaves det sikre Kassestykke Ellevte Juni og kort efter Den pantsatte Bondedreng for første Gang. Vel var Molière og Holberg Repertoirets faste Grundpiller, men Molières Stykker maatte jævnlig udpyntes med Danse

[1]) Rep. Nr. 47.
[2]) Extr. Rel. (8vo) 1726, Nr. 9, jvfr. Werlauff 469.
[3]) Rep. Nr. 48.
[4]) Sml. Side 126 ff.
[5]) Plakater 24/5 og 27/5 1726.

og Holbergs Komedier oppudses med nye og artige Scener. For at være paa den sikre Side antog Aktørerne en fransk Dansemester og hans Kone, der kom fra Stockholm[1]) og hvis Præstationer i den følgende Tid, lige til Jul, blev et meget betydende Led i Aktionerne paa Lille Grønnegades Komediehus. Hvem han var, ved vi ikke, men forskellige Omstændigheder tyder paa, at det var den samme Landé, som i 1728 indkaldtes af Arnoldt.

De danske Aktører byggede nu paa Sand og maatte aarvaagent passe paa Konkurrenter. Tidligere havde den tyske Komedie og Smaagøglet faaet Lov til at passere mod en rimelig Kendelse til den danske Komedies Entreprenører; Montaigu havde selv i Foraaret 1725, da ganske vist Skuespilhuset var lukket og alle Ressourcer var velkomne, tilladt en Bande engelske Balancekunstnere at give Forestillinger i den stærke Mands Have paa Nørrebro, og det var ikke Montaigus Skyld, men kun fordi Hovedmændene var Jøder, at deres Forehavende blev forpurret[2]). Nu derimod maatte alt saadant slaas ned, navnlig naar det søgte at sætte sig fast eller viste Tegn til at unddrage sig Komediens Overhøjhed. I Høsten 1726, endnu før de danske Aktører havde aabnet deres Vinterforestillinger, kom en hamborgsk Landløber til Byen og lod paa Gadehjørnerne opslaa Plakater om, at han offentlig agtede at forevise sine „Perspektiver“; Magistraten, der aldrig fandt Anledning til at beskytte den danske Komedie, havde givet ham Tilladelse. Johan Samuel Brede hed han og var vistnok den samme, der for en Snes Aar siden havde været i Kongens Tjeneste som Danser ved den franske Hoftrup; han kunde blive farlig — om end ikke befordre „de danske Komødiers og Aktørers visse Undergang og Ruin“, som Montaigu paastod —, thi for at overvinde Politimesterens Betænkeligheder og for at befæste sin Stilling, tog han Borgerskab som Dansemester. Montaigu satte da ogsaa Himmel og Jord i Bevægelse. Han klagede til Politimesteren, bad om Protektion hos Oversekretæren, Rostgaards Efterfølger Chr. Møinichen, støttende sig til hans „bekendte Naade imod de danske Acteurs“, og indgav et Bønskrift til Kongen for at faa Bredes Virksomhed kvalt i Fødselen. Det lykkedes over al Forventning. Politimester Hans Himmerich fik 14. Oktbr. Tilhold om at skaffe Brede bort fra Byen og fremtidig passe paa, at der ikke blev gjort Aktørerne Skaar i deres Privilegier[3]).

Et af de mest betydningsfulde Aktstykker til Skuepladsens Historie

[1]) Plakat $^{12}/_{6}$ 1726.

[2]) DK. Supplikprot. 1725 I, Nr. 680, Oluf Nielsen, Kjbhvn. paa Holbergs Tid, S. 255.

[3]) Rep. Nr. 48-51; RSA. Borgerskabsbog 1726, 23 Septbr., og Magistratens Resolutionsprot. 1726-27, S. 42.

hører herhen. Werlauff kendte det ikke, da kun Kancelliarkivets ældre Protokoller og ikke Akterne var tilgængelige for Forskningen i hans Tid, det er først fremdraget af Chr. Bruun, der henfører det til Foraaret 1724 og er tilbøjelig til at sætte det i Forbindelse med Montaigus Brev af 13. April 1724 til „den danske Komedies Grundlægger“[1]).

Det er nu imidlertid ikke rigtigt. Aktstykket — eller Aktstykkerne, thi det bestaar af flere Overslag og Projekter — er en Betænkning, „uforgribelige Tanker“, over en Supplik, som Montaigu paa de danske Aktørers Vegne har indgivet til Kongen, dels om et almindeligt Forbud paa al Slags Skuespil, der kunde være til Præjudice for de danske Komedier, dels for at opnaa et fast Grundlag for Skuepladsens fortsatte Bestaaen. Af Indholdet ser man, at det er skrevet ved Vinterens Begyndelse; Dansemesteren og hans Kone, som først antoges i Juni 1726, nævnes deri, Komediehusets endelige Afhændelse omtales som en forestaaende Mulighed, der ogsaa indtraf ved en ny Auktion i Novbr. samme Aar. Der kan saaledes næppe herske Tvivl om, at Aktstykket er affattet i Efteraaret 1726 og ikke har nogen Forbindelse med det Forbud mod Linedansere, som Montaigu i 1724 fik udvirket[2]).

Det synes at være en Renskrift med Skriverhaand; hvem Koncipisten er, vides ikke. Da det er et Kancelliaktstykke, kan det ikke være Rostgaard, der nu som en falden Storhed sad paa Krogerup. Men det er i alle Tilfælde en Mand, der er nøje inde i Skuepladsens Forhold og tilsyneladende er interesseret i at faa den danske Komedie sat paa en fast Fod. Med nogen Grund kunde man søge Manden i J. R. Paulli, Holbergs gæve, men underlegne Medbejler, der almindeligvis anses som Forfatter til „Kort Undervisning, hvorledes Komødier med Nytte og Skønsomhed kan ses“, et lille Skrift, der hyppig vil blive citeret i det følgende og siden nærmere omtalt. Han var paa dette Tidspunkt Hofretssekretær og stod som Komediedigter i nært Forhold til Aktørerne; der er intet urimeligt i, at Oversekretær Møinichen kan have bedt ham som særlig sagkyndig om en Betænkning i dette specielle Tilfælde.

Forfatteren nærer ikke saa høje Tanker om den danske Komedie, at han vil have Byen renset for andre Skuespil. „Thi baade vilde det være en Tvang for Publico“, siger han, „om alle Slags Skuespil uden Eksception generaliter bleve forbudne, efterdi det dog er en fornøden Ting i en Republik, at den gemene Mand gives Lejlighed sig paa anden Maade end med Drik og Dobbel iblandt at kunne delassere

[1]) Danske Saml. II, 373.

[2]) Fra 1725 kan det ikke være, da Indholdet viser, at der spilledes paa Komediehuset.

og fornøje, hvilken Fornøjelse just ikke enhver i de danske Komedier kan finde; foruden at tale om, at iblandt vel saa kuriøse Skuespil kunde forefalde, som kunde opvække de fornemmestes, ja vel selv det høje kongelige Herskabs Begærlighed til at ville se det". Han mener endda det vilde være den danske Komedie mere til Skade end Gavn, fordi der altid kunde falde en Kendelse af til Aktørerne, „sær paa de Tider om Aaret, da ganske ingen danske Komedier forestilles".

De uforgribelige Tankers Forfatter undersøger dernæst Betingelserne for at faa de danske Komedier konsolideret. Huset bør købes og Aktørerne sættes paa fast Gage, derover er han klar, naar blot „Hovedknuden": Fremskaffelsen af de nødvendige Midler, kan løses. Skulde Huset sættes til Auktion, maatte Seckmans Fordring paa 450 Rdr. først indfries, men derom var intet Haab i den indeværende Vinter, med mindre Aktørerne fik Lov til at benytte Privilegiet paa Maskerader, „hvilke dog nu, formedelst Misbrug og en Del gejstliges Nidkærhed ere forbudne". Det var ikke Forfatterens Mening, at Forbudet mod Hasardspil „og hvad som ellers forargeligt kunde være" skulde ophæves, det var blot Maskeballet og Dansen, „en uskyldig og alle Steder tilladt Tidsfordriv", der burde frigives.

Enten man nu vilde beholde det gamle Komediehus eller indrette et nyt — thi Privilegierne burde ikke følge et bestemt Hus, men knyttes til det, hvor danske Komedier ageredes —, saa gjaldt det om „uden nogens Skade at udfinde de til Komediens Istandsættelse og Vedligeholdelse behøvende Fonds". De kunde skabes ved et Lotteri, hvis Overskud tilfaldt Komediehuset, eller Kongen kunde tillægge det visse Bøder, maaske visse Sjette- og Tiende-Penge, som alligevel bortskænkedes. En kærkommen Gave vilde være de Slotsteatret tilhørende „Machiner", d. v. s. Dekorationer m. m., som Kongen nu, da der ved Hoffet hverken var Komedianter eller Operister, ingen Brug havde for. Og kunde Krigshospitalet da formaas til at lade sine 3000 Rdr. blive indestaaende i Komediehuset, maatte det være let at faa dannet et lidet Interessentskab, som kunde indskyde Resten, navnlig — som Forfatteren siger — „naar Direktionen ikke Mr. Montaigu anfortroes". Vistnok med Rette havde han ingen Tillid til Montaigus finansielle Dispositioner, maaske havde han ogsaa selv hemmelige Ønsker om at blive sat i Spidsen for den danske Komedie. Endog for en Embedsmand som Paulli kunde Stillingen som øverste Leder af et nationalt Komediehus med kongelige Subsidier have noget tiltrækkende ved sig[1]).

[1]) J. E. Schlegel mener ogsaa, at en Komediant ikke bør sættes i Spidsen for Teatret, det maa være en Mand af Anseelse (Schreiben von Errichtung eines Theaters in Kopenhagen, skrevet ca. 1746-47, i Werke III, 251 ff.).

Det drejede sig om Summer, der efter Datidens Pengeværdi ikke var helt ringe, men heller ikke større end de Beløb, den franske Hofkomedie havde kostet Landet, og der var den væsentlige Forskel, at den danske Komedie i det store og hele skulde bære sig selv, Kongen skulde kun støtte den. Skuepladsens Drift (Husleje og Forrentning iberegnet) kalkuleredes til en aarlig Sum af 5125 Rdr.[1]). 80 Spilleaftener og nogenlunde fuldt Hus vilde give 10120 Rdr. om Aaret, men Overslaget regnede kun med en Tredjedel eller ialt 3373 Rdr. 32 β, og der blev saaledes et Underskud paa 1751 Rdr. 64 β, som i Begyndelsen kunde indvindes ved Gagereduktioner og Besparelser. Udbyttet af det projekterede Lotteri, der i heldigste Tilfælde vilde andrage 4000 Rdr., skulde bruges til at sætte Komedien i Drift[2]). —

Men det hele var kun et Projekt og blev aldrig til mere. Kongen lod det som saa mange andre, der mellem Aar og Dag blev ham allerunderdanigst forelagt, sejle ned ad Lethe, ind i den store Glemsel. Komediehuset blev endelig solgt i Efteraaret 1726 og kom ikke paa Aktørernes Hænder. Krigshospitalskassens Fordring, der nu var steget til 3572 Rdr., maatte inddrives, og Huset sattes atter til Auktion; mellem Arnoldt og Seckman maa der være sluttet en Overenskomst, thi Kancelliforvalterens Krav var udgaaet af Konditionerne. Fire Gange blev Huset udbudt, og da det 4. Novbr. for femte Gang kom under Hammeren, fik Arnoldt det tilslaaet for 3681 Rdr. Han fik Skøde paa Hus og Privilegier den 4. Decbr. 1726 og maatte stille Sikkerhed for de Kapitaler, Krigshospitalet havde til Gode[3]).

Aktørerne havde imidlertid begyndt Vinterforestillingerne den 4. Oktbr. og spillede vistnok regelmæssig tre Gange om Ugen. Allerede 11. Novbr., otte Dage efter Komediehusets endelige Bortsalg, forberedte man Publikum paa, at det kunde blive sidste Gang „for gyldige Aarsagers Skyld“[4]). Men da kom Holberg dem til Hjælp med Den Stundesløse. Stykket skulde have været frem Mandag den 18. Novbr., udsattes til Onsdag den 20., og maatte atter aflyses; først blev en Aktør syg, siden en af de fornemste Aktricer[5]) — hvis det ikke blot var Paaskud, der dækkede over Stridigheder med Arnoldt. Endelig lykkedes det at faa

[1]) I Overslaget sættes Fattigafgiften til 4 Rdr. daglig. Oprindelig var den 6 Rdr. om Ugen (sml. Side 90), i Perioden 1726-27 vistnok 3 Rdr. af hver Forestilling. Det synes at fremgaa af haandskrevne Notater paa en Række Plakater (i KBK), der antagelig stammer fra Fattigdirektionens nu forsvundne Arkiv (sml. Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. VI, 95).

[2]) Rep. Nr. 52. (Det maa bemærkes, at Bruuns Gengivelse i Danske Saml. II, 373 ff. ikke er nøjagtig i Enkeltheder.)

[3]) Rep. Nr. 54 jvfr. Nr. 80.

[4]) Plakat 1726 $^{11}/_{11}$.

[5]) Plakater, citeret i Spillelisten.

Stykket opført i de sidste Dage af Novbr., og sammen med et Par Forestillinger, der efter Opfordring blev givet paa Fransk, bragte det Skuepladsen frelst over Julen.

Onsdag den 15. Januar 1727 aabnedes Fastelavnsspillene med Regnards nyoversatte Femaktskomedie Det gavmilde Testamente, som tillige med Den Stundesløse og andre Holbergske Stykker en lille Tid udgjorde Repertoiret. Men Søgningen sløjede betænkeligt af, selv Ulysses von Ithacia kunde ikke modvirke Publikums tiltagende Ligegyldighed; i Slutningen af Maaneden maatte man aflyse en Forestilling og lade Tilskuerne gaa hjem igen, da Kassen kun udviste en Indtægt af 8 Rdr., „hvilket synes utroligt endogsaa for Aktørerne selv, som dog disvær bleve nødt til at tro det“[1]). Atter tyede man til Holberg og forsøgte et sidste Stormløb mod Sløvhedens onde Magter ved Førsteopførelsen af Pernilles korte Frøkenstand i Begyndelsen af Februar. Med dette lystige Stykke, med Den Stundesløse og et Par af Molières mest yndede Komedier holdt Aktørerne Stand en lille Tid endnu, men midt i Maaneden maatte man meddele Publikum, at der nu kun var fem Gange tilbage „for de stakkels danske Skuespil“; man haabede, „at de rette Liebhabere nu disse faa Gange lader se, hvad Godhed de altid har baaren for det Danske Theatre“[2]) — men forgæves, alt Haab var ude. Fastelavnsmandag den 24. Febr. opførtes Harlekinaden De to Arlequins og Dagen efter, Hvidetirsdag, begrov man den danske Komedie. Efter et af Holbergs Stykker, man ved ikke hvilket, maaske Den Stundesløse, gik Den danske Komedies Ligbegængelse over Scenen. Under Trommehvirvler gik Aktørernes Sørgetog Theatrum tre Gange rundt og de sørgende Kreditorer, Montaigu som fransk Kok og Spisevært, Aktøren Pilloy (eller maaske var det Hammer) i en Jødes Lignelse, fulgte troligt Madame Comødia til Jorden. Da det høje Lig var sænket gennem Lemmen i Teatergulvet og Henrik i sin store Kærlighed havde kastet sig ned i Hullet, holdt Thalia, som havde baaret den danske Komedie over Daaben, nu Sørgetalen ved den aabne Grav. Hun besmykkede ikke dens stakkede Tilværelse, der unægtelig var bleven „noget tragødisk i Enden“, hun sagde kun hvad sandt var[3]):

[1]) Plakat 1727 $^{8}/_{2}$.

[2]) Plakat 1727 $^{12}/_{2}$.

[3]) Citeret efter Benjamin Dasses Afskrift (nu trykt Saml. Skr. IV), hvori Teksten til Komediens Ligbegængelse tidligst foreligger; Haandskriftet, der tilhører Videnskabsselskabet i Trondhjem, indeholder tillige Don Ranudo og Tvende splinternye Breve. Et Par Læsemaader fra Trykket af 1746 burde maaske foretrækkes; „Hverdagsfaste“ kan f. Eks. være en meget vittig Hentydning til de sløje Tider, men foran i Stykket staar „Hverdagsfeber“ — Vilh. Møller formoder (Tilskueren 1898, S. 661 ff.), at dette Lej-

Jeg som med oprakt Hals kom ind i bunted Klæder,
Med nedtrykt Hoved nu i Sørge-Dragt fremtræder,
  Da var en Fødsels-Fest, nu følge vi en Død,
  Da regned Velstand ned, nu truer Himmel Nød.
I første Aar, som vi en gylden Tid kand kalde,
Vi frygted for at see vort Gallerie at falde;
  Det andet Aar var knapt, dog fik vi stundum lidt,
  Den 3die Vinter vi fremslebed paa Credit.
Da Hunger nogle drev till Jylland, Fyen, Norge,
Da truede Toujon ej Draabe Vin at borge,
  Hos Kræmmer, Handverksmænd, hos Bager, Brygger, Kok,
  Eet Stik ej mere var at faae paa Karve-Stok.
Vi trække Vexler, men som ingen endossered,
De komme med Protest igien inhonorered,
  Bød Assignation paa vented aarlig Løn,
  Men allt omsonst, her hialp ej Løvter mer, ej Bøn.
Hos Israels Sønner selv, som af 3dobbelt Rente
Till Medynk drives tit, var intet mer at hente,
  Paa stempledt, slett Papir vor Haand var lige god,
  Nok at en Henrich og Pernille tegned stod.
I saadan Tillstand vi till denne Tid har levet,
Imellem Slutterie og Raadhus vi har svevet,
  Indtill Comoedien sin Død og Helsot fik,
  I Dag all Verdens Gang af Hverdagsfaste gik.

DEN DANSKE KOMEDIE VED HOFFET OG SKUEPLADSEN I 1728

Fra første Færd havde det øjensynlig været Montaigus Tanke, at de danske Aktører skulde være Hoftrup eller i det mindste nyde en fast kgl. Subvention. I hans Memorial om Oprettelse af en dansk Komedie paakalder han Kongens Støtte, og Ledemotivet i flere af hans senere Breve og Bønskrifter er tydelig nok at faa den danske Trup nærmere knyttet til Hoffet. For den gamle Hofkomediant maatte Ønsket om at genskabe sin tidligere sorgfri Stilling, om end under ændrede For-

lighedsstykke er *skrevet* til Lukningen i 1725; han bygger væsentlig paa den Omstændighed, at kun de tre Vintre 1722-23, 1723-24 og 1724-25 omtales nærmere i Thaliæ Afskedstale. Det er sandt nok, men dels kan det Tidspunkt, da nogle af Banden drog til Jylland, Fyn og Norge, daarligt falde før *efter* Lukningen i Febr. 1725, dels vilde Holberg næppe omtale den „tredje Vinter" som han gør, om det var den man var i, og endelig ved vi ikke noget om, at Aktøren Schumacher, der baade omtales i Stykket og optræder under eget Navn, stod ved den danske Trup før i 1726. At Stykket opførtes 1727, er imidlertid sikkert; Opførelsesdagen 25. Febr. 1727 findes i den trykte Udgave og stemmer øjensynlig med hvad der staar i en Plakat af 24. Febr. s. A., at der er „ikkun en eneste Gang tilbage, at de danske Komødier nogen Tid bliver mere set", og desuden hedder det i Prologus af 16. April 1728, at man begrov Komedien „afvigte Aar".

mer, naturligt opstaa. Forholdet til Kongen skulde være den faste Tap, hvorom Bandens Virksomhed drejede sig, og dens Ageren paa Stadens Komediehus vilde faa forøget Tiltrækning, naar Truppen kunde smykke sig med Titel af Kongens Aktører.

Den tyske Opera, der havde afløst den franske Hofkomedie, stod foreløbig i Vejen for disse Ønskers Opfyldelse. Der var fra Slutningen af 1721 jævnlig givet Forestillinger paa Slottet af Operisterne, og der var fremført en Række Syngespil, hvoraf nogle var sat i Musik af den bekendte Hamborger-Komponist Reinhard Keiser -- med hvem Hofoperaens Direktør Johan Kayser ofte er blevet forvekslet[1]. I Begyndelsen havde Hoffet med stor Iver gjort Brug af sin nye Tidkort[2], men snart synes Interessen at være kølnet og i Foraaret 1723 hørte den tyske Hofopera op. Operisterne var kommet i Gæld og havde søgt at udvide Omraadet for deres Virksomhed. I Januar 1723, da Capion allerede var paa Fallittens Rand, havde Johan Kayser anset Tidspunktet for gunstigt til at gøre et Forsøg paa at opnaa Privilegium paa at spille Opera i Byen og saaledes træde i Capions Sted[3]. Hans Plan gik ud paa det samme som var de danske Aktørers Hensigt: en Forening af Skuespillet ved Hoffet og i Byen. Det var i begge Tilfælde et Spørgsmaal om Penge; Capion, Montaigu og de danske Aktører fattedes Kongens Støtte, Operisterne manglede Taget i Byens Publikum. Men Kayser naaede ikke sit Maal; dels var han vistnok en i alle Maader slet Person[4], dels kunde Kancelliet ikke udstede flere Privilegier paa Skuespil i Hovedstaden, om ikke Forholdene skulde gøres mere indviklede end de alt var. Kongen havde dog allerede til en vis Grad imødekommet Operisternes Ønske ved at give dem Lov til een Gang ugentlig at spille Opera paa Slottet, hvortil Offentligheden havde Adgang mod Betaling. Denne Ordning tog sin Begyndelse 15. Januar, men bestod kun til Fastens Indgang den 20. Februar[5]. Hofoperaen hørte da op og kom næppe mere i Stand. Johan Kayser og en af Operisterne, Carl Ludw. Westenholtz, fik 9. Marts et Protektorium mod deres Kreditorer, saa at de kunde gaa fri af Slutteriet ind-

[1]) F. Eks. af Overskou (S. 143 f.). — Sml. For Ide og Virkelighed 1873 I, 531 ff. Til de Operaer, Ravn her nævner, har Paludan (Hist. Tidsskr. 6. R. II, 45 f.) føjet en Række andre, der findes i UBK.

[2]) Hollst. Corr. 1722, Nr. 33. — Gersdorff omtaler i sin Dagbog Operaforestillinger paa Slottet den 8. og 16. Jan., 6., 13. og 16. Febr. 1722.

[3]) Danske Saml. II, 382 (efter DK. Supplikprot. 1723 I, Nr. 57); Sagen behandledes i Konseillet 20. Januar (ikke Juni).

[4]) Danske Saml. III, 25 f., sml. Højesterets Voteringsprot. 1733, Litr. A (i RA).

[5]) Hollst. Corr. 1723, Nr. 13 og 31.

til „deres dem tilgodehavende Gage falder"[1]). Den faldt snart efter; Johan Kayser tillige med sin hele Bande fik Afsked og erholdt samtidig Besoldning indtil Udgangen af Marts. Men saa vidt man kan skønne forsvandt Direktøren med Pengene og lod ikke blot sine Fæller, men ogsaa Kone og Børn i Stikken[2]).

Den danske Komedie havde sin lykkeligste Periode og stod i fuldest Flor netop ved Nytaarstid 1723. Ved Hoffet har der sandsynligvis ikke gjort sig udprægede Interesser gældende hverken for den ene eller den anden Kunstart. Maaske satte Kronprins Kristian (VI), som tidligere antydet, særlig Pris paa Hofoperaen, men dens Forbliven og Bestaaen har næppe været en Sag, der laa ham stærkt paa Hjerte. Til den danske Komedie maatte Hoffet nødvendigvis indtage en afventende Holdning. Opera og franske Skuespil var knæsatte Forlystelser ved Datidens Hoffer, dansk Komedie derimod noget nyt, noget for det store Folk tillige — kort sagt noget, man ikke uden videre kunde indlade sig med. Skønt den danske Komedie havde formaaende Velyndere i Hofkredsen, var der Vanskeligheder at overvinde, forinden den kunde indgaa som Led i Hofholdningen; adskillige af dem, der hørte til Kongens Omgivelser — ikke blot de fremmede Gesandter, men ogsaa andre — havde maaske endda Møje med at følge Teksten i et dansk Skuespil.

Men den danske Komedie var ingenlunde ilde set ved Hoffet. I Begyndelsen af Novbr. 1722 opnaaede Aktørerne allerede Kongens Tilladelse til at præsentere sig paa Slottet, og skønt det trak ud med Forestillingen — Stykkerne skulde først oversættes —, kom den dog i Stand endnu medens de tyske Operister var i Tjenesten; den fandt Sted 15. Januar 1723. Montaigu valgte her som ved Skuepladsens Aabning to Stykker af Molière, Den højadelige Borgermand og Det tvungne Giftermaal. Af mange Grunde, som der senere vil blive Lejlighed til nærmere at gøre Rede for, var det kun naturligt, at han søgte til Molière, og det var rimeligt, fordi Kongen og Hoffet utvivlsomt kendte disse Stykker fra de tidligere franske Komedianters Fore-

[1]) Danske Saml. III, 24 f. (efter Sjæll. aabne Breve 1723, Nr. 70). Begyndelsen af Kayser og Westenholtz's Supplik er i Bruuns Aftryk uforstaaelig; den lyder i Orig.: Den særdeles store Naade, som Eders Kongl. Majt: ved Indretning af Deres Hof-Opera den hele Bande fra Begyndelsen og indtil Datum stedse beteet haver, giver os tvende underskrevne, som etc. (sml. K.D. VIII, 565).

[2]) Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1723, Nr. 44. Johan Kaysers Hustru, der endnu var i Kbhvn. i April, fik yderligere bevilget 1500 Rdr., eller et Kvartals Løn for hele Banden, hvoraf hun skulde betale de øvrige Operister ca. 700 Rdr., som de havde at fordre. — Om den tyske Opera se iøvrigt For Ide og Virkelighed 1873.

stillinger. Vi ved, at Kongeparret personlig var til Stede, vi ved ogsaa at Kronprinsen og hans Gemalinde ikke var det, men man tør næppe deri se et Udslag af Modvilje, kun en Tilfældighed. Rostgaard skrev en Prolog, tilpasset efter Sted og Lejlighed og i vanlig undersaatlig Stil; den blev fremsagt af Thalia, mindede i Udtryk og Vendinger om Aabningsprologen, men kom ikke paa Højde med den i poetisk Værd[1]). Majestæterne var tilfreds med Forestillingen og atter 9. Februar, Hvidetirsdag, var der dansk Komedie paa Slottet[2]). Da Aktørerne den følgende Vinter var ved Hove paa Kronprinsens Fødselsdag (30. Novbr.), indlagde de sig — efter hvad Hollsteinische Correspondent fortalte — saa stor Ære af de opførte Stykker, at der nu mere end nogensinde var Tale om, at Kongen vilde tilstaa dem en aarlig Pension[3]). En Gratifikation havde de allerede faaet. Af Partikulærkammeret var der 16. Marts 1723 bleven udbetalt dem 200 Rdr., og efter en ny Forestilling paa Slottet den 23. Februar 1724, den sidste vi kender fra denne Periode, fik de atter 14. Marts 200 Rdr., men dermed var ogsaa den kongelige Naade forbi. Det var ikke store Summer, de danske Komedianters Ydelser blev vurderet til; Luftspringeren og de tyske Komedianter, der Fastelavnsmandag 1721 opvartede Majestæten paa Københavns Slot, fik 200 Rdr. som Honorar for en enkelt Forestilling[4]). Om nogen fast aarlig Pension blev der foreløbig ikke Tale.

Det gjaldt imidlertid om at faa Foden inden for Kongeslottets Tærskel. Det gjaldt tillige om, at Kongen og den fornemme Verden viste Skuepladsen Interesse, i Kølvandet fulgte da det store Publikum[5]). Om Kongen har besøgt Komediehuset i Lille Grønnegade, er et Spørgsmaal, der hidtil er besvaret afgjort benægtende; man har anset det for utænkeligt, at Kongen kunde indfinde sig i dette private Skuespilhus, at det stred mod Tidens Opfattelse og mod Hofetiketten.

[1]) Hollst. Corr. 1722, Nr. 179, 1723, Nr. 11 og 13; Gersdorffs Dagbog $^{15}/_{1}$ 1723; Extr. maanedl. Rel. Jan. 1723. Paa sidstnævnte Sted staar anført, at Efterstykket var Det tvungne Giftermaal, og det samme maa antages at have staaet paa et Tryk af Prologen, som ikke mere kendes (Worms Lexicon III, 826); i Afskriften af Rostgaards Prolog i Ny kgl. Saml. Fol. 1380 findes derimod angivet, at det var Le Médecin malgré lui. I Originalmanuskriptet (med Rostgaards egen Haand og med Rettelser, i Langebeks Ekscerpter 184 c 4to) findes blot Adelige Borger nævnt og ikke Efterstykket. Prologen trykt hos Werlauff, S. 340 ff.

[2]) Gersdorffs Dagbog, anf. Dato.

[3]) Hollst. Corr. 1723, Nr. 199, og Gersdorffs Dagbog, anf. Dato.

[4]) Gersdorffs Dagbog $^{23}/_{2}$ 1724 og Partikulærk. Regnskaber (RA) 1723, S. 22 og Bilag 44, 1724, S. 27, 1721, Bilag 96.

[5]) „Thi naaer I Hoffets Gunst, da er I visse paa, at I af Rigets Børn vil gode Grunker faa“, siger Nordmanden i Prologen $^{16}/_{4}$ 1728.

Maaske bygger denne Anskuelse dog mere paa Fornemmelser end paa Indtrængen i de historiske Forhold.

Skønt vort Kendskab til Skuepladsens sociale Stilling — om man kan udtrykke sig saaledes — er stærkt begrænset, saa staar det fast, at ogsaa den fornemme Verden indfandt sig i Komediehuset[1]), selv Personer af saa høj en Rang som Storkanslerinden. Montaigu sendte hende 1723, ud paa Efteraaret, en rimet Indbydelse til at besøge den danske Komedie — pour la prier d'honorer la Comédie Danoise de sa présence. Da hun første Gang hædrede det danske Teater med sin Nærværelse, var dette nok til at hiddrage talrige Skarer i de næste fire-fem Maaneder, nu da Vinteren stundede til, bad han hende vise den samme Godhed og atter samle Mængden, der forlængst var spredt ved hendes skæbnesvangre lange Udebliven — det er Hovedindholdet af hans elegante franske Hyldestdigt[2]). Fra Dronningens Søster til selve Kongeparret er Springet ikke langt, der foreligger endda et Par Linjer fra Montaigus Haand, som daarlig kan forstaas anderledes, end at Kongen virkelig nu og da besøgte Komediehuset. De findes i et udateret Brev fra Tiden omkring Nytaar 1725, da Montaigu og hans Fæller var saa ilde stedt som ingensinde før; „je ne me suis rassuré dans mes malheurs", skriver han, „que sur l'espérance des bontez de Vostre Majesté, et je me flatois du moins que paroissant quelquefois devant elle cet avantage ranimeroit l'ardeur des peuples en faveur d'un spectacle qu'ils verroient honoré de la présence de leur auguste Maistre"[3]). Man skulde tro, at Montaigu vilde udtrykke sig anderledes, om han sigtede til Forestillingerne paa Slottet, som det store Publikum næppe havde Adgang til.

Det faar nu være med disse Argumenter som det være vil — det paastaas ikke, at de er fyldestgørende; eet er imidlertid sikkert: under denne Forudsætning falder der et klarere Lys over Nytaarsprologen

[1]) Gersdorff fortæller, at han en Dag i Febr. 1724 efter Middag kørte i Besøg hos Grev Laurvig, der imidlertid stod i Begreb med at tage paa den danske Komedie; Gersdorff selv kom der ogsaa (Dagbog 4. og 18. Febr. 1724). Ferd. Ant. Danneskjold-Laurvigen († 1754) var gift med en Søster til Anna Sofie.

[2]) Rep. Nr. 37.

[3]) Rep. Nr. 44. — I Hollst. Corr. 1724, Nr. 3 findes følgende Meddelelse fra Kbhvn.: „Künftigen Montag [3. Januar 1724] werden die Dänische Bande Commoedianten für der Königl. Herrschafft spielen". Nogen Forestilling paa Slottet ved Nytaarstid 1724 kendes ikke; men der *kan* naturligvis være Tale om Forestillingen den 23. Febr; den har i saa Tilfælde oprindelig været bestemt til et tidligere Tidspunkt og er bleven udsat. Mærkeligt er det imidlertid, at der da ikke, som det er Tilfældet i de andre Meddelelser om Hofforestillinger, udtrykkelig staar angivet, at den skal finde Sted paa Slottet.

1723. Den maa høre til en Forestilling lige i Aarets Begyndelse[1]), og er baade litterært og historisk et mærkeligt Aktstykke. Allerede i det attende Aarhundrede gik den for et Værk af Holberg[2]), og der kan næppe herske Tvivl om, at han har skrevet den første og største Del; man finder Mindelser om den i Prologen til Uden Hoved og Hale, Verslinjer og Vendinger gaar igen i Epilogen til Ulysses, Ideen er den samme som Just Justesen gør sig til Talsmand for i sin Betænkning over Komedierne. Thaliæ Tale derimod er af en anden Støbning; den er beslægtet med Rostgaards Indgangsvers til de to Førsteforestillinger paa Komediehuset og paa Slottet, er bygget over de samme Motiver, formet i noget nær de samme Udtryk[3]). Man har Grund til at tro, at det oprindelig er to Prologer, der er samlet til en Enhed. Historisk lader den hele Nytaarsprolog sig bedst forklare, naar den antages at være opført paa Skuepladsen i Lille Grønnegade ved en Forestilling, hvor Kongen personlig var nærværende. Det er en daarlig Forklaring, at den delvis eller i en anden Form er spillet paa Komediehuset og i sin trykte Skikkelse blot er et Nytaars-Poem, der er tilegnet eller overrakt — „præsenteret" — Kongen[4]). Dens Titel „Nye-Aars Prologus til en Comoedie allerunderdanigst præsentered af den heele Danske Bande 1723"[5]) maa i saa Fald fortolkes paa en ganske bestemt Maade, thi at Prologen og den Komedie, der fulgte efter, er „præsenteret", kan i Almindelighed ikke betyde andet end at den er opført eller forestillet[6]). Dernæst maa Prologen nødvendigvis være opført paa Komediehuset. I Begyndelsen af dens første Del tales om, at Monarken maaske stundom vil stige ned „paa denne ringe Grund", i dens anden Del siger Thalia, at hun havde Hjerteangst og Gysen, da hun første Gang, nemlig ved den danske Komedies Indvielse, fremstod paa dette Sted. Endelig er Slutningen af Thaliæ Tale henvendt direkte til Kongen, Slutningen af den hele Prolog ligeledes.

[1]) At Prologen skal henføres til Nytaar 1723 (ikke 1724), har Rahbek paavist ved Hjælp af dens Underskrifter (Hesperus V, 158 f.); hvad Werlauff bemærker (S. 339), beviser derimod intet.

[2]) J. E. Schlegels Werke, herausgegeb. von J. H. Schlegel, III (1764), 246, og Holbergs udv. Skrifter ved Rahbek II, 479.

[3]) Denne Del af Prologen kan være af Rostgaard eller maaske snarere af Ulsøe (sml. N. M. Petersen, 432, Note 3, og Martensen IV, 8). Hvad der anføres i Worms Lexicon (III, 826 f.), er dog ikke nok til Begrundelse af, at det er Ulsøe; dels tillægger Worm ham ogsaa Prologen til den første Forestilling paa Slottet, der vitterlig er af Rostgaard, dels kan den „Taksigelse, som skete af Theatro til Spectatores", være noget ganske andet end Nytaarsprologen.

[4]) Martensen IV, 7 f.

[5]) Saml. Skr. III, 603.

[6]) I Plakaterne bruges altid „præsentere" synonymt med forestille.

Mod den Forklaring, at Nytaarsprologen er opført i Kongens Nærværelse, strider tilsyneladende en enkelt Ytring. Naar det hedder:

Maaske Monarken vel bevise vil den Naade
Nu, saasom Rigerne han kronet har med Fred,
Paa denne ringe Grund at stige stundom ned,

kunde deri ligge en Antydning af, at Kongen ikke var til Stede, samtidig med at Udtrykket i sig selv afgiver et Vidnesbyrd om, at Datiden ikke ansaa hans Tilstedeværelse i Komediehuset for utænkelig. Men maaske er disse Linjer blot at forstaa som et Ønske om, at Monarken nu og da vil gentage den Naade, han i dette Øjeblik viser den danske Komedie. Et andet Udtryk længere henne:

Maaske Monarken saa, naar Tiden lader til,
Et Øje kaste tør til disse Skuespil

forklares naturligt som et Haab om, at Komedianterne maa tillægges en Pension eller træde i Operisternes Sted — ikke som det i og for sig negative at faa Lejlighed til at spille for Kongen.

Hvad der gælder Nytaarsprologen gælder maaske ikke det festlige Forspil, der opførtes i Juli 1724 ved Kongens Hjemkomst fra Aachen. Man kan ganske vist daarlig tro, at denne „Prologus til en Comoedie med trohiærtigst Gratulation“, der blev „allerunderdanigst forestillet af de danske Acteurs“, blot er et Gratulationsdigt, der er „offereret“ Kongeparret[1]), den er utvivlsomt opført ved en Festforestilling paa Stadens Komediehus[2]); men Indhold og Vendinger kræver ikke nødvendigvis — som ved Nytaarsprologen —, at Herskaberne personlig har været til Stede. I denne Sommer, da Sammenbrudet hang Aktørerne over Hovedet, var der Anledning til, ved enhver given Lejlighed, at vise Kongehuset Opmærksomhed og maaske opnaa den længe ventede Pension. I Prologen (som Rahbek tilskriver Ulsøe) hyldes de hjemvendte kongelige Herskaber af Monarkiets enkelte Dele, personificeret i Skikkelserne Danmark, Norge, Holsten og Oldenborg; hvad disse allegoriske Figurer har at sige, er lutter Panegyrik. En Aktør, der optræder, taler derimod sine Fællers Sag; i Modersmaalets Navn takker han for den kgl. Ordre, der i Maj paa Udrejsen blev sendt fra Fyn og hvorved „al Spring og Gøgleri“ forvistes fra Komediehuset; han haaber de danske Skuespil med Tiden skal bære Frugt og

[1]) Martensen IV, 10.

[2]) En Forestilling ved Hoffet kan der næppe være Tale om; Kongen opholdt sig paa Frederiksberg Slot i Juli Maaned, og her blev sikkert ikke ageret nogen dansk Komedie; det vilde have været en enestaaende Begivenhed, hvorom vi nok havde vidst Besked.

slutter med de uheldssvangre Ord: „saafremt Theatrum ej forinden bliver lukt“ [1]).

Lejligheden til at indynde sig hos de høje Herskaber maatte nødig forspildes. Tillod Omstændighederne ikke, at man tolkede sin Hyldest fra Scenen, valgtes en anden Form. Saaledes fik Anna Sofie paa sin Fødselsdag 16. April 1723 fra Aktøren Henrik Wegner sendt „En liden Samtale imellem von Henric og Scapin“, et dramatisk Lejlighedsdigt, der er trykt, men næppe opført; det er „allerunderdanigst offereret“ Dronningen, som det i dette Tilfælde udtrykkelig hedder [2]). Det er en rimet Dialog mellem Holbergs Kandestøberdreng og Molières snu Tjener. Scapin, der allerede er hofvant, finder det først taabeligt, at Hjemmefødningen Henrik vil gøre sin Opvartning ved Hove, hvor han blot vil blive udlet af enhver Lakej, men endelig bekvemmer han sig til at tage Henrik med paa sin Fødselsdagsvisit hos Dronningen. Digtet maa opfattes som et Indlæg for den danske Originalkomedies Ligestilling med den oversatte, en Opfordring til Anna Sofie om at lade Holbergs Komedier introducere paa Slottet [3]). De kom ogsaa til Opførelse, vi ved blot ikke naar; Holberg siger i Epistel 249, at hans Skuespil i Frederik den Fjerdes Tid blev „forestillede saavel til Hove som udi Staden“.

Aktørernes mangeartede Bestræbelser for at blive knyttet til Hoffet førte dog ikke til noget Resultat i første Omgang. Rimeligvis var det Omstændigheder, som i og for sig var den danske Komedie uvedkommende, der traadte hindrende i Vejen. Københavns Slot var i disse Aar under Ombygning, der blev brudt ned og bygget op i stor Udstrækning. Efter Hjemkomsten fra Aachen i Sommeren 1724 og tre Aar frem i Tiden boede Kongefamilien der ikke, Residensen var om Vinteren Frederiksberg, om Sommeren som oftest Fredensborg [4]). Det var under disse Forhold kun naturligt, at Spørgsmaalet om Ansættelse af en Hoftrup blev udskudt til et senere Tidspunkt. Da Haabet glippede, kunde Skuepladsen ikke opretholdes; det havde vist sig, at den ikke kunde leve paa Stadens Publikum alene:

Udgiften var for stor, og Værket holdt ej Stik,
Om det ej hjulpet blev udaf Kong Frederik [5]).

[1]) Prologen, som foreligger i et samtidigt Tryk, er optrykt af Rahbek i Hesperus VII (1822), 64 ff.; Slutningen, der er noget vanskelig at forstaa, er tillige gengivet af Werlauff i Nyt hist. Tidsskr. VI, 365.

[2]) Optrykt af Werlauff i Nyt hist. Tidsskr. VI, 370 ff.

[3]) Martensen (IV, 11) har en modsat Opfattelse; han mener Digtet tyder paa, at Den politiske Kandestøber og Scapins Skalkestykker allerede var opført ved den anden Forestilling paa Slottet, den 9. Febr. 1723.

[4]) Sjæll. Reg. 1724-27 (Dateringer).

[5]) Melpomene i Prolog 16/4 1728.

Hvad der var forudset, indtraf ogsaa: Teatret maatte lukke. I 1726-27, da Aktørerne forsøgte at bringe den danske Komedie paa Fode igen, gik deres Bestræbelser atter ud paa at opnaa Kongens Støtte, men stadig uden Held[1]). Vi ved ikke, om Kongehuset i denne Periode overværede nogen dansk Komedie, men vi ved, at Aktørerne ved given Lejlighed søgte at vise Hoffet Opmærksomhed; i Anledning af Barnefødsler i den kongelige Familie blev der i 1726 givet to Forestillinger, hvortil Adgangen var ganske gratis, 5. Juni efter Anna Sofies Nedkomst[2]) og 21. Oktbr., da Kronprinsessen havde bragt en Datter til Verden[3]).

Efter Komediens Ligbegængelse søgte Montaigu endnu en Gang at faa Kongen til at interessere sig for en Genfødelse af Skuepladsen. Naar de danske Aktører, skrev han 24. Marts 1727, uden at lade sig skræmme af de Tab, deres Entreprenør (ɔ: Capion) har lidt, paa egen Regning og Risiko har søgt at fortsætte disse Skuespil, har de troet at gøre deres Land Nytte dermed; de har taget andre Nationer til Eksempel, hos hvem Teatret er en Skole, hvor Folket lærer at sky hvad taabeligt er og hvor Sæderne forædles ved sund Latter, og i dette patriotiske Øjemed har de frivillig forsømt at søge ad andre Veje, hvor de kunde tjene Fædrelandet; det begyndte lovende, aldrig har nogen Skueplads haft saa lykkelig en Begyndelse, men den mindre heldige Ende det tog har sat dem ud af Stand til at fortsætte; tør de ikke haabe paa Kongens Støtte, maa de mod deres Vilje opgive en Institution, som med Tiden kunde blive til Nytte og Hæder for Landet[4]). Det var et Nødraab fra strandede, der stod uhjælpelig fast. Men endnu var Tiden ikke inde, endnu stod Slottets Ombygning paa, først i Løbet af Aaret fuldendtes den, og Kongen opslog atter sin Residens paa Københavns Slot den 29. Novbr.[5]). I det ombyggede Slot var Teatret bibeholdt, og Tanken om en Hofkomedie var saaledes ikke opgivet.

Omsider kom der da lyse Tider for den danske Bande og en ny Æra i dens Virksomhed begyndte. I Slutningen af Febr. 1728 fortaltes det i Byen, at Montaigu havde faaet Løfte om 1500 Rdr. aarlig fra Kongen for at bringe den danske Komedie i Stand igen og med Forpligtelse til, naar det ønskedes, at give Forestillinger for Herskaberne paa Slottet[6]). Rygtet talte sandt, den 4. Marts kunde Montaigu

[1]) Sml. Side 103 ff.
[2]) Barnet var Prins Frederik Kristian, der døde Aaret efter.
[3]) Prinsesse Louise, den senere Hertuginde af Sachsen-Hildburghausen.
[4]) Rep. Nr. 55.
[5]) Extr. maanedl. Rel. 1727, Novbr.
[6]) Hollst. Corr. 1728, Nr. 35.

indsende et „Reglement for den danske Komedie“[1]) til kongelig Approbation. Banden var atter trommet sammen og talte nu 6 Aktører og 4 Aktricer foruden Montaigu, der skulde fungere som Leder, vælge og instruere Aktørerne, uddele Rollerne og iscenesætte Stykkerne, ligesom hans Hverv havde været i de franske Komedianters Tid. Summen fordeltes mellem Bandens Medlemmer efter Kvalifikationer og Aktøren Pilloy foresloges til Teatermester, den samme Post, som Capion i sin Tid havde haft[2]). Den endelige „Rulle“ over Aktørerne, antagne efter „Hans Majestæts allernaadigste Ordre“ og nu alle samlede i København, indsendtes til Rentekammeret 6. April[3]). Den 15. April faldt den kgl. Resolution. Montaigus Fordeling og Forslag blev bifaldet, dog vilde Kongen ikke straks oprette en Post som Teatermester; Pilloy, der i den nærmest foregaaende Tid havde haft Tilsyn med Slotsteatrets endelige Udstyr[4]), maatte først i et Aar vise, at han var Stillingen voksen. Som det ogsaa tidligere havde været Skik skulde af Køkkenskriveriet, hver Gang der blev ageret paa Slottet, udleveres Komedianterne 4½ Lispund Talglys samt 4 Potter Franskvin og 8 Potter Herreøl[5]). Det var Spillepræmien, der endnu kaldes Feu.

Dagen efter at den hele Sag var endelig bragt i Orden fandt Førsteforestillingen Sted paa Slottet, den 16. April, Dronning Anna Sofies Fødselsdag. En rimet „Prologus, eller de danske Skuespils Oprejsning“, et helt lille Forspil, hvori tre Aktører og to Aktricer medvirkede, gik forud for de to Stykker, der opførtes (man ved ikke hvilke)[6]). I Prologen, der tillægges Ulsøe[7]), samtaler en dansk og en norsk Undersaat om den danske Komedie, der blev gravlagt i Fjor, da Henrik uformodet bringer den glædelige Efterretning, at Komedien er genfødt, og overtaler Thalia og Melpomene til atter at fæste Bo i Danmark. Det er Lejlighedspoesi, ikke af nogen høj Rang og stærkt duftende af Virak til Kongehuset, men iblandet en Mængde Hentydninger, der for Skuepladsens Historie er af Værdi til Bekræftelse paa hvad man ad anden Vej kan slutte sig til[8]). Vi kender kun een Hofforestilling til fra denne Periode, givet paa Kongens Fødselsdag 11. Ok-

[1]) Ved „Reglement“ forstod man i Rentekammeret en officiel Fortegnelse over Embedsmænd og de Lønninger, der var tillagt dem.

[2]) Rep. Nr. 56.

[3]) Rep. Nr. 57.

[4]) Partikulærkammerets Regnskabsbilag 1728, Nrr. 137, 38, 172, 73 og 79.

[5]) Rep. Nr. 58.

[6]) Extr. maanedl. Rel. 1728, April; Extr. Rel. (8vo) 1728, Nr. 31; Hollst. Corr. 1728, Nr. 65 (det sidste Sted staar der kun „*eine* dänische Commödie“).

[7]) Rahbek 107.

[8]) Prologen blev trykt og udkom samtidig med Førsteforestillingen (sml. lærde Tidender 1728, Nr. 17). Den er i alt væsentligt meddelt af Rahbek (107 ff.) og optrykt in extenso hos Overskou (237 ff.).

tober; det er ikke rimeligt, at der i Mellemtiden ret mange Gange er spillet dansk Komedie paa Slottet, da Hoffet det meste af Sommeren var fraværende fra Hovedstaden.

— —

De danske Aktører var nu, som Schwartz rigtig siger, i Kongens Sold[1]. De opføres i Zahlkassens Regnskaber i Rubrikken: Kongelige Hof- og Slots-Betjente, de indtog samme Plads som fordum de franske Komedianter og de tyske Operister, men tjente paa langt ugunstigere Vilkaar. De tidligere Hoftrupper havde kostet Landet mellem 5 og 6000 Rdr. aarlig, de danske Aktører fik kun 1500. Til Gengæld havde de Privilegium paa at give Forestillinger i Byen, og det havde gentagne Cange vist sig, at Autoriteterne var villige til kraftigt at understøtte deres Bestræbelser for at bevare Eneretten. Privilegieforholdene var iøvrigt forkludrede fra Begyndelsen. Aktørerne ejede ikke det Komediehus, hvortil de oprindelige Skuespil-Privilegier var knyttet, til Trods for at de havde Eneret paa dansk Komedie og ved en Række kgl. Reskripter og Ordrer var sat i Stand til at forbyde enhver Art af Teaterforestillinger i Byen. Aktørerne havde hele Magten, men kun en Del af Retten, og navnlig var deres Magt uindskrænket saa længe den fireaarige Kontrakt, der 1724 var indgaaet mellem Capion og Montaigu, endnu var løbende.

Efter Forestillingen paa Slottet i April, der indvarslede den danske Komedies tredje og sidste Periode, begyndte de igen at agere paa Komediehuset efter mere end et Aars Ophold[2]. Tidligere paa Aaret er der næppe spillet i Lille Grønnegade, det maa bero paa en Misforstaaelse, naar Overskou hævder, at Melampe allerede blev opført 9. Februar[3]. Selv om Montaigu, efter at det to Gange havde været nødvendigt at lukke, atter paa egen Risiko vilde have aabnet Skuepladsen, saa havde han ikke kunnet, da Banden først i Løbet af Marts blev samlet og reorganiseret[4], og desuden fremgaar det med al Tydelighed af Festprologen, at den danske Komedie først nu kunde tænke paa at drage ind i sit „vanlig Hjem“[5]. I de tre Sommermaaneder, fra midt i April til midt i Juli, synes der jævnlig at være givet Forestillinger, og de maa have trukket godt Hus, da man opgav den oprindelig tagne Bestemmelse om ikke at spille længere end til

[1]) Lommebog for Skuespilyndere 1785, S. 226.

[2]) Rep. Nr. 66; Arnoldt siger her (Danske Saml. III, 11), at „die dänischen Acteurs sich gar des Spiehlens über ein Jahr begeben“.

[3]) Overskou 236 og Martensen I, 92; Werlauff (S. 504) har, formodentlig ved Trykfejl, 19. Febr.

[4]) Det ses ved en Sammenligning mellem Rep. Nr. 56 og 57.

[5]) Sml. ogsaa Carl Deichmans Optegn. om Holberg (Nyt hist. Tidsskr. VI, 400).

15. Maj[1]). Kun om to er der imidlertid levnet os Efterretning: den til 24. Maj ansatte Førsteopførelse af La fille de bon sens eller Mange Hunde om eet Ben, et Stykke fra det fransk-italienske Teater, og Forestillingen den 14. Juli, der straks skal berettes om.

Midt i Juli er sandsynligvis disse Sommerforestillinger sluttet. Det trak op til et stort Opgør med Komediehusets Ejer, General Arnoldt, der nu forlangte, at det hele indviklede Forhold mellem Aktørerne og ham skulde bringes paa det rene. Man kan ikke undres over, at Arnoldt tabte Taalmodigheden. De danske Aktører var baade paagaaende og ubeskedne og havde næppe heller synderligt Begreb om Penge og Forpligtelser. I Modgangens Dage havde de levet under Autoriteternes beskyttende Haand og var nu kongelige Komedianter, hvad der kun kunde øge deres Selvfølelse. I Kraft af deres Privilegium betragtede de Skuespilhuset som deres eget og tillod ikke den retmæssige Ejer at træffe nogen Bestemmelse om Benyttelsen af det. Det havde ligget hen mere end et Aar, og selv om Arnoldt var i Stand til at bære Tabet, saa ærgrede det ham, at hans Kapitaler ikke trak Rente. For den danske Komedie nærede han ingen Interesse, det gjaldt for ham blot om at gøre sine Penge frugtbare, han havde kun ventet og set Tiden an, fordi Nødvendigheden tvang ham dertil. Kontrakten af 1724[2]) var ganske vist brudt, da Montaigu ikke havde overholdt sine Forpligtelser, men Arnoldt var gaaet paa Akkord og havde forsøgt at faa ind ved en aftenlig Leje hvad Montaigu i Aarenes Løb var bleven skyldig; det var langtfra lykkedes, thi ved Kontraktens Udløb var der kun betalt 574 Rdr. alt i alt og der resterede saaledes ikke mindre end 2626 Rdr. Arnoldt var ellers ikke bange for at gribe til Proces over for uefterrettelige Kreditorer, men han forstod, at der i dette Tilfælde ingen Fordel var ved at gaa Rettens Vej; dels stod Montaigus Privilegium i Vejen for en uhindret Benyttelse af Skuespilhuset, dels havde de danske Aktørers Overhoved intet jordisk Gods, der kunde gøres Udlæg i, og hans Person var sikret ved et kgl. Protektorium, som han 21. Juni 1728 for tredje Gang fik fornyet paa tre Aar[3]).

Arnoldt havde haabet at faa friere Hænder ved Kontraktens Udløb den 11. Juni 1728. Allerede i Januar, før der var Tale om Genoprettelse af den danske Komedie, havde han truffet Aftale med en Franskmand, Landé, om Leje af Komediehuset i København med tilhørende Privilegier fra 11. Juni for en Sum af 1200 Rdr. aarlig i fire Aar[4]). Jean Baptiste Landé havde været kgl. Dansemester i Stockholm,

[1]) Rep. Nr. 64 og 66.
[2]) Rep. Nr. 40.
[3]) Sjæll. aabne Breve 1728, Nr. 191.
[4]) Rep. Nr. 67. — De danske Aktører bød Arnoldt 500 Rdr. (Rep. Nr. 65).

havde samlet en Trup franske Komedianter, hvormed han en Tid lang gav offentlige Skuespil i den svenske Hovedstad, og paastod tidligere at have været knyttet til det polsk-sachsiske Hof i Dresden[1]). Tør man stole paa hvad Arnoldt og Landé fortæller længere hen paa Aaret[2]), da den danske Komedie atter var en Kendsgerning, saa gik Planen fra første Færd ud paa, at han skulde spille afvekslende med de danske Aktører; disse skulde betale Afgift til Landé som de tidligere havde gjort det til Arnoldt. For at faa en saadan Ordning i Stand gjaldt det om at vinde Montaigu, den personlige Indehaver af Privilegiet paa dansk Komedie, og Meningen var, at de fransktalende Elementer i den danske Bande, Montaigu, hans Hustru og Datter samt Pilloy, skulde indtræde i Landés Trup, hvis Repertoire skulde hentes fra Gherardis Théatre Italien. Derfor kom der i Sommeren 1728 kun een Aktrice og to Aktører (blandt hvilke en fransk Harlekin) hertil fra Sverig.

Men Montaigu vilde ikke, blot for at skaffe Arnoldt øgede Indtægter, udsætte den danske Komedie — der ikke alene var hans Smertensbarn, men ogsaa hans Hjertebarn — for en ødelæggende Konkurrence, og han kunde det ikke heller; hans Bestræbelser var i flere Aar gaaet ud paa at fjerne de fremmede Komedianter fra Hovedstaden til Fordel for de danske Aktører, der nu endelig havde naaet det længe eftertragtede Maal: at vinde Kongens Gunst. Han mødte Arnoldts Planer med et bestemt Afslag, og for at sikre Stillingen, der var svækket ved Kontraktens Udløb, søgte han yderligere at fastslaa den danske Komedies ubetingede Eneret. Paaskud fandt han i en Koncert, som en fremmed i Juni 1728 foranstaltede i et Hus ved Stranden[3]), i en Vanskabning, der lod sig vise frem for Penge, og endelig i Ankomsten af Landés franske Komedianter; den 20. Juni beklagede han sig til Oversekretæren i Danske Kancelli over, at der saaledes stadig dukkede nye Forlystelsesforetagender op i Byen, som ikke kunde andet end skade den danske Komedie. Oversekretær Møinichen var straks villig til at staa ham bi, gik til Kongen med hans Besværinger og fik Paalæg om at give Politimester Himmerich de fornødne Ordrer til streng Overholdelse af Reskriptet af 14. Oktbr. 1726[4]).

De danske Aktører kunde nu sætte sig paa den høje Hest. Midt i

[1]) Dahlgren, Anteckningar, S. 23 ff.; Framtiden 1877, 291. — I det indholdsrige, men efter meget gammeldags Principper ordnede Hauptstaatsarchiv i Dresden er Landé forgæves eftersøgt.

[2]) Sml. især Rep. Nr. 67.

[3]) Sml. Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. VI, 246, og Musikforeningens Festskrift 1886 I, 27.

[4]) Rep. Nr. 61 og 62, jvfr. Oluf Nielsen, anf. Skr. VI, 296, og DK. Oversekretærens Breve 1728, Nr. 233.

Juli lod de bekendtgøre, at det var deres Agt at give een Forestilling om Ugen i Sommertiden og to til Vinter for paa den Maade at gøre Fyldest for den Tillid, der var vist dem ved at deres Skuespil var gjort til de eneste i Byen. Forestillingerne paa Stadens Komediehus skulde ikke blot tjene til at dygtiggøre Aktørerne til deres Hoftjeneste, Formaalet var tillige, at der ikke maatte mangle Skuespil i Hovedstaden, og det Skuespil, der kunde tjene til Sprogets Forædling og ave slette Sæder med Satirens Svøbe. Brugbare til dette Formaal ansaas øjensynlig de fransk-italienske Maskekomedier, der tillige var udmærket egnede til at more Publikum; til 14. Juli ansatte de danske Aktører til Opførelse paa „deres" Teater et fra Gherardi laant Stykke: La Præcaution inutile, paa Dansk kaldet: Mands List er behænde, Kvindelist faar aldrig Ende. Det var lovet tidligere, men „adskillige Forfald" havde hindret dets Fremkomst[1]).

De danske Aktørers udfordrende Adfærd i disse Dage var Draaben, der bragte Bægeret til at flyde over. Det brød nu ud i aaben Krig med General Arnoldt. Han drev mangehaande Forretninger, laa i Kævl med Jøder og førte Proces med Kristne, men havde ganske sikkert sine værste Bryderier med de danske Aktører. Det ulyksalige Komediehus havde kun bragt ham Ærgrelser. For et Par Aar siden, da han for at redde nogle Kapitaler var nødt til at overtage det, havde han i den Anledning hentet sig en Tilrettevisning hos to højtstaaende Kolleger[2]), nu spillede Aktørerne ham ganske aabenlyst paa Næsen. De regerede som Herrer i hans Hus, kaldte det paa Plakaterne „deres" Teater, endda de ikke altid var i Stand til at yde de 10 Rdr., der skulde falde efter hver Forestilling. Nu var han besluttet paa at bruge Magt. Aktørerne var netop kommet i Restance med 70 Rdr., og midt under Prøven skikkede Arnoldt en Underofficer til dem med den Besked, at de ikke fik Lov til at give Forestilling, med mindre Summen var betalt næste Morgen. For at forebygge denne Kalamitet fik Aktørerne i en Hast skrabet Pengene sammen, men Arnoldt vilde Krig for enhver Pris. Han forlangte nu nogle faa Slettedaler tilbage, som hans Svigersøn, Grev Chr. Wedell, havde betalt for en Loge for seks Uger siden, mens den gamle Kontrakt endnu var i Kraft; han havde Ret dertil, thi Capion skulde efter Kontrakten have en Loge paa Komedien uden Betaling. Men det vilde Aktørerne ikke indlade sig paa. General Arnoldt sendte dem da sit andet Ultimatum: hvis de ikke faldt til Føje inden Middag, vilde han lade en Underofficer og seks Musketerer jage dem ud af Komediehuset[3]).

[1]) Nouvelles de divers Endroits 1728, Nr. 56 (12. Juli) og Plakat $^{14}/_{7}$ 1728.
[2]) Sml. Side 100 f.
[3]) Rep. Nr. 63 og 65

Om det virkelig er kommet saa vidt, at de danske Aktører har maattet vige for den væbnede Magt, det skal ikke bestemt kunne siges; Arnoldt fortæller kun, at han lod Døren lukke for dem[1]. Krigen stod paa i Dagene omkring den 14. Juli og Generalen vandt ikke nogen afgørende Sejr. Da han ikke med Magt kunde bane Vej til Komediehuset for Landés franske Trup, forsøgte han at gaa frem med Lempe. I et Brev af 16. Juli[1] skildrede han for Politimester Himmerich al den Besvær, han havde haft med de danske Aktører, der ligefrem vilde hindre ham i at udnytte hvad der var hans med Rette, og han bad indstændig om, at der ikke maatte lægges den franske Trup Hindringer i Vejen. Politimesteren stod tvivlraadig og var vistnok nærmest villig til at støtte Arnoldt. Da Kongen var paa Rejse, maatte han imidlertid raadføre sig med Oversekretær Møinichen, hvis Standpunkt var klart og i Aktørernes Favør; i temmelig skarpe Udtryk lod han Politimesteren vide, at han burde røgte sit Embede i Overensstemmelse med Kongens Befaling af 14. Oktbr. 1726, hvorved alle fremmede Skuespil banlystes fra Byen[2].

Ogsaa Aktørerne havde indanket Sagen for de høje Myndigheder. I vidtløftige Memorialer til Kongen og Oversekretæren (af 18. Juli) havde Montaigu søgt at stille Arnoldts Færd i det Lys, som den maatte ses i fra Aktørernes Standpunkt, og at hævde deres Rettigheder. Men han forstod, at den hele Stilling var uholdbar og bønfaldt Kongen om enten at købe Komediehuset eller give dem et andet Sted at agere[3]. Man har Grund til at tro, at han dermed tænkte paa Gæthuset[4].

Der hørte Salomonisk Visdom til for at dømme retfærdigt i denne Strid, at træffe den rette Skillelinje, saa at begge Parter fik hvad der tilkom dem. Arnoldt havde en juridisk Ret, man ikke godt kunde se bort fra, om ikke for andet saa for Anstændighedens Skyld, og Aktørerne skulde støttes i deres Virksomhed, nu da Kongen havde taget sig af dem. Arnoldt havde 29. Juli indsendt til Kongen en omhyggelig dokumenteret Fremstilling af den hele Sag[5] og havde erklæret, at det ikke var hans Hensigt at staa de danske Aktører i Vejen, blot Montaigu ikke fik ligefrem Magt til at bestemme over

[1]) Rep. Nr. 63.

[2]) DK. Oversekretærens Breve 1728, Nr. 238, jvfr. Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. og Beskr. VI, 296 f.

[3]) Rep. Nr. 64 og 65.

[4]) Rep. Nr. 70.

[5]) Rep. Nr. 66. — Aktørernes Indlæg i Striden 1728 er, for saa vidt de er affattede paa Fransk, alle skrevne med Montaigus egen Haand, Arnoldts, der er paa Tysk, er derimod renskrevne, maaske ogsaa konciperede, af hans Sekretær, paa dette Tidspunkt en Mons. Sommer (Rep. Nr. 74).

hans Hus og hindre ham i at benytte det paa bedste Maade, d. v. s. faa saa meget ud af det som muligt var. Det trak imidlertid i Langdrag med Afgørelsen. Midt i August begyndte Landé at blive urolig og besværede sig for Arnoldt. Hans Brev er bevaret[1]), men det er ikke sikkert, at det er i nøje Overensstemmelse med de faktiske Forhold, snarere er det lempet efter den Brug, der skulde gøres af det. Tilsyneladende havde han givet store Summer ud; han skulde ikke blot underholde de faa Komedianter, der var kommet til København, han havde andre liggende i Hamborg og Holland, som han havde truffet Aftaler med og maatte føde paa — alle disse Udgifter kom nu paa Arnoldts Kappe. Generalen var ikke sen til at lade dette Aktstykke gaa til Kongen med en Memorial om snarlig Fremme. Han var dog nu mindre krigersk stemt og indrømmede aabent de danske Komedianter deres Forret[2]).

Endelig kom Sagen for Kongen, hvem den synes at have ligget stærkt paa Sinde. Han lod et af Konseillets Medlemmer, Gehejmeraad C. L. Plessen, forhandle med Arnoldt[3]), uden at det dog foreløbig kom til noget Resultat. I Begyndelsen af Septbr. beklagede Arnoldt sig atter og endelig kom Afgørelsen i et Reskript af 8. Oktbr. 1728. Generalen fik Lov til at lade Landés Trup opføre franske Komedier paa Skuespilhuset een eller flere Dage om Ugen, naar ikke de danske Aktører — hvis Forret til at vælge deres Forestillingsdage udtrykkelig blev fastslaaet — havde Brug for Huset „enten til Repetition [ɔ: Prøve] eller til at indrette de til næstfølgende Komødie behøvende Machiner“, og de danske Aktører skulde betale Arnoldt 10 Rdr. i Leje for hver Forestilling, „saa længe de kunde have den Næring, at de tvende Gange udi Vinterugerne og een Gang ugentlig om Sommeren spille kunde“[4]).

Aktørerne havde kun Grund til at være tilfreds med den trufne Ordning. De havde tidligere hævdet, at to forskellige Slags Skuespil umuligt kunde trives i det samme Hus[5]), men da det kgl. Reskript saa uforbeholdent gav de danske Aktører Forrangen, havde de intet at indvende. Arnoldt havde efter Bogstaven opnaaet hvad han forlangte, men indsaa, at Reskriptet var et tveægget Sværd, der virkningsfuldt kunde bruges mod den franske Trup. Faa Dage efter (12. Oktbr.) besværede han sig atter for Kongen: Skuepladsen stod nu ganske til de danske Aktørers Raadighed; han var selv sat ud af alle Rettigheder —

[1]) Rep. Nr. 67.
[2]) Rep. Nr. 68.
[3]) Rep. Nr. 69 og 73.
[4]) Rep. Nr. 71 og 72.
[5]) Rep. Nr. 70.

den Frihed, enhver Borger og Bonde havde til at benytte sit Hus paa bedste Maade, var ham berøvet; Aktørerne kunde ved at repetere Stykker og præparere Maskiner stadig lægge Beslag paa det; om de end undte Franskmændene saa mange Aftener, at de kunde holde Livet oppe, vilde han ikke selv høste noget Udbytte[1]). Det var nu blot Formodninger, thi de danske Aktører fik ikke mere Lejlighed til at benytte Skuespilhuset og den franske Trup kom aldrig til at spille Komedie i København[2]). Men Arnoldt forstod, at han havde kæmpet for en Sejr, der ikke var Kampen værd — Sejren maatte udvides. Indtrængende bad han Kongen om, at Montaigus Privilegium maatte løses fra Skuespilhuset og Aktørerne faa anvist et andet Sted, hvor de danske Komedier kunde opføres. Hvad der tidligere havde været Modpartens Ønske, gjorde han nu til sit.

Det var i Haab om at faa udvirket en Afgørelse i denne Retning, at han vedblivende, trods det nylig udgaaede kgl. Reskript, holdt Komediehuset lukket for de danske Aktører. I August var der ikke spillet (det plejede man ikke), heller ikke i September paa Grund af den staaende Strid, men i Oktober skulde Vinterforestillingerne begynde; den gode Tid var nu inde, og Aktørerne var rede til „at fornøje enhver dansk Patriot", saasnart Arnoldt blot vilde tillade det[3]). Det gjaldt tillige om at komme Franskmændene i Forkøbet. Gennem Notarius publicus lod de Arnoldt afæske Erklæring, om han vilde rette sig efter Reskriptet og give dem Adgang til Teatret, de var paa deres Side beredte til at efterleve Kongens Bud. Atter havde de sat Generalen i Klemme, han vidste ikke bedre end at holde Notarius hen med Udflugter. Den 14. Oktbr. havde Aktørerne søgt Bistand hos denne Embedsmand, den 19. forlangte de Sagen sluttet, og Notarius maatte opgive Ævret, da det ikke havde været muligt at faa et positivt Svar. Samme Dag lod de Notarialattesten gaa til Kongen med en Klage over Arnoldts Fremfærd[4]). Men da greb højere Magter ind i Striden og bilagde den for stedse. Den 20. Oktbr. brød Ilden ud og snart var mere end en Tredjedel af Hovedstaden lagt i Aske. De alvorlige Tider, der fulgte paa, Nøden og det økonomiske Tryk gav Indvaanerne andet at tænke paa og tage Vare; i Øjeblikket var der ingen Udsigter til, at den danske Komedie kunde fortsætte sin Virksomhed.

Det er bekendt nok, at Byens Præsteskab udlagde den Ulykke, der var overgaaet Staden, som en Hjemsøgelse, et Tugtens Ris for den

[1]) Rep. Nr. 73.
[2]) Rep. Nr. 75.
[3]) Rep. Nr. 75.
[4]) Rep. Nr 74 og 75.

Ugudelighed, der gik i Svang[1]). Nødvendigheden af at give Afkald paa Adspredelser, at gøre Pønitense og klæde sig i Sæk og Aske, det var Dagens Tekst som den lød fra Prædikestolen, og Montaigu nærede alvorlig Bekymring for, at denne mørke Stemningsbølge, der gik i Ulykkens Kølvand, skulde bortskylle Grundlaget for en dansk Skueplads ved at berøve Aktørerne de aarlige 1500 Rdr.[2]). Hans Frygt viste sig grundet, men Aarsagen til, at Kongen skilte sig ved sin danske Hoftrup, var dog først og fremmest den økonomiske Nødvendighed. Samtidig med, at det Beløb, der var tilsagt de danske Aktører, inddroges ved kgl. Resolution af 31. Decbr. 1728 blev ved samme Resolution en Række høje Embedsmænds Gager og Pensioner nedsat; Ildebranden havde formindsket Kongens Indtægter, saa at Udgifterne maatte nedbringes, men det var kun en midlertidig Foranstaltning indtil Tiderne bedredes og Residensstaden nogenledes var kommet til Magt igen[3]). De danske Aktører fik paa Aarets sidste Dag udbetalt Resten af deres Løn[4]), men Løfterne paa Fremtiden indfriedes aldrig.

SKUESPILREPERTOIRET

Nedenfor opstilles en Spilleliste, saa omfattende som det er muligt, naar man vil holde sig til bestemte Angivelser. Man tør gaa ud fra, at der gennemsnitlig er givet ca. 80 Forestillinger om Aaret[5]), og da Skuepladsen virkede i et Tidsrum af tilsammenlagt 3¾ Aar, kan man regne med omtrent 300 Forestillinger ialt. Af disse kan 67 eller omkring en Femtedel bestemmes, hvortil kommer 6 Forestillinger paa Københavns Slot. De fleste kendes dog kun af Plakater eller Bekendtgørelser, og adskillige kan være forandrede eller aflyste, uden at vi nu er i Stand til at vide noget derom, men Spillelisten giver dog et Begreb om Skuepladsens Repertoire. Ved Stykker, der ikke er af Holberg, findes Forfatternavn vedføjet.

Vinterforestillinger 1722:

Onsdag den 23. Septbr. Prolog. Gnieren [Molière. 1. Gang].
(Plakat i KBK).

Fredag den 25. Septbr. Den politiske Kandestøber [1. Gang].
(Hist. Meddel. om Kbhvn. I, 615. Sml. Noten til Side 88).

[1]) Sml. Carl Bruun, Kjøbenhavn II, 613.
[2]) Brev til Løvenørn af 27. Decbr. 1728 i Danske Saml. III, 37, jvfr. Holm, Danm.-Norges Hist. I, 571.
[3]) Rep. Nr. 76 og RA. Danske Assignationskont. Resol. 1728, Nr. 181.
[4]) RA. Zahlkassens Regnskaber 1728, Udgifter til Civiletaten, S. 23 ff.
[5]) Rep. Nr. 52.

Onsdag den 28. Oktbr. Mester Gert Westphaler eller Dend meget talende Barbeer.
(Plakat i KBK. — I 1. Tome af Hans Mikkelsens Komedier sættes Opførelsen til 1723).

Fastelavnsspil 1723:

[Mandag den 15. Febr. Maskerade paa Komediehuset].
(Hollst. Corr. 1723, Nr. 31).

Onsdag den 17. Febr. [Forestilling til Fordel for de fattige].
(Hollst. Corr. 1723, Nr. 31).

Udenfor Spilletiden:

[Mandag den 5. April. Assemble paa Komediehuset, arrangeret af Johs. Ulsøe].
(Plakat i KBK, gengivet i Faksimile i Jule-Album 1903).

Sommerspil 1723:

Fredag den 11. Juni. Den ellevte Juni [1. Gang].
(2. Tome af Hans Mikkelsens Komedier og Hollst. Corr. 1723, Nr. 97).

Fredag den 18. Juni. Dend ellevte Junii.
(Plakat i KBK).

Onsdag den 30. Juni. Bonden i Harnisket eller Dend som fængsler sig selv [Thomas Corneille. 1. Gang].
(Plakat i KBK).

Fredag den 23. Juli. Le Dépit amoureux eller Dend kierlige Forbittrelse [Molière. 2. Gang. Sidste Sommerspil].
(Plakat i KBK).

Vinterforestillinger 1723:

Mandag den 27. Septbr. Dend politiske Kandestøber. [Første Vinterforestilling].
(Extr. Relationer 8vo 1723, Nr. 73 og 77).

Fredag den 1. Oktbr. Barsel-Stuen [1. Gang].
(Extr. Relationer 8vo 1723, Nr. 78, og Holbergs Brev til Hagen af 21. Oktbr. 1723, gengivet i Faksimile i Jubeludg. af Holbergs Komedier III, 23. — Det er muligt, at Forestillingen er bleven udsat til Fred. d. 8. Oktbr., dog er Martensens Bemærkninger (I, 52) ikke afgørende, da Datoen i Troels Replik (1. Akt 3. og 7. Sc.) sandsynligvis er indsat af Aktørerne og kan have skiftet ved de første Opførelser).

Mandag den 15. Novbr. L'Etourdi [Molière].
(Defekt Plakat i KBK).

Fredag den 3. Decbr. Amphitrion [Molière]. Serenade [Regnard].
(Defekt Plakat i KBK).

Fastelavnsspil 1724:

Fredag den 4. Febr. Doctor Crispin [Hauteroche].
(Gersdorffs Dagbog, anf. Dato).

Fredag den 18. Febr.
(Gersdorffs Dagbog, anf. Dato).

Fastelavnsmandag den 28. Febr. Masqveraden [3. Gang]. Juule-Stuen.
(Plakat i Privateje, Fotografi i KBK).

Sommerspil 1724:

Tirsdag den 2. Maj. Le Malade imaginaire eller Dend indbildte Syge [Molière]. La Poudre d'Arabie eller Det Arabiske Pulver. [Første Sommerspil].
(Nouvelles de divers Endroits 1724, Nr. 34).

Juni, i Omslagsterminen. Ulysses von Ithacia [1. Gang].
(Iris' Monolog i Prologus (Sml. Skr. III, 371) og Plakat til Forestill. 24. Jan. 1727).

Juli, første Halvdel. De Copenhague à la fontaine eller Kilderejsen [1. Gang].
(Hollst. Corr. 1724, Nr. 113).

Vinterforestillinger 1724:

Mandag den 6. Novbr. Le Festin de pierre eller Dødnings-Giestebuddet [Molière].
(Plakat i KBK).

Novbr., mellem 19. og 25. [Forestilling for Grønlænderne].
(Hollst. Corr. 1724, Nr. 191).

Fredag den 24. Novbr. Masqveraden. Juele-Stuen.
(Plakatfragment i KBK. Ugedag mangler, men der kan ikke være Tale om andet Aar end 1724).

Fredag den 22. Decbr. Hendrich og Pernille [og et andet Stykke. Sidste Vinterforestilling].
(Plakat i KBK).

Fastelavnsspil 1725:

[? Fredag den 9. Februar. Melampe].
(Overskou 236 og Museum 1892 I, 296).

Komediehuset lukket Febr. 1725—Febr. 1726.

Fastelavnsspil 1726:

Onsdag den 6. Febr. Den Skinhellige eller Tartuffe [Molière. Første Forestilling efter Genaabningen].
(Extr. Relationer 8vo 1726, Nr. 9).

Sommerspil 1726:

Mandag den 29. April. L'Avare eller Gnieren [Molière. Første Sommerspil].
(Extr. Relationer 8vo 1726, Nr. 33).

Mandag den 6. Maj. Le Grondeur eller Knurreren [Brueys og Palaprat. 1. Gang]. Diderich Menschenschreck eller Hr. von Donnerburg.
(Plakat i KBK).

Mandag den 20. Maj. Le Port de mer, paa Dansk Toldboden eller Søehavnen [Boindin. 1. Gang]. Le Grondeur eller Skienderen [Brueys og Palaprat].
(Plakat i KBK).

Fredag den 24. Maj. Le Menteur eller Løgneren [Pierre Corneille. 2. Gang]. Le Port de mer, paa Dansk Toldboden eller Søehavnen [Boindin. 2. Gang].
(Plakat i KBK).

Mandag den 27. Maj. Merlin Dragon [Desmares]. Det Arabiske Pulver. Le retour impreveu eller Den uformodentlige Hiemkomst [Regnard). Serenaden [Regnard].
(Plakat i KBK).

Onsdag den 5. Juni. Jacob von Tyboe eller Dend stortalende Soldat. Le Port de mer eller Toldboden [Boindin] [Gratisforestilling i Anledning af Dronningens Nedkomst].
(Forsvunden Plakat, trykt i Nyt Aftenblad 1825, Nr. 37).

Onsdag den 12. Juni. Den Ellevte Junii.
(Plakat i KBK).

Onsdag den 19. Juni. Tartuffe eller Den Skinhellige [Molière].
(Forsvunden Plakat, trykt i Nyt Aftenblad 1825, Nr. 37. — Forestillingen ansat til Fredag den 14. Juni (Plakat i KBK), men aflyst).

Onsdag den 26. Juni. Banquerouteren eller Den pandtsatte Bonde-Dreng [1. Gang]. Henrich og Pernille.
(Plakat i KBK. — Ansat til den foregaaende Spilleaften, men aflyst).

Fredag den 28. Juni. Le Malade imaginaire eller Dend indbildte Syge [Molière].
(Plakat i KBK).

Mandag den 8. Juli. Amphitrion [Molière]. Serenaden [Regnard].
(Plakat i KBK).

Fredag den 12. Juli. Banquerouteren eller Dend pandtsatte Bonde-Dreng [2. Gang]. Crispin Medicin [Hauteroche].
(Plakat i KBK).

Fredag den 19. Juli. Dend politiske Kande-Støber. [Forestilling til Fordel for Dansemesteren].
(Plakat i KBK).

Vinterforestillinger 1726:

Fredag den 4. Oktbr. L'École des femmes eller Fruentimmer-Skolen [Molière. Første Vinterforestilling].
(Extr. Relationer 8vo 1726, Nr. 78).

Mandag den 21. Oktbr. Le Festin de pierre eller Dødingens Giestebud [Molière]. Serenade eller Aften-Musiken [Regnard]. [Gratisforestilling i Anledning af Kronprinsessens Nedkomst].
(Plakat i KBK).

Onsdag den 23. Oktbr. Jean de France eller Hans Frantzen.
(Plakat i KBK).

Fredag den 25. Oktbr. Crispin Medecin [Hauteroche]. Gert Westphalen.
(Plakat i KBK).

Mandag den 28. Oktbr. Amphitrion [Molière]. Le Retour impreveu eller Den uformodentlige Hiemkomst [Regnard].
(Plakat i KBK. — Amphitrion blev givet i Stedet for Dobleren, som var lovet til denne Dag).

Onsdag den 30. Oktbr. Phedra og Hippolitus [Racine. 2. Gang]. La Serenade eller Aften-Musiqven [Regnard].
(Plakat i KBK).

Mandag den 4. Novbr. Masqueraden. Juule-Stuen.
(Plakat i KBK).

Fredag den 8. Novbr. Dend seendes Blinde [J. R. Paulli]. Det Arabiske Pulver.
(Plakat i KBK).

Mandag den 11. Novbr. Banquerouteren eller Dend pantsatte Bonde-Dreng. Henrik og Pernille.
(Plakat i KBK).

Mandag den 25. Novbr. Dend Stundesløse [1. Gang].
(Forsvundne Plakater, trykt i Nyt Aftenblad 1825, Nr. 38, og Extr. Relationer 8vo 1726, Nr. 91. — Forestillingen var lovet til Mandag d. 18. Novbr. (i Plakaten ved Trykfejl d. 19.) og Onsdag den 20. Novbr., men blev begge Gange aflyst).

Mandag den 2. Decbr. Le Joueur eller Dobleren [Regnard].
(Plakat i KBK).

Onsdag den 4. Decbr. Andromaque [Racine]. Attendez moy sous l'orme [Regnard]. [Forestillingen givet paa Fransk].
(Plakat i KBK. og Hollst. Corr. 1726, Nr. 203).

Fredag den 6. Decbr. Dend Stundesløse [2. Gang]. Jule-Stuen.
(Forsvunden Plakat, trykt i Nyt Aftenblad 1825, Nr. 38).

Mandag den 9. Decbr. Andromach [Racine]. Port de mer eller Toldboden [Boindin].
(Plakat i KBK).

Fredag den 13. Decbr. Tartuffe eller Dend Skinhellige [Molière].
(Plakat i KBK).

Mandag den 16. Decbr. Arme Jørgen [Molières George Dandin]. Scapins Skalkestykker [Molière].
(Plakat i KBK).

Torsdag den 19. Decbr. Mithridate [Racine]. La Serenade [Regnard]. [Forestillingen givet paa Fransk].
(Plakat i KBK. — Forestillingen var lovet til Onsdag den 18., men maatte udsættes efter „ekspresse høje Ordres").

Fastelavnsspil 1727:

Onsdag den 15. Jan. Det gavmilde Testamente [Regnard]. [1. Gang. Første Fastelavnsspil].
(Plakat i KBK).

Fredag den 17. Jan. Den Stundesløse. Crispin Medicin [Hauteroche].
(Plakat i KBK).

Mandag den 20. Jan. Det gavmilde Testamente [Regnard. 2. Gang].
(Plakat i KBK).

Fredag den 24. Jan. Ulysses von Ithacia eller En Tydsk Comoedie.
(Plakat i KBK).

Onsdag den 29. Jan. Banquerouteren eller Dend pandtsatte Bonde-Dreng. Henrich og Pernille.
(Plakat i KBK. — Enten denne Forestilling eller en følgende Fredags-Forestilling blev aflyst, da der var for faa Tilskuere).

Mandag den 3. Febr. Den opdigtede Forbyttelse eller Pernilles korte Frøyken-Stand [1. Gang].
(Plakat i KBK).

Onsdag den 12. Febr. Le Bourgeois Gentil-homme eller Dend borgerlige Adelsmand [Molière].
(Plakat i KBK).

Mandag den 17. Febr. Den opdigtede Forbyttelse eller Pernilles korte Frøikenstand. [Derefter et Stykke, hvis Titel ikke nævnes].
(Plakat i KBK. — Paa Plakaten staar ved Trykfejl 1726).

Fredag den 21. Febr. Den Stundesløse. Le Mariage forcé eller Det tvungne Giftermaal [Molière].
(Forsvunden Plakat, trykt i Nyt Aftenblad 1825, Nr. 38. Paa Plakaten staar ved Trykfejl 1726. — Muligvis er i Stedet for Den Stundesløse givet Jeppe paa Bjerget, sml. Komediens Ligbegængelse Scene 1 og Martensens Anmærkning IX, 278).

Fastelavnsmandag den 24. Febr. Les deux Arlequins eller De toe Arlequins [Le Noble. 1. Gang].
(Plakat i KBK).

Hvidetirsdag den 25. Febr. [Et eller flere Hovedstykker]. Den Danske Comoedies Ligbegængelse med T[h]aliæ Afskeeds Tale.
(Høpffners Udgave af Komediens Ligbegængelse 1746. — Maaske er Den Stundesløse opført denne Aften i Stedet for Fredag den 21. Febr., sml. Martensen VI, 207).

Komediehuset lukket Febr. 1727—April 1728.

Sommerspil 1728:

Mandag den 24. Maj. La Fille de bon sens eller Mange Hunde om et Been [Palaprat. 1. Gang].
(Plakat i KBK).

Onsdag den 14. Juli. La Præcaution inutile eller Mands List er behænde, Qvinde List faaer aldrig Ende [Noland de Fatouville. 1. Gang].
(Plakat i Privateje, Fotografi i KBK).

Københavns Ildebrand udbryder den 20. Oktbr.

Forestillinger paa Københavns Slot:

Fredag den 15. Januar 1723. Prolog. Den Høy-adelige Borgermand og Det tvungne Giftermaal [begge Molière].
(Extr. maanedl. Rel. 1723, Jan. — Sml. Side 110, Note 1).

Hvidetirsdag den 9. Febr. 1723.
(Gersdorffs Dagbog, anf. Dato).

Tirsdag den 30. Novbr. 1723.
(Hollst. Corr. 1723, Nr. 199, og Gersdorffs Dagbog, anf. Dato).

Onsdag den 23. Febr. 1724.
(Gersdorffs Dagbog, anf. Dato).
Fredag den 16. April 1728. Prolog og to(?) Komedier.
(Extr. maanedl. Rel. 1728, April; Extr. Rel. (8vo) 1728, Nr. 31; Hollst. Corr. 1728, Nr. 65).
Mandag den 11. Oktbr. 1728.
(Hollst. Corr. 1728, Nr. 167).

En nærmere Undersøgelse af Repertoiret viser, at Grundstammen var de franske oversatte Stykker, først og fremmest Molières. Det er ikke nogen Tilfældighed, at den danske Komedie i 1722 aabnes med Gnieren og i 1726 efter den lange Standsning genaabnes med Tartuffe. For os har Skuepladsen størst historisk Interesse, fordi den gav Stødet til Holbergs nationale Komediedigtning, for Montaigu maatte Fremkaldelsen af en dansk Originalkomedie være underordnet — hvis noget saadant overhovedet er faldet ham ind. Naar det er sagt[1]), at Udtrykket „ludos scenicos Danico *idiomate*“ ikke alene er at forstaa om Sproget, men tillige om den danske Lokalfarve, og man ud derfra har sluttet, at Montaigus Plan har været baseret paa danske Originalkomedier, saa er dertil at bemærke, at det er Holberg, ikke Montaigu, der udtrykker sig saaledes, og at han naturligvis ser Sagen fra sit Standpunkt; Montaigu taler i sin Henvendelse til Kongen af 1. Juli 1722 kun om at indrette „une Comédie en langue Danoise“, ikke om at opelske en dansk dramatisk Digtning. Men hvis der i dette Tilfælde ligger andet og mere i idioma end i lingua (hvad der næppe gør), saa blev det af let forklarlige Hensyn til Publikum netop tilstræbt ogsaa at give de oversatte Stykker en vis Lokalfarve — hvad der i det følgende skal leveres talrige Eksempler paa.

Om Rostgaard sigter til Holberg med de bekendte Linjer i Indgangsprologen:

Jeg nævner ingen Mand, ej Stad, ej Hus, ej Gade,
Men straffer uden Frygt alt, hvis man bør at hade,

ogsaa det turde være Tvivl underkastet. Oprindelig har Rahbek og Werlauff, i forsigtige Vendinger, fremsat denne Antagelse[2]), der efterhaanden som den er gentaget af senere Forfattere har vundet i Fasthed og er bleven „en af de Sandsynligheder, der grænser til Vished“[3]). Det maa dog hævdes, at Ordene med lige Ret kan gælde Molière, hvis moraliserende Satire ved at omplantes paa Dansk kom i Niveau med Holberg. I sidste Halvdel af Septbr. 1722, da Prologen maa være bleven til, var Gnieren og Den politiske Kandestøber begge

[1]) Dr. Just Bing i Letterstedtske Tidsskr. 1900, S. 294 f.
[2]) Fortalen til 1. Bd. af Rahbek og Boyes Komedieudg. (1824) og Werlauff 338.
[3]) Just Bing, anf. Sted.

under Indstudering; lige saa vel med Henblik paa den gerrige Harpagon som den politiserende Herman von Bremen kunde der da være Anledning til at indprente Publikum, at Personen ikke netop var at søge i deres egen Stad eller Gade.

Det er den internationale Thalia, Rostgaard lægger disse Ord i Munden. Oprindelig kom hun fra „Græker-Land“ til det gamle Rom, vandrede Europa rundt og naaede omsider til Danmark. Hun har en Tegnebog, hvori hun flittig skriver op hvad store og smaa bedriver, og det bringer hun i Rim, om hun faar Stunder dertil, men det gaar ogsaa fra Haanden i ubunden Stil; ved sine Søstres, de andre Musers Hjælp, som har lært at spille paa mangt et Instrument, ved hun at forestille i ærbar Lystighed, ret som i et Spejl, hvad Folks Idræt er og hvori de fejler. Det er en sindbilledlig Karakteristik af den klassiske Komedie, af Aristofanes, Terents, Plautus og Molière; det ligger i Sagens Natur, at Rostgaard ikke i Septbr. 1722 kunde regne Holberg til de klassiske Komedieskrivere, og naar de Ord, Thalia har at sige, ogsaa passer paa ham, da er det af den Grund, at Holberg bygger paa dem og tilegner sig deres Form. I al Almindelighed indskærper Rostgaard Tilskuerne, der er vant til kun at høre fremmede Sprog lyde fra Scenen, at det ogsaa er muligt at spille Komedie paa Dansk; de maa ingenlunde tvivle paa, at man i deres ædle Maal kan sige, hvad andre har sagt, naar blot Kunst og Øvelse bliver lagt i Sproget. Det maa heller ikke opfattes som en Hentydning til Holberg, naar Thalia mod Slutningen af Prologen beder „denne skønne Skare“ om at opsætte sin Dom en liden Tid og taalmodigt oppebie næste Gang, om ikke alting har den rette Klang just i Dag. Det er ikke en Opfordring til Publikum om først at danne sig en Mening om den danske Komedie efter Den politiske Kandestøbers Opførelse, det er blot en Undskyldning for de Mangler, der kunde klæbe ved Førsteforestillingen.

Den rette Forstaaelse af disse Vendinger i Aabningsprologen, der er taget til Indtægt for modsatte Anskuelser[1]), er af Betydning for Afgørelsen af det Spørgsmaal, om Skuepladsen i sit oprindelige Anlæg var en national Scene eller blot et Teater, hvor der taltes Dansk. Forskellen er netop, om den fortrinsvis var grundet paa et originalt eller et oversat Repertoire. N. M. Petersen mener med Rette, at da Skuepladsen opstod, var ingen virkelig Nationalinteresse vakt; dog tror han paa et Slags nationalt Modsætningsforhold inden for de Kræfter, der satte Sagen i Gang[2]). Der maa virkelig have været en Modsætning til Stede, men national var den næppe. Der var ikke Tale

[1]) Se f. Eks. N. M. Petersen, 433 f., og Chr. Bruun, Fred. Rostgaard I, 500 ff.

[2]) N. M. Petersen, 430, 432 f.

om at foretrække originale Komedier for oversatte, men blot at faa Skuespil paa Dansk. Alle Parter ønskede en dansk Skueplads efter at Tanken var kommen frem: Montaigu for at subsistere, Rostgaard for at pryde Fædrelandet, Holberg i Følelsen af, at her var en Mission at opfylde. Montaigu, rimeligvis ogsaa Rostgaard, foretrak Molière, hvis Værd man kendte og forstod at skatte, medens den Holbergske Komedie endnu var ung og uprøvet. At Holberg holdt paa sine egne originale Skuespil, det lægger han ikke Skjul paa.

Det er tydeligt, at Holberg i den første Tid blev sat efter Molière i Rang, og heller ikke senere naaede højere end paa Siden af sin store franske Forgænger. Det kommer frem i Prologen til den første Forestilling ved Hoffet, i Januar 1723, naar Rostgaard lader Thalia sige, at hun ved Kongens Naade straks — d. v. s. ved den danske Komedies Indvielse for fire Maaneder siden — fik Lejlighed til

paa Stadens Skuested at sige det paa Dansk,
som anden Steds er talt paa Græsk, Latinsk og Fransk[1]),

men at hun ogsaa

. . . selv har fundet paa, i Landets Sprog at sige
Nu en, nu anden Skæmt foruden dog at vige
Fra det, som Ærbarhed og Tugt vil have sagt
Af hver, som paa sin Pen og Mund vil give Agt.

Her sigtes øjensynlig til Holberg. Medens det er urimeligt at søge Hentydninger til hans Virksomhed i Aabningsprologen, er det naturligt, at Rostgaard nu maatte tage Hensyn til den originale Komedie, der havde vakt saa stor Opsigt. Men lige saa øjensynligt opfatter han den danske Originalkomedie som et Appendiks til den klassiske oversatte. Andre Træk peger i samme Retning. Hvis Molière ikke var den foretrukne i Skuepladsens første Periode, havde Just Justesen i sin Betænkning næppe haft nødig at fremhæve de Holbergske Komedier netop paa Molières Bekostning; og da Holberg i første Levnedsbrev gør sin Virksomhed som Komediedigter op, drister han sig kun til at sige, at hans Stykker er spillet afvekslende med de bedste af Molières og med lige Bifald[2]), skønt han aabenbart har en levende Følelse af sin Forret til den danske Skueplads.

I Frederik den Fjerdes Tid var de franske Oversættelser en sideordnet, om ikke dominerende Bestanddel af Repertoiret. Hvad Forfatteren til „Kort Undervisning“ i saa Henseende ytrer, stemmer overens

[1]) N. M. Petersen har ganske Ret, naar han antager der hermed sigtes til det oversatte Repertoire; de følgende Linjer indeholder Modsætningen (sml. N. M. Petersen, 433 f., og Chr. Bruun, Fred. Rostgaard I, 500).

[2]) Fabulas meas cum optimis Molleri alternis vicibus exhibitas pari applausu (Første Levnedsbrev, Originaludg. S. 142 f.).

med, hvad vi kan slutte os til af mange sammenstødende Omstændigheder. „Det vore danske Acteurs ere at berømme for“, siger han, „er at de saa klogelig har overlagt deres Sager og ikke aleneste aabnet deres Theatrum med et af Molières udvalgte Stykker, . . . men endogsaa, saa ofte de kan faa et godt Stykke af Fransken oversat, hellere spiller det end noget andet“ [1]). Det ligger i Forholdenes Natur, at det maatte være saaledes, og det maa indrømmes Montaigu, at han forstod at vælge med Skønsomhed. Et Blik paa Spillelisten, selv i den ufuldkomne Skikkelse, vi kender den, overtyder derom.

Af Molières Stykker findes næsten alle de ypperste. Den ydre Form, hvori de bragtes frem paa den danske Skueplads, er vi i Stand til at danne os et godt Begreb om, da ikke mindre end syv foreligger i samtidige Tryk og et enkelt, Eenaktskomedien Det tvungne Giftermaal, i Haandskrift. Det sidste Stykke findes som Nachspiel til Esthers Komedie, der Fastelavnssøndag 1724 ageredes paa Nakskov Raadstue af Folk fra Byen [2]). Den mærkelige Sammenstilling af gammeldags Bibelkomedie og klassisk fransk Karakterkomedie viser tydelig Paavirkningen fra den nyoprettede Skueplads i Hovedstaden, men om Teksten i dette Tilfælde er den samme som den, der benyttedes paa Komediehuset, er dog ikke helt sikkert, om end overvejende sandsynligt. Dels var Stykket allerede opført i Januar 1723 ved den første Forestilling paa Københavns Slot, dels findes i Haandskriftets Personlister blandt de agerende Nakskoviensere Navnet Horn, hvad der kunde tyde paa en Forbindelse med den Student Niels Horn, som var knyttet til den danske Bande i Skuepladsens første Tid; han hørte hjemme i Nykøbing paa Falster [3]) og var i en Række Aar Hører ved Latinskolen.

Trykt foreligger:

Fusentast eller Den som fordærver god Leeg (L'Étourdi). 1723.
Comoedie om Gamle Jens Gnier eller Penge-Puger (L'Avare). 1724.
Tartuffe eller Den Skinhellige. 1724.
Fruentimmerets Skole (L'École des femmes). 1724.
Le Depit Amo[u]reux eller Den Kiærlige Forbittrelse. 1724.
Comoedie Om Den Høy-adelige Borger-Mand (Le Bourgeois Gentilhomme). 1725.
Amphitryon. Uden Aar.

I Haandskrift:

Det tvungne Giftermaal (Le Mariage forcé).

[1]) Dansk Minerva 1818 I, 444.

[2]) Thottske Saml. 8vo Nr. 469 (KBK). Haandskriftet er omtalt af Birket Smith i Danske Saml. 2. R. III, 285 (Studier I, 117) og af Paludan i Hist. Tidsskr. 5. R. II, 24.

[3]) Esther var opført i Nykøbing 1712, da Niels Horn var 16 Aar gl. (Birket Smith anf. Sted).

Desuden vides at være opført:

Den indbildte Syge (Le Malade imaginaire).
Dødnings-Gæstebudet (Le Festin de pierre ell. Don Juan).
Arme Jørgen (George Dandin).
Scapins Skalkestykker (Les Fourberies de Scapin).

Og sandsynligvis:

Doktoren imod sin Vilje (Le Médecin malgré lui).
Mændenes Skole (L'École des maris)[1].

Oversætterne navngives ikke i Datiden. Den trykte Udgave af Gnieren bærer paa Titelbladet Joachim Wielandts Monogram, det samme, der findes paa Tragedien Achilles og Polixene (1725). Ellers nævnes allerede i det attende Aarhundrede Diderich Seckman som Oversætter til de fleste Stykker af Molière og Regnard, og de Oversættelser, der tillægges ham, brugtes endnu efter Skuepladsens Genaabning under Frederik den Femte[2]). Han var vistnok Svoger til den tidligere nævnte Fred. Seckman, var 1709 bleven Sekretær i Danske Kancelli og 1711 Justitssekretær i Højesteret efter sin Svigerfader Baltzer Seckman. Regeringen havde benyttet ham ved Legationer i Holland og England, hvad der netop tyder paa, at han havde særlig Færdighed i det franske Diplomatsprog[3]). Endnu mens Skuepladsen bestod blev han Assessor (1726) og døde 1743 som Rettens Justitiarius.

Det vilde være uretfærdigt at bedømme disse Molièreoversættelser paa Baggrund af Holberg, thi ingen behandler paa det Tidspunkt Modersmaalet med den mesterlige Lethed som han. En Sammenligning vilde være ganske ubeføjet. Men det maa vistnok siges, at Sprogbehandlingen i Oversættelserne staar paa Højde med Datidens gode Jævnmaal. Gnieren falder ganske vist tungt og knudret i de første Akter, men Amphitryon er til Gengæld langt bedre og Oversætteren er næppe den samme. Det er alle Prosaoversættelser, medens fem af de trykte Komedier fra Molières Haand er paa Vers. Naar det skal være, gaar Oversætterne dog ikke af Vejen hverken for den adstadige Aleksandriner (i Prologus til Amphitryon) eller det mere moderne Verse-

[1]) Doktoren mod sin Vilje nævnes i Hekseri (3. Akt) og Mændenes Skole skal være oversat af Seckman (se følgende Note) — Omstændigheder, der i begge Tilfælde tyder paa, at Stykkerne er spillet i Frederik IV's Tid.

[2]) I Iver Als' saakaldte Haandbog (i det kgl. Teaters Bibliotek), nedskrevet ca. 1769, nævnes Seckman som Oversætter til alle de trykte Stykker af Molière med Undtagelse af Adelige Borger, hvor Oversætterens Navn ikke anføres, og Den Gerrige, som paany var fordansket af Lodde. Hvad der ved Skuepladsens Genaabning ikke forelaa trykt af de i Frederik IV's Tid opførte Stykker blev oversat paany. I Schwarz' Liste over dramatisk Litteratur (Lommebog for Skuespilyndere 1786, S. 294) opføres Seckman som Oversætter af de samme Stykker som hos Als og tillige af Mændenes Skole.

[3]) Sjæll. aabne Breve 1709, Nr. 271, 1722, Nr. 127.

maal, og slipper helt net derfra; den 3. Ægteskabsregel i Fruentimmerskolen f. Eks. lyder kvikt og naturligt i den danske Oversættelse:

Sminke-Floer og Lillie-Vand,
Jomfrue-Melk og Skiønheds-Pletter,
Og hvad meer vor Tiids Coqueter
Af det Slags optænke kand,
Bør hun af sit Huus udjage.
Hvem der vil saa stærk behage,
Giør det sielden for sin Mand.

Da Komedierne skulde tilrettelægges for et Publikum, der i sin Umiddelbarhed var vant til at nævne Tingen ved rette Navn og kunde more sig over utilslørede Slibrigheder, maa det holdes Oversætterne til Gode, at Teksten undertiden belemres med Platheder og plumpe Udtryk, som Aarhundredets Døgnlitteratur iøvrigt vrimler af. Holberg er nok saa hyppigt inde paa Tvetydigheden og den grove Skæmt, men det falder mindre i Øjnene, fordi han forstaar at paatrykke sine Vendinger Kunstens rette Adelsmærke. I Molièreoversættelserne kommer Plathederne til Syne hist og her, navnlig i Borgerlige Adelsmand, der ligesom Gnieren falder lidt ubehjælpsom i Udtrykkene. Paa det brede Publikum er tydeligvis beregnet Ordspillet om L'orthographie (2. Akt), der i M. Jourdains Udtale kommer til at minde om noget, som Jeppe med Tugt at sige faar i Haanden, da han vaagner op paa Møddingen. Her digter Oversætteren paa egen Haand, noget tilsvarende findes ikke hos Molière. I 3. Akt støder man paa et Ord, der i hin Tid ganske vist var mindre uhøvisk end nu om Stunder, men som dog Jeronimus i Jean de France, da han skal udtale Rouen, ømmer sig ved at tage i Munden; ogsaa dette staar for Oversætterens Regning, Molière siger høfligt le dos.

I det store og hele er Oversættelserne imidlertid propre. Jævnt følger de Originalerne, kun nu og da slaas et Par Scener sammen eller nogle Replikker, der kan undværes, springes over. Fri er Gengivelsen ikke, men navnlig i Gnieren, det første Stykke, der blev fordansket, har Oversætteren haft Møje med at holde sin Pen i Ave; han er slem til at udtvære Molières fyndige Udtryk. Han er ikke snakkesalig, men smører paa for at vække Applaus. Eksempler kan let anføres. Frosine udmaler saaledes i 2. Akt 6. Sc. for Harpagon, hvor indtaget Mariane netop er i en gammel Mand med „une barbe majestueuse", som i Oversættelsen bliver til et Skæg saa anseligt, at „man kunde udstoppe en engelsk Sadel" med det; i samme Scene fortæller Frosine om de Billeder af gamle Mænd, Mariane har hængende paa sit Kammer, Saturn, Kong Priamus, den bedagede Nestor og den gode Far Ankises paa sin Søns Skuldre; men det er ikke Oversætteren nok, han tilføjer: „den gamle Oger Tiliok med sit Skæg, som staar om i

Saxo Grammatico, Gamle Stærkodder med sin Kul-Pose paa Ryggen, Torkild Jernside, Tordgriin, Eskild Tyrehoved og saadanne gamle Karle"; i 1. Akt udlader Valerius sig med, at Forlovelse og Ægteskab er „intet Hestekøb, [saa at] man kan bytte hinanden bort paa Egeskov Marked[1]) og faa en Kande Øl til Lejkøb", medens Molière blot siger, at slige Forbindelser maa indgaas „avec de grandes précautions" (Originalens 7. Sc.). Oversætterens Lyst til Udmaling kommer tydelig frem mange andre Steder, endnu skal blot anføres 3. Akts 1. Sc. (Originalens 5. Sc.), hvor Mester Jakob holder sig op over Valerius. Hos Molière siger han til Harpagon: „Monsieur, je ne saurais souffrir les flatteurs; et je vois que ce qu'il en fait, que ses contrôles perpétuels sur le pain et le vin, le bois, le sel et la chandelle, ne sont rien que pour vous gratter et vous faire sa cour"; i Oversættelsen derimod: „Min Herre, jeg kan ikke fordrage saadanne Øjen-Tjenere, jeg ser for mine Øjne alt det han gør, og gaar og overkigger hver en Smule Brød der er, hver en Slump der kan levnes i en Flaske, den mindste Pind Brænde saa stor som en Stikke, en Bitte Salt saa meget som knap til et Æg, hver et Grysen gammelt grøn Smør saa stor som man skulde sætte i Næbet af en Kylling for Pip, en Ende Praas saa lang som det Led af den Finger at kline paa Skorstenen, saa meget Peber som jeg kan holde paa den Negl, om det var kun Madsoddet man kund' lægge en gammel Isterhinde i til at bade en syg Hest med, saa har han sin Næse i hver et Hul — det er altsammen intet for andet end at tjene for Øjen for Jer og være lidt"[2]).

Naar Holberg i Just Justesens Betænkning i første Tome af Komedierne stiller den Fordring til dem, der oversætter Molière, at ikke blot Ordene, men hele Komedien bør fordanskes, ikke alene Scenen og Navnene, men ogsaa Karaktererne, saa er det kun en Omskrivning af, at han foretrækker den danske Originalkomedie. En saa radikal Fremgangsmaade vilde selv en moderne Oversætter betænke sig paa. I Molièreteksterne fra den første danske Skueplads er Lokaliseringen gennemført i samme Grad som det senere var Skik og Brug. I Personlisterne er de franske Navne som oftest bibeholdt, dog kaldes f. Eks. Arnolphe i Fruentimmerskolen Peder Andersen og Bonden Alain Ole, ligesom Tjenerfiguren Gros-René i Dépit amoureux har faaet Navnet Torsten. Derimod er Stedangivelser og lokale Hentydninger næsten overalt erstattet med andre af en mere hjemlig Klang. I Amphitryon (1. Akt 2. Sc.) foregiver Mercurius, at han „er bleven strøgen til Kagen

[1]) Ved Egeskov paa Fyn holdes endnu i Septbr. Maaned et Marked med Heste og Kvæg.

[2]) Grysen ɔ: Smule; Pip, en Sygdom hos Høns og andre Fugle; Madsaad ɔ: tynd Suppe.

her i Staden", medens han i Originalen fortæller, at han fik Pidsk i Theben; i Borgerlige Adelsmand (3. Akt 14. Sc., i Overs. 12. Sc.) berettes, at Mlle Jourdains Bedsteforældre holdt Krambod ved Nørreport til Erstatning for Molières Porte St. Innocent; i Fruentimmerskolen træder Leverrimene i Stedet for den franske Rimleg corbillon (1. Akt 1. Sc.), man støder paa Fiskerkællingerne ved Stranden (samme Sc.) og Datidens stærkt søgte Sommerforlystelsessteder Frederiksdal og Gyldenlund (6. Ægteskabsregel); i Dépit amoureux finder man den murede Galge uden for Vesterport (3. Akt 10. Sc.); bouquetière'n, der omtales i 5. Akt (5. Sc.), er remplaceret af en Citron-Kone, en af Gadens Figurer i København[1]); i Gnieren bliver trente-et-quarante Spillet (2. Akt 6. Sc.) til Hanrej, Mariage og Puk, etc. etc.

Øjensynlig har man beflittet sig paa at brede et hjemligt Præg over Komedieteksten, saaledes at den umiddelbart og uden Besvær kunde tilegnes af Publikum. Oversætteren viser Omtanke, naar Sprogmesteren i Borgerlige Adelsmand forudsætter, at M. Jourdain er fortrolig med Fransken, medens det hos Molière er Latinen det gælder (2. Akt 6. Sc.); herhjemme var jo Kendskabet til det franske Sprog Bourgeoisiets Fjer i Hatten. Naar Molière nu og da bruger fremmed Dialekt, snakker Personerne Jydsk i Oversættelsen, saaledes Mascarille i 5. Akt af Fusentast. Overalt, hvor Lejlighed tilbyder sig, indflettes Dagliglivets Udtryk og Talemaader; „at være vel opskørtet" findes i Tartuffe (5. Akt 1. Sc.) og i Amphitryon (2. Akt 2. Sc.), „gaa Syger i Vold" og „købe en Lus for en Daler paa Kreu-Tid"[2]) træffes i Gnieren (1. Akt 3. Sc., 2. Akt 1. Sc.), „Grød at grine af" (noget at le af) bl. a. i Dépit amoureux (3. Akt 11. Sc.) og i Tartuffe (4. Akt 3. Sc.), „spille Bas med" (spille Halløj med) i Dépit amoureux (3. Akt 8. Sc.), „at kaute[3]) Kastanjer af Emmerne med Kattens Pote" i Fusentast (3. Akt 5. Sc.), osv. osv. Folkelige Fyndord som „Muskater" (ɔ: Kokaser), „Fornuft-Kiste" (ɔ: Hjernekiste) og deslige støder man paa snart hist, snart her.

Kort sagt — Molières Komedier som de fremstilledes paa den første danske Skueplads har ogsaa i deres ydre Form, med de Tillempelser og Lokaliseringer, der øjensynlig tilstræbtes i Oversættelsen,

[1]) I Maskeraden (1. Akt 2. Sc.) omtales „Lisbed Pomerantz-Kones" Datter, hos Grove (S. 158) nævnes en afdanket Soldaterkone, der sælger Citroner.

[2]) Maa forstaas som Krav-Tid ell. Kræve-Tid ɔ: Terminstid. Formodentlig er det en folkeetymologisk Omdannelse af Udtrykket „i eller paa Grevens Tid" (sml. Kalkars Ordbog II, 72 og V, 375), sammentrukket til „Grevetid", d. v. s. en ulykkelig eller ubehagelig Tid. Jeg skylder Dr. Brøndum-Nielsen og indirekte Prof. Vilh. Andersen denne Forklaring.

[3]) Betyder her: rage (sml. Molbechs Dialekt-Lexikon).

omtrent ligget i samme Plan som Holbergs Originalkomedie. At meget af Molières Fynd og Slagfærdighed i Replikken var gaaet tabt ved Omplantningen i fremmed Jord, at Sproget savnede Holbergs Lune, at det faldt mat og farveløst ud mod hans livfulde Skildring af Situationer og Karakterer, at hans originale Lystspil havde den store Fordel, at Indholdet var støbt i sit oprindelige Klædebon — alt det begreb man næppe. Det er let nok for Eftertiden, der aandeligt staar Holberg meget nærmere, at faa Øje paa Afstanden, men for hans Samtid kom den fordanskede Molière og Holbergs originale Komedier omtrent ud paa eet. Karakteristisk er Erik Pontoppidans Vidnesbyrd i Theatrum Daniæ (1730), der maa citeres paa Tysk — det er Synd at oversætte. Talen er om det danske Sprog — det har mere „Douceur" end det tyske „und ist zu Complimentirung viel insinuanter und annehmlicher, zur Poesie viel freyer und fliessender, zu Comœdien, Schertz-Reden und Schnackereyen viel naiver und lustiger". „Daher auch", hedder det videre, „die neuaufgerichtete Dänische Comœdianten-Bande, bey Hofe so wohl als sonst überall, einen ungemeinen Applausum gefunden hat, und verschiedene neugemachte Piecen des Dänischen Theatri können denen aus Molière übersetzten wohl die Wage halten"[1]. Med øjensynlig Tilfredsstillelse konstaterer Forfatteren, at visse originale danske Stykker (der ikke kan være andre end Holbergs) kommer paa Højde med Molières, men han ser ikke, at de i Sprog og Form, og ud fra en national Betragtning, maa stilles højere end Oversættelserne.

Holbergs nære Tilslutning til Molière i Komediens Aand og Form falder naturlig, naar man fastholder Tanken paa den Scene, hans Lystspil oprindelig er skrevet for. Har end det klassiske franske Drama med dets udprægede Karaktertegning i Forvejen staaet for ham som den bedst egnede Form for dramatisk Digtning, saa har der tillige ligget en Tilskyndelse i Bevidstheden om, at hans Komedier skulde konkurrere med Molières, og at den Mand, der stod i Spidsen for Skuepladsen, maatte antages at opøve sine Aktører i den franske Komedies Stil og Spillemaade.

Og dog er Holberg noget for sig selv, for en Nordbo noget andet og mere end Molière. Det vilde være snæversynet Patriotisme ikke at indrømme et Mesterværk som L'Avare Plads ved Siden af Den politiske Kandestøber — og dog foretrækker vi Kandestøberen. I Komediernes, for en stor Del fælleseuropæiske Figurer og Karakterer har Holberg indblæst en Livsens Aande, der er et samlet Produkt af hans Iagttagelsesevne og Skildrekunst, en Forening af Danmark, Norge og

[1]) Theatrum Daniæ veteris et modernæ oder Schau-Bühne des alten u. jetzigen Dännemarcks (Bremen 1730) II, 150.

Europa, af Bergen og København; men fremfor alt bringer de os Bud fra den Hovedstads Befolkning, hvorimellem han færdedes med et aabent og modtageligt Sind, og over Rammen, Baggrunden paa hvilken Typen er levendegjort, er en Luftning fra Byens Gader og Borgerhusenes Stuer[1]). Molières Oversættere har saa vidt Evnerne strakte søgt at genskabe den franske Tekst i det samme Milieu, som Holberg saa overlegent forstod at skildre.

Det Holbergske Lystspils Milieu har ogsaa en nøje Tilslutning til den Skueplads, hvis Publikum det gjaldt om at faa i Tale, og Forstaaelsen af Komedierne uddybes, naar Sammenhængen med Teatret haves for Øje. Man har inddelt Komedierne efter flere, navnlig litteraturhistoriske Synspunkter[2]), men maaske er en Gruppering efter deres rent praktiske Forhold til Skuepladsen den mest rationelle. Den første Snes Skuespil kan opstilles i Grupper, der er bestemt af Scenens Behov. Skønt Grænserne er flydende og Undtagelsen skyder op midt i Reglen, kan man dog skelne mellem 1) egentlige Samfundssatirer, 2) Terminsspil eller Revuekomedier, 3) Komedier af blot lystig eller underholdende Art. De egentlige Samfundssatirer er den oprindelige Stamme i Holbergs Komediedigtning, der er blevet til — skrevet eller planlagt — i 1722 eller i Begyndelsen af det følgende Aar. De er bygget over Emner og Karakterer, der har dæmret i Digterens Bevidsthed og hurtig har faaet Form, da der blev Tale om at skabe en dansk Skueplads, deres Kendemærke er, at Satiren, om end bestemt af lokale Forhold, dog tager Sigte paa almenmenneskelige Svagheder. Herhen hører de ypperste, dem der i indre Værd peger langt ud over den lille Scene, hvor de oprindelig kom frem, navnlig de fem, der opførtes inden Udgangen af 1722: Politiske Kandestøber, Vægelsindede, Jeppe paa Bjerget, Jean de France og Mester Gert. Senere fremkom Barselstuen (1723), Jacob von Thybo (1724) og Stundesløse (1726), der alle findes paa Listen i Just Justesens Betænkning til første Tome af Komedierne. Anden Gruppe omfatter de tre Terminsspil Ellevte Juni (opført 1723), Kilderejsen (1724) og Pantsatte Bondedreng (1726), Revuekomedien Ulysses von Ithacia (1724) samt Fastelavnsspillene Julestuen og Maskerade (begge 1724). Satiren i disse Stykker er overvejende lokal, mindre bidende og bedre gemt bag Løjerne, den bevæger sig som en Understrøm, dækket af en boblende Lystigheds Overflade.

[1]) Ogsaa Legrelle erkender det (Holberg considéré comme imitateur de Molière, S. 100 ff.). I hvor høj Grad Holberg end er en Discipel af Molière, saa fremhæver denne for os saa sympatiske Forfatter maaske ikke stærkt nok, at det dramatiske Stof hyppig er europæisk Fællesgods, og at baade Molière og Holberg ofte bygger paa en Grundvold, der rækker tilbage til Antikken.

[2]) Sml. N. M. Petersen, 463 ff.

I de tidligst opførte Samfundssatirer spores Overgangen til Revuekomedie og Terminsspil i Hentydninger til Øjeblikket og lokale Begivenheder[1]), og to af de Komedier, der har hjemme i anden Gruppe, ligger i Tilblivelsestid nær op ad de egentlige Samfundssatirer: Ellevte Juni og Ulysses findes begge paa Listen i første Tome. Det er tydeligt, at Holberg allerede i 1723 begyndte at lægge Roret om, at afbalancere Satiren med en mere umiddelbar Lystighed; Skuepladsen maatte konsolideres i Publikums Gunst, det gjaldt først og fremmest om at „komme Folk til at le". Ledemotivet i den tredje Gruppe er i endnu højere Grad blot at more og fornøje; Satiren er trængt stærkt tilbage og Komedierne virker fortrinsvis ved Intrigens sindrige Opbygning. Hertil hører Diderik Menschenskræk, Henrik og Pernille (begge 1724) og Pernilles korte Frøkenstand (1727). Midt imellem første og tredje Gruppe falder Arabiske Pulver (1724) samt Uden Hoved og Hale (1724), de to Komedier, hvori Tidens Overtro gøres til Genstand for en mild Satire, omspundet af lystige Indfald, medens Tragikomedien Melampe (1724) nærmest hører hjemme mellem første og anden Gruppe[2]).

Blandt disse tyve Komedier er otte af nyere Støbning: Arabiske Pulver, Julestuen, Maskerade, Kilderejsen, Diderik Menschenskræk, Henrik og Pernille, Pantsatte Bondedreng og Pernilles korte Frøkenstand — nævnte i den Orden, hvori de opførtes. De er blevet til i 1723 og fremefter i Tiden (i Realiteten vistnok inden Skuepladsens første Lukning 1725), til Dels maaske paa Aktørernes Initiativ, for at komme Teatret til Hjælp, naar der var Trang til en Nyhed, som kunde more uden at udæske. Julestuen og Maskerade er skrevet over opgivet Emne, Arabiske Pulver, Diderik Menschenskræk, maaske ogsaa Henrik og Pernille, for at skaffe smaa lystige Efterspil, der kunde

[1]) Ytringerne i Vægelsindede og Jean de France om den danske Komedie, om Hans Wurst og den stærke Mand, Marthes Replik om den franske Kok i Pilestrædet etc. De findes allerede i den ældste Udgave.

[2]) I Spillelisten vil man forgæves søge flere af Komedierne under det Aar, der her angives for deres første Opførelse. Det har sin Aarsag i, at Listen kun omfatter bestemte Angivelser. Utvivlsomt er dog Aarene rigtigt fastsatte. Rækkefølgen grunder sig paa den Orden, hvori Holberg selv opfører Stykkerne i sit første Levnedsbrev, som fra gammel Tid med Rette er bleven anset for den samme Orden, hvori Stykkerne fremkom paa Skuepladsen. Stiller man Rækken op og mærker sig dem, hvis Førsteopførelse bestemt kan dateres, er det let at tidsfæste Fremkomsten af de øvrige. Lidt tvivlsomt er det, om Arabiske Pulver fremkom i Slutningen af 1723 eller i Begyndelsen af det følgende Aar; Stykkets Fremkomst ligger mellem Oktbr. 1723, da Barselstuen spilledes for første Gang, og Fastelavnsmandag 1724, da Maskeraden gik for tredje. I 2. Tome af Komedieudgaven sættes det dog til 1724.

fylde Aftenen ud — saaledes anvendte Aktørerne dem i al Fald. Man vil lægge Mærke til, at der ingen udprægede Samfundssatirer er blandt disse otte, det er fortrinsvis Stykker, hvori Løjerne har Overtaget; de hører alle, paa eet nær, til de foran opstillede to sidste Grupper. Samtidig med, at Holberg mildnede Satiren og gav Komedierne et endnu muntrere Tilsnit, gik han over til en mere moderne Form. I den oprindelige Stamme, den vægtige Førstegrøde af hans dramatiske Forfatterskab, havde han holdt sig til den gamle Komedies regelrette Inddeling i fem Akter; thi ganske vist er Stundesløse — der hører til de ældste, skønt den først fremkom 1726 — i sin nuværende Form en Treaktskomedie, men allerede Rahbek formodede, hvad der vistnok ogsaa er rigtigt, at den oprindelig havde været i fem Akter[1]). Blandt de otte derimod er der — som Martensen har gjort opmærksom paa[2]) — ingen Femaktskomedier, største Parten er i tre, enkelte kun i een Akt[3]). Rimeligt er det forøvrigt, at Skuepladsens praktiske Krav, navnlig den korte to Timers Spilletid, har bidraget til, at Holberg gik over fra Fem- til Treaktsstykket — mere maaske end de litterære Hensyn.

Af Grundstammen kom kun tolv Komedier til Opførelse. Tre af dem, som Holberg gav Løfte paa i Just Justesens Betænkning, nemlig Johannes (senere Erasmus) Montanus, Don Ranudo og Hekseri eller Blind Allarm, alle Femaktsstykker, kom slet ikke frem paa Komediehuset i Lille Grønnegade. Det samme gælder tre andre, der først dukker op i Udgaven 1731, men efter al Rimelighed er skrevne i de Aar, Skuepladsen bestod; det er Femaktskomedien Rosiflengius (senere Det lykkelige Skibbrud) og Treaktsstykkerne De usynlige og Den honnette Ambition. I andet Levnedsbrev[4]) har vi Holbergs Ord for, at de fem af disse seks Komedier ikke spilledes i Frederik den Fjerdes Tid, for Don Ranudo, der trods den først tagne Bestemmelse ikke kom med i Udgaven 1731[5]), maa Beviset søges i den Notits, Benjamin Dass har vedføjet sin Afskrift[6]). At de seks Komedier ikke opførtes, kan skyldes Tilfældigheder, det kan ogsaa være Aktørerne, der var utilbøjelige til at lade dem komme frem, eller Holberg selv, der holdt dem tilbage. De Formodninger, man kan opstille — og som Rahbek

[1]) Holberg som Lystspildigter III, 255.

[2]) Martensen I, 57, 275.

[3]) Diderik Menschenskræk, der ligesom Arabiske Pulver og Julestuen er overleveret os i een Akt, har Martensen inddelt i tre (I, 56 ff. og IX, 7 ff.).

[4]) Winkel Horns Oversættelse, S. 197 f.

[5]) Sml. Prænumerationsbekendtgørelsen i Lærde Tidender 1730, Nr. 26; her findes ogsaa de ældre Titler Johannes Montanus eller Hans paa Bjerget og Rosiflengius.

[6]) Conscripsit hanc comoediam celeberr: Prof: Lud: Holberg, acutissimus apud nos morum censor, nunqvam vero in Theatro Danico exhibita fuit, nec typis impressa (findes paa Bindets første Inderside).

allerede forlængst har opstillet[1]) — er ikke overbevisende. Hvad angaar Erasmus Montanus kunde man vel nok med nogen Grund gaa ud fra, at Aktørerne ikke skøttede om yderligere at udæske Universitetet, der i Forvejen saa skævt nok til Komedianttruppen. Men Indholdet af de andre synes ikke i nogen særlig Grad at være egnet til at vække Anstød; Honnette Ambition og Don Ranudo, hvori Scenen oven i Købet er henlagt til det fjerne Spanien, havde tvertimod alle Betingelser for at more, og den nærmest beslægtede Komedie fra Molières Haand, Adelige Borger, der hørte til de danske Aktørers tidligst opførte Stykker, gik endnu over Scenen i 1727, da det gjaldt om for enhver Pris at holde Publikum fast; hvis denne Komedies Brugbarhed i den sløje Tid beroede paa den tyrkiske Mufti og Maskeraden, saa var ogsaa Don Ranudo udstyret paa lignende Vis. Derimod maatte Hekseri eller Blind Allarm vække Mishag — hos Komedianterne selv. Det var saa sin egen Sag at opføre et Stykke, der kunde misforstaas og sætte Aktørerne i Vanry, maaske bringe Publikum til at anse dem for Bedragere, og Banden var næppe heller meget opsat paa ligefrem at bringe Konkurrenten von Qvoten paa Scenen, hvad der unægtelig vilde være et groft Brud paa Reglen om ikke at nævne Stad eller Gade. Men det er ørkesløst at efterspore, hvad Aarsagerne kan have været, vi ved intet og der er ingen fast Grund at bygge Slutninger paa.

Med hvor stor Troskab over for det skrevne Ord, Holbergs Komedier er ført frem paa den Scene, de oprindelig var skrevne for, er et Spørgsmaal, som det er grumme vanskeligt at besvare. Man maa vogte sig for at slutte fra Nutid til Fortid, selv fra en mindre fjern Fortid til en mere fjern. Da Skuepladsen genaabnedes under Frederik den Femte, var Holberg en anerkendt Komediedigter, medens Forholdet i 1720erne stillede sig anderledes. Holberg blev næppe den Gang forstaaet, han havde Møje med at faa sit Publikum til at begribe, hvor han vilde hen. Hvorfor skulde han ellers lade første Tome af Komedierne ledsage af Just Justesens vejledende Betænkning? Han skulde i disse Aar tilkæmpe sig en Position, søge at hævde sin Stilling ved Siden af Molière — allerede af den Grund kan Aktørerne ikke antages at have omfattet hans Værker med en særlig Ærefrygt. Tilmed var det jo ikke en Flok Litteratorer, kun en Bande Komedianter efter Tidens Maal og Tilsnit. Det franske Repertoire var oversat og havde derved mistet meget af Originalernes Autoritet. Over for dette Repertoire, som Montaigu holdt højt i Ære, stod han sikkert med den gammeldags Komediants Frihed i Detaillen. Ikke saaledes at forstaa, at

[1]) I Holberg som Lystspildigter under de paagældende Komedier.

den enkelte Aktør fik Lov til at ekstemporere; Forfatteren til „Kort Undervisning“ hævder netop, at den franske Komediant har det forud for Italieneren, Tyskeren og Englænderen, „at han bliver ved det, han har lært udenad, og dog med saa artig en Maade ved at udføre dem [nl. sine Roller], at han forhverver baade Komødien og sig selv Berømmelse“ [1]). Men Ord og Detailler i det oversatte Repertoire har utvivlsomt ved Indstuderingen maattet underordne sig de givne Forhold. At Holbergs Tekst er behandlet med større Pietet, tør næppe forudsættes. Hvor letløbende og ligetil hans Replikføring og Scenegang i de fleste Tilfælde end maatte være, saa udelukker det ikke, at den fagmæssige Aktør kan have fundet Smaaændringer nødvendige, og Holberg, der havde Respekt for Montaigu, var næppe den Mand, der gjorde Ophævelser over slige Smaating [2]). Hvor meget af den Slags, der kan være gaaet over i den trykte Komedies Tekst, er et Spørgsmaal, det tilkommer Litteraturhistorikerne at besvare. Dermed er ikke sagt, at det er Aktørernes Værk, naar f. Eks. Den politiske Kandestøber hver Gang den tages op paany (Septbr. 1723, Juli 1726) er forbedret med nye Scener [3]). Det er naturligvis Autor, der har haft den under Filen, enten for at pynte paa den, naar den havde mistet Nyhedens Interesse, eller for at raade Bod paa Mangler, han havde lagt Mærke til under Opførelsen — ligesom han omarbejdede Mester Gert til Eenaktskomedie og gjorde Vægelsindede til Treakter. I og for sig kan Ændringer, som vi anser for lidet heldige, være vel begrundede i Øjeblikkets praktiske Krav.

Som A. D. Jørgensen har sagt er det først Eftertiden, der fuldt ud har tilegnet sig Holberg [4]). Samtidens Tilegnelse bevægede sig paa Overfladen, gik ikke i Dybden. Karakteristisk er det, at Aktørerne regner Pantsatte Bondedreng og Henrik og Pernille til deres „allerbedste Stykker“ [5]), at Ellevte Juni og Maskeraden gentages „efter Begæring“ [6]), at Pantsatte Bondedreng ved Førsteopførelsen „fandt aller-

[1]) Dansk Minerva 1818 II, 442 f.

[2]) Karakteristisk for Aktørernes Opfattelse af deres Forhold til Autors Arbejde er Historien om Brueys og Palaprats Le Grondeur, der første Gang opførtes i Paris 1691. Autor var bleven nødt til at foretage en Rejse kort før Opførelsen og Komedianterne benyttede Lejligheden til ganske at omkalfatre Stykket inden det bragtes paa Scenen, bl. a. reducerede de det fra et Femaktsstykke til et Treakts. Men det gjorde stor Lykke i sin ændrede Form. (Fortælles f. Eks. hos Du Casse, Hist. anecdotique de l'ancien Théatre en France, II, Paris 1864, S. 155). Det er maaske til Dels en Fabel, men alene at den har kunnet opstaa, er i og for sig oplysende.

[3]) Extr. Rel. (8vo) 1723, Nr. 77, og Plakat 1726 $^{19}/_{7}$.

[4]) Johannes Evald (Kbhvn. 1888), S. 40.

[5]) Plakat 1726 $^{11}/_{11}$.

[6]) Plakater 1723 $^{18}/_{6}$ og 1724 $^{28}/_{2}$.

største Approbation" og at Pernilles korte Frøkenstand „gjorde stor Effekt"[1]). Lidt mere behersket lyder Aktørernes Dom over Jacob von Thybo, der endnu spilledes i 1726 og sammen med Boindins Le Port de mer faar Prædikat af at høre til deres „bedste Stykker"[2]). Slige Plakatbemærkninger vidner om Stykkernes Gunst hos Publikum. Politiske Kandestøber og Jean de France rubriceres under de lystige og fornøjelige Komedier, medens Aktørerne ikke ved andet at sige om Mester Gert, da den tages op i 1726, end at den ikke er spillet i lang Tid[3]). Oplysende om Publikums Smag er ogsaa Aktørernes Forklaringer over Ulysses von Ithacia, at det er en Komedie i „5 fuldkomne Akter" og at deri bliver „præsenteret den Stad Troja og en gloendes Drage i Luften"[4]). Effekten lokkede mere end Satiren — Holbergs Parodi virkede øjensynlig mere ved sin Realitet end ved sin Tendens og opfattedes i samme naive Aand som de gamle tyske Komedier, han tog Sigte paa.

Det er Smaatræk, der alle peger i samme Retning, bort fra en dybere Tilegnelse. Publikum tog imod Løjerne med et naivt og aabent Sind, men lod Moralen ligge. Den svigtende Evne til at begribe Tendensen fremgaar med al Tydelighed af den „Korte Undervisning"; at det her gælder den oversatte franske Komedie, gør intet til Sagen, Forskrifterne om, hvorledes man overhovedet skal drage sig Komedier til Nytte, taler højlydt om, hvor maadeligt det stod til. Tilskueren maa fornøje sig over de Artigheder, han har set og hørt, og eftertænke Sprogets Sirlighed, „men over alle Ting var det nyttigt, om en Tilskuere vilde overveje alle de Laster, som i Komødien, enten ved Samtale eller ved forestillede Eksempler, ere lastede og beleede, og derhos ved sig selv overveje og betragte sit eget Væsen, om han selv maatte findes skyldig i noget sligt, som gør ham lige saa latterlig for Verden"[5]). At Forfatteren ansaa det for nødvendigt at give ind med Skeer hvad der burde paatvinge sig Publikum som et umiddelbart Indtryk, er et Vidnesbyrd, der taler for sig selv.

Det vilde være en Paastand hen i Vejret, om man hævdede, at Holbergs Komedier ikke interesserede ved deres første Fremkomst. Da de udkom, blev de baade solgt og eftertrykt. Men ligesom Peder Paars oprindelig var iklædt Gadevisens Skikkelse — og Autor havde ikke noget imod, at Godtfolk tog fejl, og købte Paarses Historie i den

[1]) Plakater 1726 $^{12}/_{7}$ og 1727 $^{17}/_{2}$.
[2]) Plakat 1726 $^{5}/_{6}$ (trykt i Nyt Aftenblad 1825, Nr. 37).
[3]) Plakater 1726 $^{19}/_{7}$, $^{23}/_{10}$, $^{25}/_{10}$.
[4]) Plakat 1727 $^{24}/_{1}$.
[5]) Rahbek Dansk, Minerva 1818 I, 452.

Tro, at „det var ligesaadan en trøstelig Bog som Axel Thorsens Vise“ [1]) —, saaledes læstes aabenbart Komedierne som Folkebøger, som De syv vise Mestre, Till Uglspil, Griseldis og de mange andre, der atter og atter blev oplagt paany [2]); i Just Justesens Betænkning og i Vægelsindede nævnes Komedier og lystige Romaner i samme Aandedræt. Man forstod naturligvis, at Komedierne var noget andet, men de virkede, under Læsningen som paa Scenen, fortrinsvis ved deres muntre og fornøjelige Indhold. Autor vidste det, og da første Tome skulde trykkes, kunde han forsikre sin Kommissionær i Trondhjem om, at Læserne ikke blev narret, de skulde „faa Latter nok for de halvtredje Mark“ [3]). Folk, der søgte andet og mere i de nye danske Komedier, var vel endelig nok til Stede, men som Undtagelser, der blot bekræftede Reglen. Positive Spor af en saadan dybere Forstaaelse finder vi iøvrigt først i Tiden efter Skuespillenes Ophør og navnlig efter Fremkomsten af Komedieudgaven 1731, dels hos den unge Student Fred. Horn, der sang om Holberg som Molières Ligemand, om ej hans Mester, dels i Udtalelser af Professor Kilian Stobæus i Lund og hans to københavnske Kolleger, Jens Foss og Hans Gram [4]).

Den megen Avind, Komedierne efter Autors eget Udsagn bragte ham paa Halsen, er ganske sikkert af en noget problematisk Art. Det er vel sandt, at Datiden havde vanskeligt ved at kende Forskel paa Satire og personligt Angreb. Det mislykkede Felttog mod Peder Paars og Tilfældet Tychonius [5]) viser det. Molière havde ogsaa været ude for den Slags; han havde nok en sjælden Gang taget en Person paa Kornet [6]), men blev dog ogsaa beskyldt med Urette. Det var en Komediedigters Lod, en Skæbne, der ramte den fremragende som den ringe. Svenskeren Carl Gyllenborg, der 1721 oversatte og lokaliserede Richard Steeles The lying lover og gjorde Oxford til Lund, fandt det endog betimeligt i Forordet at værge sig mod personlige Udtydnin-

[1]) Saml. Skr. II, 153 (Just Justesens Betænkning i 3. Bog af Peder Paars), sml. Ellevte Juni 3. Akt 6. Sc.

[2]) Sml. Werlauff 146 ff. (Arne Magnusens Koncept til Betænkningen ligger i RA).

[3]) Brev til Hagen af 5. Decbr. 1722, trykt i Tilskueren 1913, I 7 ff.

[4]) Brev fra Stobæus til Foss af 11. Decbr. 1733 og fra Foss til Stobæus af 24. Septbr. 1734 (Lunds Universitets Årsskrift, ny följd, afd. 2 bd. 2 Nr. 11 (1907), S. 86 og 88); Brev fra Hans Gram til Chr. Rantzau af 13. Febr. 1734 (Breve fra Hans Gram, Kbhvn. 1907, S. 39). — Om Fred. Horn bør bemærkes, at han var Broder til den ovenfor nævnte Niels Horn, der kom i Fortræd for sin Virksomhed ved Skuepladsen.

[5]) Se: Rahbek 70 ff.; Møller, Mnemosyne II, 314 ff.; Museum 1892 I, 163, m. fl. St.

[6]) Sml. Mantzius, Molièretiden, S. 204.

ger[1]). Men havde der om Holbergs Komedier staaet Røre eller de havde vakt Mishag udover enkeltes stille Forargelse, saa maatte der paa en eller anden Maade være naaet Vidnesbyrd derom til vor Tid, thi de første Tiaar af det attende Aarhundrede er dog ikke Middelalder. En Kendsgerning er det imidlertid, at ingen samtidig har lagt Vind paa at antegne noget om Komediernes Skæbne ved deres første Fremkomst. Ikke andre end Autor selv. Han taler om Avind og han forsvarer sit Forfatterskab. Af Olsvigs Hypotese[2]), der saa grundigt skød over Maalet, er blevet det tilbage, at første Levnedsbrev i visse Maader maa betragtes som en Apologi. Det apologetiske Element er vel oprindelig bestemt af Kølighed, Uvilje eller Misforstaaelse fra forskellige Sider, men er for Holberg (baade i Fortalerne og i første Levnedsbrev) blevet et Middel og en Anledning til at gaa nærmere ind paa Øjemedet med de satiriske Arbejder og belære Samtiden om det moralsk-patriotisk-nyttige i hans Virksomhed; selv havde han jo ingenlunde ringe Meninger om den. Har Hensigten med Levnedsbrevets latinske Form først og fremmest været at faa oplyst Udlandet om, hvad der udrettedes i Danmark — eller snarere hvad Ludvig Holberg udrettede —, saa har det næppe heller ligget uden for hans Tanke at faa de hjemlige lærde Kredse nærmere i Tale; Gram læste det ogsaa straks[3]). Iøvrigt er der en Forbindelse mellem første Levnedsbrev og Holbergs Stilling til Skuepladsen og Komediedigtningen, som tilstrækkelig forklarer dets Fremkomst. Det er øjensynlig tænkt som en Afslutning paa den satirisk-dramatiske Periode i hans Skribentvirksomhed og er efter hele sin Tendens en litterær Redegørelse, netop saaledes formet som man kunde vente den fra Holbergs Haand; i en let og skæmtende Stil ridser han Linjerne op for sit Liv og hidtidige Virken, samtidig med at han begrunder og forsvarer sit Forfatterskab.

Angaaende Holbergs Forhold til Skuepladsen og Aktørerne rejser der sig uvilkaarligt mange Spørgsmaal, som imidlertid næsten alle maa forblive ubesvarede, fordi Grænserne for vor Viden er saa snævert trukne. Over for Publikum var og blev han anonym, om end ikke

[1]) Samlade Vitterhetsarbeten af Svenska Författare, udg. af Hanselli, V (Upsala 1863), 245.

[2]) Det store Vendepunkt i Holbergs Liv, Bergen og Kbh. 1895. Foruden i Bruuns bekendte Modskrift (Ludvig Holbergs trende Epistler) er Olsvigs Anskuelser imødegaaet af Karl Mortensen i en større Afhandling (Edda I og II). I en noget afklaret Skikkelse hævdes de stadig af Just Bing (Danske Studier 1904, Maal og minne 1914, Ludvig Holberg i „Nordmænd" 1917); hvad Dr. Bing navnlig støtter sig til: Levnedsbrevets Forord og Efterskrift, den aabne Plads til det undertrykte Universitetsprogram (som naturligvis ikke kunde meddeles Offentligheden), er næppe andet end Fiktioner — Hans Mikkelsen og Just Justesen paa en anden Maade.

[3]) Grams Brev til Fabricius i Hamborg af 3. April 1728.

ukendt. Molière nævnes paa et Par af de bevarede Plakater, Racine paa en enkelt[1]), Holbergs Navn findes aldrig; den eneste Gang, der hentydes til ham, er i 1726, ved Førsteopførelsen af Den Stundesløse, da det hedder, at Stykket, „saasom det er af en meget rar Materie og har kostet sin Autor stor Umage, saa haabes det og, at det skal forhverve ham ikke mindre Berømmelse“[2]). I særlige Forhold bunder denne Anonymitet næppe. Det har været Skik og Brug, at Skuepladsens Autorer og Oversættere, naar de levede og virkede i Publikums Midte, ikke gav deres Navn til Pris. Paulli eller Seckman nævnes ikke heller. Da Thøger Reenbergs Æsopoversættelse (der nærmere omtales i det følgende) var bragt paa Scenen og Fablerne tryktes i Lærde Tidender, hed det blot, at de stammede fra „en fornemme dansk Poet“[3]).

Med Instruktionen befattede Holberg sig ganske sikkert ikke. Vel havde han paa sine ældre Dage en Slags Opsigt med den genoprettede Skueplads, men dels havde Komedien i Lille Grønnegade en anden Karakter, dels var Holbergs Stilling en anden i 1722 end i 1750. For Aktørerne paa Kongens Nytorv stod han som Skaber af den danske Skueplads, man skyldte ham Hensyn, om man end ikke altid var lige redebon til at følge hans Raad[4]), i 1722 var det en Bande Komedianter, der bragte en begyndende Komediedigters Stykker paa Scenen, en Trup under Ledelse af en gammel Aktør, der gennem mange Aars Virksomhed var vant til selv at raade over, hvad der gik for sig paa Theatrum. Holberg vidste, at Komedieskriverens Arbejde ikke var nok, og beundrede Molière, fordi han ogsaa mestrede den udøvende Skuespilkunst; „saasom Molière var selv baade Skribent og Aktør“, siger han i Epistel 249, „saa haver han bedst udstuderet, hvad som behøvedes til at gøre Skuepladsen levende“. Holberg har derfor næppe ønsket at blande sig i Montaigus Sager. At Sceneanordningen overlodes Aktørerne, maa man desuden slutte af, at der i Komedieteksterne ingen Forskrifter gives, naar undtages Intermedier og større Optog. Det er endda kun Intermediet i Kilderejsen, der udførlig er foreskrevet af Autor — hvis Forskriften da foreligger fra hans Haand og ikke er indført i Manuskriptet paa Teatret; Intermediet i Maskeraden er saa løseligt angivet, at Aktørerne stod frit, og det samme var

[1]) 1723 28/7, 1724 6/11, 1726 4/12, 16/12.

[2]) Forsvunden Plakat, trykt i Nyt Aftenblad 1825, Nr. 38, optrykt hos Martensen VI, 203 f.

[3]) Nye Tid. om lærde og curieuse Sager 1724, Nr. 7. — I Prologen til Forestillingen paa Holtegaard 1747 kaldes Forfatteren, der skal være Grev O. M. Rantzau, „en vis fornemme Herre“ (Werlauff 238, Note, og Luxdorphs Dagbøger I, 17).

[4]) Sml. Overskou II, 137.

Tilfældet med Sørgetoget i Komediens Ligbegængelse. Man ser det af Benjamin Dasses Afskrift (fra Tiden 1731-34), sammenlignet med Udgaven af 1746. I Dasses Afskrift findes kortelig skitseret, hvorledes Processionen skal gaa for sig, medens den trykte Udgave omhyggelig beretter, hvorledes den arrangeredes paa Scenen[1]). Heraf fremgaar, som det synes, at de morsomme Paafund med Hjulbøren som Ligvogn, Graven i Scenegulvet og Henriks fortvivlede Endeligt i Virkeligheden skyldes Aktørerne.

Spørges der, om Holberg høstede økonomisk Udbytte af Komediernes Opførelse, maa Svaret blive benægtende. Naar Skuepladsens Forhold var saa miserable, at selv Kreditorer med retsgyldige Fordringer i Hænde maatte give Afkald, er det kun rimeligt, at Hensynet til Autor var helt underordnet. Holbergs Udsagn i første Levnedsbrev, at han „gav" (dabam) Komedianterne sine Stykker, behøver ikke netop betyde, at han skænkede dem bort, men i andet Levnedsbrev, hvor der staar „dono dare", kan der ikke være Tvivl om Meningen. En anden Sag er det, om ikke Forholdenes mindre tilfredsstillende Udvikling bragte Forhaabninger til at briste, som han havde Grund til at nære. I Paris var Forholdet det, at Komedianterne opførte hvad der var trykt uden at spørge Forfatteren, men de købte ogsaa nye Komedier og beholdt da Manuskriptet saa længe Stykket trak Hus, for at Konkurrenterne ikke skulde faa fat paa det[2]). Herhjemme var ingen Konkurrenter, der kunde tage sig af Holbergs danske Komedier, men det er dog en Kendsgerning, at han ikke lod dem trykke før de var bragt til Opførelse paa Skuepladsen. Først da Teatret var nedlagt, fremkom de endnu uopførte i Udgaven af 1731. Det lyder som et Hjertesuk, naar han i første Levnedsbrev taler om de franske og engelske Skuespilforfattere, der ikke sjælden har en Fortjeneste af to-tre Tusind Daler af et Stykke, der modtages med Bifald[3]), medens det Udbytte, han har høstet, kun har været Uro og strengt Arbejde. Holberg var en Mand, der ønskede sin Møje betalt, forloren litteraær Fornemhed var ham fremmed; „saasom jeg skriver noget ofte", hedder det i Hans Mikkelsens Fortale til første Tome af Komedierne, „er jeg at anse som andre Købmænd, hvilke, hvor resolute de end ere, foræere de dog ikke gerne bort noget af de Varer, som de idelig drive Handel med"[4]).

[1]) De to Tekster trykt hos Martensen I, 171, og IX, 286.

[2]) Jules Bonnassias, Les auteurs dramatiques et les théatres de province aux XVIIe et XVIIIe siècles, Paris 1875, S. 8.

[3]) . . . Tales mihi messes pepererunt labores mei, cum autores in Gallia & Anglia ex una sola fabula cum applausu exhibita duo vel tria thalerorum millia non raro lucrantur (Originaludg. S. 144 f.).

[4]) Saml. Skr. II, 535.

Holbergs Forhold til Aktørerne afsluttedes med Skuepladsens Lukning i 1727. Hans „fordums Overflødigheds Væld“ var da udtørret, han var nu træt af de lystige Vers og den skæmtsomme Komediedigtning[1]). Efter at have sat mere end en Snes Komedier i Verden i Løbet af nogle Aar kunde han nok føle Trang til Afveksling i Arbejdet og for en Stund ombytte Skæmt med Alvor, saa meget mere som hans Uheld i Paris, hvor det ikke lykkedes at faa Den politiske Kandestøber frem for et større europæisk Publikum, maatte bringe Kølighed i hans Forhold til den kaade Muse.

For Indsigten i Skuepladsens Historie er de psykologiske Aarsager imidlertid af mindre Interesse, af større Betydning er det at kunne fastslaa 1727 som den yderste kronologiske Grænse for Holbergs direkte Medvirkning. Heldigt vilde det i saa Henseende være at kunne tidsfæste med Bestemthed visse Udtalelser i de to første Levnedsbreve, men afgjort sikkert lader det sig næppe gøre. Ytringerne om Skuespillenes Ophør i første Levnedsbrev maa efter Skildringens Karakter sammenholdt med Skuepladsens faktiske Historie snarest sigte til den første Lukning i 1725[2]), men i saa Fald maa Afsnittet om Komedierne og Skuepladsen i første Levnedsbrev formodes at være skrevet i 1725, medens Bemærkningerne om de opførte, men endnu ikke trykte Komedier maa være suppleret under et afsluttende Gennemsyn i 1727, thi det er en uomtvistelig Kendsgerning, at de tre Stykker, Pantsatte Bondedreng, Stundesløse og Pernilles korte Frøkenstand, først bragtes paa Scenen i 1726-27[3]). At Dele af Levnedsbrevet kan være blevet til i de Aar, der gik nærmest forud for dets endelige Affattelse, er vel heller ikke udelukket[4]), selv om Udarbejdelsen i det store og hele falder i 1727[5]). Om disse Holbergs Ytringer skal henføres til 1725 eller 1727, bliver imidlertid tvivlsomt og er heller ikke af afgørende Betydning for Skuepladsens Historie, det gælder mere om at tidsfæste Udtalelserne i Begyndelsen af andet Levnedsbrev, hvor Holberg fortæller, at han, da Komedien atter begyndte, holdt fast ved sit Forsæt om ikke at

[1]) Carmina vero jocularia & ludos solitos relinqvam aliis, qvibus ætas mea jam cedere ac fasces submittere debet, cum flos veteris ubertatis jam exaruerit (1. Levnedsbrev, Originaludg. S. 212).

[2]) Martensen hævder denne Antagelse (I, 80 ff.), der imidlertid modsiges af Just Bing (Danske Studier 1904, S. 85) og Karl Mortensen (Edda II, 128 f.).

[3]) Det fremgaar af bevarede Plakater.

[4]) En lignende stykkevis Tilblivelse gennem nogle Aar er paavist m. H. t. Epistel 447 (Verner Dahlerup i Hist. Tidsskr. 6. R. IV, 368 ff.).

[5]) Om Introduktionen til Natur- og Folkeretten, der udkom 1715, siger Holberg i 1. Levnedsbrev, at der i Løbet af *ti-tolv* Aar knap har kunnet sælges tre Hundrede (Originaludg. S. 120).

skrive nye Stykker, men nøjedes med at forbedre nogle af de gamle, der mest trængte til Filen, og forære Aktørerne nogle nye, han havde færdige[1]).

Man plejer at henføre dette Sted til 1728, det tredje og sidste Stadium i Skuepladsens Tilværelse, men man maa da forudsætte, at de Stykker, Holberg skænkede Aktørerne, slet ikke kom til Opførelse[2]). Og det er en mislig Ting. Der kan nemlig — hvis man altsaa holder paa 1728 — kun være Tale om de tidligere (Side 141) omtalte seks Komedier, der bevisligt ikke spilledes før Skuepladsens Genaabning under Frederik den Femte. Rimeligere er det derfor, at Holberg sigter til 1726-27, den danske Komedies andet Stadium, og at andet Levnedsbrev saaledes udfylder hvad der kun til Dels var kommet til at staa i første. Der bliver da Overensstemmelse mellem Holbergs Udsagn og hvad vi ved andet Steds fra. Flere af hans ældre Stykker, der ikke var spillet i lang Tid, toges op paany i Perioden 1726-27[3]), og de tre Komedier, Pantsatte Bondedreng, Stundesløse og Pernilles korte Frøkenstand, opførtes for første Gang, medens der i 1728 ikke er det svageste Tegn til, at Holberg ydede Aktørerne Støtte. Fordybelse i Skuepladsens Historie fører uvilkaarligt til den Anskuelse, at Holberg allerede 1724-25 vendte sig fra Komediedigtningen og under Pariseropholdet bestyrkedes i sit Forsæt at holde op; han saa, at Smagen havde vendt sig til Fordel for lettere, mere moderne Stykker[4]). Da Skuepladsen ved hans Hjemkomst i Foraaret 1726 atter var aabnet, gav han kun efter for de Anmodninger, der rettedes til ham, for saa vidt som han omarbejdede nogle af de gamle Komedier, skænkede Aktørerne nogle nye, han havde liggende, og foreløbig satte Punktum for sin Lystspildigtning i Komediens Ligbegængelse. I 1728 var Holberg beskæftiget med Arbejdet paa Danmark-Norges Beskrivelse, der idelig var lagt til Side og taget op igen, og med Lejlighedsskriftet for Ostindisk Kompagni. Det danske Teater havde næppe Brug for nye Stykker af satirisk-moraliserende Art. Det var nu en Hofkomedie

[1]) . . . Nam licet, renatis paulo post ludis scenicis, ab amicis sæpe solicitarer novas comminisci fabulas, tenax tamen propositi, syrtibus, qvas nuper evaseram, denuo me committere nolui, contentus fabulis nonnullis qvæ limam maxime poscebant, manum emendatricem addere, novasqve qvas paratas habui, gregi comœdorum dono dare. (Opuscula qvædam latina, pars I, p. 215).

[2]) N. M. Petersen (S. 449 f.) og Martensen (I, 93 f.) mener det forholder sig saaledes, Overskou (S. 247 ff.) forplumrer det hele ved snakkesalig Ræsonneren, kun Rahbek (S. 117) har lidt ondt ved at tro, at Aktørerne ikke skulde have benyttet sig af Holbergs Gave.

[3]) Sml. Spillelisten.

[4]) 1. Levnedsbrev, Winkel Horns Oversættelse, S. 160 f.

og Tidernes Ugunst bragte det kun i ringe Grad i Forhold til en større Offentlighed.

— —

Molière og Holberg — i den Orden maa de nævnes, hvis man objektivt vil stille sig paa Datidens Standpunkt. Snart blev Værdierne omvurderede og man fik Forstaaelse af den nationale Originalkomedies Fortrin og Forret, men saa længe Skuepladsen bestod under Frederik den Fjerde, skete det næppe. Om disse to grupperede sig det øvrige Repertoire. Holberg yndede senere at fremstille det, som om der ikke var Plads for andre Komedier end Molières og hans egne. Det kommer f. Eks. frem i Epistel 190, 249 og 360, skrevne omkring 1750, da Skuepladsen genskabtes. Udtrykkene falder saa nogenlunde ens alle Steder. „Paa vor forrige Skueplads", hedder det i Epistel 360, „kunde af fremmede oversatte Komødier fast ingen med Succes forestilles uden Molières, og kunde jeg ikke andet end fatte Tanker om de af mig forfærdigede Originaler, efterdi jeg mærkede, at de holdte Stand med den store franske Komødieskrivers Stykker". Dog lempes disse kategoriske Ytringer i Epistel 493, hvor Stykker som Le Joueur, Le Grondeur, Le Légataire sættes i Klasse med Molières bedste.

I Virkeligheden var Repertoiret uden for Molière og Holberg ikke ringe; det er endda ikke rimeligt, at vi kender alle de Stykker, der er spillet, om end vi har Rede paa de vigtigste. Blandt dem indtog Regnards Komedier en fremskudt Plads. Selv om man paa Grund af mangelfulde Efterretninger nødes til væsentlig at bygge paa hvad der vides om Perioden 1726-27, tør man gaa ud fra, at Regnard har indtaget Pladsen efter Molière og Holberg ogsaa i Skuepladsens første Aar.

Af Regnards Komedier foreligger to i Tryk fra Frederik den Fjerdes Tid:

Comoedie om Dobleren (Le Joueur). 1725[1]),
De Forliebtes Galenskaber (Les Folies amoureuses). 1725;

fire andre vides at være opført:

Aften-Musikken (La Sérénade),
Den uformodentlige Hjemkomst (Le Retour imprévu)[2]),
Det gavmilde Testamente (Le Légataire universel),
Attendez moi sous l'orme[3]),

[1]) Det eneste kendte Eksemplar findes i Videnskabsselskabets Bibliotek i Trondhjem.

[2]) Martensen mener (XI, 157, Note 2), at den Oversættelse af Le Retour imprévu, der tryktes 1748, sandsynligvis var den samme som brugtes paa Komediehuset i Lille Grønnegade. Men det er urigtigt, den Oversættelse var af Lodde.

[3]) Vides kun at være opført ved en af de franske Forestillinger i 1726.

hvortil sandsynligvis maa føjes:

Menechmi[1]).

De to trykte udkom begge i 1725 efter at Skuepladsen var lukket. Dobleren siges udtrykkelig at være oversat „til det Danske Theatri Brug“ og der findes Plakater, hvori Stykket er anmeldt til Opførelse, hvilket derimod ikke er Tilfældet med Forliebtes Galenskaber. Men det udelukker ikke, at begge Stykker er opført allerede i Perioden 1722-25[2]); rimeligvis har de fleste af Regnards Stykker hørt til den franske Hoftrups Repertoire. Derimod er det sikkert, at Det gavmilde Testamente først kom op i 1727.

Femaktskomedien Dobleren, Regnards bedste, er rettet mod Spillegalskaben, der ogsaa rasede herhjemme, ikke mindst i de Aar, den første danske Skueplads bestod. Stykkets Hovedkarakter er anskuelig skildret i sin Svingen mellem Lidenskab og Anger, blandt Bifigurerne er en Jean de France-Baron, der viser sig at være Bedrager[3]). De Forliebtes Galenskaber (3 Akter) er ringere af Indhold og uden egentlig Tendens; de elskende anstiller sig forrykte og besatte for at overliste den gamle, der selv vil have sin Myndling til Ægte, hvilket giver Anledning til Forklædninger og Løjer, der understøttes af Stykkets obligate Tjener, den snu Crispin. Det er Prosaoversættelser efter Originaler paa Vers og begge Stykker skal være fordansket af Seckman[4]). I Forliebtes Galenskaber forekommer dog flere Germanismer end i Molièreoversættelserne, f. Eks. Geraß (i 1. Akt 1. og 2. Sc.), Hinderhold (1. Akt 1. og 3. Sc.), slau (1. Akt 5. Sc.), fryndlig (2. Akt 6. Sc.)[5]), medens Dobleren i Udførelsen er Gnieren lig. Her som i Molièreoversættelserne findes Udtryk for det kraftfulde Folkesprog: Holt du Kieften (i Orig. tais-toi), Gaa Fanden af Syne, du Pulverheks, din Helvedes Brand, din Jøde-Tæve (i Orig. Adieu, tison d'enfer, fesse-mathieu femelle). Man støder paa Navne som Borrevejle Skov, Kongsberg Sølvværk og Bremerholm, her omtales Maskeraderne og Lisken Ungkarls Trøst, en Glædespige, der i Originalen hedder Margot de la Plante. Karakteristiske er Replikker som (1. Akt 2. Sc.): „Jeg ved det er jo ikke Fastelavnsmandag i Dag, du vil vel ikke piske ham op og fortjene varme Hvedebrød?“, medens Orig. blot har: Voudrois-tu voir

[1]) Opføres nemlig i Schwarz's Liste som oversat af Seckman.

[2]) Lærde Tid. 1725, Nr. 27 og 33. — Gnieren udkom først i Trykken 1724, Adelige Borger, der var spillet ved Hoffet 1723, tryktes 1725.

[3]) En af Personerne i den danske Oversættelse af Dobleren hedder Mad. Staabi (i Orig. Mad. La Ressource); det er benyttet af Holberg i Den pantsatte Bondedreng.

[4]) Als's Haandbog (sml. Note 2 til Side 134).

[5]) fryndlig forekommer dog ogsaa i andre af de bevarede Komedietekster.

mon Maître in naturalibus; eller (3. Akt 2. Sc.): „Det er de rette høje Tanker man skal gøre sig i slige Tilfælde, og det er at tale ret ligesom man kunde læse i Astræa", i Orig.: Voilà les sentimens d'un Héros de Cassandre. Det er den samme brede Gengivelse som i Gnieren, den forfladede Replik, lokaliseret og iklædt en drastisk virkende Form. Et enkelt Eksempel endnu er tilstrækkeligt, f. Eks. af Dialogen mellem Grevinden og den falske Baron, som i Oversættelsen er Søn af en Reutendiener i Hamborg (4. Akt 6. Sc.). Talen er om hans Medbejler. „Er det maaske den Herremand", spørger han, „den Straajunker, den Oksenpranger, som har ladt sig nobilitere for 14 Dage siden, den Monsieur Lømmel, som har bygt den Herregaard op og har ladet sætte en prægtig Marmor-Sten over Porten og ladt skrive derpaa Lømmelsborg med forgyldte Bogstaver, den lækre Junker, over hvis Dør der nylig hang et Skilt med Opskrift, at der var at faa tilkøbs Spege-Sild, Islandsk Lamme-Kød, Flæsk, Smør, Sursteg, Sæbe, Tjære, Bastreb, Træsko & cætera? Den mægtige Herre, hvis Sal saavel her i Byen som paa Landet er omhængt med lutter Skilderier af hans høje Forfædre, som han kalder med de gæveste Adels-Navne, fordi de tjente for Kuske hos saadanne Herrer, og naar man vilde kalde paa dem uden for Vor Frue eller Nicolai Kirke-Port, saa raabte man Krabbe, Sehestedt, Scheel?"

De andre kendes kun i den Skikkelse, hvori de kom til Opførelse paa den genoprettede Skueplads. To af dem, Le Légataire og Menechmi, er Femaktskomedier, de tre er Smaastykker i een Akt; La Sérenade har helt ned til moderne Tid hørt til den franske Scenes mest yndede Stykker[1]).

Til Skuepladsens ældste Repertoire hører Hauteroche's fortræffelige Treaktskomedie Crispin Médecin, som endnu spilledes — og det flere Gange — i Perioden 1726-27. Oversættelsen er bevaret i Haandskrift og skyldes daværende Kancellisekretær, senere Landsdommer i Fyn, Jacob Bircherod, der i sin Ungdom levede i Paris som Sekretær hos den danske Gesandt. Han havde i 1720 ledsaget Løvenørn paa Rejsen til Stockholm i Anledning af Fredsslutningen og kan i denne Statsmands Hus være kommet i Forbindelse med Montaigu, som i en Række Aar var Løvenørn behjælpelig med den franske Korrespondance[2]) — hvis det da ikke er Rostgaard, der har ladet Bircherod besørge Oversættelsen. Haandskriftet havnede i hvert Fald i hans Biblio-

[1]) Om Jean François Regnard (1655-1709) og hans Komedier se f. Eks. V. Fournel, Le Théatre au XVIIe Siècle. La Comédie. Paris 1892, S. 340 ff., og Oeuvres complètes de R., ed. par Fournier, Paris 1875.

[2]) Danske Saml. III, 27.

tek[1]). Den danske Tekst følger Originalen ret nøje og er kun nødtørftigt lokaliseret (Crispins Herre køber Doktorkjolen til ham paa Lusetorvet etc.). Crispin Médecin hører til de „Doktorkomedier", som Holberg mener er urimelige her i Landet, „hvor den medicinske Nation er et fornemme Folk"[2]), men Satiren er saa umiddelbar og Løjerne saa kaade, at den maa have gjort Lykke. Hauteroche var selv Aktør og kendte Publikum, ingen kunde staa for Crispin som Mirakeldoktor, naar han konsekvent ordinerer Piller i alle mulige Tilfælde, baade naar det gælder om at faa bortløbne Hunde igen eller det drejer sig om at skaffe Vished for, om man er genelsket — eller Crispin i den spændende Situation som død Mand, der paa et hængende Haar er ved at blive dissekeret af den rigtige Medicus[3]).

Til Repertoiret fra Skuepladsens første Aar hører ogsaa Thomas Corneilles Le Geôlier de soi-même, der opførtes under Titlen: Bonden i Harnisket eller den, som fængsler sig selv. Af den danske Tekst kendes kun Personlisten[4]); den er ganske i Overensstemmelse med Originalen. Det er en ældre Femaktskomedie i førmolièresk romantisk Stil, den spiller i Italien, i Kongers og Fyrsters Kreds. Intrigen er kunstig slynget, Stykket fuldt af Krig og Kærlighed. For at gøre sig ukendelig maa Helten, en siciliansk Prins, der er forfulgt, i en Skov afføre sig sin kostelige Dragt; den findes af Bonden Jodelet[5]), der trækker i den og arresteres, medens den forklædte Prins faar Opsyn med ham. Deraf Titlen: Sin egen Slutter. Jodelet behandles som den Fyrste han gaar for at være og heraf følger en Række Scener, der psykologisk minder om Jeppe i Baronens Klæder[6]).

Af de tre nyere Stykker: Merlin Dragon, der tillægges Dancourt, men skal være forfattet af en Amatør ved Navn Desmares[7]), Le Grondeur af Brueys og Palaprat samt Le Port de mer af Boindin og De la Motte, kom i hvert Fald de to sidste ikke paa Scenen før i

[1]) Rostg. Saml. Nr. 248, 4to (UBK). Det er en Kladde. I den gamle Registratur over Samlingen, skrevet af Langebek og med Tilføjelser af Rostgaard selv, staar Haandskriftet opført som „en dansk Comoedie i 3 fasciculis, giort af Secreterer Jacob Bircherod, in 4to". — I Plakat 1726 25/10 angives, at Stykket „efter høje Ordres er oversat af det Franske"; det betyder ikke, at det nylig er oversat, thi det spilledes 1724.

[2]) Just Justesens Betænkning til 1. Tome (Saml. Skr. II, 540).

[3]) Sml. Victor Fournel, Les contemporains de Molière II, Paris 1866.

[4]) Plakat 30/6 1723.

[5]) Jodelet er egentlig Navnet paa den franske Aktør, der oprindelig spillede Rollen (sml. Mantzius, Molièretiden, 26 f.).

[6]) Den franske Tekst findes i Poèmes dramatiques de Thomas Corneille, Paris 1692 og 1722 (begge Udgaver i KBK).

[7]) Parfaict frères, Hist. du Théatre français XIII, 18. Komedien er trykt i Oeuvres de Dancourt, Haag 1712, III, men dennes Navn findes ikke paa det særlige Titelblad.

1726. De oprindelige Oversættelser er ikke mere til. Treaktskomedien Le Grondeur, et Sidestykke til L'Avare, men langt fra saa betydeligt, gjorde i Paris overordentlig Lykke, og tør man tro Aktørerne, fandt den ved de første Opførelser i København „allerstørste Approbation"[1]). De to andre var Eenaktsstykker og navnlig Le Port de mer synes at have haft Sceneheld. Dertil bidrog vel ikke blot Marineballetten, hvormed Stykket slutter, men nok saa meget det nationale og aktuelle Udstyr. Skønt den franske Komedie er henlagt til Livorno, kaldes den paa Dansk „Toldboden eller Søhavnen", og der blev „præsenteret hele Prospekten af Reden saaledes som den i disse Dage [Maj 1726] har været, med mangfoldige Orlogs-Skibe, Trekroner, andre smaa Fartøj og Chalupper, som ro her og der i Vandet". Det var Dagens Krønike i levende Billeder. En stor engelsk Flaade, der var paa Vej til Østersøen for at tvinge Sverig med ind i det hannoveranske Forbund, havde netop ligget paa Københavns Red den 4.-13. Maj[2]).

At Skuepladsen i saa høj Grad prægedes af det franske Teater, var en Følge af de Forhold, hvoraf den var fremgaaet. Som Skuespilkunsten historisk havde udviklet sig herhjemme var det kun naturligt, og Holbergs Originalkomedie, der var fransk i sin ydre Karakter og Opbygning, laa i Fortsættelsen af denne historiske Udvikling. Engelsk Drama maatte staa os langt fjernere, det spores ogsaa kun svagt paa den første danske Skueplads. Holberg selv satte den engelske Digtekunst højt, han hævdede, at næst Homer og Virgil kom ingen paa Højde med Milton og Pope. Men i Komedien mente han ikke England kunde staa Maal med Frankrig, og han havde vel nogen Ret i, at den engelske dramatiske Smag var saa særegen, at den maatte støde en fremmed[3]). Det havde vist sig herhjemme, siger han i tredje Levneds-

[1]) Plakat 1726 $^{20}/_{5}$. — Ved Skuepladsens Genaabning under Fred. V spilledes Stykket efter en Oversættelse af Suhm under Titel „Den knurvorne Doktor", senere frit oversat af N. T. Bruun („Skændegæsten"). Sml. Chr. Bruun, Peter Fred. Suhm (Kbhvn. 1898), S. 31.

[2]) Plakat 1726 $^{20}/_{5}$; Holm, Danm. Norges Hist. 1720-1814 I, 158 ff. — Den franske Tekst (1704) i KBK i Samlingsbindet Collectio Dramatum Gallicorum Vol. 3. Stykket opførtes paa Teatret paa Kongens Nytorv i Oversættelse af Charl. Dorothea Biehl.

[3]) En kort sammenfattende Fremstilling af Holbergs Forhold til England, formet som en Imødegaaelse af de nyeste Værker om dette Emne, Olsvigs „Holberg og England" (1913) og Amerikaneren Campbells „The Comedies of Holberg" (1914), er givet af Jul. Paludan i „Edda" IV, 342 ff. Jvfr. samme Forfatters Fransk-engelsk Indflydelse paa Danmarks Litteratur, S. 388 ff. — „Grønstuen" eller „den grønne Stue", der forekommer i Jean de France og i Don Ranudo (Saml. Skr. II, 664, og IV, 692), er næppe som Vilh. Møller tror (Tilskueren 1898, S. 904) et Tegn paa engelsk Paavirkning, selv om Udtrykket maaske kan stamme fra det engelske green-room. „Grønstuen" synes at være Betegnelse for et af Husets Rum, vistnok Forstuen;

brev. „Da Skuepladsen var i Flor hos os, forsøgte vi at give nogle engelske Stykker paa Dansk, men de behagede ikke; vel mangler de ikke Vid og Salt, men der fattes dem Festivitas, som er Komediens Sjæl“[1]). Det er i Realiteten et korrekt Vidnesbyrd, skønt det skriver sig fra en langt senere Tid (1743), men i en bestemt Tilpasning, præget af den Forskydning i Holbergs Syn paa Skuepladsen og hans Forhold til den, som kan eftervises ogsaa i andre Udtalelser fra hans senere Leveaar. Noget litterært Forsøg, der faldt uheldigt ud, var det ganske sikkert ikke, det var snarere en Tilfældighed, at disse engelske Komedier kom frem[2]). Det er muligt, at der er opført flere end vi nu ved Besked om, men at dømme efter Holbergs Ytringer var det ikke mange. Af de tre vi kender var de to tilmed franske i deres Oprindelse; det gælder Æsopus, som spilledes paa den danske Skueplads allerede i 1722 eller senest i Begyndelsen af det følgende Aar, det gælder også The lying lover, der opførtes 1726 under Navn af „Løgneren“. Kun et eneste Stykke, om hvilket man iøvrigt ikke ved, om det er spillet eller ej, nemlig Paullis Originalkomedie Naturen over Optugtelsen (der senere vil blive nærmere omtalt), synes at have laant sit Motiv fra en ren engelsk Komedie.

Vel var Æsop et Arbejde af den engelske Arkitekt og Dramatiker John Vanbrugh, oprindelig fremkommet paa Drury Lane Teatret i London, men i Virkeligheden en Bearbejdelse af Edme Boursault, der over samme Emne havde skrevet to Komedier, Ésope à la Cour og Ésope à la Ville, og kun i femte Akt havde Vanbrugh behandlet sin Original med større digterisk Frihed. At denne Komedie kom frem, var i al Fald en Tilfældighed. Thøger Reenberg havde 1706 oversat den paa Generalløjtnant Joh. Rantzaus Opfordring, og skønt den var forbleven utrykt, kom den til Nytte, da det i 1722 gjaldt om at skaffe Komedier til den nyoprettede danske Skueplads. Rostgaard var Reenbergs Velynder og Haandskriftet var maaske alle-

det findes i en Taksationsforretning fra 1710 over Grøndal, det tidligere Kalthus, paa Frederiksberg (LAS. Skifte efter Bryghusforpagter Peter Klauman blandt Hofrettens ordinære Boer).

[1]) Florentibus apud nos ludis scenicis, tentavimus fabulas qvasdam Anglicas Danice reddere, sed nemini ad palatum fuerunt; acumina qvidem ac sales non desiderantur, sed deest festivitas, qvæ anima comœdiæ est (Opusculorum latinorum pars II, 111 f.).

[2]) Der kan ikke bygges noget paa det „vi“, der ligger i tentavimus, det betyder „vi herhjemme“ eller „man“. Olsvig siger ligefrem, at det var Holberg, der oversatte de engelske Komedier, og finder Bekræftelse paa denne Formening i den unøjagtige tyske Oversættelse af Levnedsbrevene (Holberg og England, S. 206). Chr. Bruun mener det samme (Om Ludv. Holbergs trende Epistler, 110).

rede da indlemmet i hans Bibliotek — det var derfor kun naturligt, at han sørgede for at faa Stykket opført[1]).

Teksten foreligger i to Haandskrifter, en ældre Redaktion, der ved talrige Rettelser er forbedret og navnlig moderniseret i sproglig Henseende, og en Renskrift af den saaledes reviderede Tekst[2]). Den Antagelse ligger nær, at Gennemsynet er foretaget i Anledning af Komediens Opførelse paa Skuepladsen, men det forliges ikke godt med den Kendsgerning, at Revisionen ogsaa omfatter den saakaldte anden Del af Æsop, et Fragment af en mere fri Bearbejdelse, som Vanbrugh har efterladt sig og som findes i de trykte engelske Udgaver, men umulig kan være kommet paa Scenen, hverken i London eller i København[3]). Oversættelsen er i sin Helhed hverken værre eller bedre end de andre, der bragtes til Opførelse paa Skuepladsen. Den er ligesom Vanbrughs Bearbejdelse i Prosa med indflettede Replikker og Fabler paa Vers, og Reenberg har fulgt sit Forlæg ret nøje. Lokaliseringen er mere sparsom end i Molièreoversættelserne og findes til Dels kun i den gennemsete Tekst; saaledes er den fede Landmand, der hos Vanbrugh hedder Roger, først i Revisionen omdøbt til Holger. Komedien i sig selv staar det franske Lystspil nær; Intrige og Karakterer er de gængse: den egoistiske Fader, der vil tvinge Datteren til Ægteskab med den indflydelsesrige, men vanskabte Æsop, Kammerpigen, der trøster og støtter sin Jomfru og er lige saa rapmundet og snild som hendes Søstre hos Molière og Holberg. Ejendommelig for Stykket er de moraliserende Fabler, der lægges Æsop i Munden og hvormed han skaffer sig det Slæng af Kværulanter fra Halsen, som optræder i løst tilknyttede Optrin, der intet har med den egentlige Handling at gøre. De falder let og smidigt i Reenbergs Gengivelse og maa have vakt Opmærksomhed; de udgaves særskilt „efter manges Ønske“ og optryktes alle i Wielandts Lærde Tidender[4]).

[1]) At Oversættelsen er Reenbergs, har allerede Rahbek paavist (Rahbek S. 59 ff. sml. Thøger Reenbergs poet. Skr. 1769 I, 61). I Luxdorphs haandskrevne Saml. af Reenbergs Poesier 2. Tome (Ny kgl. Saml. 4to Nr. 826 b) findes som Overskrift ved Æsops Fabler: „Til General-Lieutenant Rantzou, Fabler af dend engelske Comoedie Æsopo, in Martii 1706“. Se iøvrigt Paludan i Hist. Tidsskr. 7. R. III, 274 ff.

[2]) Rostgaardske Saml. 4to Nrr. 238 og 239 (UBK). Det rettede Haandskrift (Nr. 238) er ikke Regissøreksemplar, men den egentlige Original (sml. Hist. Tidsskr., anf. Sted, S. 278 Note 2). En Sammenligning med de trykte Fabler, som de foreligger i Udgaven af 1769, viser, at nogle af Haandskriftets Rettelser er medtagne, andre derimod forbigaaet.

[3]) Sir John Vanbrugh, ed. by W. C. Ward, London 1893 I, 155. — Ved de ni første Fabler, der er aftrykt i Lærde Tidender, findes angivet, at de er „reciteret paa det Danske Theatro udi det Stykke, kaldet Æsopus“, medens de tre sidste blot siges at henhøre til anden Del af Æsop.

[4]) 1724 Nr. 7 og følgende Numre. Fablerne udkom samme Aar under

Holberg mente ogsaa, at Æsopus kunde passere for „et meget smukt Stykke“, men „den poetiske Brude-Vielse udi Enden“ behagede ham ikke. Han var jo en positiv Natur, inkarneret Pebersvend og fri for al Sentimentalitet; han havde vist for Resten ganske Ret i, at Folk her til Lands ikke plejede at hænge sig just af Kærlighed[1]). Den Smule Romantik kunde dog aldrig skade, det virker ganske net, at den aldrende Æsop i Selvfornægtelse forener de to elskende, og scenisk set gav det Anledning til et lille kærkomment Balletoptrin[2]). Men Holberg havde naturligvis Ret — der var mere Sukker end Salt i denne Slutning.

Richard Steeles Komedie The lying lover or the ladies friendship fremkom paa Dansk som „Comoedie om Lyveren, bekiendt under den franske Titul Le Menteur“. Det synes at have været Oversætteren magtpaaliggende at hæfte fransk Etikette paa en Komedie, der i Virkeligheden kun ad Omveje kunde føres tilbage til Pierre Corneille — et karakteristisk Eksempel paa, hvor ringe Vægt man lagde paa en autentisk Tekst. Ganske vist var den engelske Komedie bygget over Corneilles to Stykker Le Menteur og La Suite du Menteur, men var i Replik og Scenegang saa afvigende som vel muligt. Den svenske Statsmand Grev Carl Gyllenborg († 1746) havde 1721 som Tidkort under en Sygdom oversat og lokaliseret den engelske Komedie, havde gjort London til Stockholm, Oxford til Lund, og det var denne svenske Oversættelse, der blev lagt til Grund for den danske Tekst[3]). Gyllenborgs lokaliserede Komedie, som kaldtes „En bättrad Vill-Hierna och en trogen Vänskap“, blev omhyggelig fulgt; de svenske Stednavne bibeholdtes, Akterne spillede snart i Kongens Have (Kungsträdgården) i Stockholm, snart paa Nørre-Malms Torv, og Karakterernes symbolske Navne, Grev Retkær, Baron Sorgfri og Hans Venkær, blev uændret staaende. Kun i det Ydre fik den danske Tekst en Skikkelse, der kunde minde om Corneille. Richard Steeles Komedie var inddelt i fem Akter, Gyllenborgs Oversættelse ligeledes, medens den danske opløstes i et Treaktsstykke, der kaldtes „Lyveren“, svarende til Le Menteur og et Toaktsstykke med Titel „Anhang til Lyveren“, sva-

Titlen: Tolv udvalde Fabler, udarbeydede paa Dansk af en fornemme Pen og efter manges Ønske ved Trykken udgivne.

[1]) Saml. Skr. II, 540.

[2]) Herhen hører den Vekselsang, Rahbek (S. 61 f.) aftrykker efter Lærde Tidender (1724, Nr. 18). Den er ikke af Ulsøe, men findes baade hos Vanbrugh og i Reenbergs Oversættelse.

[3]) Den engelske Tekst, i Originaludgaven London 1704, findes i KBK i Samlingsbindet English Plays III, Gyllenborgs Oversættelse i Samlade Vitterhetsarbeten af Svenska Författare V, Upsala 1863, S. 243 ff. Sml. Forordet i „Anhang til Komødien om Lyveren“, Kbhvn. 1725.

rende til La Suite du Menteur[1]). Komedien sejlede i Virkeligheden under falsk Flag. Oversætteren foregav ganske vist, at den svenske Tekst var for vidtløftig til at forestilles paa een Gang og at han derfor havde parteret den, men det er tydeligt nok, at det gjaldt om at faa det fjerne Slægtskab med Corneille konstateret[2]); han dokumenterede samtidig sin Vankundighed i den dramatiske Teknik ved at skabe et Stykke i to Akter. Er Stykkerne kommet paa Skuepladsen, er de ogsaa spillet under eet.

Afgjort er det nemlig ikke, at det var denne Oversættelse, der benyttedes ved Opførelsen, men det er dog rimeligt. Hovedkomedien og Anhanget var udkommet i Foraaret 1725, kort efter Skuepladsens Lukning, og Hensigten var, at den skulde benyttes paa det danske Teater[3]). Stykket synes heller ikke at være kommet frem før efter Genaabningen 1726. I en Plakat anmeldes til Opførelse 24. Maj 1726 „det meget fornøjelige Skue-Spil, kaldet Le Menteur eller Løgneren", som „bestaar af 5 fuldkomne Akter og er oversat af det Franske efter en fornemme Herres høje Ordres og er aldrig spilt uden en eneste Gang". Bemærkningen om, at Komedien er oversat „af det Franske", tør man næppe lægge megen Vægt paa, naar det ligefrem siges om den Tekst, der foreligger trykt, at den er „bekendt under den franske Titul Le Menteur".

Den første danske Skueplads var overvejende en Lystspilscene, kun tre af Racines Tragedier vides med Sikkerhed at være opført paa Komediehuset i Lille Grønnegade. Overskou mener, at Andromache allerede spilledes i 1723, og grunder denne sin Antagelse paa Sganarels Ord i Nytaarsprologus 1723, at man maaske „ad Aare" vil byde paa en Tragedie[4]); i det attende Aarhundrede betegnede dette Udtryk, der nu har en mere ubestemt Betydning, nemlig det tilkommende Aar. Snarere maa dog antages, at Løftet endnu ikke var indfriet i Novbr. 1724, da Lærde Tidender i Anledning af en svensk Over-

[1]) Corneilles to Stykker var begge i fem Akter og paa Vers, den engelske Bearbejdelse og Oversættelserne paa Prosa.

[2]) Anhangets fuldstændige Titel er (i Overensstemmelse med Hovedkomediens): Anhang til Comoedien om Lyveren, bekiendt under den franske Titul Svite de Menteur.

[3]) Lærde Tidender 1725, Nr. 14, og Forord til Anhanget.

[4]) Overskou 208 og 253, Werlauff 332. — Overskous Spilleliste S. 253-55 er ikke meget paalidelig; Dobleren og Forliebtes Galenskaber har han opført under 1725, fordi de tryktes dette Aar; men de udkom begge efter Skuepladsens Lukning. — Naar der i de kongelige Reskripter til Fattigdirektionen af 6. og 20. Novbr. 1722 (Rep. Nr. 26 og 28) tales om „Komedier og Tragedier", betyder det ikke, at Tragedier allerede da var opført; man vil blot sikre sig, at der ogsaa betales Afgift af Tragedier i paakommende Tilfælde.

sættelse[1]) bemærkede, at Andromache „til at sire det danske Theatrum" var bleven oversat paa Dansk „efter det Franske", og at man ikke tvivlede paa, at den vilde reussere, „naar den kommer for Lyset". Rahbek mener ganske vist, at dermed skal forstaas: naar den bliver trykt — og trykt blev den næppe; har han Ret heri, er vi lige nær. Positivt ved vi blot, at Andromache blev spillet i Skuepladsens anden Periode, mod Slutningen af 1726, og at Phedra og Hippolitus, i „fem fuldkomne Akter, skreven i dejlige Vers"[2]), fremkom i Efteraaret. Det var de to, der opførtes paa Dansk. Paa Fransk spilledes Andromache og Mithridate ved et Par Forestillinger i December 1726, der gaves „efter adskillige høje Herskabers ekspresse Ordres"[3]); i hvert Fald ved den ene af dem var den franske Gesandt, Pierre Blouet comte de Camilly, til Stede[4]). Det har næppe været let at stille disse franske Forestillinger paa Benene, og andet end Forsøg paa at holde Skuepladsen oven Vande, var det næppe. Ved alle de kendte Tragedieopførelser, baade paa Dansk og Fransk, gik som Efterstykke en Eenakter af Lystspilrepertoiret.

Fra hvis Pen den rimede Phedra og Hippolitus stammede, ved vi desværre ikke. Som Oversætter af Andromache gætter Werlauff paa Rostgaard[5]), men det er et daarligt Tegn, at der hverken i hans Papirer eller blandt hans Haandskrifter findes Spor af et saadant Arbejde. Til Andromache eller Phedra kender vi ikke den danske Tekst; trykt foreligger derimod et andet Sørgespil paa Dansk: Achilles og Polixene, en Operatekst af Jean Galbert de Campistron, fordansket af Joachim Wielandt. Næppe vil nogen paastaa, at det er et Mesterværk eller at dets Aleksandrinere er dejlige Vers, men saa slet er „dette Wielandtske Produkt"[6]) nu heller ikke, at det overhovedet ikke kunde tænkes at komme paa Scenen. For Skuepladsen var det i hvert Fald bestemt, og da det udkom i April 1725, var det kun paa Grund af „en imellemkommende Hinder", d. v. s. Teatrets Lukning, endnu ikke bragt til Opførelse[7]). Om det spilledes efter Genaabningen, er uvist; men i denne Periode, hvor man navnlig lagde an paa at skabe Øjenlyst for Publikum, maa det med sin antikke Helteverden have været et bruge-

[1]) Oversættelsen var af Carl Gyllenborg og fremkom 1723 med Undertitlen: Ett ömt modershierta. Den var ogsaa oversat med Engelsk som Mellemled. I dette Tilfælde synes den danske Oversættelse ikke at have haft noget med den svenske at gøre (Lærde Tid. 1724, Nr. 47, sml. Rahbek S. 64).

[2]) Plakat 30/10 1726.

[3]) Plakat 4/12 og 19/12 1726.

[4]) Hollst. Corr. 1726, Nr. 203.

[5]) Werlauff 332, Note.

[6]) Werlauff anf. St.

[7]) Lærde Tidender 1725, Nr. 16 (19. April).

ligt Stykke. Det er forøvrigt en fri Bearbejdelse. For at omskabe Digtet fra en Operatekst til et reciterende Sørgespil har Wielandt forkortet Originalen paa sine Steder og paa andre spundet Replikken des længere ud; det gjaldt om at faa en regulær Femakts-Tragedie i den høje Stil ud deraf[1]. —

Saa let som det er, i Skuepladsens Repertoire at anbringe Holberg, saa lidet vanskeligt er det at fastslaa, hvor hans Medbejler, Joachim Richard Paulli, hører hen. Er Holbergs Plads i Spidsen, nær op mod Molière, saa staar Paulli nederst i Rækken, næst efter de andre fremmede Autorer, der kom til Opførelse.

Han var Søn af en eksalteret Person og øjensynlig selv ekscentrisk. Navnlig paa sine ældre Dage var han sær. Hans Forfatterskab fra Kristian den Sjettes Tid ser løjerligt ud[2], besynderligt var det ogsaa, at han i det Pensionssocietet, han oprettede og hvori flere kendte Mænd var Interessenter, kunde finde paa at gøre Pengene frugtbare ved Lotterispil; endnu ligger i Dødsboets Papirer nogle Kuverter med mystiske Paaskrifter, der tyder paa en overspændt Fantasi[3]. Tillige berettes, at han var Alkymist og „undertiden betaget Forstandens rette Brug“[4]. Mere forrykt var han dog ikke, end at han kunde sidde i Embede til sin Dødsdag[5], og ganske afgjort var han en klarhjernet Person i sine yngre Aar, da han skrev Komedier.

Om hans Virksomhed som Komedieforfatter er der blot at sige, at Evnerne daarligt stod Maal med den gode Vilje, og at Resultatet maatte blive særlig pauvert paa Baggrund af Holbergs Digtning. Holberg dømte utvivlsomt rigtigt om ham, naar han sagde, at han i andre Ting kunde være en brav, fornuftig og habil Mand[6]. En Mand med mange Ideer var han. Det synes at have været et til Kongen indgivet Projekt om de autoriserede Pengesedlers Forbedring, der 1717 indbragte ham en Sekretærpost i Hofretten. Efter Ildebranden fandtes han værdig til at indtræde i den regulerende Bygningskommission, der nedsattes 18. Marts 1729, blev faa Maaneder senere Konsumptionsinspektør ved Københavns Toldbod og i 1730 Kammerraad. Endelig 1734 kom han ind i Rentekammeret som Justitssekretær og Brevkammer-

[1]) Prøver findes i Den danske Digtekunsts Hist. IV, 278 f., og hos Rahbek S. 66 f. I Lærde Tid., anf. Nr., er trykt et Stykke af den franske Tekst til Sammenligning.

[2]) Sml. Stolpe, Dagspressen i Danmark IV, 170 ff., 236 ff., og Paludans Biografi i Biogr. Lex. XII, 571 ff.

[3]) LAS. Skifte efter Paulli blandt Hofrettens ordinære Boer 1759.

[4]) Det er en Tradition, opbevaret i en haandskreven Note til Worms Lexicon af den norske Historiker J. C. Berg, † 1852 (Bætzmann, nedenf. anf. Skrift, S. 102, jvfr. Werlauff, S. 171).

[5]) RA. Rentekammerets danske Forestillinger 1759, Nr. 89.

[6]) Saml. Skr. III, 674.

skriver (Arkivar) og i denne Stilling døde han den 31. Marts 1759, 67½ Aar gammel[1]). Hans Løbebane viser, at han var en brugelig Embedsmand.

Det der har nedkaldt Eftertidens strenge Dom over hans Hoved, er ikke hans Komedieskrivning i og for sig, men hans Forsøg paa at omstøbe Holbergs Politiske Kandestøber (1724)[2]). At denne mærkelige Forbedring til det ringere skyldes Paulli, kan man ikke læse sig til paa Titelbladet, thi Paullis Politiske Kandestøber var efter Skik og Brug anonym; men det er en litterær Tradition, hvis Ægthed er hævet over enhver Tvivl og kan føres nær op mod Samtiden. I Benjamin Dass'es Afskrift af Don Ranudo og Komediens Ligbegængelse (fra Tiden omkring 1732) findes tillige indført „Tvende splinternye Breve“ og dertil knytter Afskriveren følgende Notits: Impressæ sunt hæ litteræ, qvarum priores scriptæ sunt a Joach. Richardo Paulli, hodie consiliar: Cameræ Reg:, qvi olim varias conscripsit comoedias, uti et comoediam dict: Stannarium Politicum in melius mutare conatus est . . . Ogsaa her maa Paullis Færd bedømmes ud fra særlige Forudsætninger. Man maa vel erindre, med hvor stor digterisk Frihed Datidens Dramatikere benyttede sig af andres Arbejder og i hvor forkvaklet og omkalfatret en Skikkelse adskillige Digterværker kom paa Scenen. Paulli nærede den største Beundring for Molière, men havde ikke Øjet aabent for Holbergs Mesterskab. I Brevet til Hans Mikkelsen i den omstøbte Kandestøber tilbød han i al Troskyldighed sine bona officia til fælles Arbejde for den danske Skueplads.

Tilsyneladende begik Holberg for en Gangs Skyld en Dumhed — han gav sig til at dræbe Fluer med Kølleslag. Til det yderste var han bleven opbragt over Paullis Dristighed, næppe mindst over den omstøbte Komedies Tilskrift, hvori Paulli fraterniserer med den „kære gode Hans Mikkelsen“ og for dem begge stiller Molière som det uopnaaelige Maal; intet maatte oprøre Holberg mere, han som tragtede efter Sidestilling med Molière højt over alle de andre. Havde han i sit Svar i de „Tvende splinternye Breve“ brugt Latterliggørelsens Svøbe saaledes som i den kostelige Dedicatio til Phønixberg, havde han i vore Øjne været menneskelig større, nu tugtede han med et Alvor og en Grundighed, der viser, at han fandt en langt farligere Fjende i denne Medbejler, der indtog en agtet borgerlig Stilling, end i Bogtrykkeren, der snigløb ham. Men maaske var det netop rigtigt som han gjorde. Gaar man ud fra, hvad tidligere er hævdet om Almenhedens lidet dybt-

[1]) Sjæll. aabne Breve 1717, Nr. 192; Sjæll. Miss. 1729, Nr. 144; A. D. Jørgensen, De danske Rigsarkivers Hist., S. 108 og 171; Ligprædiken i Hass' Ære- og Efterminde IV (Kristiania Univ.-Bibl.'s Manuskripter Fol. Nr. 338 d).

[2]) Udgivet paany 1867 af F Bætzmann.

gaaende Tilegnelse af Holbergs Komedier, forstaar man bedre hans Handlemaade; man begriber, hvor magtpaaliggende det maatte være ham at aabne Samtidens Øjne for den Forskel, der var mellem Paulli og ham selv i Egenskab af Komedieskriver. At hans Frygt for at blive slaaet i Hartkorn med Paulli var begrundet, fremgaar klart af den Kendsgerning, at det var den omstøbte Kandestøber, ikke Originalen, som 1729 blev oversat paa Svensk af Magnus Lagerström og senere bragtes frem paa Teatret i Stockholm[1]).

Allerede forinden den omstøbte Kandestøbers Udsendelse var deres Veje krydsedes. De danske Aktører havde bedt Paulli om et Stykke over Temaet Julestue og Maskerade, som alene ved sin Titel maatte faa Publikum til at strømme til Skuepladsen. Det skulde opføres i Julen 1723-24, d. v. s. i Tiden fra Jul til hen mod Fastelavn, da Julestuer og Maskerader grasserede; Julelystigheden varede vel sjælden „til Paaske", som der staar i den gamle Dansevise, men den holdt ved et godt Stykke ind i det nye Aar. I stor Hast skrev han Stykket sammen og det blev derefter. Det er ubetinget den sletteste Komedie, der foreligger fra hans Haand, raat sammenføjede Scener som Ramme om Julelege og Maskeradeoptrin, blottet for den Festivitas, som et Stykke af denne Art ikke kan være foruden. Aktørerne lod det ogsaa ligge, og da det ikke var bleven spillet medens Julen varede, fordrede Paulli det tilbage. De maa imidlertid have henvendt sig til Holberg, hvis to Komedier over samme Emne naaede at komme frem inden Fastens Begyndelse; Maskeraden gik tre Gange i Træk, tredje Gang Fastelavnsmandag 1724 „efter mangfoldige honnette Folkes Begæring" og med Julestuen som Efterstykke — det største Sceneheld, Skuepladsen endnu havde at opvise[2]).

Det kunde kun ærgre Paulli. Men han maatte indrømme, at en Sammenligning faldt ud til Gunst for Holberg. Han lod sit Stykke gaa i Trykken for — som han skrev i Forordet — at betage den Mistanke, der kunde falde paa hans Rival; Publikum maatte se Forskellen og vide at tillægge Holbergs Stykker den Ros de fortjente. Sit eget undskyldte han; det var paa Grund af Tidens Knaphed ej „gelin-

[1]) Karl Warburg, Holberg i Sverige (Göteborg 1884), S. 15 ff., 25; Dahlgren, Förteckning öfver svenska skådespel etc. (= Anteckningar), S. 316.

[2]) Fortalen til Paullis Komedie (Jule-Stuen og Masqueraden. Et Skuespil paa 3 Acter sammenskrevet Aar 1724. Kbhvn. 1724); Holbergs 1. Levnedsbrev; Plakat 28. Febr. 1724. — Rahbeks og Overskous vidtløftige Bemærkninger (henholdsvis S. 47 og S. 217) om Tidspunktet for Affattelsen og Opførelsen af Paullis Stykke bortfalder (sml. Werlauff 237 f.); Martensens Udvikling om Stykkernes Fremkomst (II 97 f.) strider mod Paullis Ord i Fortalen. — Et længere Uddrag af Paullis Stykke trykt af Rahbek i Holbergs udv. Skrifter VI, 323 ff.

get saa vel" som han det til „andres Forlystelse havde ønsket". Man fejler dog næppe, naar man antager, at det blot var et Paaskud for offentlig at kunne dokumentere, at det var ham, som først havde udformet en Komedieide, der havde slaaet saa godt an[1]).

Det ligger i Sagens Natur, at disse to Stykker ikke kom til Opførelse. Det ene vilde Aktørerne ikke spille, det andet kunde de ikke spille, om de ønskede at bevare et godt Forhold til Holberg. Men Paulli skrev andre, der var lykkedes bedre. I sit Tilsvar i „Tvende splinternye Breve" nævner Holberg Den seende blinde som det Stykke, Paulli selv anser for sit bedste. Det blev opført og trykt 1723[2]), og var altsaa ældre end de to allerede omtalte; det kom tillige paa Scenen i 1726 og Aktørerne giver det da Prædikat af en „meget fornøjelig Komedie"[3]). Paa Kongens Nytorv blev det taget op i Juni 1754, faa Maaneder efter Holbergs Død — et Tilfælde, der ser ud som en Tanke —, og holdt sig paa Repertoiret indtil 1768, men blev dog kun sjælden spillet[4]). Det er et Treaktsstykke i eftermolièresk Stil, hist og her kvikt i Replikken, men meget naivt i Karakteristikken. Paulli kender sin Molière, forstaar at binde Knuden og løse den igen, men fattes Gnisten, det „lidet Pund at komme Folk til at le", som netop var Holbergs stærke Side. Handlingen er den gængse: de elskende, der ikke kan faa hinanden, fordi Jomfruens Farbroder, i hvis Hus hun opholder sig, har andre Hensigter med hende; Tjeneren Mascarille maa derfor tage Affære og spille Farbroderen en Række Puds, der for største Delen bestaar i Forklædninger og andre almindelige Komedieløjer. Et enkelt Paafund er usædvanlig i Arten. Elskeren Clitandre, hvem det er forbudt at overskride Husets Tærskel, trodser Forbudet og optræder for Husherrens Øjne, den seende blinde, medens hans Omgivelser paastaar det er lutter Indbildning.

Det er muligt, at Paulli er Forfatter til flere Komedier end Nutiden har Rede paa[5]). Vi kender foruden de omtalte i hvert Fald een: Naturen over Optugtelsen, et Femakts-Skuespil, trykt 1724; Efterretning om nogen Opførelse foreligger dog ikke. At Stykket er af Paulli, derom kan ikke herske Tvivl, alene Devisen paa Titelbladet „Andre til Forlystelse", som gaar igen i alle hans Komedier, og Slutningsvig-

[1]) Rahbek udkaster den Tanke (i Holbergs udv. Skr. VI, 357 f.), at den omstøbte Kandestøber er en Tak for sidst for Holbergs Omformning af hans Julestue-Komedie; Rahbek ved blot ikke, om Paullis Julestue virkelig er ældre end hans Kandestøber — hvad den dog maa antages at være.

[2]) Dend Seendis Blinde, een Comoedie paa tre Acter. Forestillet paa det Danske Theatro Anno 1723. Kbhvn. 1723.

[3]) Plakat 8/11 1726.

[4]) Aumont og Collin, Det danske Nationalteater, V 2, S. 228.

[5]) Jvfr. Holbergs Ytring i Saml. Skr. III, 670, L. 30.

netten med et „Nosce te ipsum"[1]), der ogsaa findes i den omstøbte politiske Kandestøber, er i Grunden tilstrækkeligt til at dokumentere Forfatterskabet. Efterskriften ligner ogsaa Paulli godt nok. „Den Frihed", hedder det her, „som Molière har haft hos den upartiske Verden, ikke at blive lastet, fordi han ved at skrive de Komødier om Gnieren og Scapin har benyttet sig den største Del af de tvende latinske Komødieskrivere Terentio og Plauto, den samme Frihed udbeder Auctor sig hos den gunstige Læsere, og til Forsikring, at han ikke agter at erhverve Ros af andres Arbejde, saa henviser han Læseren til den engelske Komødie kaldet A generous Hosband for at kunne upartisk skønne, hvorvidt man sig deraf har betjent ved dette Skuespils Forfærdigelse". Det engelske Stykke, Paulli nævner og hvis korrekte Titel er: The generous husband or the coffeehouse politician, er af Charles Johnson (1679-1748), til Dels bygget over et Motiv fra Cervantes' Novelle Den skinsyge Estremadura; det var en forholdsvis ny Komedie, spillet første Gang paa Drury Lane 1711 og trykt 1713, men næppe noget betydeligt Arbejde. De ejendommeligste Karakterer genfindes i Paullis Komedie: de to forklædte Ungmøer, Jomfruen og hendes Pige, der er løbet hjemmefra, og den lærde unge Dame, der til Faderens Fortvivlelse ikke har Tanker for at gifte sig og sluttelig til Mand vælger en gammel Pedant, som hun kan gøre latinske Vers omkap med — en Figur, der minder om Molières Femmes savantes. Sit engelske Forbillede til Trods udstyrede Paulli flere af Personerne med franske Navne; den gamle Tortfil hedder Harpagon, andre Crispin og Dorinde[2]).

Ogsaa den i det foregaaende flere Gange anførte Pjece, der bærer Titlen „Kort Undervisning, hvorledes Komødier med Nytte og Skønsomhed kan ses", tillægges som bekendt Paulli. Det er Rahbek, der har fremsat den i og for sig rimelige Formodning om Forfatterskabet, men en blot og bar Formodning er det[3]). Heller ikke er det muligt at tidsfæste det lille Skrift, der til alt Uheld mangler Trykkeaar. Af Titlen ses, at det er „forfattet til en Beredelse for de danske Skuespil, som nu igen oprettes, og i Anledning af den Maade, efter hvilken de forrige har været indrettede", og man maa deraf slutte, at det er udsendt efter en større Standsning i Skuepladsens Virksomhed. Der kan i saa Fald kun være Tale om 1726 og 1728. Mod at henføre Skriftet til 1726, efter Indholdets Karakter det naturligste Tidspunkt for dets Fremkomst, strider den Kendsgerning, at Phönixberg, hos hvem det er

[1]) Gengivet hos Martensen II, 102 f.

[2]) John Genest, Some Account of the English Stage II, 475 f. Teksten til den engelske Komedie er næppe til Stede paa Bibliotekerne.

[3]) Rahbek 119, sml. Werlauff i Nyt hist. Tidsskr. VI, 367.

trykt, udbyder det til Salgs fra Ulfeldts Plads, thi det ved vi bestemt, at han i Febr. 1726, da Skuepladsen aabnedes, havde sit Officin i Brolæggerstrædet og først ved Mikkelsdag flyttede til Ulfeldts Plads[1]); og mod dets Fremkomst i 1728 taler bl. a. den Omstændighed, at Forfatteren ikke med et Ord nævner, at Aktørerne har opnaaet Kongens Støtte. En Udvej vilde det være, om man turde antage, at Pjecen oprindelig er udsendt kort før Skuepladsens Genaabning 1726[2]), derefter hurtig er udsolgt og senere optrykt i uforandret Skikkelse, og at kun dette sidste Optryk er bevaret.

Hvorledes dette nu end hænger sammen, saa er det et for Skuepladsens hele Stilling saare oplysende Aktstykke. Skriftet er rettet til det store Publikum, „dem af vores Nation, der ikke ere drevne og oplærte i fremmede Sprog, men ikkun forstaar deres Moders-Maal“[3]), netop det Publikum, den danske Komedie fortrinsvis tog Sigte paa. Det indeholder utvivlsomt Datidens almindelige Syn paa Skuepladsen og bekræfter, at den oversatte franske Komedie var det bærende Moment i de danske Skuespil. Forfatteren kender overhovedet kun fire Slags Komedier, de tyske, de engelske, de italienske samt de franske, der bærer Prisen — først og sidst Molière. Den danske Originalkomedie nævnes slet ikke, og man har ment, at dette var en Retorsion over for Holberg[4]). Men i saa Fald forbigik Paulli ogsaa sig selv. Rimeligere er det, at man heri blot finder et Udtryk for den Tankegang, at dansk Originalkomedie, der endnu var i sin første Vækst, kun var en Efterligning af den franske og at Molière stod som det uopnaaelige Forbillede — netop det Synspunkt, Paulli anlægger i Forordet til Hans Mikkelsen i den omstøbte politiske Kandestøber.

— —

Det hele oversatte Repertoire fra Tiden før Komediens Ligbegængelse — for saa vidt vi kender det — hørte til den franske Klassicismes Skole, Racine, Corneille, Molière og hans nærmeste Efterfølgere. Det nyeste Stykke, der kom frem, var Regnards Le Légataire, der første Gang opførtes i Paris 1708. Det var den gode franske Skuespilkunst, som Montaigu var vokset op med, og Holbergs originale danske Komedier faldt i Traad dermed. Det er et Træk, der

[1]) Hist. Tidsskr. 3. R. II, 18 f.

[2]) En enkelt Omstændighed kunde forøvrigt tyde paa et endnu tidligere Tidspunkt. Forfatteren, der føler sig bundet til at tage sine Eksempler af de Komedier, som foreligger trykte, nævner nemlig kun dem, der fremkom i 1723 og 24, ikke de andre, der udgik i Trykken 1725.

[3]) Dansk Minerva 1818 I, 440.

[4]) Rahbek 11 og 122 samt Paludan i Biogr. Lex. XII, 572. — Werlauff tror, at Holberg bl. a. sigter til denne Publikation i 1. Levnedsbrev, hvor han taler om dem, der snart ved hemmelige Miner, snart ved aabenlyse Angreb gik løs paa hans Komedier (Nyt hist. Tidsskr., anf. Sted).

gør Montaigu Ære som Kunstner, at han længst mulig holdt igen mod det italienske Teater, der i Paris havde vundet Terræn paa det klassiske Skuespils Bekostning, og først greb til Harlekinaden efter flere Aars forgæves Kamp, da Nøden var paa sit højeste og Undergangen nær.

Det var kun mærkeligt, at han saa længe havde kunnet staa imod, endda i en lille By som København, hvis 65000 Indbyggere — stort flere var der næppe — savnede dramatisk Forstaaelse og hidtil kun havde stiftet Bekendtskab med Scenens Kunst gennem Gøglet og den tyske Komedie; det var al Ære værd, at han, stillet over for et Publikum, som krævede Øjenlyst og kraftig Ageren, saa længe havde kunnet faa det klassiske Repertoire til at glide. I den ydre Form faldt baade Molière, Holberg og Regnard saa nogenlunde ens ud, var Sindet ikke opladt for Satiren og Moralen, maatte Kedsomheden indfinde sig. Komedierne var alle støbt i den nedarvede Form. Det var stadig det samme sideløbende Kærlighedsforhold mellem Herskab og Tjenerskab, de samme elskende Par og grumme Fædre eller Formyndere, der ikke vilde lade de unge faa hinanden; det var idelig Elskerens forslagne Tjener, der spandt Intrigen op, understøttet af Elskerindens kløgtige, lidt forsorne, ikke helt dydige, men godhjertede Kammerpige, det var de samme Forvekslinger, Forklædninger og Komedieløjer, der gik igen i alle Stykker.

Man tør ikke ubetinget fæste Lid til Holbergs Ord, naar han hævder, at „de, som besøgte Komødien, vare da heller Tilhørere end Tilskuere, og derfore mere fornøjede dem udi moralske Komødier og Stykker af Karakter end udi Spektakler, som alene ere for Øjene... Thi Sang og Dans kunde da ikke gøre en maver Komødie god". Det staar i Epistel 360, fra Tiden omkring 1750, da det gjaldt om at dæmme op for de franske Effektstykker paa den genoprettede Skueplads. Her som andet Steds har Tiden og Udviklingen forrykket Billedet af det første danske Teater i Holbergs Bevidsthed. Det er ikke usandsynligt, at man i Perioden 1722-25 saa lidt som muligt har betjent sig af den Art dramatiske Virkemidler, men til visse Stykker, f. Eks. Maskeraden og Adelige Borger, udkrævedes netop Balletoptrin, og det var Stykker, der i ganske særlig Grad vandt Yndest hos Publikum. Derimod er det sikkert, at det i Skuepladsens anden Periode 1726-27 var nødvendigt at udstyre, ikke blot magre Komedier, men ogsaa Komedier, der var vel ved Magt, med Sang og Dans. Den franske Dansemester, man engagerede, havde fuldt op at gøre baade i Stykkerne og i Mellemakten[1]).

[1]) Phønixbergs Vid om Dansemesteren i „Den forkerte Merkurius" for Juli 1726 er højst rimelig inspireret af den franske Dansemesters Ankomst til Byen kort før. Om han dansede mellem Æg, er dog tvivlsomt.

Det er ikke vanskeligt at anføre Træk, der belyser disse Forhold. Af Komedierne var ikke blot Dobleren „udsiret med Sang og Dans", men naar Amphitryon opførtes og Jupiter kom til Syne „i sin Gloire", var „hele Teatret illumineret", eller som det hed ved en anden Opførelse: „Teatret bliver forandret, saa at det ved Torden og Lynild bliver ganske illumineret, hvilket er meget fornøjeligt at se"[1]. Intermedierne i Den indbildt syge var „udpyntet med adskillige rare Danse, nemlig en serieuse Dans af Dansemesteren alene, en Ballet af fire Hyrder og fire Hyrdinder, en Ballet af Apotekere, som dansende gør deres Eksercitier med Clisterne, Piberne, en Ballet af Vægtere, som og dansende gør det Intermedium med Polichinelle, hvilket er ganske nyt"[2]. Sang og Dans var der ved alle Forestillinger i sidste Halvdel af 1726; i Intermediet til Maskeraden blev der opført en Ballet af otte Personer[3], i Pantsatte Bondedreng minder Dansen mellem 2. og 3. Akt endnu om, at Stykket kom frem i denne Periode. Entreer og Danse indlagdes saa vidt muligt mellem Akter og Stykker, der var bl. a. „en comique Jalousie-Dans" af Bønder og Bønderkoner, en „italiensk Nat", en „Matrosdans", en „Amagerdans" og en „Møllerdans". De ageredes af flere Personer, Møllerdansen med sine „mange lystige Forandringer" tog over en halv Time; den var danset over hundrede Gange i Stockholm og havde altid gjort Lykke. Dansemesterens Kone underholdt Publikum med Arier og han selv gik ikke af Vejen for Akrobatkunster: i Møllerdansen gjorde han „en besynderlig Tour fra den længste Loge Nr. 8 lige ned paa Teatret"[4]. I 1728 synes de danske Aktører endog at have benyttet sig af en engelsk „Kunstmesters" Medvirkning[5]. Da de selv havde Brug for Gøglet, svandt alle Betænkeligheder.

Harlekinadens Maskefigurer hørte hjemme i en lavere dramatisk Verden end den, Montaigu var vant til at bevæge sig i. I de første Aaringer holdtes de ude fra den danske Skueplads undtagen hvor Molière havde anbragt dem i et Mellemspil som f. Eks. i Den indbildt syge; Aktørerne havde i Efteraaret 1723 givet Løfte om, at der i den tilstundende Vinter vilde blive spillet „italienske teatralske Stykker", men det maa være opgivet[6]. I Skuepladsens anden Periode viste Harlekin og Scaramouche sig i Balletten Italiensk Nat[7], men først

[1]) Plakater 8/7, 28/10 og 2/12 1726.
[2]) Plakat 28/6 1726.
[3]) Plakat 4/11 1726.
[4]) Plakater 12/6, 19/6, 26/6, 12/7, 25/10, 28/10 og 8/11 1726.
[5]) Rep. Nr. 63.
[6]) Extr. Rel. (8vo) 1723, Nr. 73.
[7]) Plakater 26/6 og 19/7 1726.

Dagen før Komediens Ligbegængelse blev en egentlig Harlekinade opført; man havde aldrig tilforn „set eller hørt en Arlequins-Positur at spille paa vort Danske Theatre“ [1]). I den sidste Periode (1728), der kun strakte sig over tre Sommermaaneder, fortsatte man paa denne Vej. Det var Landés Hensigt, om den franske Trup var kommet til at spille paa Komediehuset, at opføre hele Gherardis Théatre Italien, og for at krydse hans Planer synes de danske Aktører at have taget Tanken op. Det er rimeligt, at Molière og Holberg er kommet til Opførelse ogsaa i 1728, vi ved blot intet derom, men af nye Holberg-Stykker kom der i hvert Fald ingen. Der havde været god Anledning til at opføre hans eneste Maskekomedie, De usynlige, men det skete ikke, man holdt sig til det fransk-italienske Teater.

De faa Stykker, vi overhovedet har Rede paa fra denne Skuepladsens sidste Periode, er alle laant fra Gherardi. Det gælder Le Nobles Les deux Arlequins, der første Gang opførtes allerede i Febr. 1727, det gælder ogsaa Palaprats La Fille de bon sens, der gik i Maj 1728, og de to Stykker af Noland de Fatouville: La Précaution inutile, ansat til Opførelse i Juli 1728, og L'Avocat pour et contre, hvoraf den danske Tekst er bevaret, medens Efterretninger om Opførelse savnes. Det er Stykker, der oprindelig er fremført af Italienerne paa Hôtel de Bourgogne-Teatret i Aarene 1685-92, ingenlunde de ringeste i Gherardis Samling, men prægede af Harlekinadens overgivne Løjer. I La Fille de bon sens — der handler om en Jomfru, som er omsværmet af Tilbedere, hvoraf den danske Titel: Mange Hunde om eet Ben — var der „adskillige Forandringer og Lystigheder i hver Akt og blandt andre fornøjelige Præsentationer ... en sær staaendes Habit, som paa en artig Maade skal bruges“ [2]). Det er Doktor Balouardos Kjole, som Arlequin i 2. Akt skjuler sig i; da han til sidst forsyner den med Ansigt og anbringer Lys som Øjne og Mund, er han ved at skræmme Livet af dens rette Ejermand. Holberg, der naturligvis kendte Gherardis Théatre ud og ind, har anbragt denne „Doctormachine“ i Hekseri eller Blind Allarm [3]).

L'Avocat pour et contre eller Columbine Procurator foreligger trykt;

[1]) Plakat $^{24}/_{2}$ 1727.

[2]) Plakat $^{24}/_{5}$ 1728.

[3]) Martensen tror det ikke (VII, 118, Note 2), fordi Doktor Balouardo ogsaa forekommer i andre Komedier hos Gherardi og fordi Holberg ikke med Efterstykket til Tragedien kan mene La Fille de bon sens, et temmelig langt Stykke i 3 Akter. Men Sagen er simpel: Holberg skal stantepede have et Nachspiel og kommer da til at tænke paa de snurrige Scener med Harlekin i Doktorkjolen, som har bidt sig fast i Erindringen. Paa lignende Maade forholder det sig maaske med Tragedien Polidorus, som mange Holbergforskere forgæves har søgt at identificere; maaske tænker han paa sin

Trykket er først fra 1730[1]), men da Stykket er oversat „til det Danske Theatri Brug", kan der næppe være Tvivl om, at det hører til Repertoiret fra Skuepladsens sidste Periode. Handlingen er kun spæd, en tynd Traad, der holder Løjerne sammen. Harlekin har forladt sin Kolumbine for at ægte den rige Doktor Balouards Datter, men Kolumbine „svæver ham for Øjnene" i utallige Forklædninger og de forenes til sidst. Oversættelsen, der langt fra er daarlig gjort, er kendelig paavirket af Holberg: Harlekin optræder som Baron under Navn af von Spradenborg (i Orig. marquis de Sbrufadelli) og Træskofodolambeccius skal i en Hast gælde for Arabisk. Harlekinadens Form og Tone er nøje bevaret i den danske Skikkelse. Kolumbine snakker Fransk (i Orig. Spansk) og Harlekin, der agerer fin Herre, misforstaar; taler hun om sin père Renard, tror han, hun kalder ham en Nar, bizarre forstaar han som Czaren, siger hun: elle et mon père, lyder det for hans Øre som Æbler og Pærer etc. Sidestykker hertil findes i Originalen, men Oversætteren digter selv til; sligt morede Publikum, man ser det ogsaa af Holbergs Komedier. Hyppigt er Scenerne udstyret med Løjer, der er beregnet paa det bredeste Publikum: Pasquariel humper ind paa Krykker og kommer for Skade at vælte Harlekin idet han tager sin Hat af og hilser ham med et „Skyldigste Tjener, Hans Velbyrdighed!"; en anden Gang kommer han rullende ind paa Theatrum i en Sæk, kryber frem med tre Hoveder og afstedkommer vild Panik — Optrin, der minder om den Casortiske Pantomime hundrede Aar senere og som paa et enkelt Sted er af en temmelig usmagelig Art (3. Akt 2. Sc.). Teksten er lokaliseret i Lighed med de andre oversatte Komedier, der bragtes paa Skuepladsen: den gode rhinske Vin i Mons. Nordrups Kælder formodes at have paavirket Scaramouches Sanser, Harlekin spørger om Brokaden er købt hos Schup[2]), Spradenborg har en Del ledige Timer, siden der ingen franske Komedier spilles i Byen, etc. Skønt der ikke er megen Gehalt i det hele Opus, maa det have været i Stand til at underholde et fordringsløst Publikum[3]).

— —

Under Stridighederne mellem de danske Aktører og General Arnoldt i Sommeren 1728 hævdede denne sidste, at Skuepladsens Held

egen Tragikomedie Melampe, hvori en Polidorus optræder. Hekseri er jo til Dels en Revuekomedie over Skuepladsen; vi træffer heri baade Herman von Bremen og Hans Fransen.

[1]) Eksemplar paa UBK.

[2]) Mathias Nordrup var en Vintapper i Højbrostrædet (Grove 169), Chr. Schup var Raadmand og en af de største Kræmmere i Staden (Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. og Beskr. VI, 436 f.).

[3]) Større Citater er her som ved de tidligere omtalte Oversættelser undgaaet, da alle Komedietekster, der er bevaret fra den første danske Skue-

fra den første Tid kunde være bevaret, om de flittigere havde sørget for nye Stykker[1]). Deri havde han nu næppe Ret, det var i andre Aarsager, Misèren bundede. Naar man tager i Betænkning, at den hele Virksomhed kun strakte sig over nogle faa Aar og var afbrudt af lange Standsninger, er Repertoiret, selv i det Omfang, hvori vi kender det, ikke helt ringe; det omfatter, bortset fra Stykker, om hvilke vi bestemt ved, at de ikke kom paa Scenen:

af danske Originaler			
	Holberg		21
	Paulli		2
af oversatte Stykker			
	Franske Komedier:	Molière	14
		Regnard	6
		Andre Autorer	5
		Théatre Italien	4
	Franske Tragedier		3
	Engelske Komedier af fransk Oprindelse		2

Af Skuepladsens Repertoire kender vi saaledes ialt 57 Stykker[2]), paa 3 nær alle Lystspil. 34 er Oversættelser fra Fransk, i to Tilfælde med Engelsk som Mellemled; 22 er Originaler i den franske klassiske Komedies Stil, kun i et Tilfælde er der Tale om Bearbejdelse af en oprindelig engelsk Komedie (det ene af Paullis Stykker). Trods Materialets Ufuldstændighed tør det derfor fastslaas, at den første danske Skueplads var en Lystspilscene med udpræget Paavirkning af fransk Teater — et Resultat, der efter hele den historiske Udvikling paa Forhaand maatte være givet.

AKTØRERNE

Da Skuepladsen i Efteraaret 1722 var i fuld Virksomhed, beskæftigede den mere end tredive Mennesker. Det var dels Aktører og Aktricer, dels Gagister. Den første Gruppe omfattede de udøvende Scenekunstnere, den sidste de andre til Skuepladsens Drift nødvendige Kræfter, baade Bandens øverste Leder, Montaigu, og de faste underordnede Funktionærer. Efter det bevarede Konspektus fra 1726[3]) kunde

plads og ikke skyldes Holberg, vil komme til at foreligge i en samlet Udgave. De fortjener det, da de sammen med Holbergs Komedier udgør vor ældste, til egentlig Opførelse bestemte dramatiske Litteratur; de danner tillige en Slags Baggrund for Holbergs Skuespildigtning og har desuden betydelig sproglig Interesse. Maaske vil der under Arbejdet med denne Udgave komme flere Tekster for Lyset end dem, der her er omtalt.

[1]) Rep Nr. 63.

[2]) To Stykker, der kun vides at være spillet paa Fransk, er ikke medregnet.

[3]) Rep. Nr. 52.

man af den Slags Folk nøjes med en Dekoratør, en Coiffeuse og Garderobeforvarer, en Bogholder og Kasserer, seks „Opvartere" (Kontrollører o. lign.) og et Par Dansemestre; men sandsynligvis har man i den gyldne Tid raadet over et noget større Antal. Bandens udøvende Kunstnere var kun faa: syv Aktører og tre Aktricer. Den franske Hoftrup var sjælden nede paa et saa indskrænket Personale, og der er da ogsaa Tegn til, at man jævnlig har benyttet sig af tilfældigt engagerede Aktører. Montaigu viste sig i Almindelighed ikke paa Scenen, da han ikke besad den nødvendige Færdighed i Sproget; dog er den af Schwarz[1]) overleverede Tradition, at han maatte lade Holbergs Lystspil forklare for sig paa Fransk, næppe at forstaa bogstavelig. Forholdet var aabenbart det samme, som gør sig gældende m. H. t. de tyskfødte Statsmænd i det attende Aarhundrede. Der er ikke mindste Tvivl om, at f. Eks. J. H. E. Bernstorff forstod og nogenlunde korrekt talte Landets Sprog, skønt der, saa vidt vides, ikke findes et eneste egenhændigt Brev fra ham paa Dansk.

Den danske Bandes faste Medlemmer i Perioden 1722-25 anføres nedenfor; for at give Begreb om hver enkelts særlige Felt vedføjes deres Roller i de ældste Holbergske Skuespil, for saa vidt de kendes[2]):

Johannes Nicolai Ulsøe, døbt 28. Juni 1694 (Herman von Bremen, Apicius i Vægelsindede, Jeronimus i Jean de France, Sekretæren i Jeppe paa Bjerget, Mester Gert Westphaler, Henrik i Ellevte Juni, Korfits i Barselstuen, Oldfux i Arabiske Pulver, Jeronimus i Julestuen og i Maskeraden).

Frederik Daniel Pilloy, døbt 26. Januar 1702 (Antonius i Politiske Kandestøber, Sparenborg i Vægelsindede, Hans Fransen, Baron Nilus i Jeppe paa Bjerget, Skyldenborg i Ellevte Juni, Barselkvinden i Barselstuen, Jøden i Arabiske Pulver, Leander i Julestuen og i Maskeraden).

Henrich Wegner ell. Weigner, f. ca. 1702 (Henrik i Politiske Kandestøber, Torben i Vægelsindede, Pierre i Jean de France, Troels i Barselstuen, Henrik i Arabiske Pulver, Skolemesteren i Julestuen, Henrik i Maskeraden, Kilian i Ulysses von Ithacia).

Magnus Schou, f. ca. 1698 (Peder Iversen i Vægelsindede, Antonius i Jean de France, Dommeren i Jeppe paa Bjerget, Tobias Prokura-

[1]) Lommebog for Skuespilyndere 1785, S. 221.

[2]) Efter Underskrifterne paa Nytaarsprologus 1723 og Rep. Nr. 30. Fornavne og Fødselsaar efter forskellige Kilder, Rollerne efter Personlister i Originaludgavens 1. og 2. Tome samt 2. Edition af 1. Tome; at Wegner spillede Kilian, fremgaar af Ulysses 4. Akt 4. Scene. I Personlisterne betegnes Aktricerne snart som Mad[ame], snart som Madem[oiselle].

tor i Mester Gert (5 Akter), Leander i Arabiske Pulver, Leonard i Maskeraden).

Johan Wibe Mortensen Gram, f. ca. 1695 (Christoffer i Vægelsindede, Frans i Jean de France, Jeppe paa Bjerget, Dommeren i Mester Gert (5 Akter)). Afgik 1723.

Peder Andersen Hald, f. 4. Oktbr. 1698 (Espen i Vægelsindede og i Jean de France). Afgik 1723.

Jens Sørensen Høberg, f. ca. 1695 (Arv i Jean de France, Jakob Skomager i Jeppe paa Bjerget, Christoffer i Mester Gert (5 Akter), Studenstrup i Ellevte Juni, Arv i Julestuen og i Maskeraden).

Mad. Marie Magdalene Montaigu, f. la Croix, døbt 20. Oktbr. 1692 (Geske i Politiske Kandestøber, Lucretia i Vægelsindede og i Ellevte Juni, Marthe i Jean de France, Pernille i Arabiske Pulver, i Julestuen og i Maskeraden).

Mad. Helene Coffre, f. la Croix (Engelke i Politiske Kandestøber, Abelone i Vægelsindede, Magdelone i Jean de France, i Julestuen og i Maskeraden, Marie i Mester Gert (5 Akter), Leonora i Arabiske Pulver).

Mad. [Maren Magdalene] Lerche [f. Hagendal, senere gift Hiort, født ca. 1689] (Aneke i Politiske Kandestøber, Terentia i Vægelsindede, Elsebet i Jean de France, Nille i Jeppe paa Bjerget, Gunild i Mester Gert (5 Akter)). Afgik 1723 eller 24.

Rasmus Hammer, Kopist og Diktør (ɔ: Sufflør).

Tilkom i 1723:

Hans Andersen Lindorph, f. ca. 1691 (Jacob i Ellevte Juni, Jeronimus i Barselstuen, Andreas i Arabiske Pulver, Espen i Vægelsindede, Jeppe paa Bjerget).

Andreas Michelsen Rammel, f. ca. 1703 (Niels Christensen i Ellevte Juni, Polidor i Arabiske Pulver, Christoffer i Vægelsindede, Espen i Jean de France).

Tilkom i 1723 ell. 24:

Mlle Sophie Hiort (Leonora i Julestuen og i Maskeraden, Aneke i Politiske Kandestøber, Terentia i Vægelsindede, Elsebet i Jean de France, Nille i Jeppe paa Bjerget).

Grundstammen i den danske Bande bestod af to Elementer: en mindre Gruppe, der var født i Danmark af franske Forældre og en større, der baade ved Afstamning og Fødsel var hjemmehørende i Landet. Dette Forhold hang sammen med Komedianttruppens oprindelige Dannelse. Da det i Sommeren 1722 gjaldt for Montaigu om at faa den samlet, var det kun naturligt, at han først sikrede sig de brugbare Emner, han fandt i sin nærmeste Familiekreds. Hans Hustru

havde jo været Aktrice i den franske Hoftrup. For Helene Coffre, der var nær beslægtet med Mad. Montaigu, var det nødvendigt at finde Udveje til at forsørge sine Børn, thi hendes Mand, den bekendte Maler, var nylig ramt af et Slagtilfælde[1]) og døde faa Maaneder efter Skuepladsens Aabning. Pilloys Moder var Søster til Benedict Coffre og Mad. Coffre var altsaa hans Tante[2]). Mad. Montaigu og Pilloy var begge født i København, Mad. Coffre havde i hvert Fald opholdt sig længe i Landet. Egentlig Ansættelse i Hoftruppen havde Pilloy ikke haft, men han kan have medvirket som Barn og ungt Menneske ved de franske Forestillinger[3]). Naar Holberg i Epistel 447, skrevet mange Aar efter, siger, at der „fandtes adskillige franske Personer, der vare vante til Komødier og som vare opdragne udi det danske Sprog“, saa er der i Virkeligheden ikke andre end de tre, Mad. Montaigu, Pilloy og Mad. Coffre, og det maa have været denne Truppens ældste Stamme, der muliggjorde Skuespil paa Fransk[4]). Montaigu har utvivlsomt været med ved saadanne Lejligheder (han optraadte jo som en Slags Statist i Komediens Ligbegængelse) og tillige det franske Danserpar, der var engageret ved Truppen i 1726; franske Forestillinger kendes kun fra denne Periode.

Aktørerne af den anden Gruppe var alle Studenter, Ulsøe, Hald og Høberg havde taget Attestats. Studenter og unge Skrivere var det ogsaa, der femten Aar senere under Ledelse af den franske Aktør Langlois grundlagde den svenske Nationalscene. For Skuepladsen var det en Fordel at faa velopdragne unge Mennesker af god Familie, som maaske endda fra Skoletiden havde nogen Øvelse i at agere. Der er her en svag Tilknytning mellem Skolekomedien og den første danske Skueplads — iøvrigt den eneste paaviselige. At det lykkedes Montaigu at hverve dem for den nye danske Scene, maa skyldes Rostgaards og Storkanslerens Interesse for Sagen, navnlig var Storkanslerens Bevaagenhed af afgørende Betydning, da han i Egenskab af Universitetspatron var Højskolens øverste Myndighed.

Som bekendt fortæller Sganarel i Nytaarsprologus 1723, at Medlemmerne af den danske Bande „fast alle ere Jyder“, eller — længere

[1]) I Foraaret 1722 fik Benedict Coffre, „som skal være meget miserabel“, 100 Rdr. aarlig Pension af Postkassen (RA. Generalpostdir. kgl. Resol. 1722, Nr. 12).

[2]) Sml. F. J. Meier, Smaa biogr. Notitser om nogle Personer fra Holbergs Tid (Hjemme og Ude 1884-85, Nr. 9) og Bobés mindre gode Stamtavler over Slægterne Pilloy og le Coffre (Pers. Tidsskr. 6. R. III).

[3]) I 1707 faar Montaigu godtgjort 10 Rdr., som han har udlagt til en Klædning for „le petit Pilloy“, der har danset ved Forestillingen paa Kongens Fødselsdag i Oktbr. 1706 (Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1707, Nr. 11). Fred. Dan. Pilloy havde dog en ældre Broder, født 1699.

[4]) Sml. Werlauff 333, Note.

henne i det samme Poem —, at de er „mesten Jyder". Det sidste Udtryk passer bedre end det første, kun Halvdelen var det, naar man regner Aktricerne med. Ulsøe var født i Aalborg, hvor hans Fader, Krigsraad og Regimentsskriver ved Ryttergodset, en Tid boede, men Sønnen blev (1712) Student fra Herlufsholm[1]). Wegner var ogsaa Jyde, Søn eller maaske blot Adoptivsøn af Postmester Henrich Weigner i Aarhus, og blev privat dimitteret (1720)[2]). Magnus Schou deponerede fra Aarhus (1717), Høberg gik i Aalborg Skole, hvorfra han (1716) blev Student[3]); Høberg var maaske Søn af Præsten Søren Høiberg i Sennels en knap Mils Vej fra Thisted[4]). Hald og Gram var derimod ikke Jyder. Hald var født i Hvalsø og Student fra Korsør (1715), Gram blev dimitteret fra Ringsted Skole (1717) i en Alder af o. 23 Aar. Gram var næppe Nordmand, som Overskou og efter ham mange andre fortæller, født i Ringsted var han heller ikke[5]), men rimeligvis sjællandsk Bondesøn; hans Fader hed Morten[6]). Man forstaar da bedre, at han havde særlige Forudsætninger for at spille Jeppe paa Bjerget til Holbergs udelte Tilfredshed[7]).

Universitetet kunde efter Tidens Opfattelse ikke se med velvillige Øjne paa, at Studenterne lod sig bruge som Aktører. Det var den Gang væsentlig en Præsteskole og Studentens vordende Kald var i Reglen Skolens eller Kirkens Gerning. Ogsaa af den Grund var det nødvendigt for Aktørerne at holde Interessen vedlige paa højere Sted, og Udtryk for disse Bestræbelser finder man i deres Nytaarsdigt til Rostgaard af 1. Januar 1723[8]). Ud af Linjerne:

Vi takker for ifjor; Din Omhu, Hjælp og Raad,
Din Medhold gør, at vel os hidindtil er gaaed,

taler en umiskendelig Frygt for, hvad der kunde ske, om ikke formaaende Mænd sagde god for deres Virksomhed. Skuepladsens Be-

[1]) Leth og Wad, Dimitterede fra Herlufsholm, S. 80 (her oplyses tillige hans Moders Navn Anna Cathrine Balke). Sml. Arthur Aumonts Artikel i Biogr. Lex.

[2]) Ill. Tid. 17. Maj 1891.

[3]) Sml. Program for Aalborg Katedralskole 1844, S. 17.

[4]) En Datter af Søren Høiberg var Præstekone i Tornby (sml. Wibergs Præstehist. III, 358). Aktøren havde en yngre Broder Matthias ell. Mads Sørensen Høberg, der samtidig gik i Aalborg Skole, men døde 1716 mens han endnu var Skolediscipel (LAN. Aalborg Katedralskoles Arkiv og Aalborg Budolfi Kirkebog). I Distinktionsprotokollen (Univ.'s Arkiv i UBK) under 7. Marts 1720 siges Jens Høberg at være født i Høberg i Aalborg Stift.

[5]) Ringsted Kirkebog er bevaret for Aarene omkring 1696, men indeholder intet.

[6]) Sml. Frue Kirkes Daabsbog under 12. Jan. 1734.

[7]) Saml. Skr. II, 542, og Første Levnedsbrev.

[8]) Rep. Nr. 30.

skyttelse fra oven gjorde Professorernes Stilling vanskelig; i det første halve Aar synes man at have set Tiden an og ladet Tingene gaa sin Gang, men ud paa Foraaret 1723 greb man ind.

To af de agerende Studenter, Hald og Gram[1]), trak sig i Tide ti' bage; mod Ulsøe og Wegner, der helt havde brudt med Universitet til Fordel for Skuepladsen, kunde der ikke skrides ind, og sandsynli vis har det samme været Tilfældet med Magnus Schou. Høberg de imod blev Syndebuk. Han havde gjort Dimisprædiken, laa nu pa Valkendorffs Kollegium og havde disputeret offentlig. Rektor (det va den lærde Teolog Hans Bartholin) foreholdt ham, at „det i ingen Maade kunde forsvares eller tillades hannem at være en Komediant og dagligen at lade sig se paa et Theatro, saafremt han ellers agtede at nyde Stipendio Walchendorphiano, hvilket ad pios usus var henlagt“. Men Høberg havde alt sikret sig Rostgaards Bistand. I et Brev til Kollegiets Efor havde Oversekretæren paa kraftigste Maade intercederet for ham og ladet forstaa, at det vilde være Universitetets Patron til Mishag, om man i dette Tilfælde vilde gaa frem „efter Rigueur“.

Professorerne var dog ikke til Sinds saaledes at lade sig trænge i en Krog. Sagen bragtes frem i Konsistoriums Møde den 13. Marts 1723 og paa Rektors Forslag, om der ikke burde kræves en nærmere Forklaring af dette Intercessionsbrev, bestemte Konsistorialerne, at der skulde leveres Storkansleren Kopi af Valkendorffs Fundats og tillige en Memorial „med underdanig Forespørgsel, hvorledes med titbemeldte Høberg skal omgaas til denne nu forestundende Distributs“, d. v. s. til den Uddeling af Stipendiet, der skulde finde Sted ved Paasketid. Storkansleren har næppe villet træffe endelig Bestemmelse efter denne lidt paagaaende Henstilling og derved paatage sig det hele Ansvar, men maa have udtalt sig til Fordel for Høberg, thi i næste Møde (3. April) viste Rektor Tilbøjelighed til at ordne Sagen i Mindelighed. Han henstillede, om ikke Høberg enten maatte beholde sin Plads i Kollegiet eller ogsaa nyde fuld Distributs, da han endnu ikke var bortvist. Men Konsistoriets Medlemmer var ikke saa velvillig stemte; det besluttedes, at han hverken skulde nyde Distributs eller have Lov til at blive i Kollegiet, dog indrømmede man ham 4 Rdr. for den Disputats, han nylig havde ladet udgaa. Næste Gang Konsistorium var samlet (10. April), blev den senere som Jurist bekendte Andreas Lowson valgt til Alumnus i hans Sted.

Høberg vilde dog ikke give Køb og benyttede sig til det yderste af den Interesse for Skuepladsen, der udvistes af Storkansleren og

[1]) Gram findes endnu i 2. Edition af Komediernes 1. Tome (1724) som Frans i Jean de France; det er dog næppe andet end en Skødesløshed, thi Lindorph og Rammel opføres i denne Udgave for hans andre Roller.

Oversekretæren i Danske Kancelli. Han blev boende trods Konsistoriums Beslutning. Man lod Pedellerne true ham med retslig Tiltale, hvis han ikke godvillig flyttede, men det hjalp ikke og Konsistoriet lod ham da indstævne for den akademiske Ret. Stadig gjorde han Regning paa højere Magters Beskyttelse. Han vilde ikke rykke ud, før Stipendiet fra Mikkelsdag til Paaske var udbetalt, og forlangte i sit Indlæg for Konsistorialretten, at Sagen, om det kom til Proces, skulde bringes for et andet Forum. Da dette mishagede Konsistoriets Herrer, søgte han Støtte hos Kancelliet; han ønskede i hvert Fald at kunne vælge imellem at beholde sit Stipendium eller blive ved det danske Teater eller ogsaa at maatte faa sin Sag for Lands Lov og Ret. Konseillet afviste ham imidlertid (16. Juni 1723) — det vilde overhovedet ikke have med den Ting at gøre. Forinden maa der være truffet et Forlig, maaske ved Storkanslerens Mellemkomst, thi 11. Juni meddelte Høberg Kollegiets Efor, at han den Dag var udflyttet „af Ærbødighed for hans Øvrigheds Sentiment“, og Konsistoriet bevilgede ham derfor det forfaldne Stipendium fra Mikkelsdag 1722 til Paaske 1723, nu da han havde efterlevet dets „Vilje og Advarsel“[1]).

Den hele Sag, der tydelig nok mere drejede sig om et Princip end om en Person, kaster et klart Lys over Universitetets Forhold til Skuepladsen. Vel var den løbet ud i et Kompromis, thi Storkanslerens og Oversekretærens Ønsker kunde man ikke ligefrem se bort fra, men i Realiteten havde Professorerne sat deres Vilje igennem, og denne deres Vilje var præget af den samme Modsætning mellem Kirke og Skueplads, der langt ned i Tiden gjorde sig gældende.

Et interessant Bidrag yder Sagen til Holbergs Karakteristik. Hans Anskuelser var paa dette Punkt Kollegernes stik modsatte; han giver det til Kende i Fortalen til første Tome af Komedierne, hvor han besvarer Spørgsmaalet, om „det er uanstændigt for smukke Mænds Børn, der ere beskikkede i sin Tid at betjene Kirker og Skoler, at bruges til teatralske Eksercitier“. Hans Svar er tydeligt nok, men er holdt i en lidt spagfærdig Tone, og stærkt understreger han, at det kommer an paa, hvorledes den høje Øvrighed stiller sig. Man har en Fornemmelse af, at han saa lidt som muligt har villet udæske sine Universitetskolleger. Fortalen er efter al Sandsynlighed skrevet paa et Tidspunkt, da Misstemningen mod de agerende Studenter var en Kendsgerning, og kort efter kom den Høbergske Sag og et Par andre lignende til Forhandling i Konsistorium. Blandt dettes Assessorer var ogsaa Holberg, og mærkeligt er det at se, hvorledes han i Egenskab af Universitetsprofessor var i Stand til at skyde Komedieskriverens

[1]) Rep. Nr. 32 og 35.

Ham af sig. Naar han voterede i Konsistorium, fulgte han det liberale Flertal[1]), hvis Anskuelser dog var ganske modsatte dem, han lod Just Justesen forfægte i sin Betænkning; en Student, der havde ageret paa et Teater, havde selv efter Flertallets Mening ført et „uanstændigt Levned“, og man kunde ikke eftergive ham „hans Brøde“ og indlade ham til Examen theologicum, forinden han i nogen Tid havde vist Bedring og opført sig saaledes som det anstod sig en skikkelig Studiosus[2]). Sligt kunde Holberg billige i Egenskab af Konsistorialassessor, skønt han som Komedieskriver fandt det i sin Orden, at brave Folk, som i deres Ungdom havde ageret Komedier, siden var blevet forfremmede til Akademi, Kirker og Skoler[3]); han var personlig nærværende i de fleste af Møderne, hvor disse Studentersager kom for, uden at de bevarede Forhandlingsprotokoller udviser nogen Slags Indsigelse fra hans Side. Det er Kendsgerninger, der tegner os Billedet af en Mand, som ved Skrivepulten kunde hudflette sin Samtid og i det daglige Omgangsliv var i Stand til at bøje af og følge Trop. Vi vilde have foretrukket at se de samme Anskuelser hævdede blandt de lærde Herrer i Konsistorium som han i Fortalen til sine Komedier spredte i det store Publikum.

Havde Høberg frit kunnet vælge mellem Teatret og et gejstligt Embede, havde han næppe valgt det første. Medens Striden med Professorerne endnu stod paa, rettede han et rimet Bønskrift til Oversekretæren om Hassing Kald i Thy, nogle Mil fra Thisted[4]); det former sig i Hovedsagen som et Forsvar for hans Stilling til Skuepladsen, bl. a. hedder det:

Hvad har jeg Stymper gjort? Har jeg mod Himlen syndet,
Har jeg om rette Gud urette Tro forkyndet?

[1]) Det var Folk som Teologerne Hans Bartholin og Johannes Trellund, Lægen Franckenau, Astronomen Peder Horrebow, Arne Magnusen, Andreas Frølund m. fl.; det intransigente Mindretal var Biskop Worm, Caspar Bartholin og Teologen Hans Steenbuch.

[2]) Forhandlingerne paa Konsistoriums Møde 24. April 1723 i Anledning af den nedenfor omtalte Niels Horns Sag. — Universitetet henholdt sig længe efter til dette Conclusum Consistoriale. I 1748 havde en Student en kort Tid medvirket ved von Qvotens tyske Komedier, og da han Aaret efter vilde indstille sig til teologisk Eksamen, blev det nægtet ham. Han klagede til Kongen, men Fakultetet paaberaabte sig den gamle Konsistorialbeslutning og Studenten maatte vente et Aar for at vise „Omvendelsens Frugter“ (Hesperus V, 242 ff., og Tritogenia II, 37; Akterne findes ved DK. Oversekretærens Breve 1749, Nr. 235).

[3]) Saml. Skr. II, 538.

[4]) Rep. Nr. 33. Hassing Kald blev besat 2. April 1723 og den foretrukne Supplikants Andragende er af 17. Marts (Jydske aabne Breve 1723, Nr. 44). Høbergs udaterede Bønskrift er da antagelig fra Marts.

Mon jeg Utroskab har min naadig Konge gjort?
Har jeg mod Fædreland vel syndet alt for stort?
Mon jeg ved Hor og Mord og Stjælen mig har smittet?
Har jeg falsk Vidnesbyrd op om min Næste hittet?
At jeg til Afsky frem for andre straffes bør,
Og jeg mig ej om Hjælp til nogen vende tør.
Se! Disse store Fejl mig synes blir fremstillet
Idet jeg (ringeste) Komødier har spillet;
Døm nu, Hr. Rostgaard, døm, om Gud er derfor vred.

Rostgaard gjorde dog intet for at skaffe ham Kald, han gemte Bønskriftet som et Kuriosum mellem andre lignende Rimerier, og Høberg kom ikke med blandt Ansøgerne til Embedet[1]). Han blev da ved den danske Komedie[2]). Efter Skuepladsens første Lukning søgte han i Sommeren 1725 atter et jydsk Præstekald[3]), men fik det ikke og døde som en ubefordret Studiosus i Nykøbing paa Mors den 30. Novbr. 1727, i en Alder af kun 31 Aar[4]).

I Stedet for Hald og Gram optoges 1723 Lindorph og Rammel blandt de danske Aktører. Lindorph var allerede 1711 privat dimitteret til Universitetet, men havde endnu ikke endt sine Studier. I Juni 1723 spillede han Jakob i Ellevte Juni og netop i de samme Dage blev han forvist fra Regensen. Det er muligt, at andre Aarsager kan have medvirket til denne Fremfærd mod ham, men det er sandsynligt, at hans Forhold til Skuepladsen har gjort Udslaget. Hans Bortvisning kom første Gang paa Tale i Konsistoriums Møde den 19. Juni og Stykket var gaaet den 11. og 18. Da han fulgte Høbergs Eksempel og nægtede at flytte, skred Professorerne ind med skrappe Midler, lod hans Navn opslaa paa den sorte Tavle og gjorde tilsidst kort Proces og relegerede ham. Relegationen til Trods blev han boende til hen i Septbr., da man besluttede at klage til Universitetets Patron[5]). Hvad Enden blev, ved vi ikke, men Lindorph holdt trolig ud ved den danske Komedie indtil Skuespillenes Ophør i 1728.

Det samme var Tilfældet med Rammel. Han var dimitteret fra Ribe Skole 1720 og havde Holberg til Privatpræceptor. Jyde var han dog næppe. Thi hans Fader, som uden al Tvivl var den Michael Ernstsøn Rammel[6]), der var Præst i Grimstrup et Par Mil Sydøst for Varde og døde 1710, var Sjællænder og kom først til sit jydske Kald 1705, medens den senere Aktør efter Universitetsmatriklen maa være født

[1]) DK. Gratialprotokol 1722-23, Fol. 203, hvor Ansøgerne opregnes.
[2]) Hans Navn findes i Personlisterne til Julestuen og Maskeraden, der først opførtes 1724.
[3]) DK. Gratialprot. 1723-25, S. 312.
[4]) Nykøbing Kirkebog (efter Meddelelse af Arkivsekretær S. Nygård).
[5]) Rep. Nr. 32.
[6]) Anders Rammel hed Anders *Michelsen* R. (Nakskov Kirkebog 1755 $^{29}/_{4}$).

omtrent 1703[1]). Han omtales i Sommeren 1722 som en „fattig Studiosus", hvem Konsistorium tilstod 2 Rdr. af Trinitatis Kirkes Fattigpenge[2]). Var Lindorph en gammel, forsumpet Studiosus perpetuus, der søgte at friste Livet som Komediant, og vistnok ogsaa var særlig brugbar i den Retning, saa har Rammel rimeligvis lige saa meget af Nød som af Lyst meldt sig ved Skuepladsen, hvad der paa dette Tidspunkt, umiddelbart efter Universitetets Indgriben mod de agerende Studenter, kun kunde bevirke, at den akademiske Vej lukkedes for ham.

Samtidig med Hald og Gram forsvinder Mad. Lerche. Hvem hun var, vides ikke med Sikkerhed, men der er Tegn, som peger i en bestemt Retning. I Karleby paa Falster døde 1753 Provsten Peder Hiort, hvis ikke helt almindelige Livshistorie Biskop J. C. Bloch fortæller i sine vidtløftige Samlinger til den fynske og lolland-falsterske Gejstligheds Personalhistorie. Peder Hiorts Fader tjente i Prins Carls Stalde, beretter Biskoppen, og Sønnen, der havde Lyst til Bogen, kom i Vor Frue Skole i København, men løb sin Vej efter en haard Tugtelse af en tyrannisk Hører. „Hvad skulde nu Hr. Hiort gribe til", hedder det i Beretningen, „da det lod som alle Døre vare lukte for ham til hans Lystes Opfyldelse. Imidlertid er der en Samling af unge Mennesker, der vil tilhobe drage til Norge for at holde Komødier, dem føjer han sig til og ved den Lejlighed bliver gift med Maren Hagendal fra Odense, som var bleven saa lykkelig at have nylig mistet en Mand, den hun havde taget i Ungdommen, men var af den Art, at hun maatte forsørge ham, da han ej duede til noget, men blev alene brugt til at skrive for Komødianterne i København, men derimod ofte fordærvede i sin Drukkenskab det hans fattige Kone havde for andre Godtfolk at sy. Dette Drog efterlod sig en eneste Daatter, som Hr. Hiort, da han fik Moderen, maatte forsørge. Kort efter ophævedes disse norske Komødier, hvorfore Hr. Hiort maatte være betænkt paa anden Levemaade". Det fortælles nu videre, hvorledes han drog til Bergen og ernærede sig som Dansemester; det kom for en Dag, at han havde gaaet i Latinskolen, gode Mennesker tog sig af ham og endelig blev han dimitteret til Universitetet i København. Som Student maatte han læse om Natten og danse om Dagen for at skaffe Føden til Kone og Barn. Da Krigshospitalets Skoler oprettedes, blev han anbragt der, tog Attestats, men endnu hindrede hans Virksomhed som Dansemester og den Sladder, der gik om hans Fortid, ham i at faa Embede; omsider blev han dog Feltpræst ved de i hannoveransk

[1]) Wibergs Præstehist. I, 479; Grimstrup Kirkebog (efter Meddelelse fra Arkivsekretær S. Nygård); Jydske aabne Breve 1705, Nr. 52.

[2]) Acta Consistorii 13. Juni 1722.

Tjeneste staaende danske Krigsfolk, og efter Hjemkomsten fik han Karleby Kald[1]).

Beretningen er øjensynlig ganske tilforladelig. Kronologien er i Orden og Enkeltheder kan kontrolleres[2]). Da Peder Hiort drog ud som Feltpræst, fik hans Hustru Lov til at bestyre Skolen ved en Vikar, og denne Vikarpost var Biskop Blochs første Bestilling i Kirkens Tjeneste[3]). Han kan da have Historien fra den senere Provstefrues egen Mund.

Denne Provstefrue var næppe nogen anden end den tidligere Aktrice Mad. Lerche. Det staar ikke udtrykkelig i Biskop Blochs Beretning, det har været et Punkt, hvorom baade hun selv og Biskoppen helst har tiet, men det er en Antagelse, der ligger snublende nær. Hun døde i Stubbekøbing 22. Marts 1755, et Par Aar efter Manden. Datteren af første Ægteskab, der endnu levede, bar Navnet Matthia Cathrine Lerche og var født i København i Efteraaret 1721; Faderen, der hed Matthiis Lerche, var paa dette Tidspunkt, før den danske Komedies Indstiftelse, af borgerlig Stilling Politibetjent[4]). Alt passer ind i de samtidige Efterretninger, ogsaa Biskop Blochs Omtale af Truppen, der gik til Norge. Skønt Kancelliet i det Tilfælde, vi kender, nægtede at udstede kgl. Bevilling[5]), forhindrer det ikke, at Komediantbander er draget derop for at agere de ny danske Lystspil, baade Holbergs og Molières, der tidlig forelaa trykt; Tilladelsen til at give Forestillinger var da blot afhængig af den lokale Øvrighed. Omstændigheder, som ikke nærmere kendes, kan have bevirket, at Mad. Lerche forlod den danske Bande for at gaa med en saadan Trup til Norge.

Da Mad. Lerche i 1723-24 traadte fra, erstattedes hun af Sophie Hiort. Om denne Aktrice, der navnlig er kendt fra Komediens Ligbegængelse, hvor Holberg lader hende fremtræde under sit virkelige Navn, savnes enhver Efterretning[6]). At gætte paa, at hun var i Slægt

[1]) Addit. Fol. Nr. 140 II (UBK), refereret i Barfod, Den falsterske Gejstligheds Personalhist. I, 175, og benyttet af Wiberg.

[2]) Fra andre Kilder vides, at Peder Hiort blev Student 1731 i en Alder af ca. 30 Aar, blev Lærer ved Krigshospitalet 1733, teologisk Kandidat 1737, Feltpræst 1741 og endelig Sognepræst i Karleby 1742.

[3]) Han siger det selv i Beretningen om Peder Hiort.

[4]) LAS. Falsters Nørre Herreds Provstis Skifteprotokol 1721-58, Fol. 587 ff.; Frue Kirkes Daabsbog 3. Oktbr. 1721.

[5]) Sml. Side 97.

[6]) I 2. Edition af Komediernes 1. Tome er i Personlisterne opført for Mad. Lerches Roller *Mad.* Hiort, i 2. Tome findes derimod *Mademoiselle* Hiort. Man kunde i første Tilfælde fristes til at tro, at det i Virkeligheden var Mad. Lerche, der ved nyt Giftermaal havde skiftet Navn, men paa Betegnelserne Mad. og Mlle tør intet bygges; ogsaa de andre Aktricer betegnes paa begge Maader. Forøvrigt menes 2. Tome at være udkommet før 1. Tomes 2. Edition (Martensen I, 225).

med den nys omtalte Peder Hiort, er ikke forsvarligt, da dette Navn i hin Tid var højst almindeligt.

Den danske Bande bestod kun af syv Aktører og tre Aktricer. Da Personlisterne i Gnieren og Ulysses von Ithacia omfatter 15 Karakterer og Bonden i Harnisket ageredes med mindst 13 Personer foruden Statisterne[1]), maa det antages, at Banden i visse Tilfælde har betjent sig af løst tilknyttede Kræfter. Rimeligt er det ganske vist, at Aktørerne og navnlig Aktricerne har haft flere Roller i samme Stykke, bl. a. i Ulysses, hvor der i Forspillet og i Komedien tilsammen findes ti Kvinderoller. Mindst den ene af disse spilledes efter Skuepladsens Genaabning af en Aktør[2]) — en Udvej, der i flere Tilfælde kan være anvendt paa Komediehuset i Lille Grønnegade; vi ved f. Eks., at Pilloy spillede Barselkonen i Holbergs Barselstuen. Men alligevel har et Personale paa ti aktive Medlemmer ikke været tilstrækkeligt.

Rasmus Hammer kom ikke paa Scenen i dette Tidsrum[3]); han var næppe Student og rykkede først op mellem Aktørerne i Skuepladsens følgende Perioder, da det var vanskeligt at skaffe Tilgang fra akademiske Kredse. Derimod omtales Niels Horn blandt de Studenter, der ved at spille Komedie paadrog sig Professorernes Unaade. Han var fra Nykøbing paa Falster, født 1696 og dimitteret 1717. Fast knyttet til Truppen var han ikke[4]), hans Navn findes ikke heller i de ældste Personlister til Holbergs Komedier, der netop kun synes at indeholde de Roller, som var i Hænderne paa den danske Bandes faste Aktører og Aktricer, hvilket maaske forklarer disse Listers Ufuldstændighed. Da han i April 1723 skulde indstille sig til teologisk Eksamen, maatte han forsværge Skuepladsen, bede om Tilgivelse for sit hidtil førte Levned og love Bod og Bedring[5]). Attestats fik han, men først i Decbr. 1724[6]). Foruden ham har der utvivlsomt været flere, bl. a.

[1]) Plakat $^{30}/_{6}$ 1723. — At Statister anvendtes, ses af flere Steder i Holbergs Komedier, bl. a. af Ellevte Juni, hvor det under Børstidens Fremstilling foreskrives, at der føres „ind paa Theatrum saa mange som man kan afstedkomme“ (3. Akt 7. Sc.).

[2]) Aumont og Collin, Det danske Nationalteater V. 2, S. 388.

[3]) Sml. Overskou 173 og Martensen I, 172. — I Aarene 1722-23 levede i Kbhvn. en Susanna Abigael Hammer, der holdt Assembleer og Lystigheder i sine Logementer og førte et lidt forfløjent Levned; hun var Enke efter Præsten Peder Hindsholm i Aversi († 1712) og ernærede sig efter Branden 1728 med at sy og to for Folk (LAS. Kbhvns Bytingsprot. 1722-24, Fol. 113 ff., og Grove, S. 148). Navnet Hammer var iøvrig ikke sjældent.

[4]) Han findes hverken i Nytaarsprologen eller i Aktørernes Nytaarsdigt til Rostgaard.

[5]) Rep. Nr. 32, sml. ovenfor S. 178.

[6]) Distinktionsprotokol under 5. Decbr. 1724 (Univ.'s Arkiv).

maaske den Chr. Broholm, der sammen med Lindorph bortvistes fra Regensen. Hans Gram har i en Dekanatsprotokol noteret ved to Studenter fra Nyborg, Chr. Brunov og Peter Lemming, at de var blandt „præcipuos actores fabulæ“ [1]), men om han dermed mener, at de har medvirket ved den danske Komedie, er dog ikke givet.

Peder Sparkiær plejer man at regne til Banden. Hjemmel for hans Tilknytning til Skuepladsen søges i, at han, sideordnet med Hammer, staar opført under Nytaarsprologus som „Komponist af Musikken“; derimod fattes han blandt Underskriverne paa Nytaarsdigtet til Rostgaard. Formodentlig har Aktørerne blot lejlighedsvis benyttet sig af hans Medvirkning, naar det en sjælden Gang gjaldt om at skaffe original Musik. Han var jævnaldrende med dem, Student, skrev nu og da Lejlighedsdigte til Hoffet [2]) og komponerede; 1724 blev han Hofviolon og var under Kristian den Sjette Hoforganist [3]). Musikken ved den danske Komedies Forestillinger leveredes ellers af Byens Stadsmusikant, Jost Henrich Bechstedt (fra 1725 Andreas Berg), med hans Svende og Drenge [4]).

Da Skuepladsen lukkedes 1725, spredtes Komedianterne for en Tid; da var det, Hungeren drev nogle til Jylland, Fyn og Norge [5]), og ved Genaabningen Aaret efter var de næppe alle med. I Overslaget fra Efteraaret 1726 opføres

som Aktører:	Pilloy
	Rammel
	Schumacher
	Lindorph
	Engelhardt
som Aktricer:	Mad. Montaigu
	Mlle Hiort
	Mlle Coffre
	Mad. Coffre [6])
og desuden:	3 andre „ubekendte“

[1]) Werlauff 344, Note.

[2]) I Rostgaardske Saml. Fol. Nr. 159 (UBK) og i Gl. kgl. Saml. Fol. Nr. 951 og 4to Nr. 2794 (KBK) findes saadanne Smaadigte af Sparkiær.

[3]) Om Sparkiær se iøvrigt Biogr. Lex. XVI, 194 (og Tilføjelse i Bd. XIX) samt Thrane, Fra Hofviolonernes Tid, bl. a. S. 53 f.

[4]) Sjæll. Missiver 1747, Nr. 513, og Krigskancelliets ref. Sager 1747, 1. Novbr., Nr. 3 (her berøres ogsaa Forholdene i Fred. IV's Tid). Sml. Thrane, anf. Skrift, Afsnit II 5 (S. 56 ff.). Om de to Stadsmusikanter se Villads Christensens Afhandl. i Hist. Meddel. om København V, 321 ff.

[5]) Sml. Side 107.

[6]) Chr. Bruun har ved Fejllæsning fordærvet det paagældende Sted i Overslaget (Rep. Nr. 52, Danske Saml. II, 376). Ved Aktricerne af Navnet Coffre læser han „Made“ og „Mad.“, og retter det sidste i Noten til „Mr.“, hvorved han gør den for flere Aar siden afdøde Maler til Aktør. Der staar paa det første Sted „Mads“ (ɔ: Mademoiselle), paa det sidste „Made“.

De var fordelt i fire Lønningsklasser; Pilloy, Rammel og Mad. Montaigu stod i første (200 Rdr. aarlig), Schumacher, Mlle Hiort og Mlle Coffre i anden (175 Rdr.), Lindorph, Engelhardt og Mad. Coffre i tredje (150 Rdr.), medens de tre ubekendte skulde lønnes hver med 100 Rdr. Blandt Aktørerne fattes Ulsøe og Wegner, og da de ikke kan tænkes at være henregnet til de unævnte daarligst lønnede, maa man formode, at de ikke hørte til Truppen paa dette Tidspunkt. Ulsøe kan midlertidigt have været borte; han stod atter ved den danske Komedie i 1728, hvilket derimod ikke var Tilfældet med Wegner. At Schumacher i Komediens Ligbegængelse (trykte Udgave) kalder Henrik en Grønskolling, er anført som et Træk, der tyder paa, at det ikke var Wegner, som nu spillede Henrik-Rollen, thi Holberg kunde daarligt lade Schumacher, der var ny i Tjenesten, titulere sin ældre Kollega paa den Maade[1]. Derpaa kan dog næppe bygges noget, da Stedet øjensynlig er forvansket: i Dasses Afskrift, der ligger nær op mod Stykkets Opførelsestid, staar ikke Grønskolling, men „grov Knolling“[2]. Schumacher var en „spækfed“ Person (som det hedder i samme Stykke) og hans Medspiller er aabenbart mindre vel ved Magt, da han ærgrer sig over denne Trivelighed i saadanne magre Tider; men Wegner var „stor og lang“ — hvis man da tør lægge noget ind i den vægelsindede Madame Lucretias Ord til Torben[3]. Skønt man ikke kommer ret langt med denne Argumentation, er det alligevel troligt nok, at Wegner allerede 1725 har afsluttet sin Virksomhed som Aktør.

Ny tilkomne i Perioden 1726-27 var Johannes Schumacher, Engelhardt og Mlle Coffre. Om dem vides intet med Sikkerhed. I 1728 finder vi Schumacher logerende hos Skifteskriver ved Underadmiralitetet Peder Sengeløse († 1736), der tillige har sin Svigermoder Cathrine, Enke efter Slotsforvalter Schumacher i Vordingborg († 1704), boende hos sig[4]; formodentlig er der Familieskab, men hvem Aktøren Schumacher iøvrigt var og hvad han tog sig for inden han kom til Teatret, kan ikke oplyses. Om Engelhardt, der kun stod ved Truppen i denne Periode, er vi endnu slettere underrettet, vi kender end ikke hans Fornavn[5]. Derimod er der næppe Tvivl om, at Mlle Coffre var en af Helene Coffres tre Døtre, rimeligvis den samme, der protegeredes af

[1]) Martensen I, 92.

[2]) Er aabenbart en Biform til Knold (Tysk: grober Knoll); i Haandskriftet kunde maaske ogsaa læses Knælling, der betyder en lille Fyr eller Mandsling.

[3]) Den Vægelsindede (5 Akter) 1. Akt 6. Sc.

[4]) Grove, S. 159; Søetatens kgl. Resol. 1738, Nr. 33 (RA); Vordingborg Kirkebog (LAS).

[5]) Af Navnet Engelhardt var i Tiden omkring 1730 en Vintapper i Kbhvn. og et Par norske Studenter.

den som Bogsamler bekendte Grev Chr. Danneskjold-Samsøe († i Febr. 1728)[1]).

Da Komedianttruppen i 1728 for tredje Gang rekonstrueredes, talte den atter ti faste Medlemmer[2]);

Aktørerne var: Ulsøe
Pilloy
Schumacher
Lindorph
Hammer (i hvis Sted senere kom:) Peder From
C. Rehsen
Aktricerne: Mad. Montaigu
Sophie Hiort
Christine Hamsgaard
Frederikke Sophie Montaigu.

Fordelingen af de 1500 Rdr., som de danske Aktører i denne Periode fik bevilget af Kongen, giver ligesom Lønklasserne i Overslaget fra 1726, et Begreb om den indbyrdes Rang i Truppen. Ulsøe, Pilloy og Mad. Montaigu stod for 200 Rdr. aarlig, Schumacher, Lindorph, Hammer og Sophie Hiort fik 125, Rehsen 100 og de to yngste Aktricer, Christine Hamsgaard og Mlle Montaigu 50 Rdr. hver, medens Montaigu selv oppebar 200. De fleste havde tidligere hørt til den danske Komedianttrup, nye var kun Rehsen, From, Christine Hamsgaard og den unge Jomfru Montaigu. Oprindelig havde det været Meningen at medtage Schou, saaledes at Hammer blev nederste Aktør, men da det ikke skete, rykkede Hammer op i hans Plads og Rehsen kom i Hammers Sted[3]). I Foraaret 1728, i April eller Maj, døde Hammer; om han overhovedet kom til at optræde i denne Periode, er tvivlsomt, thi han fik ingen Løn udbetalt. Han erstattedes af Peder From, der sattes paa samme Gage som Rehsen, og den overskydende Part fordeltes mellem de to yngste Aktricer, der var traadt i Mad. Coffres og hendes Datters Sted[4]). Da der i 1728 blev Tale om at genrejse den danske Komedie, har Mad. Coffre rimeligvis været syg; hun døde i Midten af April, i de samme Dage, Aktørerne gav den første Forestilling ved Hoffet, og Montaigu tog Børnene til sig[5]).

[1]) Udtalelser i Breve fra Montaigu af 30. Oktbr. og 27. Decbr. 1728 (Danske Saml. III, 33, 38). Vilh. Møller (Tilskueren 1898, 656) forstaar Montaigus Ytringer saaledes, at Demoiselle Coffre var Grev Danneskjolds Elskerinde. Man kunde jo ogsaa tænke sig, at han tog den fattige, faderløse Kunstnerdatter i Huset som Française for sine Børn. Montaigu taler om, at der efter Grevens Død er lovet hende en Pension, men at Enken skulde være til Sinds at pensionere sin Mands Elskerinde, er ikke just rimeligt.

[2]) Rep. Nr. 56, 57, 64 og 65.

[3]) Sml. Rep. Nr. 56 og 57.

[4]) Rep Nr. 59 og 60.

[5]) Pers. Tidsskr. 6. R. III, 84, og Danske Saml. III, 38.

Hvor Rehsen og From kom fra, er ikke bekendt. Aktricen Hamsgaard kunde efter Montaigus Opgivelser[1]) antages at være en Løjtnantsenke, dog kendes ikke nogen Officer i dansk Tjeneste af dette sjældne Navn[2]). Frederikke Sophie, Montaigus ældste Datter, var endnu et Barn. Hun var født 1716 (døbt 27. April) og allerede 1721 havde Montaigu i den lilles Navn ladet trykke et fransk Digt til Dronning Anna Sofie i Anledning af Formælingen[3]). Tidlig var hun saaledes bragt frem for Offentligheden som Vidunderbarn, tidlig var hun ogsaa bleven bestemt for Teatret. I Skuepladsens foregaaende Periode, i den sløje Tid op mod Jul 1726, havde hun vist sig dels i Smaaroller, dels i en Entre, som Dansemesteren havde lært hende, og hun havde fundet „allerstørste Approbation", hvilket kun kunde „encouragere hende til at anvende med større Nidkærhed det Pund, hende er betroet til at øve sig paa Theatro"[4]). Den Gang som senere appellerede man i slige Tilfælde ikke forgæves til Publikums Hjertelag; la petite Montaigu har næppe virket mindre ansporende end Familien Prices Smaabørn et Aarhundrede efter i det lille Teater paa Vesterbro[5]). En fremmelig ung Dame maa hun imidlertid have været. I April 1728 deklamerede hun, tolv Aar gammel, Thalias ikke helt ringe Parti i Aabningsprologen ved Hoffet, og hendes Medspillere ved denne Lejlighed var Truppens bedste Kræfter: Pilloy (den danske Undersaat), Schumacher (den norske), Ulsøe (Henrik) og hendes Moder (Melpomene).

— —

Bandens Medlemmer kaldte sig oprindelig „privilegerede danske Komedianter", men ombyttede allerede i Efteraaret 1722 „Komedianter" med „Acteurs"; i 1728, da de stod i Kongens Sold, førte de, som naturligt var, Titel af „kongelige danske Acteurs"[6]). I Komediens Ligbegængelse bliver Henrik fornærmet, fordi Spiseværten i sin Nota kalder ham „privilegeret Aktør i Grønnegade"; Sammenstillingen behager ikke hans Øre, thi at være privilegeret betød altid en Slags Rang, medens Gaden, hvori Komediehuset laa, nu een Gang ikke hørte til de fornemme. I Byen havde man ogsaa ondt ved at opfatte de danske Aktører som synderlig fremragende Personer, og da

[1]) Rep. Nr. 56 og 57.

[2]) Hverken i Hirsch's Fortegnelse over Landofficerer 1648-1848 (utrykt, KBK) eller i Gardes Efterretn. om den dansk-norske Sømagt findes nogen Person af dette Navn.

[3]) A Sa Majesté la Reine sur son royal hymenée, underskrevet „la petite Friderique Sophie Montaigu" (Eksemplar i KBK Hielmstiernes Saml. 3016 c).

[4]) Plakat $^{3}/_{12}$ 1726.

[5]) Sml. Nystrøm, Offentlige Forlystelser I, 56 f.

[6]) Plakater.

der efter Branden gjordes Mandtal, rubricerede man flere af dem, baade Aktører og Aktricer, under Tyendet[1]).

Til Bestemmelse af de enkeltes Rollefag har vi ikke andre Midler end Personlisterne i de første Tomer af Holbergs Komedier. Ulsøe var mest alsidig, men spillede dog fortrinsvis de komiske, lidt ældre Karakterer, Pilloy var Elskeren, Spradebassen og den fornemme Mand, Wegner havde de typiske Henrik-Roller; Hald gav ligeledes Tjenere, Høberg hyppigst Arv og dermed beslægtede Figurer, Schou og Gram de mere fremtrædende Bipersoner, Gram desuden Jeppe, fordi han bedst af dem alle mestrede den sjællandske Bondedialekt. Lindorph overtog senere Jeppe paa Bjerget og fik desuden tildelt nogle af de ældre Karakterroller; Rammel, der spillede yngre Mænd og Tjenere, arvede sandsynligvis Henrik efter Wegners Afgang, medens Schumacher gav Herreroller[2]). Af Truppens første Aktricer var Mad. Montaigu tredive Aar, Mad. Coffre i hvert Fald ikke yngre, Mad. Lerche — hvis hun er rigtig identificeret — tre Aar ældre. Uden egentligt Princip synes Kvinderollerne at være fordelt mellem dem, dog har Mad. Montaigu Pernillerne og Mad. Coffre Magdelonerne; Mad. Lerche giver baade Nille og den purunge Elsebet i Jean de France, som siden begge spilles af Sophie Hiort, der maa antages at have været yngre end de andre og efterhaanden vistnok blev Truppens egentlige Elskerinde. Rollefordelingen i det oversatte Repertoire kan vi kun slutte os til. At Mad. Montaigu og Pilloy trak det store Læs i de franske Stykker, siger sig selv og var ganske i sin Orden. Det er derfor ikke meget oplysende, naar vi erfarer, at Tartuffe maatte opsættes, da Mad. Montaigu blev upasselig, eftersom „hendes Rolle i samme Stykke var altfor considerable for at kunne give den til nogen anden“. Forøvrigt ved vi ikke, hvilken Rollen var; Rahbek gætter paa Elmire[3]), men lige saa rimeligt er det, at hun har spillet Stykkets anden store Kvinderolle Dorine.

Om de enkelte Aktørers Præstationer og Truppens Spil i det hele kan kun opstilles Gisninger. Løn og Roller gør det muligt for os at sætte dem i Nummerorden og ad den Vej udpege de bedste. Wegner plejer man, vel ogsaa med Rette, at fremhæve som den ypperste, væsentlig fordi han vides at have ageret de store komiske Tjenerroller, der har skaffet flere af hans Efterfølgere paa den danske Skueplads Navnkundighed og som ogsaa i Datiden gjaldt for Hovedroller[4]) — det var jo den gamle Komedies lystige Person i Karakterkomediens

[1]) Grove, passim.
[2]) Komediens Ligbegængelse 3. Sc.
[3]) Nyt Aftenblad 1825, Nr. 37.
[4]) Sml. Komediens Ligbegængelse.

Klædebon; Traditionen om, at Holberg har laant hans Fornavn til sin Henrik[1]), en Tradition, der er bleven bestridt, har ogsaa bidraget til at fæstne hans Ry. Ulsøe er dog sikkert kommen nær paa Højde med ham[2]), ikke at tale om Mad. Montaigu og Pilloy. Men denne Værdsættelse af de enkelte er kun relativ og giver ingen virkelig Oplysning om det kunstneriske Standpunkt; hvor megen Forstaaelse enhver har vidst at lægge i Skildringen af sine Karakterer, i hvilket Niveau den sceniske Fortolkningskunst overhovedet har ligget, derom er saa godt som intet overleveret. Rahbek fortæller en Anekdote[3]), som han har fra Christoffer Roses egen Mund og som viser, at Pilloy, da han siden kom til at opøve de nye Aktører paa den genoprettede Skueplads, krævede Liv og Følelse i Menneskefremstillingen; men det er for svagt og for sildigt et Vidnesbyrd til at bygge nogen begrundet Slutning paa. Naar Dr. F. J. Meier fremsætter den Mening, at Aktørernes Spil, navnlig i Begyndelsen, kun har været daarlig bevendt, medens Dr. Edv. Brandes hævder, at man i Lille Grønnegade højst sandsynlig spillede med virkelig Kunst[4]), da er det ikke, og kan ikke være andet end Formodninger. Hvad man med nogen Føje tør forudsætte, er det relative, at de danske Aktører ikke stod Maal med de gennem mange Aar opøvede franske Komedianter, og Holbergs Ord om, at „Aktionerne“ i de originale danske Komedier „ere ikke uden saadanne, som nye og ueksercerede Acteurs selv i en Hast kan ophitte“[5]), falder i Traad dermed. Holberg udtaler sig om Mad. Montaigus Lucretia i Den Vægelsindede, som han kalder et Mesterstykke af Skuespilkunst[6]), og om Grams Jeppe; om de øvrige tier han, skønt han havde haft rig Lejlighed til at tale, hvis han havde ønsket.

Han interesserede sig imidlertid mere for Stykkets kunstmæssige Opbygning, dets Handling og Karakterer, end for Udførelsen af Rollerne; kun i enkelte Tilfælde er han bleven betaget af en Præstation, der nøje er faldet sammen med hans Tanke. Han var i dette Punkt Barn af sin Tid; den dramatiske Finsans var ikke udviklet herhjemme, da den første danske Skueplads blev grundet, Kunstkritik eksisterede

[1]) Rahbek, Holbergs udv. Skrifter VI, 112.

[2]) Det betyder dog ikke meget, at der i 3. Bind af Worms Lexicon (S. 827) siges om Ulsøe, at han var en „ypperlig Sanger, en god Musikus og en lykkelig Poet“; Bindet udkom 1784.

[3]) Rahbeks Fortælling gengivet in extenso i Edg. Collin, Holbergske Skuespillere, S. 12 f. (Jubeludg. af Holbergs Komedier III).

[4]) Meier i Museum 1891 II, 47, Brandes i Holberg og hans Scene, S. 211.

[5]) Epistel 374.

[6]) . . . temporaria & Tigellianæ indolis mulier, cujus mores inæqvales tanta dexteritate expressit uxor Montacutii, ut in arte mimica omne tulisse punctum sit visa (Første Levnedsbrev, Originaludg. S. 135).

ikke, Publikum manglede i saa Henseende de mest elementære Begreber. Oplysende er det, hvorledes den tit anførte „Korte Undervisning“ lærer Publikum at dømme om Aktørernes Spil; man maa, hedder det, „ikke just holde den for den bedste Person, som har de smukkeste Klæder paa, men her skal ses efter den, som med udvortes Gebærder og Stemme bedst ved at forestille de indvortes Sindsbevægelser og Affekter alt efter den Persons Væsen, som han forestiller; i Særdeleshed, om han efter den Affekt og Person, som han forestiller, ved at forvende sit Ansigt og ikke ler, naar han skal være bedrøvet eller fortrædelig, ej heller gør Trin som en Bonde, naar han skal forestille en Danse-Mester“ [1]).

Om de danske Aktører udtaler General Arnoldt 1728 — paa et Tidspunkt ganske vist, da han var dem meget uvillig stemt —, at de sjælden alle var ædru, naar de kom paa Teatret [2]), og Holberg lader os forstaa, at indbyrdes Uenighed ødelagde den første Forestilling af Jeppe paa Bjerget [3]). Om de var gode Kunstnere og slette Mennesker eller omvendt, eller ingen af Delene, har imidlertid kun lidet at sige mod det, de først og fremmest var: Bærere af en stor Kulturopgave. De talte Dansk fra Scenen for første Gang, de tolkede først af alle de Komedier, der indvarslede en ny Tid i Aandslivet. Edv. Holm har Ret, naar han siger [4]), at de højlærde Universitetsprofessorer, der forargedes over de agerende Studenter og for Alvor vilde lade dem undgælde derfor, ikke anede, „at disse Komedianter vare knyttede til en Gerning, der i det Øjeblik betød adskilligt mere for det danske og det norske Folk end deres egne lærde Studier“.

DEN MATERIELLE SKUEPLADS

I Forhold til de Spørgsmaal, hvis Besvarelse tilsigter en Klarlægning af Skuepladsens litterære og samfundsmæssige Stilling, er Spørgsmaalet om selve Skuespilhusets Indretning af underordnet Betydning, men frembyder dog kulturhistorisk Interesse og kan i visse Tilfælde give Bidrag til Forstaaelsen af Enkeltheder i Holbergs Komedier. Desværre lader Spørgsmaalet sig kun ufuldstændigt besvare. Grundplan af Bygningen i Lille Grønnegade eller andre billedlige Fremstillinger eksisterer ikke [5]), der findes kun en kort Beskrivelse i Skødet

[1]) Dansk Minerva 1818 I, 450 f.

[2]) Rep. Nr. 73.

[3]) Vitiosa fuit prima repræsentatio ob exortam inter comoedos eadem vespera dissentionem (Første Levnedsbrev, Originaludg. S. 136).

[4]) Danmark-Norges Hist. I, 547.

[5]) Om et formodet Billede af Skuespilhuset se Hesperus V, 169, og Overskou, Fortale S. VI.

af 1726, et Udtog af en Vurderingsforretning, som Borgretspræsident Hans Brøer og andre dertil udmeldte Mænd optog den 6. Oktbr. 1725 i Anledning af den da berammede Auktion[1]). Dette sidste Aktstykke vilde utvivlsomt have givet os Midler i Hænde til paa Papiret at rekonstruere Komediehuset i hele dets bygningsmæssige Indretning — om det blot havde været til Stede. Det har imidlertid, trods al anvendt Umage, ikke kunnet opspores.

End ikke Husets Størrelse og nøjagtige Beliggenhed lader sig fastslaa med fuld Sikkerhed, men kan kun tilnærmelsesvis bestemmes. Siden Overskous Dage har man vidst, at den Byggeplads, Capion erhvervede i 1721, nu omfatter seks mindre Ejendomsgrunde, tre mod Gothersgade, tre mod Ny Adelgade eller som den i Datiden almindeligvis kaldtes Lille Grønnegade; Rigtigheden heraf er uomtvistet og kan konstateres ad forskellige Veje[2]). Paa de tre ud mod Ny Adelgade laa Komediehuset. I et Indkvarteringsmandtal fra Mikkelsdag 1738—Paaske 1739[3]) findes nemlig anført, at „Komødiehuset er bebygt udi trende Vaaninger“ og det ses af Mandtallets Tekst, at det er de samme som paa den her vedføjede Plan findes afsat ud mod Ny Adelgade. De var nys opførte af en Byggespekulant, medens Pladsen ud mod Gothersgade endnu laa øde hen[4]). Skuespilhuset var altsaa beliggende inden for Grænserne af de tre Ejendommes Grundareal, der tilsammen maaler ca. 50 Alen i Bredden og ca. 30 Alen i Dybden.

Bygningerne, der opførtes paa de tre Smaaparceller, staar endnu; vel er de i Tidens Løb undergaaet Ændringer, men i Grundplanen har de ligget nogenlunde uforandret[5]) indtil Foraaret 1917, da Baghusene paa de to nordligste (nuværende Gadenumre 8 og 10) blev nedbrudt og en ny Tverbygning opført. Ved de omfattende Udgravninger, der da fandt Sted, viste det sig, at Baghusenes Formur hvilede paa en solid Kampestenssætning, der aabenbart stammede fra første Halvdel af det attende Aarhundrede; man kan ikke med Rimelighed antage, at der er funderet saa omhyggeligt for disse Bagbygninger, som ved Opførelsen i 1738 kun var Halvtagshuse af Bin-

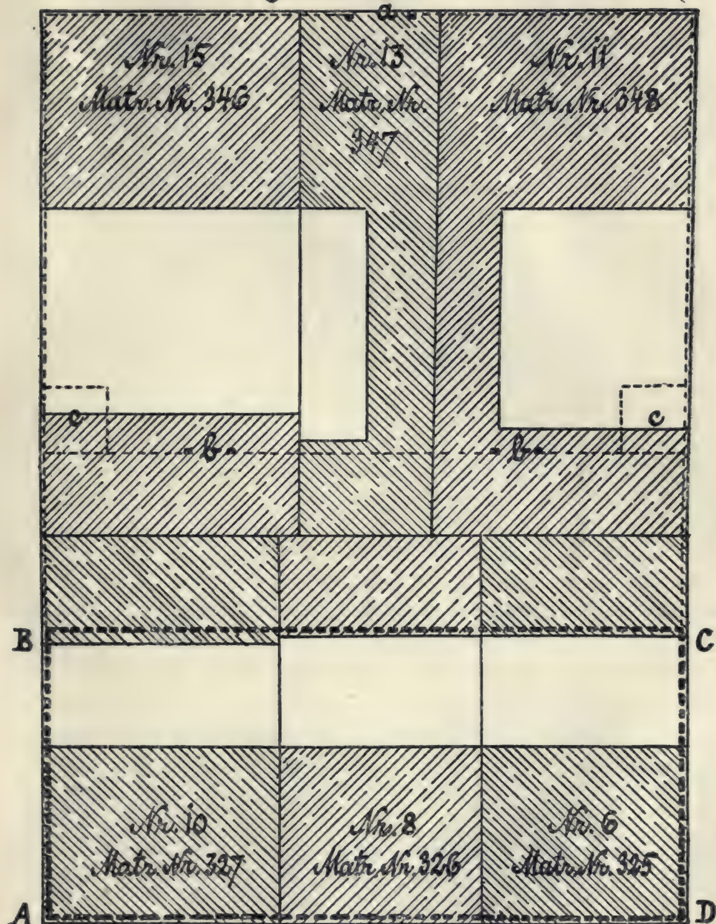
[1]) Sml. Side 100 og Rep. Nr. 54.

[2]) Ved Jævnføring af de vekslende Matrikulsnumre, ved Indkvarteringsmandtaller og Akter ang. senere Bebyggelse (i RSA og RA) og ved endnu bevarede Beskrivelser (i LAS) af de Bygninger, der afløste Komediehuset etc.

[3]) i RSA.

[4]) Rep. Nr. 81.

[5]) Sml. Berggreens Carré-Planer af Kbhvn., Planche 68 (1887). Der var paa Nr. 8 og 10 bygget et Par smalle (nu nedbrudte) Sidehuse, som ikke fandtes ved Opførelsen i 1738.

PLAN OVER KOMEDIEHUSETS GRUND

Skraveringen viser Bebyggelsen i 1755, de brudte Linjer Skuespilhusets formentlige Beliggenhed.

A B C D Skuespilhuset, a Port i Plankeværket mod Gothersgade, bb Laager i Stakit mellem Gaard og Have, cc aabne Huse med Bræddetag; a, b og c er vilkaarlig anbragt. Pladsen havde oprindelig Matr. Nr. 63 i St. Annæ Øster Kvarter.

dingsværk[1]), snarere, at det var et allerede eksisterende Fundament, der blev gjort Brug af; Gaardspladsen mellem For- og Baghuse udgravedes ved samme Lejlighed i en ret betydelig Bredde og stor Dybde, men her fandtes intet Spor af ældre Fundamenter.

Hvis man antager, at den fundne Kampestenssætning oprindelig har baaret Komediehusets Bagmur, bliver der en vis Overensstemmelse i Maal og Forhold. Det vides, at Huset var omtrent halvt saa bredt som det var langt, thi det hedder i Skødet af 1726, at det „bestaar til Gaden af 17 Fag og paa Gavlen 8 Fag". Da der ikke omtales Hegn af nogen Art mod Ny Adelgade, medens Stakit og Plankeværker ellers omhyggelig opregnes i Skødet, maa man tro, at Facaden har ligget i Gadelinjen og at Bygningen paa det nærmeste har strakt sig i hele Grundens Bredde. Regner man da de 17 Fag mod Gaden til henimod 50 Alen, faar man for de 8 i Gavlen omkring 22-23 Alen, netop den Afstand fra Gadelinjen, hvori Kampestenssætningen laa, da den bragtes for Lyset[2]).

Hvis disse Slutninger er rigtige, har Komediehuset spændt over et Flademaal af godt 1000 Kv.-Alen. Skuepladsen paa Kongens Nytorv, opført 1748, var i sin ældste Skikkelse betydelig større (ca. 57 $\times$ 28 Al. = ca. 1600 Kv.-Al.)[3]), selv Familien Prices Morskabsteater paa Vesterbro, opført 1817, kunde opvise et større Areal (57 $\times$ 20$^1/_2$ Al. = ca. 1170 Kv.-Al.)[4]). I ethvert Skuespilhus fordrer Scenen og hvad dertil hører paa det nærmeste Halvdelen af Pladsen — det er Tilfældet nu, det var ogsaa Tilfældet i det 17. og 18. Aarhundrede[5]). Fradrages denne Halvdel, bliver der ca. 500 Kv.-Al. til Tilskuerplads samt de fornødne Gange og Korridorer, og mindre kunde der daarligt være efter Antallet af Pladser.

[1]) Det ses af Kbhvns Brandforsikrings Taksationer (i LAS), Købmager Kvarter Nrr. 325 og 26. Disse Bygninger kaldes her „Tverhuse" (= Baghuse).

[2]) Alfred Jacobsen har i „Jule-Album 1903" givet et Par værdifulde nye Oplysninger om det første danske Skuespilhus. Han gør det dog utvivlsomt mindre end det var, idet han regner hvert Fag til 2 Al. og saaledes faar en Bygning paa 16 $\times$ 34 Al., eller ialt kun 544 Kv.-Al. Paa det bedst bevarede af de gamle Huse, der endnu staar paa den oprindelige Teatergrund (Baghuset til Gothersgade 15), spænder hvert Bindingsfag over 2 Al. 6 Tm. inklusive Bjælketykkelse, men det maa erindres, at denne Bygning har flere Etager end Komediehuset havde og at den er opført efter Branden 1728, da Kravene til Soliditet i alle Henseender blev skærpet. Man kan godt forsvare at regne med Fag paa ca. 2 Al. 18 Tm. (inklusive Bjælketykkelse) i Capions Komediehus.

[3]) Thurah, Hafnia hodierna, S. 202.

[4]) Nystrøm, Offentlige Forlystelser I, 99.

[5]) Sml. Planen i Wybrands Het Amsterdamsche Tooneel S. 104-5 og de gamle (faksimilerede) Grundplaner i „Jule-Abum".

Med Sikkerhed ved vi kun lidet om Udstyr og Indretning. Det var en Bindingsværksbygning ligesom de fleste af Stadens Beboelseshuse før Branden, og Byggemaaden var den billigst mulige: Bindinger af Fyr, kun Fodstykker af Eg. Højden til Taget var „efter tvende Etager", d. v. s. at Komediehuset var paa Højde med et almindeligt Toetageshus, men at der paa Grund af Bygningens særlige Bestemmelse ingen Etageadskillelse var; Loft maa der have været, i hvert Fald over Tilskuerpladsen, da der i Taget var en bred femfags Kvist. Skuespilhuset synes saaledes ikke i sit Ydre at have adskilt sig stærkt fra Stadens Borgerhuse, og den indendørs Indretning var i Hovedtrækkene den samme som vi kender fra det moderne Teater. Orkestret, der i de ældste Skuespilhuse laa skjult ved Siden af eller bag ved Scenen[1]), var anbragt paa sin nuværende Plads, ellers kunde Sganarel i Prologen til Uden Hoved og Hale ikke true Momus med at spænde ham for Rumpen saa han hovedkulds gik ned i Orkestret. Paa Tilskuerpladsen var der foruden Parterre baade „øverste" og „underste" Loger, de sidste rimeligvis i Plan med Gulvet, og oven over de „øverste" Loger (der i Plakaterne altid kaldes de „mellemste") løb Galleriet. Huset kunde rumme ca. 500 Tilskuere. Naar man regner, at hver Loge indeholdt mindst fire Pladser — i Plakaterne hedder det stadig, at der for en hel Loge betales som for fire Personer — og iøvrigt lægger Overslaget af 1726 til Grund, faar man:

Theatrum......................	20	Pladser
16 øverste ell. mellemste Loger..	64	„
14 underste Loger.............	56	„
Parterret	200	„
Galleriet	100	„
Ialt	440	Pladser;

men da Theatrum, Parterre og Galleri kun *anslaas* til det opgivne Antal, tør man regne med rundt 500. Tilskuerpladser paa selve Theatrum, d. v. s. Scenen[2]), fandtes her som i de fleste af Datidens fremmede Skuespilhuse, en Uskik, der som bekendt jævnlig affødte Spektakler, men alligevel først efter Aar 1750 blev afskaffet paa det franske Teater. I Udlandet sad Tilskuerne langt ind paa Scenen, helt forbi de første Kulisser[3]), medens det ringe Antal Pladser af denne Art i det danske Komediehus synes at vise, at de her kun har været anbragt i

[1]) Se f. Eks. Planen hos Wibrands, S. 72-73.

[2]) Fru Heiberg brugte endnu Udtrykket „Theatret" i Modsætning til Tilskuerpladsen (Et Liv I, 295).

[3]) Se Grundplanen af Théatre Français 1752, gengivet i Mantzius, Molièretiden, S. 103.

det egentlige Proscenium. Allerede Boye[1]) har været opmærksom paa, at Tilstedeværelsen af Spectatores paa Scenen kaster et ejendommeligt og forklarende Lys over flere Publikums-Replikker hos Holberg.

Hovedindgangen til Komediehuset var i Lille Grønnegade, dog kunde Liebhaverne, som det hedder i Plakaterne, ogsaa indlades gennem Porten i Gothersgade. Bag ved Skuespilhuset laa nemlig en rummelig Gaard, indhegnet af Stakitværk med tvende Laager, og en Haveplads, der strakte sig til Gothersgade. De to smaa aabne Huse med Brædde-tag, der nævnes i Skødet, kan være benyttet som Forfriskningsboder, naar der om Sommeren ved Assembleer opvartedes i Haven[2]). Denne Gaards- og Haveplads var mod Naboerne og Gothersgade hegnet af Plankeværk og heri var Porten anbragt. Publikum synes at have foretrukket den Vej fremfor Hovedindgangen til Skuespilhuset i den snævre Sidegade, som det fornemme Borgerskab næppe skøttede om at sætte Foden i, om det kunde undgaas; men Pladsen blev hurtig bundløs i Efteraarets Slud, og man lod den derfor brolægge i Novbr. 1726, da der ventedes stor Tilstrømning i Anledning af Førsteopførelsen af Den Stundesløse. Publikum kunde nu baade til Vogns og til Fods naa ind til Skuespilhuset ad denne yndede Vej[3]).

Efterretninger om Levninger fra det første danske Komediehus spøger af og til i Litteraturen og modtages som oftest med Skepsis. Udelukket er det dog ikke, at Bygningsdele kan være bevaret langt ned i Tiden og maaske endnu er til Stede, skjult bag Murpuds og Farvelag i Bygningerne paa den gamle Teatergrund. Det følger af sig selv, at de Masser af Tømmer og andet Materiale, Skuespilhuset har indeholdt, ved Nedbrydningen er kommet til Nytte igen, især naar man erindrer, at det var knappe Tider for Byggeriet i Aarene efter Branden. Navnlig gaar der Sagn om Logedøre, hvoraf der i Komediehuset maa have været et stort Antal. Rahbek fortæller 1821, at der i nuværende Gadenumer 8 i Ny Adelgade fandtes enkelte Døre, hvor de fordums Logenumre endnu var at se[4]), og Overskou beretter 1854 om en Dør i det samme Hus, der foruden at være numereret tillige bar Spor af Dekoration (Gardiner i Festons)[5]). Mindre tilforladelige synes de tre, der indtil for en Snes Aar siden sad i det gamle Baghus til nuværende Gadenumer 11 i Gothersgade og tjente til at skærme Synet af nogle der anbragte Toiletrum; de er forsvundne, men Afbildninger eksisterer[6]). To Døre, der nu findes i Folkemuseet (overmalede

[1]) Nyt Aftenblad 1845, Nrr. 212, 214, 216, 217 og 278.
[2]) Sml. Kontrakten af 1724 (Rep. Nr. 40).
[3]) Plakat, trykt i Nyt Aftenblad 1825, Nr. 38.
[4]) Hesperus V, 257 (anden Paginering).
[5]) Overskou, Fortale S. VII.
[6]) Ill. Tid. $^{30}/_{11}$ 1884 og F. Hendriksen, Mennesker og Oplevelser, S. 43.

og indlemmede i Samsøstuen), sad i sin Tid i Baghuset til nuværende Gadenumer 15 i Gothersgade[1]), der af Lokaltraditionen udpeges som selve det gamle Komediehus eller en Del deraf — men med Urette. Ganske vist er det den Bygning paa den tidligere Teatergrund, der bedst har bevaret sin oprindelige Skikkelse, men den kan ikke være opført før 1739, da Pladsen mod Gothersgade indtil dette Tidspunkt laa ubebygget[2]). Bygningen tjener til Pakhus og alt Træværk ligger blot; der findes flere Bjælker med gamle Taphuller, som godtgør, at de har været benyttet før, men ingen paaviselige Levninger fra Komediehuset.

Slotsteatret, hvor der ogsaa ageredes dansk Komedie i Frederik den Fjerdes Tid, blev efter Operahusets Nedlæggelse indrettet for de franske Komedianter og benyttedes siden af den tyske Opera[3]). Under Slottets gennemgribende Ombygning maa det være bevaret[4]), og i Foraaret 1728, da den danske Bande traadte i Kongens Tjeneste, blev det repareret og indrettet paa ny. Et samtidigt Grundrids[5]) af det ombyggede Slot i Forbindelse med bevarede Regnskabsbilag giver ret instruktive Oplysninger. Teatret laa i andet Stokværk og stod i umiddelbar Forbindelse med den store Riddersal. Det var indbygget i et Hjørne mellem to Fløje, hvor Murene dannede en Smig, og var derfor skævt i Grundplanen. Scene og Tilskuerplads maalte tilsammen ca. 40 × 25 Al. eller i Areal ca. 1000 Kv.-Al., Tilskuerpladsen var i Hesteskoform og vendte mod Riddersalen; Dækket, af grønt og karmoisinrødt Kattun, overstrøet med Kongekroner, bar det kgl. Vaaben med Ordenskæde og Vildmænd[6]). Tør man stole paa Grundplanen i Enkeltheder, var der 15 Loger Salen rundt, og da der var Loger i tre Etager og tillige Bænke i Parterret, har Teatret kunnet rumme et anseligt Antal Tilskuere[7]).

Et Indblik i Slotsteatrets sceniske Udstyr giver en Liste over Dekorationer og Udstyrsgenstande, som Johan Kayser havde anskaffet til

[1]) Katalog over Genstandene i Dansk Folkemuseum (1910), S. 61.

[2]) Alfred Jacobsen har allerede paavist det i sin ovenfor anførte Artikel.

[3]) Sml. Side 49.

[4]) Det fremgaar af Slotsfogdens Inventarieregnskab 1723-27(RA). Hvis Teatret var brudt ned under Slottets Ombygning og atter opført, havde det ikke været nødvendigt at underkaste det saa omfattende en Reparation, som virkelig fandt Sted 1728 (sml. de nedenfor citerede Partikulærkammer-Regnskabsbilag).

[5]) i RA (blandt Kortene over Kbhvns Slot og Kristiansborg), gengivet af Fr. Schiøtt i Architekten 1914, Nr. 31.

[6]) Det kaldes baade „Fald[d]ecke" og „Gardine"; en Træstang, der forfærdigedes til det, maalte $11^1/_2$ Al. — formentlig Aabningen i Prosceniet.

[7]) Partikulærk. Regnskab 1728, Bilag Nrr. 135-38, 171-79.

den tyske Opera og som Kongen 1724 overtog for 1000 Rdr.[1]). Man synes ikke at have haft stort andet i 1728, da den danske Bande spillede paa Slottet. Af hele Dekorationer var der ikke faa, og skønt de tydelig røber deres Oprindelse som Ramme om det højere Heltespil, har vel en Del af dem ogsaa kunnet finde Anvendelse i Komedien. Der var en Satyr-Have, to Skovdekorationer, den ene til at opstille i Baggrunden, en Klippedekoration, en Skydekoration, en Gade, en Vej, en Spejlsal og et Fængsel med Hvælvinger, de fleste bestaaende af mange, indtil tyve forskellige Stykker; Stuedekorationen synes at mangle, hvis det ikke er den „Alcove-Væg", der nævnes i Begyndelsen af Listen. Andre Dekorationer viste Æreport, Kongetrone, Vand og Bølger, Glorie eller Skyer og Kapitolium (Baggrundsdekoration), et Bag- eller Mellemtæppe forestillede et Tempel, et andet Fredensborg, Kongens Yndlingsslot. Endvidere rummede Slotsteatrets Magasin: et Skib og en Chalup, en Triumfvogn, en Bakkusvogn, Morgenrøden, Maanen, Løver af Pap og Træ, en „Hest af Pap med Dække og Støvler", Bispehuer, Apolloharpe og Røgelsekar (i forgyldt Trædrejerarbejde), Hyrdestokke, Kastespyd m. m. Hvad man paa Stadens Skuespilhus raadede over af Dekorationer og andre Effekter, er ikke bekendt[2]), men det Udstyr, man var vant til der, har næppe været helt spartansk, da der i Overslaget af 1726 regnes med mindst 2000 Rdr. til „Theatri og Garderobens Indretning".

Navnlig i Operaen og den tyske Komedie, men ogsaa hos Molière (Amphitryon) kommer Mercurius eller en anden af Guderne undertiden sejlende fra Loftet paa en Sky og optræder pludselig som en deus ex machina. I saadanne Tilfælde er der jo nok benyttet Hejseværk ell. lign., men det beror paa en Misforstaaelse, om man tror, at de mange „Maskiner", der fandtes i Datidens Skuespilhuse, var lige saa mange mekaniske Indretninger. Under denne Betegnelse sammenfattede man de Genstande, der blev anvendt til Scenearrangementet, og i Reglen betyder det blot Kulisser, Tæpper og Sætstykker. Den nys nævnte Fængselsdekoration, som bestod af tolv Stykker, kaldes ogsaa en

[1]) Rep. Nr. 41 og 42 samt Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1724, Nr. 87. — Kayser var forlængst borte i 1724, Kongen købte Dekorationerne af sin Kammertjener Simonsen, der havde lagt Pengene for deres Forfærdigelse ud for Kayser. Da Københavns Slot blev nedbrudt 1731 for at give Plads for det nye Kristiansborg, blev en Del kasseret og Resten, de egentlige Dekorationer, anbragt paa Rentekammerloftet; de var endnu i Behold 1740 (Bilag A og W til Kbhvns Slots Inventarium 1728-31 og Fischers Regnskab over Materialer fra det demolerede Slot 1731-40 (i Partikulærk.), S. 1 og 88).

[2]) Et Inventarium optoges 1724 i Anledning af Kontrakten mellem Capion og Montaigu (Rep. Nr. 40), men det eksisterer ikke mere.

„Fængsels-Machine"; Kulisser maa der menes i Columbine Procurator (1. Akt 5. Sc.), hvor det hedder, at „Arleqvin taler ind ad Machinerne", og naar der i Prologus 16. April 1728 staar, at Melpomene „gaar ud af Machinen yderst paa Theatro", betyder det, at hun fra Dekorationen træder ud i Prosceniet for at henvende Ordet direkte til de kgl. Herskaber. Langt ned i det attende Aarhundrede bibeholdtes denne omfattende Anvendelse af Udtrykket, hvorpaa Eksempler kan hentes i Rosenstand-Goiskes Dramatiske Journal[1]).

Dragter er der ikke mange af i Slotsteatrets Inventarium; der nævnes nogle Habitter og Kapper af Rask og Kattun og to lange Prokurator-Kjortler af sort Lærred, der uvilkaarligt bringer Tanken hen paa Molière og Holberg. De foreliggende danske Komedietekster giver i Almindelighed ingen eller kun sparsom Anvisning til de optrædende Karakterers Kostumering, dog træffes hist og her forklarende Indskud i Replikken, der opruller et Billede for Læseren. I Reenbergs Æsopoversættelse kommer i 5. Akt Stykkets Hovedperson ind „udi en lystig narrisk Dragt, lang Paryk, med en Hob Pager og Lakajer om sig", og i 4. Akt beskrives Landjunkerens Entre saaledes: „Indkommer en drukken Junker udi Jagt-Klæder, med sin Jæger, Berider, Skytte og flere Tjenere, en fører et Kobbel Hunde, en anden Støvere, den tredje en Skyde-Hund, en med Flint paa Nakken etc."[2]). En anden Sag er det ganske vist, om disse Anvisninger nøje blev fulgt ved Opførelsen.

Aktørerne forstod meget vel, at det gjaldt om „at gøre Teatret levende", d. v. s. at skabe Illusion. Det er et Udtryk, man jævnlig støder paa. Men Fordringerne var næppe store, Datiden lod sig i højere Grad nøje med Antydninger end vi, ligesom Barnets Fantasi med smaa Midler lader sig lede i en bestemt Retning. Ogsaa vor Tid er i Stand til at opfatte naivt, uden vidtløftig Reflekteren; det generer os ikke, at Figurerne i Molières og Holbergs Komedier — i Følge den overleverede Tekst og Teatrets Tradition — paa Trods af al Konveniens afgør de intimeste Familieanliggender paa aaben Gade. Martensen gør sine Læsere en daarlig Tjeneste, naar han omhyggeligt forklarer, at hin Replik hos Holberg maa tænkes sagt uden for Døren, denne inden for, at Personerne i det ene Øjeblik er i Kammeret, i det næste maaske et helt andet Sted i Nabolaget — til Trods for, at den hele Scene paa Teatret spilles i en Dekoration, der forestiller Gadepladsen foran Huset. Det er at gøre Vold paa Komediernes hele troskyldige Teknik, og det forvirrer Begreberne om den Skueplads, de oprindelig er skrevne for. Martensen mener maaske, at de saakaldte

[1]) Se f. Eks. Carl Behrens' Udgave I (Kbhvn. 1915), S. 133 L. 4 n.
[2]) I Hekseri 4. Akt 2. Sc. tænker Holberg maaske netop paa Æsop.

simultane Dekorationer, der paa een Gang forestiller flere Lokaliteter, har foresvævet Holberg; men de var længe før hans Tid fortrængt fra det franske Teater. Holberg og hans Publikum har næppe skænket disse Forhold en Tanke. Naar Jeronimus i Henrik og Pernille (3. Akt 6. Sc.) beder Leonora om at komme *herud* for at tale i *Eenrum* med ham og Leander, mener han, at Scenen er tom, og naar det andre Steder i Komedierne hedder *ind* (fra Kulissen paa den aabne Scene), hvor man skulde vente *ud* (fra Huset paa Gaden), eller der tales om *Gulvet* (Scenegulvet), hvor der menes *Jorden*, saa har det ikke virket forstyrrende — man begreb jo Meningen og vidste, at man var paa Komediehuset. End ikke det bekendte Sted i Jean de France (4. Akt 3. Sc.), hvor Arv kommer ind, sætter sig paa Gulvet og tegner med Kridt, som det udtrykkelig staar angivet i Teksten, kan antages at have bragt Tilskuerne ud af Illusionen, skønt Akten dog maa antages at være spillet i en Dekoration, der forestillede Kongens Have eller et andet Sted under aaben Himmel. Det blev i hvert Fald ikke ændret; Bemærkningen om, hvorledes Arv skal forholde sig, findes ikke blot i 2. Edition af 1. Tome (1724), der var „mærkelig forbedret og saaledes indrettet som Komødierne nu forestilles“, men ogsaa i de senere Udgaver. Endnu den Dag i Dag overholdes Tekstens Anvisning, naar Stykket opføres paa det kgl. Teater.

Den naive Opfattelse, der tydelig kommer til Syne i disse faa Eksempler, har utvivlsomt været bestemmende for Scenens Arrangement. I sine ældste Komedier har Holberg næppe bekymret sig synderligt om Skuepladsens praktiske Forhold, han har blot skrevet løs og ladet Aktørerne om Resten. Eftertiden har ment, at han ofte stillede dem næsten uløselige Opgaver. Om Maskeraden siger Rosenstand-Goiske, at „denne Komedie kan virkelig sætte en Maskinmester i Forlegenhed, thi undertiden ere Personerne paa Gaden og i Stuen paa een Gang“, om Politiske Kandestøber, at den sandelig „kan fly den bedste nok at bestille“[1]). I 1771 har der kunnet rejses saadanne Indvendinger, i 1720erne ganske sikkert ikke; man har vidst at hjælpe sig paa bedste Maade og har haft med et Publikum at gøre, der opfattede i al Troskyldighed.

I Henrik og Pernille er Stedets Eenhed efter hin Tids Fordringer iagttaget; Holberg glemmer heller ikke at rose Stykkets regelrette Bygning[2]), der maaske, naar alt kommer til alt, mere skyldes Aktørernes praktiske Vink end Komedieskriverens Teori. Stykket spiller gennem alle Akter paa Gaden og skal ikke tænkes at foregaa

[1]) Dramatiske Journal, Carl Behrens' Udg. I, 94 og 54.
[2]) Epistel 66 og Fortalen til Fursmans franske Oversættelse.

andre Steder — Martensens sindrige Forklaringer gælder ikke[1]). Gaden er for Molières Komedier som for Holbergs den fremherskende Baggrund; Molière var Aktør og vidste at indrette sine Stykker efter Skuepladsens Krav, Holberg lærte det efterhaanden. Og Gaden var en meget brugbar Dekoration. Den var i det virkelige Liv et Samlingssted for Borgerne, som den endnu er det i Smaakøbstaden, baade herhjemme og i den franske Provins, og det var i høj Grad praktisk for Skuepladsen, at Komediescenen var henlagt til et Sted, der kunde benyttes til udendørs og indendørs Handling paa een Gang, om der ogsaa kunde opstaa Situationer, som Tilskuerne, hvis det ikke havde været paa Teatret, nok vilde forlange henlagt til Rummet inden for Husets fire Vægge. Husets Bohave kom ud under aaben Himmel, naar Forholdene medførte det. Et samtidigt fransk Stik[2]) viser en Scene af L'École des femmes, hvor Arnolphe sidder i en polstret Stol uden for Huset og instruerer Agnès om hendes Pligter, og i Regnards Folies amoureuses, baade i Originalen og i den danske Oversættelse fra 1725, bliver der bragt en Lænestol ud i det frie, da Agathe skal til at besvime (3. Akt); Rahbek, der 1812 oversatte Stykket paany, lod hende daane i en Græsbænk. Ogsaa i Melampe har Philocyne en Lænestol ude ved sin Faders Grav (4. Akt). I Traad hermed falder Efterretningen om, at Scenen med Jeppe i Baronens Seng endnu i 1749, paa det nye Komediehus, blev spillet i den samme Skovdekoration, der var benyttet til første Akt.

Dermed er dog ingenlunde sagt, at Dekorationsskifte ikke fandt Sted paa Lille Grønnegades Skuespilhus. Martensens Teori om, at Dækket ikke plejede at falde mellem Akterne[3]), har maaske nok noget paa sig, thi da Forestillingstiden kun var kort, er det rimeligt, at et Stykke som Henrik og Pernille er spillet i eet Træk, som en lang Eenakter. Men det er et Spørgsmaal, om det var Regel eller Undtagelse. Kun i nogle faa af de bevarede Komedietekster fra Frederik den Fjerdes Tid finder man angivet, i hvilke Dekorationer de skal spilles, og uheldigvis er det netop nogle af dem (Wielandts Tragedie, Lyveren og et Par af Paullis Komedier), om hvilke man ikke bestemt ved, om de er opført eller ej. Men de er i hvert Fald tilrettelagt med Opførelse paa det danske Teater for Øje, og da der virkelig skiftes Dekoration i dem, maa man tro, at sligt ogsaa har kunnet finde Sted. Meget sandsynligt er det heller ikke, at Aktørerne har forlangt af Tilskuerne, at de i Ellevte Juni skulde forestille sig Børsen arrangeret paa Gaden

[1]) Martensen IX, 59, og Noterne til Komedieteksten. Sml. I, 28 ff., der viser, at Martensen meget vel forstaar Forholdet, men blot er altfor dybsindig.

[2]) Gengivet hos Mantzius, Molièretiden, S. 138.

[3]) Martensen I, 275, og VIII, 124.

ved Vesterport. Over for Byens egne Børn vilde de komme tilkort, om de præsenterede velkendte Lokaliteter og der ikke var en anskuelig Overensstemmelse mellem Scenens Udstyr og Virkeligheden. Det laa næppe heller uden for Mulighedens Grænse, naar man i det franske Lystspil Søhavnen var i Stand til at fremtrylle Toldboden og dens Omgivelser[1]).

Hvorledes Dekorationsskiftet fandt Sted, er et Spørgsmaal for sig. Vilhelm Møller har[2]) søgt at forklare visse vanskelige Sceneforhold i Holbergs Stykker ved Hjælp af det, navnlig af det syttende Aarhundredes hollandske og tyske Vandretrupper hyppigt benyttede Mellemtæppe, som moderne tyske Forskere har skrevet saa meget om. Ud fra Betragtninger, der nys er anstillet, er det vist i mange Tilfælde overflødigt at søge en Forklaring ad den Vej, men Mellemtæppets Anvendelse paa det første danske Komediehus er lige fuldt en nærliggende Antagelse. Det er ikke nødvendigt at ty til Analogier fra det hollandske og tyske Teater, vi har egne Kilder, der viser, at det ogsaa var kendt herhjemme og endnu blev benyttet i Holbergtiden.

Tidligere er omtalt et Komediehaandskrift fra 1724, hvori Middelalder og Renaissance paa en ejendommelig Maade brydes; man finder deri Molières Tvungne Giftermaal i Selskab med de to Bibelkomedier Esther og Jaël og Sisera. Molières Stykke er givet som Efterspil til Esther ved een og samme Forestilling paa Nakskov Raadstue, og at der kan være en Forbindelse mellem denne Forestilling og den første danske Skueplads gennem Niels Horn, der en Tid agerede ved den danske Komedie, er ligeledes antydet[3]). Foruden Teksterne giver Haandskriftet ogsaa Anvisning paa Skuepladsens Indretning og dertil mangehaande Vejledninger for de agerende, alt i en bred og omstændelig Form saaledes som det var nødvendigt over for de uøvede Komedianter, hvis daglige Gerning var Borgerlivets Syssel i en lille By. Theatrum skal, hedder det, „saaledes bygges, at det er lidet højere bag end for, og, dog uformærket, lidet skraa alt ned ad mod Spectatores. Kan der være tvende Forhæng; bedækker det ene en Tredjedel øverst af Theatro, det andet, naar det optrækkes, giver straks de tvende Dele i Sigte. Paa Maskinerne bør være tvende Forandringer, een med Statuer eller Kolumner, som kunde forestille et Gemak, en anden med Træer og Grønt, som forestiller Skove og Bjerge". Videre forklares, hvordan Belysningen paa en praktisk og dog overkommelig Maade kunde indrettes, bl. a. skulde der helst „midt for Theatro være nedgjort en Hule, saa dyb og lang, at 6 Lys udi en temmelig Distance

[1]) Sml. Side 155.
[2]) „Omkring Grønnegade-Teatret" (Tilskueren 1898, S. 896 ff.).
[3]) Sml. Side 133.

kunde staa, saa de ikke ses over Theatro, men dog lyse dem under Ansigtet, som agere" — d. v. s. en Rampe; men da dette ikke er saa let at bringe i Stand, anvises ogsaa andre Maader til at opnaa samme Virkning.

Her foreskrives altsaa to Forhæng eller „brede Maskiner"[1]), som de ogsaa kaldes, hvoraf det bageste er Mellemtæppet; det er indrettet til at trække op, medens det paa et tysk Træsnit fra 1655[2]) er vist som et folderigt Gardin, der drages til Siden. Komedieteksterne giver nærmere Oplysning om dets Anvendelse. Foran Mellemtæppet fremkommer Prologus og Epilogus; under de komiske Monologer falder den „mellemste Maskine" og den lystige Person kommer ud fra Side-Maskinerne; det samme er Tilfældet, naar der synges Arier; mens Mellemtæppet er nede, anbringes Stol og Bord paa den bageste dækkede Del af Theatrum og den optrædende Aktør placerer sig, etc. Mellemtæppet, der jævnlig benyttes i de to Bibelkomedier, men derimod ikke i Molières Stykke, som er i een Akt og spiller uden Ophold, er her navnlig anvendt som Baggrund for Sang og Mellemspil, medens Fortæppet falder for hver Akt. Faglærte Komedianter kan imidlertid have givet denne Mellemtæppe-Teknik en langt rigere Anvendelse.

Paa det første danske Komediehus maa Mellemtæppet være anvendt i hvert Fald i visse Tilfælde, f. Eks. i Intermediet til Kilderejsen, hvor de gamle Kællinger først kommer humpende over Scenen i Forgrunden, hvorefter „fond de Théatre" aabnes og Kilden kommer til Syne; naar Intermediet er til Ende, „sluttes" „fond de Théatre" igen. I Paullis aldrig opførte Julestue og Maskerade foreskrives noget lignende: Theatrum aabnes bagtil og man ser en oplyst Sal. Wielandt giver i sin Tragedie Anvisning paa et helt moderne Scenearrangement, der ogsaa udkræver Mellemtæppe eller Mellem-Dekoration; Theatrum forestiller i 5. Akt et Forgemak og i Baggrunden et Alter i et Tempel; nogle Scener hen i Akten gaar Personerne ind i Templet og Døren lukker sig. Dette er Eksempler, hvor vi har det skrevne Ord at holde os til, men ogsaa i mange andre Tilfælde kan Mellemtæppet tænkes anvendt. Medens det var nede, kunde Dekorationsskifte iværksættes blot ved Bagtæppets Forandring og Spillet paa Forscenen kunde uhindret gaa sin Gang — en Fremgangsmaade, der netop indeholder en Forklaring paa den ualmindelig korte Forestillingstid.

Af det samme Haandskrift faar man Oplysning om de saakaldte „Fortoninger", som Holberg omtaler i ældste Redaktion af Barselstuen

[1]) Naar der andet Steds i Haandskriftet tales om *tre* „brede Maskiner", da menes tillige Bagtæppet.

[2]) I en tysk Oversættelse af Corneilles Cid, trykt i Frankfurt det nævnte Aar; gengivet i Archiv für Theatergeschichte II (Berlin 1905).

(3. Akt 5. Sc.) og i Brevet til Paulli. De hørte oprindelig hjemme paa det nederlandske Teater; Ordet „Vertooning" er hollandsk og betyder i og for sig blot Forestilling, men betegner i dette Tilfælde en særlig dramatisk Teknik, som ogsaa de tyske Komedianter tilegnede sig. Allerede Johan Rist, den af sin Interesse for Skuespilkunsten bekendte Præst i Wedel, og senere Riccoboni giver Forklaring paa, hvad Fortoningerne egentlig var og hvorledes de virkede[1]. De gik forud for hver Akt og tjente til at præsentere Komedianterne for Publikum og i al Korthed at anskueliggøre de enkelte Scener i Tableauer — „wie die steinernen Bilder" som Rist siger. Til Eksempel kan hidsættes Haandskriftets Anvisning paa „Præsentationer" eller „Posituren" foran fjerde Akt af Jaël og Sisera:

1. Jaël for sin Telt staaende (her maa være en Telt opslagen), straks derpaa trækkes[2] op igen og Sisera staar noget bukket for hende; straks trækkes ned og op igen, da ses Sisera liggende i Telten og Jaël med Hammeren og Sømmet sig bukkende, som hun slog det i Tindingen[3].
2. Barac med blotte Kaarde staaende for Jaël, som med den højre Haand viser paa Sisera, der ligger nedlagt.
3. Firlefax[4] og tvende kananitiske Fanger har fat paa Sisera og staa krumbøjede som de slæbede af al Magt paa ham.
4. Debora, Barac, Jaël med dennem, som opvarte, staaende i den Positur som de sang og musicerede.

Derefter følger Akten, hvori disse Optrin udformes i Recitation og bevægeligt Spil.

Først naar man har Rede paa, hvad der forstaas ved Fortoninger, bliver der Mening i Holbergs Ord til Paulli, hvor han anker over, at Collegium Politicum er sat foran i den omstøbte Kandestøber, hvad der hverken er i Overensstemmelse med Reglerne hos Aristoteles eller

[1]) Rist, Die alleredelste Belustigung Kunst- u. Tugendliebender Gemühter (1666) Frankfurter-Udgaven S. 122, og Louis Riccoboni, Réflexions historiques et critiques sur les différens Théâtres de l'Europe (Paris 1738), S. 185; begge Steder citeret in extenso hos Julius Schwering, Zur Geschichte des niederländischen u. spanischen Dramas in Deutschland (Münster 1895), S. 91 f.

[2]) nl. Dækket. — Naar Oscar Wieselgren i sin Disputats (Bidrag till kännedomen om 1600-talsdramat i Sverige, S. XXXIII) siger, at Mellemtæppet var uomgængelig nødvendigt ved Fortoningerne, saa er det ikke sikkert, at han har Ret. I vort Haandskrift, der maaske giver enestaaende gode Oplysninger om denne Sceneteknik, foreskrives netop, at Mellemtæppet altid skal være oppe under Fortoningerne; de gives paa den hele Scene og det er Fortæppet, der drages op og ned. Wieselgren anfører tillige Mester Bonifacius' Replik i Barselstuen som „ett hittills icke uppmärksammadt ställe"; Martensen har dog været opmærksom paa det, men giver ganske vist kun den imaginære Oplysning, at Vertooning er brugt „i en særegen Bemærkelse" (IV, 184, og II, 108).

[3]) Fortællingen om Jaël og Sisera findes i Dommernes Bog 4. og 5. Kapitel.

[4]) Stykkets lystige Person.

Abbé d'Aubignac, men snarere er en Efterligning af Hollændernes Vertooningen, „hvor Tilskuerne blive forvirret ved at se eller høre noget, som de ingenlunde kan begribe, hvad det skal være, førend de har set Enden"[1]). At man gjorde Brug af Fortoningerne i Brolæggerstrædet[2]), derom er ingen Tvivl, mindre sandsynligt er det, at de danske Aktører paa Lille Grønnegades Komediehus tyede til disse yndede Midler for at fornøje Publikum.

— —

Ogsaa Skuepladsens rent ydre Forhold har Krav paa Omtale.

Den daglige Spilletid var, som allerede sagt, kun kort. Forestillingen varede omkring to Timer og Begyndelsen skete sædvanligvis Kl. 5. Efter Plakaten skulde der begyndes præcis, for „at det Kl. 7 kan have Ende", men som man ved fra Komediens Ligbegængelse toges det ikke saa nøje, man ventede til der havde indfundet sig en anstændig Forsamling. Nogle Sommerforestillinger i 1723 gaves fra Kl. 6½—9[3]). I disse Par Timer præsteredes enten en Komedie i „fem fuldstændige Akter" eller to Treaktskomedier eller en Treakter og to Eenaktere, og i 1726 endda Dans mellem Stykkerne. I 1728, da man væsentlig holdt sig til Théatre Italien, spilledes fra Kl. 5—8. De sædvanlige Spilledage var Mandag, Onsdag og Fredag; af Tirsdagsforestillinger kendes to, det første Sommerspil i 1724 og den sidste Forestilling i Perioden 1726-27 (Hvidetirsdag)[4]), af Torsdagsforestillinger kun een, en fransk Forestilling i Decbr. 1726, der blev udsat fra Onsdag; Lørdag og Søndag spilledes ikke. Aaret var, som det fremgaar af Spillelisten, delt i tre Terminer; den første gik fra Helligtrekonger til Fastens Indgang, den anden begyndte efter Paasken, i April eller Maj, og varede til Juli, den sidste omfattede Tidsrummet fra sidst i Septbr. indtil Jul; i Marts og August var Komedien lukket. Man søgte altid at faa Forestillinger i Stand omkring Fastelavn, den ældgamle, til Julelystigheden nær knyttede Karnevalstid, og ved Omslagsterminen i Juni, da Landboerne i Mængde søgte til Hovedstaden for at ordne deres Pengesager.

Ved Spilleterminens Begyndelse plejede Aktørerne at avertere Komediehusets Aabning i Hovedstadens danske eller franske Aviser, og undertiden ogsaa ved andre Lejligheder, men sjældent, satte man sig

[1]) Saml. Skr. III, 671.

[2]) I Brolæggerstrædet anvendtes naturligvis ogsaa Mittelgardin; det nævnes i Plakaten, hvori „Papinian" anmeldes til Opførelse 1719 af von Qvotens tyske Komedianter.

[3]) Plakater 1723, 30/6, 28/7.

[4]) Forestillingerne paa Slottet var bestemt efter Hoffets Lejlighed og Ønske; her spilledes to Tirsdage i 1723 (Hvidetirsdag og Kronprinsens Fødselsdag).

i Rapport med Offentligheden ad denne Vej. Ellers blev Forestillingen kun bekendtgjort ved Plakater. Ejendommelig for Plakaterne fra den første danske Skueplads er det stadig tilbagevendende Udtryk, at Aktørerne „aabne" eller „aabne igen" deres Theatrum, hvilket i Realiteten ikke betegner andet end at der gives Forestilling[1]). De er iøvrigt holdt i den for en ældre Tids Komedianttrupper sædvanlige internationale Stil, med Lovord over Stykket og Fremhæven af Enkeltheder, der kunde pirre Publikums Nysgerrighed[2]) — om ikke just saa markskrigersk affattede som de tyske Banders. Stykkerne er i Reglen opført med Dobbeltitler — ogsaa en gammel Komediantskik, som senere findes meget anvendt i den Casortiske Pantomime. Ved de oversatte Komedier er Titlens andet Led ofte blot en Gengivelse paa Dansk af det originale Navn. Flere af Holbergs Stykker havde Dobbeltitler ved deres første Fremkomst (se Spillelisten), men han strøg dem ved Udgivelsen paa et Par nær[3]). Sjælden nævnes Stykkets Forfatter paa Plakaterne, aldrig Aktørerne, kun i en enkelt er der Personliste. Aarstal findes kun paa de hidtil kendte fra 1727 og paa den ene fra 1728, for de øvriges Vedkommende maa man af Ugedagen slutte sig til Aaret[4]).

Det er muligt, at der ogsaa ad anden Vej blev givet Publikum Meddelelse om den nærmeste Tids Repertoire. Boye vil saaledes vide[5]), at en Aktør kom frem i Prosceniet og anmeldte den følgende Forestilling. Nogen samtidig Efterretning, der støtter en saadan Formodning, foreligger næppe, man maa antage, at det er en Analogislutning fra det franske Teater, hvor „l'orateur" besørgede denne Forretning. Mærkeligt er det imidlertid, at der fra den danske Komedies første og længste Periode er bevaret saa overordentlig faa Plakater, og man kunde af den Grund fristes til at tro, at Boye har Ret, at Plakaten er sparet ved en mundtlig Meddelelse, som Rygtet hurtig bragte ud i Byen.

Billetter til Skuespilhuset kaldtes „Sedler". Priserne var høje,

[1]) Werlauff har næppe Ret, naar han deri ser en Antydning af Skuepladsens lidet grundfæstede og af Omstændighederne afhængige Stilling (Werlauff 327).

[2]) Sml. Mantzius, Engelske Theaterforhold i Shakespearetiden, 101 f., og Molièretiden, 85 f.

[3]) Dobbeltitlen Diderich Menschenskræk eller Hr. von Donnerburg er kongruent med Jacob von Thybo eller Den stortalende Soldat; Martensens vidtløftige Forklaring (I, 64 ff.) er overflødig. Desuden ved han intet om, hvad Stykket hed ved Opførelsen i 1724.

[4]) Faksimiler i fuld Størrelse findes f. Eks. i: Plakater fra Theatret i Lille Grønnegade, udg. af Selskabet for dansk Teaterhistorie ved Jul. Clausen, Kbhvn. 1912.

[5]) Nyt Aftenblad 1845, foran anførte Numre.

naar Pengenes Købeværdi tages i Betragtning; de var de samme i 1722 som i 1728, maaske midlertidigt nedsatte i den allersløjeste Tid i Begyndelsen af 1725[1]). Pladserne paa Theatrum og i de mellemste Loger kostede 1 Slettedaler eller 4 Mark, i de underste Loger 3 Mark, i Parterret 2 og paa Galleriet 1. Det store Folk sad paa Galleri og i Parterre, der den Gang omfattede hele Gulvet; Parket kendtes ikke. Paa Galleriet fandt man Haandværksmanden og Byens Tjenestepiger. Den brave Smed Vulcanus (i Nytaarsprolog 1723) sætter sig der en Time, naar han faar at vide, at der blæses i Trompeter, og er Musikken til Ende, gaar han sin Vej, thi Komedien agter han ikke stort paa; det er næppe Tilfældet med den rapmundede Pernille (i Lykkelige Skibbrud), naar hun sidder paa Galleriet og ser Spillet om den gamle Hanrej, der lader sig tage ved Næsen af sin Kone; heroppefra er det Marcolfus (i Ulysses von Ithacia) hører Lyden af Nødder, der knækkes. I Parterret kom ingen Damer af Stand, end ikke Borgerkoner, det var ikke anstændigt[2]); derimod vilde den skuespilinteresserede Nordmand (i Prolog 16. April 1728) gladelig give sin Tomark hver Aften. Som bekendt var Parterret efter Skuepladsens Genoprettelse heller ikke den fornemme Plads, men alligevel den toneangivende — det var Parterrets Publikum, der afgjorde Stykkets Skæbne, ligesom i det franske Teater i Molièretiden. De „middelste“ Loger var den fine Verdens[3]), her sad Aristokratiet og det velstaaende Borgerskab; man yndede at vise sig i fuld Herlighed, hvorfor ogsaa Aktørerne allerydmygst maatte bede Standspersoner om at lade dem, der var i deres Liberi, blive uden for, eller i hvert Fald betale for deres Plads[4]). Scenens Publikum endelig var de polerede og artige Petit-maîtres, en Type, der var saa almindelig, at man — som Pontoppidan siger — kunde holde København for et andet Paris[5]). Det er Billedet af denne Type, der ridses op i den danske Tekst til Dobleren:

Du har et Hoved, som i Kløgter ej har Lige,
Enhver for din Forstand maa langt tilbage vige,
Du paa Komødien jo Konduiten før,
Der klappes aldrig, naar du Haanden først ej rør[6]).

Bifald gav man til Kende ved Haandklap og Trampen. I Aabningsprologen bad Thalia Tilskuerskaren om at „røre Haand og Fod“ og

[1]) Sml. Overskou 246 og Martensen I, 92 f.
[2]) Saml. Skr. II, 538.
[3]) Prologen til Uden Hoved og Hale, 3. Sc.
[4]) Plakater 1722 23/9, 1723 18/6.
[5]) Memoria Hafniæ, S. 38.
[6]) Af Monologen i 4. Akts 7. Sc. Disse Linjer hentyder til den danske Komedie; de findes ikke i Regnards Original, men er indlagt af Oversætteren.

Rostgaards Vers blev hilst „med Klap og Hænders Lyd" [1]). Forfatteren til „Kort Undervisning" glemmer ikke heller at belære om Bifaldets Teori [2]): Man bør ikke klappe hver Gang Komedien har Ende, men hver Gang en af Aktørerne „gør en Aktion eller et Væsen", som er mere end almindeligt; Bifald ved Stykkets Slutning tilkendegiver, at alle de spillende Personer fortjener Ros, „hvilket ikkuns meget sjælden hænder sig".

[1]) Rep. Nr. 30.
[2]) Dansk Minerva 1818 I, 451.

III
EFTER ILDEBRANDEN

Det staar tilbage at berette om den danske Komedie efter at Branden havde hærget Byen og standset dens Virksomhed. Det kan kun blive en Fortælling om skuffede Forhaabninger og hverdagsgraa Livsskæbner.

Havde Branden standset Skuepladsens Virksomhed, havde den dog ikke udelukket ethvert Haab om Genfødelse. Thi vel havde Aktørerne med Udgangen af 1728 mistet Hoffets Støtte, som havde vist sig at være en nødvendig Betingelse for Komediernes Opretholdelse, men selve den kongelige Tilkendegivelse indeholdt Løfter paa Fremtiden, som man klyngede sig til. For Montaigu var Skuepladsens fortsatte Bestaaen næsten en Livsbetingelse. Da Branden indtraf, var der Udsigt til Forøgelse i hans Forpligtelser som Familieforsørger, og i Foraaret 1729 skænkede den endnu unge Mad. Montaigu sin aldrende Ægtefælle en Søn, som dog straks efter døde. Montaigu havde søgt og faaet Hoffets Samtykke til at opkalde ham efter den spæde Prins Karl, Kongens sidste Barn med Anna Sofie, men end ikke dette tydelige Vink havde man villet forstaa, skønt hans Kaar var saa ringe som næppe før; „jeg bereder mig til at dø af Sult“, skriver han til Løvenørn. Endnu var Stemningen i Byen trykket, Ulykkens tunge Uvejrsskyer havde ikke faaet Tid til at sprede sig. Den efter Branden nærmest følgende Jul var bleven en trist og glædesløs Højtid; Julestuerne blev undertrykt og de uskyldige Kanefarter maatte opgives. Montaigu havde haft i Sinde at give Forestillinger i Fastelavnen 1729, for dog at indtjene nogle Hundrede Daler, men hans Ønske blev ikke opfyldt[1]).

Snart bedrede dog Forholdene sig og et lysere Syn paa Tilværelsen vandt Overhaand. Midt i Novbr. 1729 gik der Rygter om, at Kongen vilde genrejse de danske Komedier. Endnu var Aktører og Aktricer ved Haanden, thi ganske vist havde Ulsøe netop ansøgt om den ledige Byfoged-Tjeneste i Grenaa, men han foretrak at øve Scenens Kunst fremfor at pleje Ret og Skel i den jydske Købstad; langt hellere vilde han være med til at „gøre Majestæten en liden Divertissement iblandt end derimod at faa anden Brød endnu“, og han ud-

[1]) Utrykt udateret Brev fra Montaigu uden Adressat (maa være fra Sommeren 1729 og rettet til Løvenørn) i Bøllings Brevsamling (KBK) D. Fol. 301; Danske Saml. III, 37 f.

talte for Oversekretær Møinichen paa Pilloys og de andres Vegne deres brændende Lyst til atter at optage den afbrudte Gerning[1]). Men pludselig formørkedes Udsigterne. I Kongens før saa muntre og lette Sind indtraadte et brat Omslag, da den lille Prins Karl næppe en Maaned efter døde og saaledes delte Skæbne med sine tidligere Søskende; ikke et af Anna Sofies Børn var levedygtigt, det var som om der hvilede en ond Stjerne over hendes Forbindelse med Kongen. Det greb ham dybt, og hertil kom den nagende Frygt for hendes Fremtid, naar han ikke var mere. Kongen, der tidligere havde haft en udpræget Sans for Fest, for Musik, Teater og alt hvad der kunde stemme Sindet lyst, slog nu om. I sit sidste Leveaar var han melankolsk og verdensfjendsk. I et endnu bevaret, egenhændigt „Projekt"[2]) udkastede han Linjerne for sit Liv, som det fremtidig skulde forme sig: med Dronningen vilde han trække sig tilbage til Fredensborg og leve ganske ene, kun med faa Folk om sig; Musik behøvedes ikke, Sparkiær var ikke mere nødvendig. Helligdagsforordningen af 21. April 1730 blev en Frugt af denne tunge, indadvendte Sindsstemning. Til det mørke Sind kom legemlig Svaghed, og samme Aar, den 12. Oktbr. 1730, døde han paa Odense Slot under en Rejse gennem Landet.

Kristian den Sjette var ved sin Regeringstiltrædelse næppe ugunstig stemt mod Skuepladsen. Nogen større Interesse for dens Trivsel nærede han vel ikke, nogen egentlig Uvilje ikke heller. At der paa hans Fødselsdag som Kronprins var givet dansk Komedie paa Slottet, betød i sig selv ikke meget, men var dog ikke just Bevis for, at han afskyede Skuespil, og Aktørerne havde i 1728, da de var traadt i Kongens Tjeneste, heller ikke ment det forgæves at bejle til hans Gunst i Fremtiden,

Saa paa den Grundvold, som Kong Friderich lod sætte
For danske Skuespil i Norden at oprette,
Af Kongesøn til Søn den Bygning rejses maa,
At man ved Seinen dem skal lære at forstaa[3]).

Det stod nu til ham, om han vilde genrejse Skuepladsen og yde den Støtte. For dens vedblivende Bestaaen lagde han ingen Hindringer i Vejen, han tværtimod fornyede og bekræftede de Privilegier, hans Fader havde udstedt. General Arnoldt viste sig ogsaa her som den hurtige og omsigtsfulde Købmand han var; ængstelig for, at Skuespilprivilegiet, som i givet Tilfælde kunde blive et indbringende Aktiv, skulde slippe ham ud af Hænderne, ansøgte han 15. Decbr., kun to

[1]) Brev fra Ulsøe til Møinichen, dat. 15. Novbr. 1729 (ved Jydske aabne Breve 1730, Nr. 37), gengivet i det væsentlige hos Werlauff, S. 229 f.

[2]) RA. Kongehuset Fred. IV, Pakken: Egenhændige Optegnelser m. m. Meddelt af Edv. Holm i D. Mag. 5. R. II, 254 f.

[3]) Prolog 16. April 1728 (Overskou, S. 244).

Maaneder efter Kongens Død, da der endnu var dyb Hofsorg, om Efterfølgerens Konfirmation. Han lagde ikke Skjul paa, at det var et Pengespørgsmaal og bad om, at Capions Privilegier, som nu var hans, maatte forblive knyttede til Komediehuset, der var indrettet med dette særlige Formaal for Øje[1]); derved fik Huset, hvori hans Kapital stod, forøget Værd og Skattefriheden opretholdtes — hvad der heller ikke betød saa lidt for hans Pengepung. Helt glat synes Sagen ikke at være gaaet; Overvejelserne tog Tid, først 18. Maj 1731 forelaa de kongelige Konfirmationer, hvorved Privilegierne af 17. Maj 1720 og 12. Maj 1721 bekræftedes af Kristian den Sjette i alle deres „Ord, Klavsuler og Punkter“[2]).

General Arnoldt havde allerede Papirerne i Orden, da Montaigu søgte *sine* Rettigheder opretholdt under den nye Hersker. Han var gammel og aflægs, øjensynlig træt af Skuffelser og Modgang; man har Indtryk af, at det var andre, der drev ham frem. Landé, som Arnoldt havde indkaldt for at spille fransk Komedie paa det danske Skuespilhus, var forblevet i Landet efter Ildebranden; rundt om i Europa havde han „forsøgt Verdens Løb“, men havde omsider tænkt at „rodfæste sin Lyksalighed“ i Danmark. Da Teaterplanerne ikke var lykkedes, havde han forsøgt at ernære sig af „adskillige Videnskaber, hvorudi den adelige Ungdom behøver at undervises“, men havde tilsidst slaaet sig paa Fabrikation af Spillekort. Bogtrykker Wielandt havde faaet Privilegium paa en saadan Fabrik, som han overdrog en Mand ved Navn Jacques Amette, der atter 1729 optog Landé som Kompagnon[3]). Det maa dog være gaaet i Stykker, thi 1730 og 31 finder man Landé opført i Skattelister som Dansemester[4]). Med ham havde Pilloy og Montaigu forenet sig for at genskabe Skuepladsen under Former, der mindede om Forholdene i Slutningen af 1726 og som kunde sikre den Hoffets og Aristokratiets Støtte. Montaigu ønskede Privilegiet paa danske Komedier fornyet for sig selv og sin Familie, men udviklede tillige i sit Andragende, „at han udi samme Privilegio paa Hans Majestæts Behag har indtaget Landé og de Pilloy for at kunne undertiden spille en Komedie udi det franske Sprog, og hvoraf de snart kunde give de første Prøver, dersom det maatte være dem tilladt samme ved Hans Majestæts Salvings-Fest offentlig at lade repræsentere, hvorom de vil afvarte Hans Majestæts Ordre“[5]). Det er

[1]) Rep. Nr. 77.
[2]) DK. Sjæll. Konfirmationsprot. 1731, Nrr. 789 og 90.
[3]) Sjæll. aabne Breve 1729, Nr. 175, sml. Danske Saml. III, 22.
[4]) RSA. Indkvarterings-Mandtaller, anf. Aar, Købmager Kvarter Nr. 80 (Pilestrædet).
[5]) Rep. Nr. 78.

Supplikbogens Ord, det originale Aktstykke kender vi ikke. Meningen er ikke klar, man skulde tro, at der fra Kredse, som stod Hoffet nær, var givet en Foranledning eller et Haab. Andragendet gik ellers sin vante Gang, først til Arnoldts Erklæring — han sad inde med de ældre Rettigheder og maatte spørges —, siden til Konseillet, som 8. Aug. 1731 bevilgede Konfirmation, paa et Tidspunkt, da Kongens Salving længst var overstaaet[1]); Privilegiet forbeholdtes Montaigu og var det tidligere ganske ligt, blot blev det nu Arnoldt i Stedet for Capion, han skulde affinde sig med i Mindelighed — hvad det i Praksis længe havde været[2]).

Den 17. August var Konfirmationsbrevet i Orden og samme Dag rettede de danske Aktører det bekendte Bønskrift til Christian Rantzau[3]). Ved Kristian den Sjettes Tronbestigelse var Grev Rantzau kommet til at beklæde den indflydelsesrige Stilling som Præses i Land- og Søetatens Generalkommissariat og blev i Efteraaret 1731 (5. Novbr.) Vicestatholder i Norge. Netop nu stod han saa højt i Gunst, at han kunde bane Vej for en af Kongen understøttet dansk Skueplads, om det overhovedet var muligt. Bønskriftet er udfærdiget af Montaigu og tillige undertegnet af Pilloy, Landé, Rammel og Schumacher, men Navnene er alle skrevne med Montaigus Haand[4]); Ulsøe findes ikke, han var bleven Byfoged og havde allerede tiltraadt sit Embede. Det er et Nødskrig om Beskyttelse, dybt mærket af Montaigus egen fortvivlede Stilling og præget af hans ejendommelige Stil. Aktørerne har ved Kongens Godhed opnaaet Privilegium paa atter at aabne Komediehuset, skriver han, men der har ikke været Tale om Løn, og uden Løn maa man foretrække Daglejerarbejde fremfor det tilvante Kald. Deres ældste (det er Montaigu, der taler om sig selv) er med sin Prosa og sine Vers ved at dø af Sult; bortvist fra Koturnen og den lave Sko[5]) — hvormed sigtes til den forlængst nedlagte franske Hofkomedie og den danske Skueplads, som nu ogsaa var sunken i Grus — staar han i Begreb med at gaa ud af Spillet, han venter kun paa Understøttelse for at drage til Frankrig; han kan undværes,

[1]) Den havde fundet Sted paa Frederiksborg 6. Juni.

[2]) Koncept, dateret Fredensborg 17. Aug. 1731, blandt DK. Henlagte Sager. Konfirmationsbrevet findes hverken indført i Konfirmationsprotokollen eller i Underskrivelsesbogen, og formodentlig er det aldrig indløst, da der ikke blev Brug for det; Montaigu havde al Grund til at spare Kancelligebyret, naar det ikke var bydende nødvendigt. Sml. Tritogenia I, 120 f.

[3]) Rep. Nr. 79.

[4]) Deraf de skødesløse Former Rhamme og Landais, som har forledt Werlauff (og efter ham Overskou) til at tro, at den sidste var Lindorph (Tritogenia I, 125, og Overskou 257). Landé skrives ogsaa Landais i Rep. Nr. 65.

[5]) I den franske Original: brodequin. I den antikke Komedie brugtes i Farce og Lystspil en lav Sko i Stedet for Koturnen.

hans Kone og Datter vil blive vanskeligere at erstatte. Saaledes er de danske Aktørers Stilling. De ved ingen bedre at henvende sig til end Rantzau, der elsker sit Fædreland og sit Sprog. Af ham venter de Afgørelsen af deres Skæbne og dermed Skuepladsens, som vilde være nyttig for Landet og som ønskes af Byen, men ikke kan genoprettes uden ved Hjælp af Kongens Velgerninger.

Alle Anstrengelser forblev imidlertid frugtesløse. Pietismen var nu ved at trænge ind i de Kredse, der havde det afgørende Ord at sige, og blev det Skær, som Bestræbelserne for at genrejse Skuepladsen endelig strandede paa. Den havde allerede ytret sig i Frederik den Fjerdes Tid, men først med Grev Zinsendorfs Besøg i København netop i Sommeren 1731 begyndte Bevægelsen at faa Magt[1]; Kongen, der altid havde været af et fromt Sind, tilegnede sig villigt de pietistiske Lærdomme. En foreliggende Parafrase over det Spørgsmaal: ob die heutige Comoedien so beschaffen, daß ein wahrer Christ dieselbige ohne Gefahr und Schaden seiner Seelen könne besuchen etc., henfører Werlauff til denne Tid; Forfatteren, mener han, maa være Hofpræsten Bluhme, hvis Betænkning om Skuespils Tilladelighed fra et kirkeligt Standpunkt Kongen har forlangt[2]. At Werlauff har Uret, derom er næppe Tvivl. Der findes to andre, ganske lignende, om verdslige Forlystelser ved „store Herrers Hoffer", om Spil, Maskerader og Dans, og ganske vist er i dem alle Spørgsmaalene besvaret ud fra strenge pietistiske Synspunkter (baade Spener og Francke paaberaabes), men af Indholdet i den første fremgaar det, at Skuepladsen bestod, at Komedierne virkelig var „heutige", og i en af de andre omtales Kvægpesten, der udbrød 1745 og grasserede i de følgende Aar — hvilket afgørende viser, at disse Indlæg mod Komedier og Dans hører til Tiden kort efter Skuepladsens Genoprettelse under Frederik den Femte, da Præsteskabet mere end nogensinde efterstræbte Teatret[3]. Ingen af dem er iøvrigt stilet til Kongen, de synes nærmest at have en litterær Karakter, udarbejdede i agitatorisk eller polemisk Øjemed[4].

[1]) Sml. Helweg, Den danske Kirkes Hist. efter Reformationen II, 14 ff., og Koch, Christian d. Sjettes Hist., 142 ff.

[2]) Werlauff 479.

[3]) Sml. den af Daae fremdragne og i Kirkehist. Saml. 3. R. II, 568 ff. trykte Satire. I Frederik IV's Tid stod Kirke og Skueplads næppe saa skarpt over for hinanden. Biskop Worm, der ganske vist var en Modstander af agerende Studenter, holdt dog „ingenlunde Skuespil for syndige, naar de, som vedbør, ere indrettede, samt paa tilbørlig Maade og Tid forestilles" (Betænkning i Anledning af et Passionsspil, som Operisterne i 1722 ønskede at opføre, trykt i Ny kirkehist. Saml. III, 458 f.).

[4]) Det er Afskrifter uden Aar eller Forfatterbetegnelse, og de giver saaledes i sig selv intet Holdepunkt. De er ganske vist kommet fra Kongens Kabinet med en Aflevering 1766-67 til Danske Kancelli fra Etatsraad Henr.

Enten det var Forestillinger fra Kongens pietistiske Omgivelser eller Kongens egne Overvejelser, der blev det afgørende Lod i Vægtskaalen, saa var nu alt Haab ude. I Septbr. 1731 begyndte Nedbrydningen af det nyligt ombyggede Københavns Slot, der skulde give Plads for Kristiansborg, og med Slottet forsvandt Hoffets særlige Teater. Pietismen vandt større og større Raaderum, omkring 1735 havde den sejret over den gamle liberale Ortodoksi; J. L. Holstein, der var blandt dens ivrige Tilhængere, blev dette Aar (1. Juni) Oversekretær i Danske Kancelli, og Tanken om en Fornyelse af Skuepladsen var dermed udelukket, thi vel havde man i Frederik den Fjerdes Tid forsøgt at holde Teatret oppe uden Kongens Hjælp, men i Kancelliet havde man altid haft et fast Støttepunkt. Snart efter blev Skuespil lovformelig forbudt. I 1735 (12. Marts) var udgaaet Forbud mod Skuespil paa Søn- og Helligdage eller Aftenen forud, en Indskærpelse af tidligere Forordninger, der ikke blev tilbørlig overholdt; men det var kun en Indledning til Forordningen af 21. Marts 1738, hvorved alt Komediespil banlystes i Kongens Riger og Lande. Lovbudet har næppe i fjerne Provinser kunnet haandhæves i sin fulde Strenghed, men i Hovedstaden var et fast Teater en Umulighed. Offentlige Forlystelser var her allerede hørt op, det var Forholdene i Viborg og Biskop Andreas Wøldikes Henstilling om et almindeligt Forbud mod disse „Køds- og Blods-Fornøjelser“, der gav Stødet til Forordningen; endnu var det Skik, at Komedianter under Snapstinget agerede i det gamle Domhus paa Domkirkegaarden, og Forargelsen var her større end andet Steds, „da lige ved Siden af Kirken Satan saaledes søger at have sit Kapel“ [1]). Forordningen blev aldrig tilbagekaldt, baade under Frederik den Femte og hans Efterfølgere benyttedes den til at dæmme op for Gøglerlivet, naar det antog alt for frodige Former. Privilegierne for den genoprettede Skueplads saavelsom alle senere Teaterbevillinger er i Grunden at betragte som Dispensationer fra denne Forordning.

Den kloge General Arnoldt havde hurtig vejret, i hvilken Retning Udviklingen gik, og søgte at blive af med Komediehuset. I Sommeren 1733 lod han det sætte til Auktion, men det lykkedes ikke at faa det afhændet, og han havde ikke bedre Held, da han i Sommeren 1736 gentog Forsøget. Første Gang vilde han sælge Huset med Ret til at holde Komedier, „naar de allernaadigst maatte tillades“, anden Gang

Chr. Esmarch (sml. Luxdorphs Dagbøger I, 291 f.), men blandt disse Sager findes en Mængde af den pietistisk paavirkede A. G. Moltkes private Samlinger Breve og Papirer, som han har ladet afskrive og opbevare. De tre Stykker ligger i DK. Esmarchske Arkivaflevering Litr. P P, Nr. 1-3 (tidligere blandt de saakaldte Skabssager). Tekstprøver findes hos Werlauff, anf. Sted.

[1]) Sjæll. aabne Breve 1738, Nr. 102, jvfr. Nystrøm, Offentlige Forlystelser I, 21 f.

kunde det ikke nytte at tilbyde Køberen en Rettighed, der foreløbig ingen Udsigt var til at drage Fordel af[1]); han kunde vel ogsaa i sidste Tilfælde gaa ind paa billigere Betingelser og lettere faa et Salg bragt i Stand. Store Fordringer har han næppe stillet. Hans Penge i Komediehuset havde altid været daarlig anbragt og det var sikkert ikke høje Renter, han vandt ind nu. Da den femtenaarige skattefri Periode var udløben i 1736, maatte han for enhver Pris af med det. Dertil kom, at han selv var flyttet fra Hovedstaden og ikke mere kunde have sin Ejendom under Øjne; i 1728 havde han faaet Garnison i Rendsborg, i 1736 blev han kommanderende General i Norge med Bopæl i Kristiania. Den 22. Aug. 1737 bortskødede han derfor Komediehuset til Søren Jørgensen[2]), en velhavende Tømmerhandler i København, som siden blev Raadmand i Staden og en af Direktørerne for Skuepladsen under Frederik den Femte. Da han endelig afhændede det, beholdt han Privilegierne, som ved given Lejlighed kunde komme ham til Nytte og maaske holde ham skadesløs for de mange Aars Rentetab.

Den rige Tømmerhandler havde ikke erhvervet det gamle Skuespilhus af Interesse for den danske Komedie, men for at drive Forretning med det. Han bortsolgte først den mindre Halvdel af Grunden ud mod Ny Adelgade, hvor Komediehuset endnu stod i Foraaret 1738[3]), til Johan Adam Schnabel, en af Byens talrige Byggespekulanter, som Bolignøden efter den store Brand havde skabt; rundt om i Byen besad han Ejendomme[4]), kaldes snart Snedker, snart Brændevinsbrænder og er maaske identisk med en Vinhandler af ganske det samme og sjældne Navn, som 1771 forsvandt af Frygt for sine Kreditorer og blev erklæret fallit[5]). Komediehuset blev nu nedbrudt — hvori Søren Jørgensen som Tømmerhandler maaske var interesseret — og Schnabel gik straks i Lag med den ny Bebyggelse; han fik Skøde i Juni Termin 1738, men Handelen maa være sluttet tidligere, thi de tre smaa Lejevaaninger, der afløste den gamle Teaterbygning, stod færdige i Juli[6]); snart efter købte han den anden, større Halvdel, den hidtil ube-

[1]) Extr. Rel. (8vo) 1733, Nr. 57, 1736, Nrr. 38 og 42; Huset kom 3 Gange til Auktion i 1736, sidste Gang 26. Juni, men kan ikke være bleven solgt, saaledes som Werlauff siger (S. 481).

[2]) Rep. Nr. 80.

[3]) Det opføres endnu i Indkvarterings-Mandtal Michaeli 1737—Paaske 1738 (RSA).

[4]) RSA. Mag. Resol. Prot. 1737, 18. Novbr.; LAS. Kbhvns Bytingsprot. 1736-38, Fol. 49 og 193, Kbhvns Skøderegister 1740-41, Fol. 445.

[5]) LAS. Hof- og Stadsrettens Skifter 1771, Prot. 6, Nr. 10.

[6]) LAS. Kbhvns Bytings Skødebog 1738-39, Fol. 54; Martensen I, 107. — I Skødet fra Søren Jørgensen til Schnabel omtales ikke Komediehuset, men kun Grunden; hvad der stod paa den nu, var nemlig Schnabels Ejendom.

byggede Plads mod Gothersgade, som han fik tilskødet 11. Juni Aaret efter[1]. Her var han allerede[2] i Færd med Opførelsen af tre andre, noget mere herskabelige Beboelseshuse. Efter at den hele „Komedieplads" i Efteraaret 1739 var bebygget, lykkedes det den driftige Bygmester at opnaa otte Aars Skattefrihed, navnlig i Betragtning af, at de tre Ejendomme mod Gothersgade var „anselige grundmurede Huse, Staden til Sir"[3].

— —

Den danske Komedie var død og Skuespilhuset var nu jævnet med Jorden. Til Slutning skal blot gøres Rede for, hvad der blev af de Mennesker, hvis Navne er knyttet til den første danske Skueplads.

De fristede en højst forskellig Skæbne. Allerede før Skuespillenes Ophør i 1728 døde Høberg, Mad. Coffre og Hammer, og flere af de andre, især dem, der kun virkede i Skuepladsens to sidste Perioder, forsvinder straks efter Branden. Det gælder Schumacher, Rehsen, Engelhardt og From samt Aktricerne Hamsgaard og Sophie Hiort. Navnlig kunde man ønske at vide, hvordan det gik den sidste, men om hende kan kun oplyses, at hun i Slutningen af 1728 boede i et Hus, som tilhørte Portrætmaleren Nic. Wichmann, og deraf bliver man ikke meget klog[4].

Om den oprindelige Stamme af Aktører og Aktricer ved vi bedre Besked. Den formentlige Mad. Lerches Livshistorie er tidligere fortalt; hun havde haft Lykken med sig, Hald og Gram, der omtrent samtidig forlod Skuepladsen, gik det ogsaa godt. Rahbek beretter, at Hald endte som Provst et Steds i Nærheden af Ringkøbing[5], og denne Efterretning er rigtig, skønt den ofte er draget i Tvivl. 1725 blev han Kapellan, men fandt i nogle Aar intet blivende Sted, trods „hans opbyggelige Prædikener" og øvrige „meget skikkelige Forhold", der havde „gjort ham yndet og elsket af alle"; 1732 kom han som Sognepræst til Idum mellem Holstebro og Ringkøbing, og her sad han til sin Død i Marts 1749; to Aar forinden blev han ud-

[1] Anførte Skødebog, Fol. 329 (Købesummen for denne Halvdel var 1650 Rdr.).

[2] Det fremgaar af Bytingets Obligationsprot. (LAS) 1739, Fol. 290 f., jvfr. Fol. 551.

[3] RSA. Magistratens Kopibog 1739-40, Nr. 62, og RA. Sjæll. Tegnl. 1739, Nrr. 706 og 707.

[4] Grove 119. — F. J. Meier (i Museum 1891 II, 48), læser ud af den samme, den Gang endnu utrykte Kilde, at Sophie Hiort „fandt gæstfri Optagelse" i Wichmanns Hus; men det staar der ikke noget om. Der staar heller ikke, at Schumachers Fader var Slotsforvalter i Vordingborg; det er muligt, men ingenlunde sikkert (sml. Side 184 i nærværende Skrift).

[5] Holberg som Lystspildigter I, 221, og Hesperus V, 256.

nævnt til Provst i Ulvborg Herred[1]). Den J. P. Hald, som 1747 udgav den allegoriske Komedie Salvande, maa være en anden[2]). Gram, der endnu 1728 var „Studios“ og boede i København i Hus med en af Universitetets Pedeller, kom faa Aar efter selv i samme Stilling; men at det var Holberg, som gjorde sin Indflydelse gældende til Fordel for ham[3]), er næppe andet end løs Gætning. I 1733 ægtede han sin ældre Kollega Niels Proms Datter, der skænkede ham tre Børn, og han døde 1747 som Førstepedel, 51 Aar gammel[4]). Ogsaa Niels Horns Livsskæbne kendes i de store Træk. Efter at han som Bod for sin Virksomhed ved Skuepladsen havde maattet udsætte sin Eksamen, drog han hjem til Nykøbing og blev Hører ved Latinskolen; da Fristen var ude, tog han teologisk Attestats, men forblev ved sit Hørerembede i mange Aar. Iøvrigt var han en daarlig Person, der drak sig fuld, yppede Klammeri og slog Ruder ud hos Folk. Først i 1742 opnaaede han at blive Kapellan i Nysted og videre kom han ikke († 18. Juli 1746)[5]).

Af de „store“ Aktører døde Ulsøe og Wegner tidligst, Pilloy, Rammel og Schou kom paa den grønne Gren, medens Lindorph, der levede længst af dem alle, kun førte en kummerlig Tilværelse.

Ulsøe var ganske sikkert den af Aktørerne, som med størst Iver gik op i sit Kald. Men dagligt Brød var en nødvendig Ting, og da Skuepladsen lukkede efter den knappe Vinter 1724-25, tænkte han alvorlig paa at skaffe sig en solidere Levevej. I den paafølgende Sommer søgte han det ledige Sorenskriverembede i Yttre Sogn i Bergens Stift og anførte til sin Anbefaling, at det vilde glæde hans gamle veltjente Fader at se ham anbragt[6]) — hvoraf man tør slutte, at Krigsraad og Regimentsskriver Ulsøe ikke just med Velvilje omfattede Sønnens Virksomhed som Aktør. Han blev imidlertid forbigaaet og tog med fornyet Iver fat paa Teatret i 1728. Efter Branden kom han i Kondition hos Københavns Politimester, den noget forskruede Hans Himmerich, men det var ikke hans Agt at falde til Ro her. I Sommeren 1729 søgte han et andet norsk Sorenskriverembede (Søndhord-

[1]) DK. Gratialprotokol 1731-32, S. 21, og Jydske aabne Breve 1732, Nr. 40. Jvfr. Wibergs Præstehist. II, 8 og 669, samt Storgaard Pedersen, Ulvborg Herred, S. 198.

[2]) Sml. Hist. Tidsskr. 5. R. II, 33 og 35.

[3]) Overskou 257.

[4]) Grove 245; Statskalenderen 1737-47; Frue Kirkes Ministerialbøger. — Gram havde 1746 tjent som Pedel i 16 Aar (Konsistoriums Kopibog 1740-48, Side 525); han begravedes 17. Marts 1747, Hustruen 5. Jan. Aaret efter; hun hed Anna Henrica og blev døbt 5. Jan. 1704.

[5]) DK. Gratialprot. 1741-42, Fol. 79; Smaalandske aabne Breve 1742, Nr. 69; Imm. Barfod, Falsterske Gejstligheds Personalhist. I, 106 f.

[6]) DK. Gratialprot. 1723-25, S. 564.

lens)[1]), i Efteraaret Posten som Byfoged i Grenaa og Herredsfoged i Nørre Herred; Kongen, der under et Besøg paa Klavsholm havde lovet hans Fader, at Sønnen „som hans ældste og eneste u-hjulpen Barn skulde og nyde Brød“, indfriede nu Løftet ved at udnævne ham til Byfoged (24. Febr. 1730)[2]). At Ulsøe, om der havde været nogen Mulighed for et Valg, vilde have foretrukket den mindre ansete Stilling som Komediant, ved vi. Endnu i April opholdt han sig i København og det saa ud til, at han skulde faa Vanskelighed med at komme bort. I Skuepladsens Trængselstid havde han maattet gøre Gæld og Kreditorerne vilde nødig slippe ham af Syne; to Gange sendte de Rettens Betjente til Politimesterens Hus for at gribe ham og sætte ham fast, og han maatte holde sig bag lukte Døre for at være i Sikkerhed. Der var ingen anden Udvej end at søge Moratorium; „hjælp denne Gang en bedrøvet Sjæl, thi her er periculum in mora“, skrev han til Oversekretær Møinichen[3]). Sagen blev dog jævnet og Ulsøe kom til Grenaa, hvor han første Gang sad paa Bytinget den 14. Aug. 1730[4]). Man kan daarligt tænke sig denne fuldblods Aktør trække i Dommerens Skrud uden med et Smil at mindes Karikaturerne hos Holberg og Molière, og dog har han vistnok omfattet sit nye Embede med den største Alvor. Navnlig Skolens Ordning laa ham paa Sinde, mere Folkeskolens end den lærde; endnu er bevaret en af Ulsøe udarbejdet vidtløftig Instruks for Byens Skoleholder[5]). Men hans Virksomhed blev kun kort, han døde 18. Maj 1732, næppe 38 Aar gammel; standsmæssig blev han stedet til Hvile i selve Kirken mens alle Klokkerne ringede[6]). Forinden havde han knyttet sin Skæbne til Mad. Mette Giessings, som i et tidligere Ægteskab var bleven Moder til den bekendte Personalhistoriker Christoffer Giessing. Den 21. Decbr. 1731 var de bleven trolovede i Folks Overværelse, men Bryllup fik de aldrig holdt, da Ulsøe døde forinden[7]). Hans Bo var fallit, hans gamle Fader, som nok kunde, men ikke vilde svare til Sønnens Forpligtelser, gik fra Arv og Gæld og blev i den Anledning stævnet for Landstinget, men

[1]) DK. Gratialprot. 1728-29, S. 257.

[2]) Ulsøes Andragende til Kongen af 9. Novbr. 1729 ved Jydske aabne Breve 1730, Nr. 37 (24. Febr.). Dr. Meier, der gerne vil sætte Kulør paa Fortællingen, siger, at Faderen gjorde „Knæfald for Monarken for Sønnens Skyld“ (Museum, anf. Sted).

[3]) Brev til Møinichen af 11. April 1730, blandt DK. Henlagte Sager.

[4]) LAN. Grenaa Bytingsbog 1726-39, Fol. 161.

[5]) Jydske Saml. 2. R. II, 194, og KBK. Kallske Saml. 4to Nr. 379 (jvfr. Aumont i Biogr. Lex. XVIII, 82).

[6]) LAN. Grenaa Bytingsbog 1726-39, Fol. 243, og Kirkens Regnskabsbog 1720-55.

[7]) LAN. Viborg Landstings i Rette lagte Dokumenter 1734 $^{20}/_{2}$.

fik Medhold[1]). Mette Giessing flyttede til Viborg, der ansaas for „et godt Levested for en fattig Enke", og døde her 1760 (begr. 20. Oktbr.)[2]).

Wegner blev heller ikke gammel. Efter alt at dømme forlod han Skuepladsen ved Standsningen i 1725, men hvad han tog sig til i de nærmest følgende Aar, ved vi ikke med Bestemthed. Da han i 1730 ansøgte om at maatte overtage sin Faders Postmesteri og tillige blive Viceborgmester i Aarhus, var det med den Motivering, at han, som havde „haft den Naade at være Hans Kongl. Majestæt til Divertissement paa Theatro" (d. v. s. ved Forestillinger for Kongehuset i 1723 og 24), havde „tænkt at applicere sig til gejstlige Forretninger", men havde maattet „forandre sit Propos" og lægge sig efter „verdslige Sager"[3]). Formodentlig har han forstaaet, at hans Virksomhed som Komediant maatte udelukke ham fra Kirkens eller Skolens Gerning, og, som det den Gang var Skik, forberedt sig til et verdsligt Embede enten hjemme i Aarhus eller hos en Retsbetjent ude i Landet[4]). Kongen imødekom hans Begæring og ved Faderens Død blev han Postmester (11. Maj 1731). Snart kom han dog tilbage til Hovedstaden, thi 11. Novbr. 1733 udnævntes han til Arkivar i Krigskancelliet og blev 6. Oktbr. 1741 tredje Kancellist — i Virkeligheden et Avancement, der gav ham Haab om at komme op i højere Embedsstillinger[5]). Wegner naaede dog ikke videre, han døde ugift den 1. Marts 1743 i en Alder af o. 40 Aar. I hans Stue paa Amagertorv hang et Portræt af Oversekretæren i Krigskancelliet, Poul Løvenørn, som maaske har været Wegner til Støtte og Bistand ligesom han tog sig af Montaigu[6]).

Der er noget trist i disse de to mest fremragende Aktørers Skæbne; begge søgte de at skabe sig en nogenlunde betrygget borgerlig Stilling, men da det vel var lykkedes, blev deres Livstraad overklippet. Pilloy fik mere ud af Livet, men ogsaa han havde trange Aar at gennemgaa og maatte slaa sig til Ro i et Milieu, der betød social Nedgang. Hans Fader og Farfader havde i firsindstyve Aar været knyttet til det danske Hof som Dansemestre; Dronning Sofie Amalie havde

[1]) Samme og Landstings-Dombog 1731-36, Fol. 164.

[2]) Rørdam i Biogr. Lex. VI, 46, og LAN. Viborg Graabrødre Sogns Kirkebog.

[3]) DK. Gratialprotokol 1729-30, S. 213, sml. Werlauff 470.

[4]) Juridisk Eksamen oprettedes først 1736.

[5]) Jydske aabne Breve 1730, Nrr. 45 og 46 (3. Marts), 1731, Nr. 123; RA. Krigskancelliets kgl. Eksped. 1733, Nr. 1078, 1741, Nr. 1052; Wegners Formand var Kopist, da han beskikkedes til Arkivar (sml. A. D. Jørgensen, De danske Rigsarkivers Hist., S. 182, og Statskalenderen 1742, S. 43).

[6]) Sml. Aumont i Ill. Tid. 17. Maj 1891 og i Biogr. Lex. XVIII, 357; F. J. Meier, Henrik Wegner og hans Familie (i Museum 1891, II, 44 ff.); Edv. Brandes, Holberg og hans Scene, 203 ff.

1648 indkaldt Daniel Pilloy, der efterfulgtes af Sønnen Frederik, og begge havde de staaet i høj Gunst. Da Frederik Pilloy blev gammel og der i Frankrig ventede ham en Arv, lod hans kongelige Herre ham adle (23. Aug. 1728) for at han med større Virkning kunde optræde i sine Fædres Land. Han rejste i Efteraaret, kort før Branden, for at ordne Arven, men vendte aldrig tilbage — det følgende Foraar døde han i Frankrig. Formodentlig var det denne Arv, Renterne af henimod 10000 Livres, som han 1725 sikrede sine dalevende tre Børn, Datteren Marie Corneille Victoire, der var fornemt gift med en fransk Markis, og Sønnerne François Frederik og Frederik Daniel. Den sidste var Aktøren i den danske Trup, men han fik ingen Arvepart, da han fra Katolicismen var gaaet over til Lutherdommen. Saaledes fortæller han da[1]).

Han maatte bjerge Livet som han bedst kunde. Uden Held forsøgte han (April 1729) at opnaa en Post ved Hoffet som Foder-Marskal, en Slags Furer-Stilling[2]). Snart rejste han som Aktør i Tyskland, Italien og Frankrig, snart levede han af Skriveri og skal endog have haft en lille Bestilling i Danske Kancelli[3]). Da det næppe kastede meget af sig, gav han sig til at være Traktør; i halvtredje Aar stod han i Tjeneste hos Komedianternes gamle Krovært Matthieu Toyon, siden var han i halvfjerde Aar i Kompagni med Cardinal, en anden af Byens franske Traktører. Pilloy rejste ogsaa nu, ikke som Komediant, men for at handle med Vin og lære Købmandsskab[4]). Smuk og beleven som denne Skuepladsens første Elsker maa have været, har han utvivlsomt haft sine galante Eventyr[5]), men var i den som i andre Retninger ikke uden praktisk Blik; sin Lykke gjorde han ved at ægte en ikke helt ung Vinhandlerdatter, der bragte ham Ejendom og Vinkælder i fuld Drift.

Hendes Fader Lehnard Flør (eller Fløren) havde forinden sin Død sørget for, at hun i tre Aar kunde udtappe Vin af hans efterladte Lagre; Lavet holdt strengt paa sine Rettigheder og Kongens Tilladelse havde han maattet indhente[6]). Det gjaldt da for den 33aarige Anna Fløren om inden Udløbet af denne Frist at finde en passende Ægte-

[1]) RA. Patenten 1728 $^{13}/_{9}$; Danske Saml. III, 41; Pilloys Andragender til Kongen af 1741 og 1754 (i RSA. Magistratens Kopibog 1741 A, Nr. 133, og 1754 Juni-Decbr. Nr. 239); Pers. Tidsskr. 6. R. I, 25 og III, 81 ff.; LAS. Kbhvns Notarialprotokol 1724-26, Fol. 540, jvfr. 528 og 654. — Svigersønnen var Joseph Eustache Le Clerc de Lesseville, chevalier, marquis de Rozay.

[2]) RA. Kammerkollegiets Ekstraktprot. 1729, Nr. 203, og Journal s. A., S. 45.

[3]) Ovenfor cit. Andragende af 1754.

[4]) Ovenfor cit. Andragende af 1741.

[5]) DK. Supplikprot. 1741 II, Nr. 138.

[6]) Kgl. Bevilling af 18. Septbr. 1739 (Sjæll. aabne Breve 1739, Nr. 319).

mand, som kunde fortsætte Bedriften. Pilloy, der ikke havde gjort Svendestykke som Vinkyper — hvad hans svage Øjne, som han paastod, hindrede ham i — kunde kun ved Hjælp af kgl. Bevilling komme i Lavet, men den opnaaede han, navnlig fordi hans Fæstemø var Datter af en velmeriteret Lavsmester. Den 7. Juli 1741 fik han Privilegium paa at handle med Vin baade i og ud af Huset, den 17. tog han Borgerskab og i Aug. holdt han Bryllup. Han var nu forsørget. Vinstuen laa i Højbrostrædet, en af de Gader, der forsvandt efter Branden 1795 og udlagdes til det nuværende Højbroplads; han holdt Svend, to Drenge og tre Piger, og stod højt i Skat[1]).

Under Frederik den Femte knyttedes Pilloy atter til Teatret, men opgav derfor ikke sin borgerlige Næring. Efter den nye Skuepladses Privilegier skulde nogle „fornemme og vederhæftige Mænd“ være Direktører, og blandt de fire første var foruden den tidligere omtalte Købmand Søren Jørgensen ogsaa Pilloy. Han var den eneste af de gamle Aktører, der fik med den genoprettede danske Komedie at gøre. Hvad Montaigu var for den første Skueplads, var Pilloy for den anden; han skulde uddele Roller, have Tilsyn med Dragter, lede Prøver og sørge for „Aktionen“. Selv om Holberg undertiden overværede Prøverne, var det — efter Christoffer Roses Udsagn til Schwarz[2]) — Pilloy, der oplærte de nye Aktører. Han blev saaledes Bindeledet mellem de første danske Komedianter og deres Efterfølgere, og gennem ham opretholdtes og forplantedes Traditionen[3]).

Pilloy var dog kun Direktør nogle Aar, fra 1747 til Sæsonens Udgang 1750-51. Sit ulønnede Embede gjorde han indbringende ved „forsøgsvis“ at overtage Driften af Vinkælderen under det nye Komediehus, da den i 1749 blev færdig. Pilloy var en vindskibelig Mand, der maaske ogsaa havde andre Fordele af sin Stilling som Skuespildirektør[4]). Han gik for at være velstaaende. Det lykkedes ham da heller ikke at opnaa en lignende Begunstigelse for hans ganske unge Datter og hendes tilkommende Ægtefælle som den, der var indrømmet hendes Moder og ham selv — hans Anmodning herom blev afvist (Jan. 1755)[5]). Han laa den Gang paa sit yderste, den 3. Febr. 1755 døde han, 53 Aar gammel; i sin sidste Levetid havde han været aldeles blind. Enken, der et Par Aar efter gik fallit, blev dog boende i sin fædrene Gaard i

[1]) DK. Supplikprot. 1741 I, Nr. 835; Sjæll. aabne Breve 1741, Nr. 203; RSA. Borgerskabsbog og Skattemandtaller 1738-43.

[2]) Lommebog for Skuespilyndere 1785, S. 245 f.

[3]) Sml. Aumont, Holberg-Traditionen paa den danske Skueplads (Tilskueren 1888, 631 ff.).

[4]) Sml. Overskou II, 100.

[5]) DK. Supplikprot. 1753 I, Nr. 292, 1754 II, Nr. 1110.

Højbrostrædet til ind i 1760erne[1]), Datteren blev to Gange gift, men fik ingen Børn, og med hende uddøde Adelsslægten Pilloy (17. Septbr. 1798)[2]).

Rammel fulgte Ulsøes Eksempel og levede længe nok til at opnaa lokal Anseelse i en Afkrog af Landet. I Foraaret 1730 opholdt han sig paa Glorup i Fyn, som da ejedes af Chr. Ludv. v. Plessen. I et Brev til Møinichen, der synes at have været et faderligt Forsyn for de nødlidende danske Aktører, taler han om sine Udsigter for Fremtiden. Han er forlængst ked af at ligge ørkesløs og længes inderlig efter at komme i anstændige Forretninger; kunde han nyde Ekspektance paa et lidet Embede, vilde han være tilfreds, hvor længe det end skulde vare — blot han kunde stoppe Munden paa sine „Modstandere", d. v. s. Kreditorer. Det var Gælden fra de onde, og dog festlige Aktøraar, der pinte ham som de andre. Møinichen har lovet at anbefale ham til Landsdommerne i Jylland, og han føler ikke liden Lyst til at praktisere dette Studium nogle Aar for at gøre sig bekvem til Landets Tjeneste; „men jeg kan ikke heller nægte", siger han, „at om det skulde være mig beskæret at opleve nogen Alder, jeg da vilde være meget bange for at dø Prokurator, det er: i Armod og Elendighed". Hellere vilde han anbringes i en lille Tolderbestilling, enten i Nyborg eller Svendborg, eller i Kerteminde, hvor Borgmesterværdigheden fulgte med[3]).

Borgmester blev han nu aldrig. Han kom tilbage fra Fyn og var i 1731 blandt dem, der henvendte sig til Rantzau. I de nærmest følgende Aar var han i Tjeneste hos Raadstueskriveren i København, Kommerceraad Anthoni Raff, og lagde sig efter Lov og Ret, men sine Forbindelser ude i Landet vedligeholdt han. Til dem maa have hørt den gamle Byfoged i Nakskov, som paa Grund af Alder og Svagelighed havde bestemt sig til at afstaa sine Embeder, og som i Aug. 1734 ansøgte Kongen om at faa Rammel til Efterfølger, hvis „uforfalskede Hjertelav" han kunde stole paa; Efterfølgeren skulde nemlig forsørge Enken. Rammel, der fik Bestalling som Byfoged i Nakskov og Herredsfoged i Sønder Herred paa Laaland den 22. Oktbr. 1734[4]), beklædte disse Poster til sin Død og røgtede desuden Landfiskal-Embedet, som førte ham rundt paa mange Rejser i Distriktet. Overalt vandt han sine Omgivelser. Da han i 1741-42, for at øge sine smaa Indtægter, søgte Embedet som Viceborgmester i Nakskov og da han i 1751 anholdt om en ledig Raadmandsplads, havde hans Medborgere

[1]) RSA. Skattemandtaller 1755-67; Aumont i Biogr. Lex. XIII, 114.
[2]) RA. Bertouchs Korrespondance med Adelen, Litr. P.
[3]) Brev til Møinichen, dat. Glorup 8. April 1730, blandt DK. Henlagte Sager.
[4]) Smaalandske aabne Breve 1734, Nr. 100.

og hans Amtmand kun Lovord at sige om ham; han kaldes brav og habil, og Amtmanden erklærede, at han „med al Retsindighed og ustraffelig Forhold" havde røgtet sin Gerning, og at ingen anden der i Byen var „af den Capacité som han". Hvervet som Viceborgmester fik han ikke, da Kongen ønskede Posten nedlagt, men udnævntes til Raadmand i Nakskov 16. Juni 1752[1]. I 1761 døde han og blev begravet i Byens Kirke (27. Marts). Han var to Gange gift, med Karen Samuels og Friderica Rodriguez, der ved Fødsel og tidligere Giftermaal (med Andreas Brenniche) tilhørte det lokale Bourgeoisi[2]. Af det lidet, der vides om Rammel, faar man i det hele Indtryk af en vennesæl og vederhæftig Personlighed.

Schou endte som Kommerceraad. Thi der kan næppe være Tvivl om, at han er identisk med den Købmand Mogens Schou, som var barnefødt i Aarhus og døde i sin Fødeby i en Alder af 73¼ Aar (begr. 17. Maj 1771). Han havde dyrket Juraen i sin Ungdom og siden kastet sig over Købmandsskab, havde 1741 giftet sig og erhvervet Titel af Kommerceraad mod kontant Erlæggelse af 300 Rdr. til „gudelig Brug", men tog først 1752 Borgerskab i Aarhus[3]. Navn, Fødested, omtrentligt Fødselsaar og alle nærmere Omstændigheder passer nøjagtigt paa Aktøren Magnus Schou.

Lindorph naaede ikke saa vidt. Han giftede sig med en Enke[4], men hvad han ellers fristede Livet ved, er ikke bekendt. Maaske ernærede han sig ved Information og Skriveri, maaske puslede han ogsaa med litterært Arbejde. Interessen for Skuepladsen bevarede han. Der findes fra hans ældre Aar en Oversættelse i middelmaadigt formede Vers af Corneilles Tragedie Polyeucte, tilegnet Dronning Anna Sofies Søster Ulrike Eleonore, gift med Grev F. A. Danneskjold-Laurvigen[5]. I Dedikationen takker han Naadigfruen for hvad hun har bevist hans arme Hustru, som er blandt dem, der nyder Pension af Grevinden og faar „ved Pastor Rohnes[6]) Haand seks Mark hvert Fjerdingaar". Haandskriftet er dateret 2. Jan. 1753 og har formodentlig

[1]) Smaalandske aabne Breve 1752, Nr. 53, og DK. Gratialprotokol 1741-42, Fol. 115, 137, 166.

[2]) LAS. Nakskov Kirkebog.

[3]) LAN. Aarhus Domsogns Kirkebog og Aarhus Borgerskabsprot. under 17. Jan. 1752; DK. Gratialprot. 1741-42, Fol. 119 og 129; Sjæll. aabne Breve 1741, Nr. 317 b.

[4]) DK. Supplikprot. 1730 I, Nr. 722, og Sjæll. aabne Breve 1730, Nr. 142. Naar Lindorph i Supplikbogen kaldes „reduceret Aktør paa de Danske Komødier", vil det blot sige, at han er afskediget som kgl. Aktør ved Hofstatens Reduktion efter Ildebranden. Hans Hustru hed Henriette Birgitte afg. Jens Vogensens.

[5]) UBK. Addit. 4to Nr. 293 v.

[6]) A. C. Rhone († 1774) var Sognepræst ved Petri Kirke.

skullet fremtræde som Nytaarsgave i Haab om en Almisse. Lindorph naaede de firsindstyve Aar og oplevede saaledes at se den danske Skueplads, som han havde været med til at grunde, blive et betydende Led i Nationens Kulturliv, men selv var han længst forglemt og endte sine Dage som Lem paa Almindeligt Hospital († 18. Oktbr. 1772)[1]).

Mere end Aktørerne havde Skuepladsens to Ledere, Montaigu og Capion, saa vel som dens Antagonister, Arnoldt og von Qvoten, haft virksom Andel i dens omskiftelige Skæbne.

Von Qvotens Fremtidsmuligheder havde den danske Komedie ødelagt og Arnoldt havde, ud fra snævert begrænsede økonomiske Synspunkter, saa lidet bidraget til at støtte den, at han tvertimod stadig havde øget dens Trængsler. Deres Interesser vendte bort fra de danske Skuespil, og de kom senere til at arbejde Haand i Haand mod Skuepladsen, da den atter opstod efter den lange Hvile. I Livet var disse to de største Modsætninger. Arnoldt naaede de højeste militære Æresposter, stod i Spidsen for hele den norske Armé, blev Elefantridder og Feltmarskal inden han døde og betragtedes af Hærens Officerer som en Patriark; von Qvoten var Kvaksalver og Tanddoktor, en Person ingen agtede paa. Med Hovedstaden som Basis havde han fortsat sin Virksomhed ude i Landet, han havde stadig balanceret paa Lovlighedens Grænse og var ogsaa plumpet i. Ved Juletid 1726 var han „med en liden Svite“ kommet til Møen, havde i Stege paa vanlig Vis ladet udraabe fra sin Skueplads, at han var i Stand til at kurere for al Slags Bræk og Svaghed, og de godtroende Bønder, som kom til Marked, var strømmet til og havde betalt ham paa Haanden for at komme under Kur, hvorefter han i al Hemmelighed var forsvundet. Paa Amtmandens Tilskyndelse tog Rentekammeret Affære og lod von Qvoten anholde i København, men Svigersønnen gik i Kaution og fik ham fri. Selv ejede han ikke det, han kunde føde sig af i Arresten[2]). Til Skammen kom Skaden: i den store Ildebrand gik hans Teater med alt Tilbehør til Grunde[3]). Sandsynligvis har det været installeret i Skrædernes Lavshus i Brolæggerstrædet, hvor ogsaa Phønixbergs Officin havde til Huse og vistnok led samme Skæbne[4]). Von Qvoten hørte hjemme i de brede Lag og havde Smaakaarsfolks Trængsler at drages med. En af hans Svigersønner var Trompeter, en anden Fanesmed, begge ved Livgarden til Hest; den sidste blev 1732, tilligemed sin frugtsommelige Kone sat i Stokhuset for et Tyveri paa

[1]) Alm. Hosp. Kirkebog (LAS).

[2]) Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. VI, 233 ff., og RSA. Mag. Kopibog 1725-27, S. 662.

[3]) DK. Supplikprot. 1746 II, Nr. 1193.

[4]) Hist. Tidsskr. 3. R. II, 25, og Grove 387

Jægersborg, men var for Resten ganske uskyldig. Det var nu Svigerfaderens Tur at træde hjælpende til[1]). Von Qvoten drev stadig sit gamle Erhverv, navnlig som Tandbrækker; Privilegiet af 1716 fik han konfirmeret af Kristian den Sjette og han vaagede strengt over, at man ikke gik ham i Næringen[2]). Han brugte næppe mere Harlekin og Udraaber, det var Tiden ikke til, han levede stilfærdigt i Hovedstaden og sad i meget smaa Kaar; da der i 1743 blev udskrevet Kopskat, var han saa fattig, at han gik fri[3]). Sønnen Julius Henrik kaldes „Studiosus", hvorved dog maaske kun skal forstaas, at han lagde sig efter Faderens Haandtering, og det lykkedes den gamle von Qvoten at opnaa Privilegium for ham til at praktisere Tandkunsten i Laaland og Falster (19. April 1743). Den unge, der næppe var mindre foretagsom end den gamle, vilde have sit Metier anerkendt af de høje Myndigheder og foreslog, at der ved Amtstuerne paa Falster skulde opkræves to Skilling dansk af hver Tønde Hartkorn, som skulde tilfalde ham for at aarelade Bønderne og kurere de fattige gratis, men det vilde dog Kancelliet ikke gaa med til[4]).

Von Qvoten var kun Tandmedicus af Trang, hans gamle Kærlighed var den tyske Komedie. Næppe var Frederik den Femte kommen paa Tronen og Rygterne sivet ud om, at der atter skulde oprettes Skuespil, før han, under Henvisning til sin gamle Spilletilladelse af 1718, mødte med et fuldt udarbejdet Forslag, ledsaget af Rids og Beskrivelse af et Komediehus; hans gamle Teater var ganske vist brændt, men han selv og Sønnen vilde anskaffe det altsammen igen. Samtidig havde C. A. Thielo, en fattig tyskfødt Musiker, samlet en Bande af „skikkelige studerende Personer" og tilbød at oprette en ny Skueplads „efter den Plan, som en Gang af Assessor Ludvig Holberg er anlagt i hans danske Komødier". Kongen ønskede at gøre sig bekendt med begge Projekter for nærmere at overveje Sagen og vælge imellem dem, men da Afgørelsen faldt, blev Thielo den foretrukne; han fik sit Privilegium inden Udgangen af 1746[5]). I de første Maaneder af det nye

[1]) DK. Supplikprot. 1732 I, Nr. 904, og RSA. Mag. Resolutionsprot. 1732, 17. Septbr.

[2]) DK. Sjællandske Konfirmationsprot. 1732, Nr. 8; sammen med en Kollega klagede v. Qvoten 1734 over en fremmed Person ved Navn Drewitz, der udgav sig for Doktor og Tandlæge (Pers. Tidsskr. 5. R. VI, 53); en Operatør Caspar Drewitz omtales allerede 1718 (DK. Supplikprot. 1718 II, Nr. 126).

[3]) Tandlægebladet 1907, Nr. 1.

[4]) RA. Register over Kopskatten 1743, Kbhvn. Rosenborg Kvarter 162 og 163; Smaalandske aabne Breve 1743, Nr. 44; DK. Supplikprot. 1743 I, Nrr. 466 og 784; sml. Werlauff 483.

[5]) DK. Supplikprot. 1746 II, Nrr. 1192 og 1193, jvfr. Werlauff 483 f.; Sjæll. aabne Breve 1746, Nr. 172 (trykt Overskou II, 28 f., dog ikke helt korrekt).

Aar gjorde den gamle von Qvoten og hans Søn ihærdige Anstrengelser for dog at opnaa noget, enten Ret til at give danske eller tyske Skuespil, eller blot Konfirmation paa den gamle Bevilling, hvorefter von Qvoten maatte spille tysk Komedie „indtil videre". Men forgæves, Kongen resolverede, at den unge von Qvoten derom maatte forenes med General Arnoldt. Den gamle gav nemlig hurtig op i denne nerveoprivende og frugtesløse Kamp for atter at komme til at dyrke den dramatiske Kunst og lod Sønnen optræde paa egne Vegne[1]).

General Arnoldt havde ogsaa ventet paa denne Lejlighed for at gøre Brug af sine Privilegier og indhøste en Del af de mange i Aarenes Løb tilsatte Renter. Men han var atter uheldig. Ingen kunde vide, at den gamle Ekscellence nu tænkte paa at etablere Komediespil i København, og Kancelliet havde uden videre givet Thielo Bevilling. Den var udstedt 30. Decbr. 1746, medens Arnoldts Begæring om Konfirmation var dateret den 31. Da der ikke kunde være Tale om bagefter at indskrænke Thielos Rettigheder, var der ingen anden Udvej end at knytte den indskrænkende Klavsul til Arnoldts Konfirmation, at hans Privilegium ikke maatte præjudicere Thielos. Den enevældige Konge var naturligvis ikke bundet af de før hans Tid udstedte Benaadninger, men Administrationen, som ogsaa tidligere havde forkludret Skuespilprivilegierne, havde alligevel begaaet en Fejl. Og Arnoldt blev meget misfornøjet. Hans Ret var atter gjort illusorisk; oven i Købet havde Thielo henvendt sig til ham for at faa truffet en Akkord, men den nys udstedte Bevilling havde gjort alle Aftaler overflødig, havde vendt hele Forholdet paa Hovedet, saa det blev Arnoldt, der skulde indrette sine Planer efter Thielos og ikke omvendt. Det kunde se ud som Haan og Underfundighed, men var blot sammenstødende Tilfældigheder. Højlig beklagede Generalen sig og holdt paa, at det maatte være afhængigt af ham, om Thielo overhovedet kunde aabne sin Skueplads. Da man i Kancelliet nødig vilde støde den høje militære Embedsmand for Hovedet, bad Oversekretær Holstein ham om en nærmere Udtalelse, hvorpaa hans Besværinger skulde blive Kongen refereret. Arnoldt efterkom prompte Anmodningen og erklærede sig med al ønskelig Tydelighed: opgive sine Privilegier vilde han ikke, dertil havde han haft for store Tab, han agtede selv at „lade holde Komødier af de dertil forderligst indkaldende duelige Acteurs". Generalen vilde altsaa selv oprette den nye Skueplads. Det havde været Kunsten til liden Baade, om det var sket, men det skete ikke, thi Kongen vilde ikke fravige sin Beslutning, og Arnoldt maatte resigneret tage mod de klavsulbehæftede Privilegier.

[1]) DK. Supplikprot. 1747 I, Nrr. 52 og 96.

De konfirmeredes henholdsvis 3. Marts og 7. Aug. 1747; Forhandlingerne mellem General Arnoldt og Kancelliet faldt i det mellemliggende Tidsrum[1]).

Kongen havde selv anvist en Udvej, som kunde tilfredsstille begge de misfornøjede Parter, baade von Qvoten og Arnoldt: man maatte dyrke Kunsten i Fællesskab. Og saaledes gjorde man. Julius Henrik von Qvoten sluttede i Sommeren 1747 Kontrakt med Generalen, indrettede et Komediehus i St. Kongensgade og aabnede sin „privilegerede tyske og danske Skueplads" i Novbr. I Decbr., da de danske Aktører, efter at have trængt Thielo ud af Ledelsen, selv fik Privilegier, udstedtes samtidig et Ekstensions-Privilegium for Arnoldt, der sikrede ham og hans Arvinger Retten til at holde Komediehus i femten Aar, men dermed skulde den ophøre. Det var dels en Cadeau til Generalen, for at han i sin høje Alderdom kunde faa Ro i Haabet om Erstatning for de Kapitaler, han havde anbragt i det fordums Skuespilhus i Lille Grønnegade, dels en Udvej til endelig een Gang for alle at blive ham kvit. Von Qvotens Entreprise kommer os ikke ved, blot skal bemærkes, at den ingenlunde blev den danske Komedie til Fordærv; han spillede afvekslende paa Tysk og Dansk, hyppigt Holbergske Stykker, og blandt hans Komedianter var flere, der siden hørte til de mest navnkundige paa den danske Skueplads. Den bestod dog kun til Maj 1748, hvorefter de danske Aktører tog Lokalet i Besiddelse som det tredje og sidste Interimsteater inden det nye Komediehuses Aabning[2]). I Skuepladsens endelige Privilegier (af 11. Septbr. 1750) havde man, belært af Erfaringen, omhyggelig værnet om Arnoldts Ret, der var løbende nogle Aar endnu; skønt han først døde 1758, næsten halvfemsindstyve Aar gammel, gjorde han den dog næppe mere gældende, thi han forsvinder af Skuepladsens Historie samtidig med von Qvoten. Hans Eftermæle som Kunstens Beskytter maa blive det, at han aldrig af et villigt Hjerte eller uegennyttigt havde gavnet den danske Komedie[3]).

Om Capion er der kun lidet at fortælle. Da han i 1724 forlader København, tabes foreløbig hans Spor. Sikkert har han haft skellig Aarsag til at ryste Byens Støv af sine Fødder efter at han uhjælpelig var gaaet til Bunds i den rivende Malstrøm, som han af egen

[1]) DK. Oversekretærens Breve 1747, Nrr. 73 og 109; Supplikprot. 1747 I, Nrr. 102, 103 og 818, II, Nr. 199; Sjæll. Konfirmationsprot. 1747, Nrr. 174 og 460.

[2]) Se nærmere herom Overskou II, 43, 58 ff., og Martensen I, 193 ff.

[3]) I Hass' „Ære- og Efterminde" (Universitetsbiblioteket i Kristiania, Man. Fol. Nr. 338 d), hvori der skænkes Arnoldts Liv og Levned en udførlig Omtale, er der — som det var at vente — intet om hans Forhold til Skuepladsen. Det er først i en nyere Tid dette er draget frem.

Letsindighed havde kastet sig ud i; han havde indladt sig paa noget, der langt oversteg hans Evner og Kræfter, han havde brugt alle Midler for at holde sig oven Vande. Rent Mel i Posen havde han næppe. Der var i hvert Fald en misliebig Veksel, som Jacob Sayaux i 1726 blev sat i Gældsfængslet for; den var udstedt af Capion til Jøden Hein Goldschmidt og bagpaa stod Svigersønnens Navn, som denne imidlertid ikke vilde vedkende sig[1]). Vekslen var med andre Ord falsk. Formodentlig er Capion draget til Frankrig til sin Kone, Susanne le Creux, der paa det Tidspunkt synes at have opholdt sig i Bordeaux[2]).

I Slutningen af 1730erne dukker han op paany, geskæftig som i gamle Dage. Snart graver han en Provianteringssag op fra Krigsaarene, hvor han mener at have nogle Smaasummer til gode hos Kongen (1737), snart forsøger han at blive Gæstgiver i Odense, hvad man dog betakker sig for, da der er fire i Forvejen (1738), snart vil han til Languedoc for at hæve en Arv efter sin Broder og indkøbe Varer for Pengene, og ønsker derfor Pas som kgl. Proviantforvalter (1740)[3]). Derpaa forsvinder han atter og i 1759 hedder det om ham, at han er død „for nogle Aar siden[4]). Han havde en Mængde Børn, hvoraf de ældste var født før Aar 1700[5]), og han maa saaledes have opnaaet en ret høj Alder. Efterkommere af ham lever endnu i Frederiksstad i Norge.

Capion hørte hjemme i Nærheden af Gascogne og havde Gascognerens Egenskaber: Fiffighed, Paagaaenhed og Hang til Praleri. Han gik ikke af Vejen for en Chance, der tilbød sig, han var ikke bange for at kaste sig ud i Eventyret, men nogen betydelig Person var han ikke, snarere det modsatte. Montaigu saa ham med Rette over Hovedet. I et Digt[6]), der maa stamme fra Tiden før den danske Komedies Indstiftelse, er det maaske netop Capion, han stikler paa i Linjerne:

. . . . Le Gascon de tout tems
s'insinue à la Cour, se pousse près des Grands,
Quelque peu de babil, beaucoup d'effronterie,
Dans ce langage heureux tiennent lieu de genie.
C'est par là qu'un Gascon, simple Decorateur,
Devient des jeux et des plaisirs le Directeur.
Alerte, avide au gain, prêt à tout entreprendre
il n'est rien que de lui nous ne puissions atendre.

[1]) LAS. Kbhvns Notarialprot. 1726-27, Fol. 409 og 413.

[2]) Andragende til Kongen fra hans Datterdatter af 21. Aug. 1759, meddelt af Bobé i Pers. Tidsskr. 6. R. III, 79 f. Med „Bordenij“ (der kan i Orig. maaske ogsaa læses „Bordeuij“) maa menes Bordeaux.

[3]) DK. Supplikprot. 1738 II, Nr. 170, 1740 I, Nr. 887; Werlauff 482 f.; Pers. Tidsskr., anf. Sted.

[4]) Efter Datidens Sprogbrug kan det dog betyde adskillige Aar.

[5]) Sml. Tilskueren 1898, S. 653 f.

[6]) Sml. Side 230 f.

Scait-il tant de Metiers? dira quelqu'un. Ah bon!
il les fera toujours, soit qu'il les sache ou non.

Ogsaa Holberg har i et Epigram foreviget denne „vor Tigellius, hvis Billede Efterverdenen higer efter at forestille sig“:

Vis tibi describam curatius hic Capionem,
Nostra nequit tantum pingere penna virum.
Omnis homo Capio, Mercator & Archimagirus,
Coctor, Decoctor, Lenoque, Caupo, Faber;
Alternis vicibus modo pauper erat modo dives,
Creditor heic cunctis, debitor ille simul,
Fidus amicus erat, sed rursus erat malefidus,
Quæ posuit Juvenis cornua, calvus habet[1]).

Om det hele Galleri af Skikkelser, som er knyttet til den første danske Skueplads, staar der en Glans af Fest og Farver. Men det er ikke eget Lys, det er Refleksen fra Holbergs Lystspil. Personerne i sig selv er ikke stort andet end Navne og Data, der endda kun med Vanskelighed lader sig opsøge; ingen af dem har sat sig et Eftermæle, hvorpaa der kan bygges en egentlig Karakteristik. Scenens Kunst er jo flygtig og hører Nuet til, vi er ikke i Stand til at skønne over, hvad de har formaaet at yde paa Teatret. Udenfor var det Mennesker af Gennemsnittet, der faldt til Ro i smaa Embeder eller sank ned i Folkets underste Lag. Kun i Montaigu træder der os en ejendommelig Personlighed i Møde.

Men ogsaa Billedet af ham er usikkert og taaget. Hans Oprindelse er uvis, hans personlige Forhold kan man ikke faa Rede paa i Enkeltheder. Han er født den 6. Decbr. 1661[2]) og er saaledes kommet til Danmark i sit 25. Aar. Den franske Molièreforsker Monval antager[3]), at han er Søn af Tragediedigteren Magnon, en af Molières Venner. Det er rimeligt nok, at han i Virkeligheden hed Magnon[4]) og at Montaigu var et Tilnavn, et nom de guerre, som Datidens franske Aktører gerne bar, men andet end Navneligheden er der heller ikke at bygge paa. Sikkert er det derimod, at han hørte hjemme i litterære

[1]) Epigrammatum liber I, LXIII. I Vilh. Møllers Oversættelse (Tilskueren anf. Sted): Du be'er, af Capion jeg et Portræt dig sender? | For ringe er min Pen, at ham den skildre kan. | Alt er han: Købmand, Kok og Marketender, | Bankerotterer, Ruffer, Krovært, Haandværksmand. | Rig er hver anden Dag og fattig han hver anden. | Han hver Mand skylder, ham dog skylder og enhver. | Din Ven i Gaar, dig fjendsk i Dag. — De Horn i Panden, | Han andre gav som ung, han nu som skaldet bær. ||

[2]) Aumont i Biogr. Lex. XI, 468.

[3]) Privat Meddelelse til Vilh. Møller (Tilskueren anf. Sted).

[4]) I et latinsk Rejsepas kaldes han Renatus Magnon uden Tilføjelse af Montaigu (RA. Patenten 1691 $^{14}/_{8}$), ligeledes i en Tilførsel i den katolske Kirkebog (Daab 10. Aug. 1688).

Kredse, thi han omtaler i en Memorial af 1707[1]) den franske Skribent Bernard de Bovier de Fontenelle († 1757), Nevø af Corneille, som en af sine Slægtninge. Den gamle Efterretning om, at Montaigu var af fornem Herkomst[2]), er altsaa ikke uden fast Støttepunkt.

At han var en belæst og dannet Mand, har man et klart Indtryk af. Latin var han hjemme i[3]), Dansk derimod tilegnede han sig aldrig helt; Navnet Tordenskjold vidste han ikke at gengive bedre end ved „Tournesol"[4]) — hvilket viser, at han ikke forstod det. Hans Fransk var yderst elegant, ordrigt men klart, og faa kunde som han turnere en Kompliment. Mange af hans Brevskaber er smaa Mesterværker. Han var en skattet Sprogmester, men Informationerne kedede ham; det stille trælsomme Arbejde, den satte Stadighed var næppe hans stærke Side. Han søgte 1707 forgæves at blive Fransklærer for den lille Kronprins, og Posten ved Landkadetkompagniet, som han opnaaede i Febr. 1714, mistede han i Juni 1721, fordi han ikke passede Undervisningen; Uger og Maaneder igennem blev han helt borte[5]). I de lange Mellemrum, da den danske Komedie var lukket, og i Aarene efter Branden, havde han dog næppe andet at opholde Livet ved; hans Pension var i April 1731 nedsat til 100 Rdl. og forhøjedes først i Maj 1735 til sit oprindelige Beløb[6]). Meget knappe var hans sidste Aar, den bitre Nød staar at læse i en lille Billet fra Januar 1734, skrevet med rystende Haand, hvori Montaigu, der er i yderste Forlegenhed, beder den unge, litterært og kunstnerisk interesserede Joachim Wasserschlebe laane ham en Kurantdaler — un écu de six francs[7]). Det havde været et smukt Træk, om Holberg havde gjort noget for denne Mand, der havde staaet Fadder til hans Komedier.

Montaigu døde i København den 14. Febr. 1737, lidt over 75 Aar gammel. Han overlevede sin Hustru, den fejrede Aktrice, der kun i et kort Aaremaal havde faaet Lejlighed til at dyrke sin Kunst; hun døde i sin bedste Alder i Foraaret 1736 (begr. 14. April). En Efterretning, der er opbevaret af Schwarz[8]) og oftere gentaget, gaar ud paa, at Montaigu havde været gift en Gang før, men bekræftes intet Steds;

[1]) trykt i Pers. Tidsskr., anf. Bd., S. 75.

[2]) Schwarz i Lommebog for Skuespilyndere 1785, 213 f.

[3]) Af Montaigu haves franske Oversættelser af Poul Vindings latinske Sørgetale over Dronning Ulrikke Eleonore og af Caspar Bartholins Oratio i Anledning af Freden 1720 (sml. Danske Saml. III, 26).

[4]) Brev til Løvenørn af 18. Juli 1716 (trykt Danske Saml. III, 30 f.).

[5]) Danske Saml. III, 46, og Pers. Tidsskr. 6. R. III, 75 og 77.

[6]) RA. Generalpostamtets Forestillinger 1730-34, S. 70, og 1735-39, S. 145; Sjæll. Miss. 1736, Nr. 249.

[7]) KBK. Ny kgl. Saml. 4to Nr. 2152c.

[8]) Lommebog for Skuespilyndere 1785, S. 214.

Maria Magdalene la Croix er Moder til de af hans Børn, vi har Oplysning om. Hvad der blev af disse, er iøvrigt kun til Dels bekendt. Montaigu taler i 1729 om at sende dem til franske Klostre, men det er næppe blevet til noget; Frederikke Sophie sammen med en Broder og Søster levede i Faderens Hus og var ilde faren, da han døde og Pensionen gik ind. Den ene af hans Døtre, Christine Sophie, kom i Tjeneste hos Etatsraad Schrödersee og døde som en gammel Husholderske i København 1790. Hendes Arving var af Moderens Familie, Slægtninge af hendes fædrene Navn omtales ikke[1]).

Hvad der omhandles i nærværende Skrift er for en ikke ringe Del Montaigus Gerning, og han havde fortjent en bedre Løn end den, der blev ham til Del i hans Alderdom. En mere forstaaende Tid end Kristian den Sjettes vilde næppe have ladet ham synke til Bunds, skønt han ikke var uden Skyld i sin ublide Skæbne. Han havde hørt til dem, der lod Fiolen sørge; en daarlig Husholder havde han altid været, utvivlsomt havde han sin Andel i, at det gik den danske Komedie som det gjorde. Maaske havde han en lidt for overdreven Følelse af eget Værd, altid havde han været utilfreds med sin Stilling, altid havde han følt sig tilsidesat. Frederik den Fjerde, der Gang paa Gang føjede ham i hans Ønsker, maa have sat stor Pris paa ham som Kunstner, skønt han til Tider kunde være vanskelig og fordringsfuld. En Gang i hans yngre Dage — rimeligvis i Kristian den Femtes Tid — var han uden Orlov rejst til Hannover, hvor han spillede Komedie og var paa Veje til at træde i Hertugens Tjeneste, da denne fra Kongen af Danmark fik Anmodning om at jage ham bort, en Henstilling, der straks blev taget til Følge. Montaigu var meget ulykkelig og vendte angergiven tilbage[2]).

Var Montaigu en urolig, utilfredsstillet Kunstnernatur, var han efter alt at dømme tillige en fin og aandrig Mand, behagelig i den personlige Omgængelse. Han havde Forbindelser i indflydelsesrige Kredse, fra mange Sider synes man at have sat Pris paa ham. Til Poul Løvenørn stod han i nært Forhold. Fra 1714, faa Aar efter at denne retlinede Statsmand og Kriger var vendt tilbage fra Rusland og var traadt i dansk Tjeneste, var Montaigu ikke blot hans private Sekretær og Medhjælper, navnlig med den franske Korrespondance, men tillige hans Ven og Referent, der holdt ham underrettet om Forholdene, naar han selv var fraværende. Montaigu var betydelig ældre og vaagede

[1]) Udateret Brev fra Montaigu (af 1729, i KBK. Bøllings Brevsaml.); Brev til Wasserschlebe af 1736 (KBK.); RA. Kabinettets Memorialprot. Tom. III (1737), Nr. 309; Sjæll. aabne Breve 1790, Nr. 358.

[2]) Udateret Brev til Storkansler Conrad Reventlow († 1708), trykt i Danske Saml. II, 284 f. (Orig. i RA. Breve til Storkansler R., Litr. M).

over ham som en Fader. Da Landgangen paa Rygen var under Forberedelse, glædede Montaigu sig over den ventede Sejr, men besvor ham ikke at udsætte sit Liv; det er bedre at leve tyve Aar i Verden, skriver han, end hundrede Aar i Historien. I 1726-30 var Løvenørn Stiftamtmand i Aarhus og Montaigu var ham til god Nytte ved at sondere Stemningen i Hofkredse og give ham sikker Underretning; en Tid var det gode Forhold brudt ved en Forseelse fra Montaigus Side, men det oprettedes atter kort efter Ildebranden. I de tunge Tider, der fulgte paa, var Løvenørn ham en Trøster og Hjælper i Nøden; Tonen i Breve, der er vekslede mellem dem i disse Aar, er meget hjertelig[1]).

Montaigu var noget af en Digter, men hævede sig aldrig til den sublime Lyrik. Hans digteriske Væsen har ingen særtegnet Karakter, han er Hofpoet og Lejlighedsdigter i Tidens Smag, men en let og elegant Versekunstner uden overdreven Svulst. Festprologerne fra den franske Hofkomedies Tid og andre poetiske Arbejder samlede han Aaret før sin Død, som det synes paa Opfordring af Wasserschlebe, der maa have haft Medfølelse med den intelligente gamle Aktør, men Samlingen udkom aldrig[2]). Han havde nys, for at tildrage sig Herskabernes Opmærksomhed, udsendt i Trykken et Nytaarsdigt til den kgl. Familie, „Pour le premier jour de l'année 1736". Trykt i Montaigus Tid er enkelte andre[3]), flere er sandsynligvis forsvundne i Aarenes Løb. I Haandskrift findes foruden det tidligere omtalte Digt til Storkanslerinden dels et Par Lejlighedsdigte: en Sonnet paa opgivne Rim til Ludvig XIV og et Æredigt til Vibe, da han blev Universitetspatron (1718), dels nogle historiske Digte: „Plainte de l'Église Catolique à la révolution d'Angleterre", „La Glorieuse expédition des flottes combinées d'Angleterre, de Hollande et de Suéde, contre celle de Sa Majesté au Bombardement de Coppenhague l'an 1700", samt et: „Epître à un des premiers Seigneurs de la Cour"[4]). Det sidste er det mærkeligste og det mest omfangsrige. Det indledes med en Skildring af Episoder fra den store nordiske Krig og munder ud i Ræsonneren over franske Tilstande; den ovenfor anførte Karakteristik af Capion kan tjene som Prøve paa dette Rimværk.

[1]) Danske Saml. III, 28-43.

[2]) Brev fra Montaigu til Wasserschlebe af 14. Febr. 1736 og til ukendt Adressat af 11. Oktbr. 1736; det sidste, der er trykt i Danske Saml. III, 43 f., kunde ogsaa være til Wasserschlebe.

[3]) Sml. Side 73 og 186.

[4]) Flere af Montaigus Poesier er meddelt af Chr. Bruun i Danske Saml. (III, 44 ff., 279 f.), Digtet om Flaaden har han gjort opmærksom paa (smstds. S. 385), medens det store Epître hidtil har været ukendt; det findes i UBK. Addit. 4to Nr. 293 y. Et Sørgedigt over Prinsesse Sofie Hedevig († 1735), der tidligere fandtes i KBK., er nu forsvundet (sml. Gigas, Katalog over det kgl. Biblioteks Haandskrifter III 2, S. 30).

Montaigus Digtning betyder dog i og for sig intet, det er hans dramatiske Virksomhed, der giver ham Adkomst til at mindes. Tanken om Skuespil i Landets Sprog fik en Betydning for Danmarks Digtekunst og Kultur, som næppe lader sig udmaale. Og Tanken var utvivlsomt hans. Af alle dem, der fik at gøre med den første danske Skueplads, er Montaigu den eneste, der tør nævnes i Forbindelse med Holberg.

Om Holberg skal her ikke tales. Enhver ved, at det skyldes hans Gerning, naar vort Land ogsaa i Henseende til dramatisk Kultur har været i Stand til at hævde sin Stilling; men denne hans Gerning var uløselig knyttet til og betinget af Skuepladsens Oprettelse. Vor Skuespilkunst er ikke saa gammel som de romanske Landes eller Englands, men i Norden er den danske Skueplads den første, og den stod fuldt udviklet paa et Tidspunkt, da den tyske endnu var ved Slutningen af sine Lære- og Vandreaar. Skønt dannet over det franske Teater fik den fra første Færd et hjemligt Præg ved Holbergs Medvirken. Hvad Holberg betød for dansk dramatisk Digtning og dansk Skuespilkunst, forstod man ikke straks — Springet var for stort, fra intet ud i det fuldt færdige. Men vi, der ad den historiske Betragtnings Vej er i Stand til at dømme om Aarsag og Virkning, vi tør hævde, at ingen anden Skueplads har haft en Oprindelse, der er mere værd at antegne. Engelsk og fransk Scenekunst eksisterede, da Shakespeare og Molière traadte frem, men den danske Skueplads gjorde straks ved sin første Oprindelse Holberg til Komediedigter og Holberg skabte dens varige Ry.

FORKORTELSER

RA = Rigsarkivet.
DK = Danske Kancellis Arkiv (i RA).
LAS = Landsarkivet for Sjælland m. m.
LAN = Landsarkivet for Nørrejylland.
RSA = Raadstuearkivet i København.
KBK = Kongelige Bibliotek i København.
UBK = Universitetsbiblioteket i København.
Gersdorffs Dagbog = Haandskriftet Ny kgl. Saml. 4to Nr. 1099 (KBK).
Hollst. Corr. = Staats- und Gelehrte Zeitungen des hollsteinischen unpartheyischen Correspondenten.
Rahbek = K. L. Rahbek, Bidrag til den danske Skuepladses Historie i dens første Aarhundrede, Kbhvn. 1822.
Overskou = Th. Overskou, Den danske Skueplads I, Kbhvn. 1854.
Werlauff = E. C. Werlauff, Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil, Kbhvn. 1858.
N. M. Petersen = N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie IV, 2. Udg. Kbhvn. 1871.
Martensen = Holbergs Komedier, udg. af Julius Martensen, I-XIII, Kbhvn. 1897-1909.
Saml. Skr. = Ludvig Holbergs samlede Skrifter, udg. af Carl S. Petersen, Kbhvn. 1913 og flg. Aar.
K.D. = Kjøbenhavns Diplomatarium, udg. af O. Nielsen, Kbhvn. 1872-87.
Grove = Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728, udg. af G. L. Grove, Kbhvn. 1906.
Rep. = det i nærværende Skrift optagne Repertorium over trykte Aktstykker.
De øvrige Forkortelser er de almindelig forekommende. I Citater er Ordlyden bibeholdt, men Ortografien som Regel ændret; kun i enkelte Tilfælde, i Vers og Bogtitler, er ogsaa den ældre Retskrivning bevaret.

REPERTORIUM OVER TRYKTE AKTSTYKKER

(De med * betegnede Numre fremkommer i Danske Magazin 6. R. III. Alle andre Kilder, trykte som utrykte, er anført under Teksten).

1*. 1718, 20. Oktbr. Salomon Paulsen von Qvoten, der udenlands har samlet en Trup Komedianter, andrager Kongen om Tilladelse til at aabne sit Theatrum og forestille sine Aktioner. Bevilges ved paategnet Resolution af 18. Novbr.

Afskrift blandt: DK. Resolutioner skrevne paa Supplikationer og Domme 1716-22, Fol. 260.

2. 1718, før 16. Decbr. Etienne Capion, der har indrettet et Theatrum til Marionetspil, anholder om, at ingen fremmede Komedianter maa spille i Kbhvn. uden hans Tilladelse og Tilsyn.

Uddrag i DK. Supplikprot. 1718 II, Nr. 430 (Resolution i DK. Ekstrakt af Supplikker Aug.-Decbr. 1718, Fol. 168).

Trykt: Danske Saml. II, 355.

3*. 1719, før 14. Febr. Von Qvoten klager over, at de kommitterede paa Konventhuset fordrer for meget af ham og truer med at lukke hans Komedie.

Uddrag i DK. Supplikprot. 1719 I, Nr. 133.

4. 1719, Novbr. Capion og von Qvoten, der en Tid har ageret i det lille Gæthus paa Kongens Torv, andrager om Privilegium, saa at ingen fremmed kan hindre dem i deres Næring.

Original ved Sjæll. aabne Breve 1720, Nr. 136.

Trykt: Danske Saml. II, 356.

5. Udateret (mellem 1. Decbr. 1719 og 17. Maj 1720). Udkast til et kgl. aabent Brev, hvorved Capion alene, og ingen andre, tilstedes at agere med levende Personer og døde Figurer, naar han og hans Folk da er i Stand til at agere noget godt.

Afskrift ved Sjæll. aabne Breve 1720, Nr. 136.

Trykt: Danske Saml. II, 357.

6. 1720, 17. Maj. Capions første Privilegium.

Koncept ved Sjæll. aabne Breve 1720, Nr. 136.

Trykt (efter Registranten): Hesperus V, 438 f., Overskou, 151 (begge Steder med gal Dato) og K.D. VIII, 493.

7*. 1720, Novbr. Joh. Carl v. Eckenberg klager til Kongen over, at Capion har indstævnet ham for Politiretten, fordi han forestiller Balletter og Burlesquer. Sagen afgøres ved, at de gaar i Kompagni med hinanden.

Uddrag i DK. Supplikprot. 1720 II, Nr. 578.

8. 1720, 15. Decbr. Indberetning fra Politimester Ernst om det Fjælehus paa Nytorv, som Eckenberg benytter, og om Forholdet mellem denne og Capion.

Original: DK. Henlagte Sager, anf. Dato.

Trykt: Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. og Beskrivelse VI, 94.

9*. 1720, Decbr. Sundhedskommissionen forespørger Kancelliet, hvorledes der skal forholdes med det Fjælehus, der er købt til Karantænehus og som Eckenberg benytter.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1720 II, Nr. 762.

10*. 1721, før 15. Jan. Den stærke Mand beder om Privilegium og tilbyder at nedsætte sig her i Landet.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1721 I, Nr. 8.

11. 1721, før 28. Jan. Supplik fra Capion, hvori han søger at hindre, at den stærke Mand faar Ret til at agere.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1721 I, Nr. 61.
Trykt: Danske Saml. II, 358.

12. 1721, 6. Marts. Capion andrager om saadant Privilegium, at ingen Komedianter kan vise deres Eksercitier i Kbhvn. uden alene de, som han antager, og at han maa beholde det lidet Gæthus et Aars Tid endnu, da han inden Aarets Udgang agter at lade opbygge Appartementer paa et andet belejligt Sted.
Original ved Sjæll. aabne Breve 1721, Nr. 122.
Trykt: Danske Saml. II, 358 ff.

13. 1721, 12. Maj. Capions andet Privilegium.
Koncept ved Sjæll. aabne Breve 1721, Nr. 122.
Trykt (efter Registranten): Lommebog for Skuespilyndere 1785, 217 f.; Hesperus V, 439; Overskou, 152 ff.; K.D. VIII, 515 f.

14*. 1721, 23. Septbr. Montaigu og de øvrige franske Komedianter, der har modtaget Meddelelse om, at de hamborgske Operister for Fremtiden skal have Æren af at divertere Hans Majestæt, beder om, at deres Gage maa løbe en Tid endnu (udfærdiget af Montaigu). Ved paategnet kgl. Resolution af 16. Oktbr. tilstaas der dem Lønning Aaret ud.
Original ved Rentekammerets danske Assignationskontors kgl. Resolutioner 1721, Nr. 136.

15. 1722, før 28. Jan. Capion andrager om at maatte holde Redoute en masque i sit ny opbygte Hus.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1722 I, Nr. 144.
Trykt: Danske Saml. II, 361.

16. 1722, 13. Febr. Moratorium paa et Aar for René Montaigu.
Indført i Sjæll. Register 1722, Nr. 66.
Trykt: Danske Saml. II, 360.

17. 1722, før 10. Juni. Capion og Jacob Sayaux andrager om Moratorium paa tre Aar.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1722 I, Nr. 787.
Trykt: Danske Saml. II, 361.

18. 1722, 1. Juli. Montaigu andrager om Bevilling til at oprette en dansk Komedie.
Original ved Sjæll. aabne Breve 1722, Nr. 244.
Trykt: Danske Saml. II, 362 f.

19*. 1722, før 8. Juli. Eckenberg andrager om at maatte øve sine Eksercitier om Søndagen efter Prædiken. Afslaas.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1722 I, Nr. 897.

20. 1722, 4. Aug. Capion klager over Eckenberg, der har spillet paa hans Komediehus, men nu selv har ladet opbygge et Theatrum paa Byens Grund.

Original ved Sjæll. Missiver 1722, Nr. 358.

Trykt: Danske Saml. II, 364.

21. 1722, 10. Aug. Magistraten klager til Politi- og Kommercekollegiet over den stærke Mand, der agerer i sit Hus uden for Stadens Nørreport baade Søn- og andre Helligdage.

Indført i Magistratens Kopibog (RSA) 1722-24, Fol. 31 f.

Trykt (delvis): Oluf Nielsen, Kjøbenhavn paa Holbergs Tid, 250 f.

22. 1722, 14. Aug. Montaigus Privilegium paa danske Komedier.

Koncept ved Sjæll. aabne Breve 1722, Nr. 244.

Trykt (efter Registranten): Hesperus V, 442; Overskou, 160; K.D. VIII, 546.

23. 1722, 14. Septbr. Kgl. Ordre til Politimester Ernst om at forbyde Eckenberg at gøre Capion Indpas i hans Privilegium.

Koncept ved Sjæll. Missiver 1722, Nr. 358.

Trykt (efter Registranten): Hesperus VI, 235 f.; K.D. VIII, 549 f.; delvis: Overskou, 174.

24. 1722, 23. Oktbr. De kommitterede paa Konventhuset beder Fattigdirektionen sørge for, at Capion ikke bliver fri for at betale Afgift; han er meget uvillig dertil.

Kopi ved Sjæll. Missiver 1722, Nr. 442.

Trykt: Danske Saml. II, 365 f. (med forkert Dato).

25. 1722, 28. Oktbr. Fattigdirektionen andrager Kongen om, at det maa blive paalagt Capion at udrede noget til de fattige, mindst 20 Rdr. ugentlig.

Original ved Sjæll. Missiver 1722, Nr. 442.

Trykt: Danske Saml. II, 366 f.

26. 1722, 6. Novbr. Kgl. Reskript til Fattigdirektionen om, at Capion skal erlægge 10 pCt. af hver Spilleaftens Bruttoindtægt.

Koncept ved Sjæll. Missiver 1722, Nr. 442.

Trykt (efter Registranten): Hesperus VI, 237; K.D. VIII, 552 f.

27. 1722, 10. Novbr. Montaigu og Capion erklærer, at den danske Komedie ikke kan bære de 10 pCt. (udfærdiget af Montaigu).

Original ved Sjæll. Missiver 1722, Nr. 475.

Trykt: Danske Saml. II, 367 f.

I Aftrykket er Brevets andet og vigtigste Afsnit uforstaaeligt paa Grund af skødesløs Gengivelse; det lyder i Originalen: Ces Messieurs (ɔ: Fattigdirektørerne) ne daignent pas faire attention que ce spectacle n'est pas encor etabli, qu'il a fallu emprunter beaucoup d'argent pour les avances des commencemens, qu'il en couste deux cens écus par mois pour les acteurs, qu'il en couste pour le moins autant pour les autres frais, que souvent les receptes ne suffisent pas pour les frais du jour, et que quand il se trouve quelque chose de plus, la justice demande qu'on en paye les créanciers qui ont avancé leur argent, plustot que de faire à leurs dépens aumosne d'un bien qui est à eux. — Desværre gælder det om hele Bruuns Aktstykkesamling (Nye Bidrag til Oplysning om den danske Skueplads i dens første Aar, Danske Saml. II og III), at Aftrykkene i Nøjagtighed lader meget tilbage at ønske.

28. 1722, 20. Novbr. Missive til Direktørerne for de fattiges Væsen om Afgiftens Nedsættelse til 6 Rdr. for hver Uge der spilles.

Koncept ved Sjæll. Missiver 1722, Nr. 475.

Trykt (efter Registranten): Hesperus VI, 238.

29. 1722, Decbr. Capion andrager om Moratorium.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1722 II, Nr. 867.
Trykt: Danske Saml. II, 369.

30. 1723, 1. Jan. De danske Aktørers Nytaarsvers til Frederik Rostgaard.
Original: KBK. Ny kgl. Saml. Fol. 1381 a.
Trykt: Danske Saml. I, 42 f.

31*. 1723, før 10. Febr. Capions Kreditorer, der har indrømmet ham to Aars Dilation, andrager Kongen om, at Hein Goldschmidt maa faa Ordre til at indgaa paa de samme Betingelser.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1723 I, Nr. 82.

32. 1723, Marts-Septbr. Forhandlinger i Konsistorium ang. Jens Høberg, Niels Horn og Hans Lindorph.
Indført i Acta Consistorii (UBK) 1723, 13. Marts, 3., 10. og 24. April, 8. Maj, 5., 12. og 19. Juni, 3. og 24. Juli, 4. og 18. Septbr.
Trykt: Hesperus V, 256 ff. (første Paginering) og Werlauff 343 f.
Indførselen for Mødet 24. Juli, der ikke er trykt disse Steder, lyder: Som Lindorph ej endnu efter saa mange gjorte Erindringer har villet udflytte af Regensen, bør han propter contumaciam uden videre Ophold at relegeres.

33. Udateret (Marts 1723). Rimet Bønskrift fra Jens Høberg til Rostgaard om Hassing Præstekald i Thy.
Original: KBK. Ny kgl. Saml. Fol. 1381 a.
Trykt: Danske Saml. I, 44 ff.

34*. 1723, før 26. Maj. Von Qvoten andrager om Tilladelse til at agere Komedie uden for Porten med sin tyske Bande.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1723 I, Nr. 627.

35. 1723, før 16. Juni. Jens Høberg beder Kancelliet tage sig af hans Sag.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1723 I, Nr. 763.
Trykt: Danske Saml. II, 370.

36*. 1723, før 14. Juli. Capion, der sidder i Slutteriet, anmoder Kongen om at skaffe ham Dilation hos sine Kreditorer indtil 11. Juni 1724.
Uddrag i DK. Kancelliprot. 1722-23, S. 685, og i Supplikprot. 1723 II, Nr. 40.

37. 1723, Efteraar. Montaigu indbyder Storkanslerinden til for anden Gang at besøge de danske Skuespil. Fransk Digt.
Original: UBK. Rostgaardske Saml. Fol. 159.
Trykt: Danske Saml. II, 371 f.

38*. 1723, før 10. Novbr. Capion, der har bragt i Erfaring, at Magistraten agter at forbyde Assembleer, andrager om han endnu nogle Aar maa fortsætte dermed i sit Hus.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1723 II, Nr. 519.

39. 1724, 13. April. Montaigu beder „den danske Komedies Grundlægger“ om at faa de fremmede Spektakler banlyst fra Byen til Fordel for de danske Skuespil.
Afskrift af Langebek (uden Adressat): KBK. Bøllings Brevsaml. D, Fol. 299.
Trykt: Danske Saml. II, 381 f., i Oversættelse hos Overskou 220 f.

40*. 1724, 11. Maj. Kontrakt mellem Capion og Montaigu om Komediehusets Benyttelse, gældende for fire Aar.

Afskrift i Politidirektørens Arkiv (LAS): Kancelliskrivelser 1690-1729, Pag. 169.

41*. 1724, 7. Juni. Overhofmarskallen meddeler de deputerede for Finanserne, at Kongen for 1000 Rdr. har overtaget de af Johan Kayser til Teatret paa Kbhvns Slot anskaffede „Maskiner".

Original ved Rentekammerets danske Assignationskontors kgl. Resolutioner 1724, Nr. 87.

42*. 1724, 26. Juni. Fortegnelse over Dekorationer, Sætstykker og Dragter m. m. paa Slotsteatret.

Indført i Kbhvns Slots Inventarieregnskaber (RA.) 1723-27 og 1727-31.

43. 1724, før 23. Aug. Capion andrager om kgl. Bevilling til at gøre en Rejse i Norge med en Trup danske Komedianter.

Uddrag i DK. Supplikprot. 1724 II, Nr. 228.

Trykt: Danske Saml. II, 382 f.

44. Udateret (før 12. Jan. 1725). Montaigu andrager om Moratorium paa to Aar.

Original ved Sjæll. aabne Breve 1725, Nr. 10.

Trykt: Danske Saml. II, 383 f.

45. 1725, 27. Febr. Byfoged Herman Krøyer klager til Kongen over Politimester Ratecken, bl. a. i Anledning af en Eksekutionsforretning paa Komediehuset for faa Dage siden.

Indført i Politi- og Kommercekollegiets Memorialbog (RSA) 1723-27, Pag. 329.

Refereret i Oluf Nielsens Kjbhvns Hist. og Beskr. VI, 292.

46*. 1725, 4. Septbr. Jøden Levin Isaac Wallach overdrager Generalmajor H. J. Arnoldt alle sine Fordringer i Komediehuset.

Indført i Kbhvns Bytings Obligationsbog (LAS) 1725-26, Fol. 464.

47*. 1725, Decbr.—1726, Jan. Forhandlinger mellem General Arnoldt og Krigskancelliforvalter Fred. Seckman om Auktionen over Komediehuset i Novbr. 1725.

Indført i Kbhvns Notarialprotokol (LAS) 1724-26, Fol. 624 f., 627 f., 696 f. og 703.

48*. 1726, 16. Septbr. Paa samtlige Aktørers Vegne klager Montaigu til Politimesteren over en fremmed, kaldet Bredo, der har indfundet sig for at vise sine Perspektiver.

Afskrift: RSA. Kollegiebreve 1726, Nr. 114.

49. 1726, 25. Septbr. Paa Aktørernes Vegne andrager Montaigu Kongen om at forhindre Bredo i at give Forestillinger.

Original ved Sjæll. Missiver 1726, Nr. 378.

Trykt: Danske Magazin 4. R. VI (Et Par nye Bidrag til Belysning af Forholdene ved Theatret i Grønnegade, ved Georg Kringelbach), 309 ff.

50*. 1726, 25. Septbr. Andragende i samme Anledning til Oversekretær Møinichen.

Original ved Sjæll. Missiver 1726, Nr. 378.

51. 1726, 14. Oktbr. Kgl. Reskript til Politimester Himmerich om at bortvise Bredo og paase, at ingen herefter gør de danske Aktører nogen Hinder i deres Privilegier.

Original i Politimesterens Arkiv (LAS): Kancelliskrivelser 1690-1729, Pag. 211.

Trykt (efter Kancelliregistranten): Danske Saml. III, 5 (jvfr. Fogtmans Reskripter anf. Dato og Danske Mag. 4. R. VI, 311).

52. 1726, Efteraar. Projekt, sigtende til at sætte de danske Komedier paa en bestandig Fod.
Ligger (urigtigt) ved Sjæll. aabne Breve 1722, Nr. 244.
Trykt: Danske Saml. II, 373-79.

53*. Udateret (Novbr. 1726). Opgørelse over Montaigus Gæld efter den mellem ham og Capion 1724 oprettede Kontrakt.
Politimesterens Arkiv (LAS): Kancelliskrivelser 1690-1729, Pag. 149.

54*. 1726, 4. Decbr. Auktionsskøde paa Komediehuset til Generalmajor Hans Jacob Arnoldt.
Afskrift ved: DK. Indlæg til Sjæll. Konfirmationsprot. 1731, Nr. 789.

55. 1727, 24. Marts. Montaigu henvender sig til Kongen om Hjælp, for at Aktørerne ikke skal være nødt til helt at opgive det danske Teater.
Original: DK. Henlagte Sager, anf. Dato.
Trykt: Danske Saml. III, 278, og Pers. Tidsskr. 7. R. III, 60.

56*. 1728, 4. Marts. Montaigus Reglement for den danske Komedie.
Original: Rentek. danske Assignationskontors kgl. Resolutioner 1728, Nr. 47.

57*. 1728, 6. April. Rulle over de danske Aktører i Kongens Tjeneste.
Original: Rentek. d. Assignationsk. kgl. Resol. 1728, Nr. 47.

58*. 1728, 15. April. Rentekammerets Forestilling om de danske Aktørers Indførelse i Hofreglementet m. m. — med paategnet kgl. Resolution.
Original: Rentek. d. Assignationsk. kgl. Resol. 1728, Nr. 47.

59*. 1728, 19. Maj. Montaigu meddeler de deputerede for Finanserne, at den danske Aktør Hammer er død og at han har antaget Peder From i hans Sted.
Original: Rentek. d. Assignationsk. kgl. Resol. 1728, Nr. 75.

60*. 1728, 28. Maj. Kgl. Resolution, hvorved Montaigus Forslag om Peder Froms Lønning approberes.
Original: Rentek. d. Assignationsk. kgl. Resol. 1728, Nr. 75.

61. 1728, 20. Juni. Paa Aktørernes Vegne klager Montaigu til Oversekretæren over, at der af fremmede foranstaltes offentlige Forestillinger i Byen paa Trods af Kongens Ordre.
Afskrift ved Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.
Trykt: Danske Saml. III, 1 f.

62. 1728, 22. Juni. Oversekretæren minder Politimester Himmerich om Reskriptet af 14. Oktbr. 1726.
Koncept: DK. Indlæg til Oversekretærens Brevbog 1727-28, Nr. 227.
Trykt (efter Afskrift ved Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18): Danske Saml. III, 2 f.

63*. 1728, 16. Juli. Arnoldt klarlægger for Politimester Himmerich Forholdet mellem ham som Komediehusets Ejer og de danske Aktører, og meddeler, at han har givet Landé Tilladelse til at benytte sig af Huset, men at Aktørerne vil forbyde det.
Original: DK. Oversekretærens Breve 1728, Nr. 238.

64. 1728, 18. Juli. De danske Aktører klager til Kongen over, at Arnoldt vil lade en anden Trup optræde paa Komediehuset.
Original: Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.
Trykt: Danske Saml. III, 3-6.

65. 1728, 18. Juli. De sender en lignende Klage til Oversekretæren og beder om, enten at Kongen vil købe Huset i Lille Grønnegade eller anvise dem et andet Sted.

Original: Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.

Trykt: Danske Saml. III, 6-9.

66. 1728, 29. Juli. Arnoldt udreder for Kongen sit Forhold til Aktørerne.

Original: Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.

Trykt: Danske Saml. III, 9-14.

67. 1728, 14. Aug. Landé, der har sluttet Kontrakt med Arnoldt om Brugen af Komediehuset, beklager sig til denne over, at der endnu ikke er truffet nogen endelig Bestemmelse.

Original: Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.

Trykt: Danske Saml. III, 14 ff.

68. 1728, 17. Aug. Arnoldt andrager Kongen om at resolvere i Sagen mellem ham og Aktørerne, saa at han ikke bliver hindret i Brugen af sit Hus og sit Privilegium. Han vedlægger Landés Brev og erklærer, at de danske Komedianters Ret ikke skal blive traadt for nær.

Original: Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.

Trykt: Danske Saml. III, 16 f.

69. 1728, 9. Septbr. Arnoldt beder Kongen støtte ham i hans Ejendomsret og befale Politimesteren at lade ham bruge Huset og sine Privilegier uhindret.

Original: Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.

Trykt: Danske Saml. III, 18 f.

70*. Udateret (Juli-Oktbr. 1728). Pro-Memoria, hvori Aktørerne punktvis opstiller Forholdet mellem dem og Arnoldt; de beder Kongen give dem et andet Sted at agere.

Afskrift eller Ekstrakt ved Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.

71. 1728, 8. Oktbr. Kgl. Reskript til Generalmajor Arnoldt, at han som Ejer af Capions Privilegium maa lade spille franske Komedier i Skuespilhuset, naar de danske Aktører ikke gør Brug af det.

Koncept ved Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.

Trykt: Danske Mag. 4. R. VI, 311 f.

72. 1728, 8. Oktbr. Lignende Reskript til Politimester Himmerich.

Original i Politidirektørens Arkiv (LAS): Kancelliskrivelser 1690-1729, Pag. 217.

Trykt (efter Kancelliregistranten): Hesperus VI, 242 f.

73. 1728, 12. Oktbr. Arnoldt besværer sig til Kongen over Reskriptet af 8. Oktbr., der i Virkeligheden gør ham uraadig over sit eget Hus; han beder, om Aktørerne maa faa anvist et andet Sted.

Original: Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.

Trykt: Danske Saml. III, 19-22.

74. 1728, 14. Oktbr. Montaigu m. fl. af Aktørerne beder Notarius publicus afæske Arnoldt Erklæring, om han efter Kongens Resolution vil lade dem forestille danske Skuespil paa Komediehuset mod 10 Rdrs aftenlig Afgift, og naar de maa aabne Teatret. — Med Notarialpaategning af 19. Oktbr.

Indført i Kbhvns Notarialprotokol (LAS) 1728-29, Fol. 108 og 113.

Trykt (efter Indlæg til Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18): Danske Mag. 4. R. VI, 313 f.

75. 1728, 19. Oktbr. Montaigu indsender Notarialforretningen til Kongen og klager over Arnoldts Fremfærd.
Original: Sjæll. Missiver 1728, Nr. 517-18.
Trykt: Danske Mag. 4. R. VI, 314 f.

76.* 1729, 11. Jan. Rentekammeret meddeler Overhofmarskal Blome, at det Beløb af 1500 Rdr., der er tillagt de danske Aktører, efter kgl. Resolution af 31. Decbr. maa inddrages indtil videre.
Indført i Rentekammerets danske Assignationskontors Missiveprotokol Litr. R., Side 376.

77*. 1730, 15. Decbr. Arnoldt søger om Konfirmation paa Capions Privilegier.
Original: DK. Indlæg til Sjæll. Konfirmationsprot. 1731, Nr. 789.

78*. 1731, før 6. Juni. Montaigu anholder om Konfirmation paa sit Privilegium.
Uddrag i DK. Supplikprot. 1731 I, Nr. 1054.

79. 1731, 17. Aug. De danske Aktørers Bønskrift til Grev Chr. Rantzau (udfærdiget af Montaigu).
Original: KBK. Bøllings Brevsaml. D, Fol. 300.
Trykt (efter Langebeks Afskrift): Tritogenia I, 121 ff. med Oversættelse; en nøjagtigere Oversættelse hos Overskou, 255 ff.

80. 1737, 22. Aug. Skøde fra H. J. Arnoldt til Sr. Søren Jørgensen paa Capions tidligere Komediehus.
Indført i Kbhvns Bytings Skødebog (LAS) 1735-37, Fol. 565 f.
Trykt: Jule-Album 1903.

81*. 1738, 9. Aug. Johan Adam Schnabel andrager Kongen om Indkvarteringsfrihed for de nye Huse, han har opført paa Pladsen, hvor det gamle Komediehus stod.
Afskrift i Magistratens Kopibog (RSA) 1739-40, Nr. 62.

RETTELSER OG TILFØJELSER

S. 42 L. 15 n. Den her omtalte Rosidor hed Claude Guillemois og var ikke den samme, der havde staaet i Frederik III's Tjeneste.
S. 53 L. 4 n. Løche, læs: Løcke.
S. 95 L. 12 n. Fra Ide og Virkelighed, læs: For Ide og Virkelighed.
S. 107 L. 17 n. paakalder han, læs: paakaldes.
S. 114. Her kunde være nævnt, at der fra 1723 og 24 findes mindst fire andre Fødselsdagsdigte til Frederik IV og Anna Sofie, to fra Wegner og to fra Ulsøe (alle i KBK). De er uden historisk eller litterær Interesse, dog hentydes der i et Par af dem til Skuepladsen. I Wegners Gratulation til Dronningen af 16. April 1724 hedder det: „Naturen længe har i Bolte ligget bunden, | os kun Tragødier har Fasten forestilt, | som ej tillod, at en Komødie blev spilt. | En hellig Menighed, en hellig Omhu raaber: | Nu bort I Comici og teatralske Taaber, | man paa Theatro ej skal skue sine Fejl, | men søge Bod for dem i et Langfredags-Spejl" etc. Ulsøe holder sig til det timelige; i hans Lykønskning til Kongen den 11. Oktbr. 1723 siger han: „En liden Summa skriv, som vores Løn skal være, | saa har vi noget vist og Sproget dobbelt Ære".
S. 117 L. 4 o. Schwartz, læs: Schwarz.

REGISTER

Holberg, Montaigu og Frederik IV er ikke optaget i Registret, ligeledes er forbigaaet en Række Navne, hvorom intet væsentligt udsiges. Parentes om Tallet betyder, at den paagældende Person ikke udtrykkelig nævnes ved Navn.

SKUESPIL NÆVNTE I TEKSTEN